

МОЛИТЕЛКИТЕ
ПЕРСИТЕ
СЕДЕМТЕ СРЕЩУ ТИВА
ПРИКОВАНИЯТ ПРОМЕТЕЙ
АГАМЕМНОН
ХОЕФОРИТЕ
ЕВМЕНИДИТЕ

ЕСХИЛА

ТРАГЕДИИ

ЕСХИЛ ТРАГЕДИИ

Превод: Александър Димитров Ничев, Александър Ничев

chitanka.info

АЛЕКСАНДЪР НИЧЕВ
ЕСХИЛ И НЕГОВАТА ДРАМА

1

Сведенията за Есхил, за първия велик трагически поет на древна Атина, са оскъдни и противоречиви. Но той е син на епоха, чиято история добива значение на негова биография. Защото Есхил със слово и дело гради историята на Атина и на Гърция.

Есхил се родил през 525 г. пр.н.е. в Елевзин. През годините на неговото юношество падат Пизистратидите (510 г.) и Клистен създава своето демократическо законодателство (509 г.). Той е 25-годишен, когато персите потъпкват въстанието на малоазийските гърци (500 г.). Есхил е съвременник на Гръко-персийските войни и участник в сраженията при Маратон (490 г.), Саламин (480 г.) и Платея (479 г.). Неговата социална отзивчивост го тласва към партийните борби, които достигат своя връх през 462 г. с победата на радикалната демокрация. Поетът вижда рождението на Атинския морски съюз, а към средата на века — тревожни белези на неговото израждане.

Есхил посрещнал края на Пизистратидите вероятно само с чувство. По-късно чувството ще се превърне в убеждение, насочено против всяка лична власт.

*Избягвайте
безвластие или самодържавие —*

ще съветва той града чрез „Евменидите“. Същата идея вече е прозвучала и в „Персите“.

Кой е пастир на народа, кой е техен господар? —

така се осведомява за атиняните варварката Атоса, и Есхил отговаря чрез Хора:

Никому не са те роби, върху тях не тегне власт.

Поетът ще е бил частица от покъртената публика, която плакала, когато Фриних показал в драма погрома на милетските гърци. Той е тежковъоръжен войник в епическата борба срещу персийския завоевател, а седем години след платейското сражение (479 г.) прославя освободителната война с трагедията „Персите“. За достойно изпълнен воински дълг говорел надписът на гроба му в сицилийския град Гела:

Евфорионов Есхил — атинянин — тук е погребан.

*Скрит е прахът му студен в плодната гелска
земя.*

*За храбростта му чутовна приказва лесът
маратонски,*

още — персийският войн с дългите гъсти коси.

Когато радикалната демокрация отнема политическите функции на Ареопага, Есхил заявява политическата си позиция чрез една трагедия, чрез „Евменидите“. Той прославя древното аристократическо учреждение и защитава неговата неприкосновеност, като изтъква божествения му произход.

Първата половина на V в. пр.н.е. е време на подем за Атина. Тя бързо заличава раните от вражеското нашествие. Нейният Морски съюз все още не е показал язвите, които го раздират особено през втората половина на века. Вътрешните противоречия на демоса все още нямат острота. Затова неслучайно половин век след маратонската победа Аристофан пожелава оглупелият старец Демос да стане млад и умен, какъвто бил някога, когато се сражавал при Маратон.

Атинското общество все още пази родово-общинните си идеали. Неговите членове чувствуват кръвната връзка на общия си произход, а усилените години на войната са направили по-интензивен техния патриотизъм. Есхил е певец и възславител на този патриотизъм.

Атинското общество създава демокрация, която крие консерватизъм и съществува тъкмо поради консерватизма си. Демокрацията отличава Атина и от олигархичните държавици на Гърция, и от деспотичния азиатски Изток. Есхил е певец и възславител на тази фаза на атинската демокрация.

Но след победата над персите в атинското общество възникват противоречия, които военната опасност по-рано е притъпявала. Те са вече достатъчно остри към средата на века, когато завършва жизненият път на поета. Техен израз е ожесточената борба на партиите, на която Есхил не остава чужд. Той участва в нея като застъпник на една консервативна политическа линия.

Есхил се намира в противоречие с радикалната демокрация, която превръща Атина в производителен и търговски център. Той смята за абсурд политическата активност на „тълпата“ и нейното пряко участие в живота на държавата. Ако въпросът се сведе само до тази позиция на поета, тя, явно, едва ли може да заслужи одобрение.

От друга страна обаче, ние виждаме добре — защото гледаме зад себе си, в миналото — ония събития, които Есхил не е можел да види пред себе си. Ние виждаме по-добре от Есхил, че демосът се разслоява, че се образуват социални полюси. Демокрацията добива все по-ярък групов характер. Експанзионистичните групи превръщат съюзниците в данъкоплатци. Демократическите учреждения и политически активната „тълпа“ се превръщат в оръдия на алчни демагози. Съзнанието за дълг, отговорност и всенароден интерес се притъпява. Плащането на заседателни пари, по начало правилно, защото материално осигурява заседаващия, обвързва заседателя спрямо ръководните държавни фактори и създава един паразитстващ обществен слой.

Есхил е предвиждал поне част от всичко това, за да се обяви срещу линията на радикалната демокрация.

Това хвърля светлина върху пътуването му до Сицилия, предприето през 458 г. Нека припомним, че 458 е годината, през която Есхил поставя трилогията „Орестия“, и че „Орестия“ е творбата, която съдържа най-пряк израз на политическото му опозиционерство. Изглежда, че след защитата на Ареопага, направена в тази трилогия, за Есхил станало трудно да живее в родния си град и той предпочел да емигрира. Може би тъкмо този епизод из живота му има пред вид

Аристофан, когато отбелязва: „Есхил не се спогаждаше с атинците“ („Жабите“, ст. 807). Поетът не се завърнал от Сицилия: там умрял, там бил и погребан през 456 г.

2

Според Аристотел („Поетика“, гл. 4) трагедията имала първоначално „сатирен“ характер, който по-късно изгубила и станала сериозна.

Това сведение косвено свързва атическата трагедия с култа на бог Дионис. Трагедията, продължава Аристотел, произлязла от дитирамбите от Дионисовите химни. По-точно, началото ѝ било поставено от запевачите на дитирамба, и в най-ранната степен на развоя си тя представлявала импровизация.

Лирическият дитирамб съдържа предпоставки, за да се измени в драматическа творба. Той, както и изобщо тържествената хорова лирика, е богат с епически елементи. И когато поетът напусне ролята си на разказвач, за да предостави повествованието на хор, грижата за по-голяма показност на творението възниква съвсем естествено. Когато несъответствието между драматическия сюжет и неговото хорово изпълнение започва да смущава, поетът се замисля над въпроса за новите способности, които по-успешно ще изявят драматизма на епическия сюжет.

Така бива създаден първият актьор, който получил роля в драматизирания дитирамб. Сега пред слушателите е не само хорът, но и праобразът на действащото лице. Хорът задава въпроси, на които неговият партньор отговаря. Оттук и названието на този първи актьор: той се наричал *υλοκατής*, т.е. „отговаряч“.

Но Аристотел говори не за актьори, а за запевачи на дитирамбите. Това означава, че един участник в хора се отделя от него, за да стане възможна размяната на реплики. Без съмнение запевачът е предходник на по-късния актьор.

А „сатирната“ фаза на трагедията? Навярно тя е била диалогично повествование за Дионис, и нейният хор се е състоял от козлоногите Дионисови спътници сатирите. „Сатирното“ зрелище ще е съдържало весели, невъздържани и неприлични реплики между хор и актьор. Това

съответствува и на схващането за празника на Дионис, и на импровизационния характер на сатирната драма.

Как сатирната импровизация станала сериозна драма?

Инсценировките за Дионис напущат рамките на простонародната импровизация, общонародните Дионисови празници стават държавни тържества в зрелището се пренася на сцена, осветена от авторитета на държавата. Разбира се, то не се освобождава мигновено от волности и неприличности. Във всеки случай, грижите на държавата изиграват своята роля и зрелището получава все повече белези на сериозно творение, на трагедия.

Сега трагедията е в състояние да поставя и решава проблеми. При това проблемите излизат далече извън кръга, свързан със сказанията за Дионис. Така трагедията се отдалечава от култовите си основи и изоставя сюжетите, които я характеризират първоначално. Това е правило силно впечатление на първите зрители, които преживели този преход, за да стане пословичен изразът на тяхното недоумение: „Какво общо има всичко това с Дионис?“

Там, където липсвали организиращите и стимулиращи грижи на държавата, култовите инсценировки не превъзмогнали примитивността си, запазена дори до днес например в кукерските игри.

Кои са предходниците на Есхил?

Византийският лексикограф Свидас нарича дитирамбическия поет Арион изобретател на трагедията.

Но древността отрежда това почетно звание на поета Теспид (ок. средата на VI в.). Той, казва Плутарх („Солон“, гл. 29), направил нововъведения в трагедията, които публиката харесвала въпреки неодобрителното отношение на държавника-поет Солон към Теспидовата дейност. Театърът — доколкото може да се говори за театър — бил все още частно дело на Теспид. Разработката на сюжетите, била въпрос на лично усмотрение, поетът, според израза на възмутения Солон, „лъжел“. Но Теспид — прибавя Плутарх — отговорил, че лъжата не е осъдителна, щом се изрича на шега.

Драматическите състезания били учредени към края на VI в. На тях се проявявал поетът Хойрил, по-млад съвременник на Теспид. Хойрил се състезавал с Есхил и дори със Софокъл, което свидетелствува за продължителността на неговата театрална дейност.

Но може би то показва още, че неговата трагедия е имала черти, които са я правили съизмерима, поне в някои отношения, с тази на двамата първи велики трагици.

Поетът Фриних, ученик на Теспид, създал драма, която останала паметна в историята на гръцкия театър. Това е трагедията „Падането на Милет“, посветена на погрома на йонийските гърци. Тя предизвикала буен плач у публиката, която възприела крайно болезнено участието на съплеменниците. Поетът бил глобен, а драмата му — снета. Известно е заглавието на втора негова трагедия „Финикийците“, която възвеличавала подвига на саламинските герои.

Фриних знаменува висока степен в развитието на гръцката поезия. Придирчивият Аристофан говори ласкаво за словесното му изкуство, за песните му. Но неговият отзив не съобщава нищо за драматургията на Фриних. По нея можем да умозаклучаваме: поетът е разполагал само с един актьор, трагедиите му са били лироепически повествования с белези, които са ги доближавали до хоровата поезия.

Заслугите на Есхил за развоја на атичката трагедия са толкова големи, че към името му с право добавят: „баща на трагедията“.

Според Аристотел („Поетика“, гл. 4) Есхил пръв въвел втори актьор, намалил партиите на хора и дал преднина на диалога.

Това сведение не само изтъква историческите нововъведения на Есхил, но и изяснява състоянието на атичката трагедия преди него. Ако Есхил намалил партиите на хора и те все пак са застъпени широко и твърде широко у него, това ни помага да си създадем представа за драмите на неговите предходници — та и на най-даровития сред тях, на Фриних. Що се отнася до броя на актьорите, този въпрос е много тясно свързан с проблемата за трагическото. Решението, което му дава Есхил, има основно значение: за поета се създават повече условия да противопоставя идеи, да сблъсква техните носители. При единствения актьор на Есхилските предходници това не е било възможно — поне в степента, в която ги има Есхил.

Първото участие на Есхил в драматическите състезания се пада между 500 и 497 г. Тринайсет пъти поетът заставал начело на състезателите. През 468 г. негов конкурент бил Софокъл. На това състезание ученикът победил своя учител. Но победил не само Софокъл: чрез него победила и Есхилската драматургическа линия.

Есхил създава 72 (или 90) драматически творби. До нас са достигнали следните седем трагедии: „Молителките“, „Персите“, „Седемте срещу Тива“, „Прикованият Прометей“, „Агамемнон“, „Хоефорите“ и „Евменидите“. Последните три съставят единствената запазена Есхилова трилогия — „Орестията“.

3

За най-ранна сред запазените Есхилови трагедии се приема обикновено „Молителките“, макар че за нейната хронология няма свидетелства. Тя наистина показва особености на ранно произведение. Хоровите ѝ части са твърде пространни. В една дълга стихомития от 27 стиха (297–323) разговорът се води така примитивно, че оправдава етимологията на думата *υλοκατής* — защото актьорът, който играе Пеласг, не е нищо повече от един „отговаряч“. Освен това действието на „Молителките“ е сравнително просто, в него не ще намерим композиционните похвати на по-късния Есхил. Най-сетне заслужава да се отбележи преднината, която поетът е дал на хора, като го е направил главен герой, докато лицата от диалога — Данай, Пеласг и Глашатаят — остават на заден план.

„Молителките“ е част — може би първа — от изгубена за нас трилогия, сюжетната линия на която обаче може да се възстанови с приблизителност. Втора част на трилогията ще е била трагедията „Египтяните“, а трета — „Данаидите“.

Ето хода на действието в „Молителките“:

Петдесетте дъщери на Данай бягат от Египет, преследвани от петдесетте си братовчеди Египтиадите, които искат да се оженят за тях. Бегълките стигат в своята прародина Аргос, където цар Пеласг ги взема под закрилата си. Към края на трагедията един Глашатай на Египтиадите по заповед на господарите си трябва да отвлече девойките. Намесата на Пеласг осуetyава опита му. Глашатаят се оттегля, но заплашва с война, която Египтиадите ще отворят на Аргос.

За по-нататъшния ход на действието можем да правим само предположения.

Египтиадите наистина обявяват война. Войските им превземат Аргос, и Данай се принуждава да изпълни волята им. Данаидите встъпват в брак с тях, но, подучени от баща си, убиват съпрузите си още през първата брачна нощ. Такъв развой на събитията подсказва трагедията „Прикованият Прометей“ (ст. 859–863):

*Но бог не ще им предаде девойките.
Ще ги приеме мъртви пеласгийската
земя, от дръзка смърт в нощта притихнали.
Че всяка ще лиши от зрак съпруга си,
пробождайки с двуостър нож гърдите му.*

И по-нататък (ст. 865–869):

*Едничка ще плени страстта. Другаря си
не ще убие тя, ще трепне нейното
сърце, и ще поиска в малодушие
да я винят, но не и в злодеяние.
От нея в Аргос ще започне царски род.*

Последните стихове засягат третата част на трилогията. Те говорят за Хипермнестра, която пощадила живота на Линкей. Установено е, че тази трагедия има общи черти с друга Есхилова трагедия, с „Евменидите“: Хипермнестра, която не убила мъжа си, бива съдена за неподчинение спрямо баща си, и то в същия Ареопаг, който в „Евменидите“ съди Орест. Подобно на Атина, която в „Евменидите“ произнася реч в защита на Орест, защитница на Хипермнестра в „Данайдите“ е богиня Афродита. Подобно на Орест, който бива оневинен, Хипермнестра получава оправдателна присъда.

И все пак загубата на двете трети от трилогията крайно затруднява изследвача да се добере до нейния замисъл. Нещо повече: органическата връзка на „Молителките“ с изгубените части на трилогията създава трудности дори за онзи, който иска да вникне в идеята на оцелялата трагедия. Поради това не са случайни противоречивите тълкувания, които се дават на „Молителките“.

Защо Данайдите бягат от Египтиадите?

Тук ни осветлява отново „Прикованият Прометей“ (ст. 853–856):

А неговото пето поколение —

казва Прометей, когато отваря дума за Епаф, —

*от петдесет сестри ще дойде, гонено,
във Аргос, за да не допусне кръвен брак
със братовчеди.*

Трагедията „Молителките“ подкрепя смисъла на този откъс. Данаидите също говорят за недопустим брак, към който се стремят Египтиадите.

*... Не искаме с близките нам
синове на Египт в омерзителен брак
да се съединим —
(Ст. 8–10)*

заявяват те. По-нататък този брак е назован „скверен“ (ст. 333, 803) и „безумен“ (ст. 398). Той е „безчинство“ (ст. 108), към което „безумна мисъл“ (ст. 111) тласка Египтиадите. С това съзнание Данаидите проклинат преследвачите си:

*да погинат сред бесните бездни,
преди да докоснат с насилна ръка
братовчедките и в забранени легла,
пряко тяхната воля, да легнат!
(Ст. 36–39).*

Но освен първото съображение, което вдъхновява бягството на девойките, освен мисълта, че чрез бягството си се противопоставят на едно кощунство, приведенят пасаж съдържа и втори техен импулс, свързан с идеята, че Египтиадите ги унижават, като погазват тяхната воля. Вторият импулс, тук само загатнат, другаде добива по-обстоен вид; срв.:

*Кой ли, похищавайки
съпруга пряко нейно, пряко бащино
желание, ще бъде чист? И в гроба си
не ще избегне казънта за своите
безумства.
(Ст. 230–234)*

Данаидите тръпнат пред вероятността да бъде упражнено насилие над волята им. Ето тяхната молитва към Зевс:

*Не допускай да видиш как мен,
клетата, ще поведат силом от този олтар —
както се води кон —
дърпайки с груба ръка пъстри одежди, була...
(Ст. 432–435)*

И тъй, на тези две причини се дължи протестът на Данаидите срещу домогванията на братовчедите им. Египтиадите потъпкват божествената справедливост (ст. 79–80, 84). Така те стигат до онова, което древните гърци са наричали $\acute{\upsilon}\beta\acute{\rho}\iota\varsigma$ до светотатствената дързост, която трябва да бъде наказана. Нея визира поетът, когато чрез Хора на Данаидите говори за „дръзки люде“ (ст. 83), за „безсрамна дързост“ (ст. 430), за „дръзки мъже“ (ст. 490–491), за „мъжка дързост“ (ст. 531), за „буйно разцъфтяла дързост“ (ст. 840), за „проклета дързост“ (ст. 883).

Трагическото противоречие на „Молителките“ се състои в непримиримите позиции на справедливостта и на кощунството. Справедливо действуват Данаидите, като избягват един кръвосмесителен и унизителен брак; кощунствуват Египтиадите чрез бесния си стремеж към него. До самия край на трагедията конфликтът не се измества от тази основа. Поради това изследвачите, които говорят за мъжемразко упорство у Данаидите, очевидно не се съобразяват с текста на трагедията. Защото дори в последните нейни стихове Данаидите се обявяват не срещу брака изобщо, а срещу брака с Египтиадите. Срв.:

*Отвърни, велики Зевсе,
този брак с рода Египтов!
(Ст. 1059–1060)*

После:

*Зевсе, царю, отвърни
брака с дръзките мъже!
(Ст. 1069–1070)*

Ако в самия край на трагедията (ст. 1076–1082) Хорът на Данаидите моли за победа, той мисли за победа не над мъжете изобщо, а над Египтиадите.

Египтиадите принуждават Данай да им даде дъщерите си, но падат мъртви още през първата нощ. Така те заплащат за своята кощунствена дързост. Оцелява само Линкей. Защо? Изглежда, че сред дръзката сган на Египтиадите той се е отличавал с качества, на които дължи избавлението си. Според „Прикованият Прометей“ Хипермнестра изпитала любов към него. Но за да се породят любов, са били нужни морални предпоставки, и Линкей, нека повторим, не ще е бил двойник на своите братя-светотатци.

Но всичко това може да се приеме и аргументно. Ако Есхилевият бог, като действа съобразно със законите на справедливостта, осъжда на жалка смърт четиридесет и девет Египтиади, на неговата справедливост не ще убогне и петдесетият, в случай че постъпва греховно. Може би тъкмо Линкей проявява уважение към волята на жената, уважение, каквото не показват другите Египтиади и липсата на което тъй силно възмуцава Данаидите. Нека припомним, че според преданието Линкей запазил девствеността на Хипермнестра.

Но макар и да се отнася справедливо към Линкей, който не прилича на братята си, Хипермнестра не изпълнява бащината заповед и бива съдена. В съда обаче на нейна страна е, както се каза, богинята на любовта, и тя не само защитава плодотворящото начало, но и утвърждава брачния съюз на Линкей и Хипермнестра. Може би точно

тук са били изтъквани причините, поради които Линкей не загива. Това е необходимо и поради простия факт, че онзи, който носи в себе си кощунствената дързост на Египтиадите, не може да тури начало на царски род.

Понеже се намираме пред най-старата творба на европейската драматургия, съвсем уместен е въпросът доколко трагедията „Молителките“ е произведение на драматически поет, до каква степен тя е драма. Естествено, ние неизменно ще помним, че тази трагедия принадлежи към трилогия. Предполагаемият ход на действието подсказва, че главните драматически моменти са се намирали тъкмо в незапазените части на трилогията — във втората се представял конфликтът между Египтиадите и Аргос с последвалата катастрофа на победителите; в третата — съдебното дело на Хипермнестра.

Като експозиция към тези два главни драматически момента трагедията „Молителките“ е по-бедна, но не и лишена от драматизъм. Преди всичко враждуващите сили на трилогията са основна предпоставка за драматическо напрежение и в „Молителките“, а то завършва с естествен сблъсък още в тази трагедия. Наистина това не е най-силният възможен сблъсък, защото той се осъществява между Данаидите и Глашатая на Египтиадите. Но при подчинеността на „Молителките“ спрямо трилогията цялост едва ли би било целесъобразно да се започне с най-силния удар. Не може да се каже дали по претеглени съображения, или с верен художнически усет Есхил е поставил главното стълкновение в средата на трилогията, във втората нейна трагедия, но резултатът от това е несъмнен: трилогията получава равновесие, защото кулминацията естествено пада върху втората ѝ част.

От друга страна, Хорът на Данаидите показва несломима воля и борческа страст, определена от ясно поставена цел. Неговата позиция е категорична и непримирима, за да се сблъска с друга, не по-малко непримирима и категорична позиция, и нейният израз не е нито еднакъв, нито равен. Той се движи между отчаяната молитва и ултимативната заплаха. Данаидите проливат сълзи, раздират мургави бузи, проклинат преследвачите си, обосновават правотата си, треперят от страх и гняв, почтително заговарят Пеласг, внимателно, но и недвусмислено го предупреждават, ликуват при вестта за обещаната подкрепа. Същински спектър от чувства и тонове. Всяка интонация,

различна от предходната или следващата, защитава по нов начин едно убеждение, неотделимо от съществуването на Данаидите.

Дори в такъв типичен образ, какъвто е Пеласг, читателят открива зачатъци на драматизъм. Пеласг повежда напрегната борба със себе си пред вид на опасностите, свързани със закрилата, за която го молят девойките. Пред нас е първият трагически раздвоен драматически герой, и неговото раздвоение е така очевидно например в следните му думи:

*Кошунството да бъде за вразите ми,
но вам не бих помогнал, без на себе си
да навредя. А жал ми е молбите ви
да пренебрегна. В трепет съм и сам не знам
дали да ви приема във земята си.
(Ст. 380–384)*

Заплахата на Данаидите мигновено го изтръгва от двоумението. Той обещава помощта си и (това става зад сцената) защитава в Народното събрание каузата на бегълките.

Както се спомена, сблъсък на Хора с Египтиадите представлява сцената с Глашатая. Тя има два момента: единият е грубата разправа на Глашатая с Данаидите, а другият — неговата стихомития с Пеласг. Заслужава да се отбележи нееднаквото отношение на твореца към тези два момента. Срещата на Глашатая с беззащитните Данаиди позволява да се разбере и почувствува цялата бруталност на пратеника на Египтиадите, изразена и чрез ругателния смисъл на думите, и чрез тяхната стихова форма. Неговата реч е необузdana, тя звучи в странни лирически размери. При срещата с Пеласг Глашатаят изоставя първоначалния тон. Сега той е и по-скромен, и по-предпазлив. Той встъпва в стихомитиен диалог, съставен от ямбични триметри, в който отсъствуват ругателствата, за да преобладава напрегнатостта, която е цел на всяка драматическа стихомития.

Нека се забележи: драматическа стихомития. Защото в тази лирическа и повествователна трагедия има моменти, придаващи епически оцвет на една нейна стихомития, където актьорът Пеласг, както се каза в началото на тази глава, е прост „отговаряч“ на Хора.

Двояко могат да се оценяват и лирическите песни в тази трагедия. Едни от тях, вплетени в действието ѝ, правят принос към драматическия живот в нея, като предават образно и темпераментно реакцията на Хора към настояща или очаквана, желана или нежелана драматическа ситуация. Друг разред хорови песни не са нищо повече от лироепически разказ за страданията на Йо.

Въвел втория актьор, който в „Молителките“ играе Данай и Глашатая, Есхил го използва добре само във втората роля. Данай е лишен от по-значителна характерност. Защото необходимата характерност не може да дойде като резултат нито на неговата роля на епически статичен герой, който неизменно наставлява, нито на самите му наставления, които имат характер на общи места, валидни не само за случая с Данаидите, но и за всеки подобен случай.

Най-сетне, действието в „Молителките“ все още няма оная заплетеност, която повишава драматизма. То тече праволинейно, тезата, която поддържат Данаидите, не се подлага на съмнение нито тук, нито, както изглежда, в другите части на трилогията. В „Молителките“ няма опровержение или корекция на възгледи, за да се стигне до драматически обосновано ново заключение.

Колко трудно се превъзможват традициите на хоровата лирика, за да се оформи новият литературен род!

4

На драматическите състезания през 472 г. Есхил се представил с трилогия, съставена от трагедиите „Финей“, „Персите“ и „Главк“. До нас е достигнала само трагедията „Персите“, която е представлявала централна, върхна точка на целостта.

Какъв е вероятният ход на действието в трилогията? Изглежда, не са лишени от основания догадките относно трагедията „Финей“. Финей е митологическият цар, когото измъчвали отвратителните харпии. От тях го избавили аргонавтите, които на път за Колхида минали през неговото царство. Те избили харпиите и благодарният Финей, който бил сподобен с пророчески дар, предрекъл изхода на техния поход.

Връзката на мита за Финей със събитията, изобразени или разказани в „Персите“, става явна, когато се съобрази, че Финеев потомък е Персей, родоначалникът на персийските царе. Приемливо е предположението, че Есхил смятал за греховно и недопустимо нашествието на персите в Гърция, в родината на аргонавтите, които някога избавили Финей.

Тази митологическа мотивировка на политически възгледи има успоредица у Херодот, който подхваща историята на Гръко-персийските войни с митологически разкази за изконни вражди между азиатския Изток и гръцкия Запад. При това той отбелязва, че предава мнения на персийски учени (I, 1), но споменава и за гръцка гледна точка по тези проблеми (I, 2). Явно, по гръцко-персийските отношения е съществувала литература, която не е пренебрегнал Херодот и чрез която (Есхил също е смятал за нужно да стигне до митологическите корени на взаимната враждебност.

Малко и несигурни са догадките относно първата част на трилогията. Почти нищо не може да се каже за третата ѝ част.

От друга страна обаче, в „Персите“ има указания, които подкрепят казаното по-горе. Есхил нарича Персия и Гърция „сестри по кръв“ (ст. 185), а Ксеркс, според Хора на трагедията, е „златороден“ и

„богоравен“ мъж (ст. 77–78). Така поетът отправя мисълта на своя зрител към мита за Даная, която родила Персей. Персей, гръцкият герой, Зевсовият син, туря начало на персийския царски род, неговото име носят и самите перси (ст. 145–146). Ето какво сродява Персия и Гърция, ето защо те са „сестри по кръв“.

Трагедията „Персите“ има достатъчна самостоятелност, тя сама е в състояние да разкрие идейния си замисъл. И това не е случайно, тъй като тази трагедия представлява връх в трилогията — а от този връх зрителят трябва да вижда ясно, за да изчезне всяко колебание относно смисъла на трагическата катастрофа.

В историко-митологическата форма на своята трилогия Есхил поставя и решава полисни и междудържавни проблеми.

Как е виждал поетът отношенията между Изтока и Запада? За това е загатнато в разказа на царица Атоса:

*Сънувах две жени в одежди гиздави —
едната бе в дорийски пеплос, другата —
в персийски — и пред мене те заставах,
по кръшен стан по-царствени от днешните
жени, със дивна красота, сестри по кръв.
Елада бе отечество на първата,
на втората пък — варварските краища.
(Ст. 181–187)*

По начало Есхил смята Европа и Азия, Елада и Персия за равни от гледище на международното право. Те според приведения пасаж са сестри и това подсказва какви трябва да бъдат според него отношенията им.

Но между тях има съществена разлика, за която говори пак Атоса. Когато Ксеркс запрегнал двете жени в ярем, тогава — казва тя

*в него гордо тръгна втората,
захапала послушно своите поводи,
но първата заскача, смъкна сбруята,*

*с ръце, па я понесе с мощ, изтръгна се
от поводите и разби ярема си.
(Ст. 192–196)*

Тук сме пред темата за робското покорство на варварите от Изтока и за елинското свободолюбив, която Есхил засяга и в „Молителките“ (ст. 971): „Ти, варваринът, притесняваш елини!“ — протестира там Пеласг срещу египетския Глашатай, който прави усилия да отвлече Данаидите.

Но, така или иначе, Есхил смята и за възможно, и за желателно мирното съжителство между Изтока и Запада. В „Персите“ този възглед се обосновава от бащата на Ксеркс, от самия цар Данай, който остро осъжда похода на сина си. Неговите думи съдържат нещо като ръководно правило за персийските монарси, което гласи:

*Недейте тръгва в поход срещу елини
дори с войска, по-силна от сегашната —
самата им земя им е съратница!
(Ст. 790–792)*

Дарий прави обстоен исторически преглед, който трябва да покаже, че персийските царе са постъпвали разумно, когато са избягвали стълкновения с елини. Но в прегледа на Дарий прави впечатление съзнателното премълчаване на добре известни по-далечни или по-близки исторически факти. Така, „благополучният мъж“ Кир, който дарил мир на Персия, все пак нарушил току-що формулираното правило, защото, както казва сам Дарий,

*Той завоюва Лидия и Фригия
и покори със сила цяла Йония,
(Ст. 770–771)*

т.е. Кир употребил военна сила срещу малоазийските гърци. Освен това Есхиловият Дарий отминава с мълчание собствените си завоевателски действия срещу гърците — походите от 492 и 490 г.

Във всеки случай, Есхил заставя своя Дарий да противопостави Ксеркс на всички негови предходници. Те действували с разум и умереност, като истински господари на страстите си, а Ксеркс е обладан от безумие, което го е заслепило и тласнало към осъдителни дела. Неговата операция по преминаването на Хелеспонта Дарий преценява като безразсъдна борба срещу боговете, срещу Посейдон (ст. 745–750). Не е случайна нееднократната употреба на епитета ταύριος „буен“ (ст. 73, 718, 759), който трябва да охарактеризира Ксеркс. Но нито буйността нито младежката възраст (ст. 744, 782) Дарий смята за обстоятелства, които смекчават прекомерната Ксерксова вина: според него безумието на заслепения цар открива пред персите „извор на беди“ (ст. 743).

Един въпрос на външната политика се пренася изцяло в областта на религиозно-моралните проблеми. В какво се състои вината на Ксеркс? Той е показал осъдителна дързост, кощунствено държание. Всичко това се е проявило в греховни помисли (ст. 808, 820), които, дори когато не се осъществяват, са предостатъчна вина. Но в случая помислите са били последвани от недопустими действия срещу земя, която боговете бранят — Ксерксовите войски подложили на опустошение и осквернение религиозни светини:

*Нахлуха те и дръзко божии статуи
плячкосваха и храмове подпалваха.
Разбити са олтарите, съборени
без ред, издъно, божите светилища.
(Ст. 809–812)*

Чрез греховната война кощунството (ύβρις) на Ксеркс „прецъфтява“ и връзва гибелен плод:

*Щом прецъфти кощунството, плодът му е
тегло, а плач и сълзи му са жътвата.*

(Ст. 821–822)

Дарий предвещава — *vaticinium post eventum* — поражението на персите при Платея (ст. 816–817), което наново свързва със светотатственото поведение на сина си:

*И купища от мъртъвци до третото
потомство мълком ще мълвят, че смъртният
не бива да живее с дръзка помисъл.*
(Ст. 818–820)

Основната тема за кощунството като трагическа вина на Ксеркс се посреща с равностойната тема за справедливото освободително и възмездително дело на атичския народ. Но поетът изтъква атичската справедливост като елемент на световния божествен ред, нарушен от персите. Според него само така става обяснимо защо тристате атински кораба разбиват четворно по-голяма вражеска флота. Персийският вестител, който е прозрял тази истина, заключава:

*Не, някой демон порази войската ни,
накланяйки теглилката на жребия.
Че над града Паладин бдят безсмъртните,*
(Ст. 845–847)

Идеята за гръцката справедливост, противоположена на персийското кощунство, е изразена косвено, но осезаемо и пълноценно в повика:

*„Напред, деца на Гърция!
Освободете своето отечество,
децата и жените си, олтарите
на боговете бащини, гробовете
на прадедите! В бой върховен влизаме!“*

(Ст. 402–405)

Идеята за гръцката справедливост се утвърждава в разказа за величавите победи на атинската войска и за плачевната участ на варварските пълчища.

Справедливостта на гръцката кауза е предпоставката, която разпалва и прави разбираем патриотическия възторг, изразен в „Персите“. Тая справедливост Есхил вижда в превъзходството на атинската демокрация пред персийския деспотизъм. Той подхваща тази идея, която преди години бегло е засегнал в „Молителките“ (ст. 955–956), и сега антитезата зазвучава с голямата сила на художествената конкретност:

АТОСА

Кой е пастир на народа, кой е техен господар?

ХОР

Никому не са те роби, върху тях не тегне власт.

(Ст. 241–242)

Но идеята за атинския демократизъм се налага и по обратен път, чрез косвената характеристика на Персия като страна на безотговорен монарх и на робски покорно стадо. Ето как се изразява персийската царица:

*Ала моят син,
успее ли, юнак ще бъде приказен,
ако пък не — той сметка на държавата
не ще даде и в нея пак ще властвува!*

(Ст. 211–241)

Същата идея по същия косвен начин изясняват една строфа и една антистрофа. Строфата разкрива що значи царска сила според

персите:

*Дълго закона персийски
в Азия няма да тачат,
данък не ще да ни плащат
под господарска повеля,
ни на колене ще падат
в робска покорност. Погина
прежната царска сила!*
(Ст 581–590)

Антистрофата изяснява що значи персийска слава:

*Освободените люде
вече развързват езици,
волно приказва народът,
след като падне яремът.
А напоеният с кърви
бряг на Аякса поGREBA
прежна персийска слава!*
(Ст. 591–597)

Както се вижда, сюжетът съдържа достатъчно антители, следователно и съществени предпоставки за драматизъм. Противоположни са справедливата бойна кауза и завоевателското нашествие, демокрацията и самодържавието, свободата и потисничеството.

Но драмата трябва по свой начин да конкретизира всичко това, което, както казваме ние днес, е публицистически абстрактно. Как ще се осъществи то, когато зрителят не е и по много причини не може да бъде свидетел на бойните действия? Основното противоречие между гърци и перси, което довежда двете страни до въоръжено състолкование, не получава сценическа изява, то е предмет само на разговори и известителски разкази. Ала това противоречие обуславя

други, драматургически важни и сценически осъществими противоречия във вражеския тил. Есхил показва Ксеркс като съден и осъден от своите най-близки люде. Сподавено обвинение звучи в песните на Хора за скръбния дял на доблестни воители, за тъжовните дни на осиротели родители, за страшната самота на млади невести. Но пряко и недвусмислено обвинение, което Хорът не може да изрече, изрича Дарий. Той, бащата на завоевателя, говори за престъпно безумие на своя син.

Както може да се забележи, нерешителността на Хора да отпрати категорично обвинение срещу царя, обяснима с положението на персийските старейшини, изиграва важна роля, като подготвя една по-висока степен в развитието на действието — сцената с призрака на Дарий. В тая сцена обвинението, изречено от Дарий, ще прозвучи строго и сурово и ще има сила на безмилостна присъда.

Естествено, емоционалният ефект тук се притъпява от това, че Дарий и Ксеркс не застават един срещу друг и възможността за показна контрастна обрисовка на техните образи се губи. Но изобщо в сценически показно отношение трагедията „Персите“ е по-бедна дори от „Молителките“. Две неща отличават тази трагедия: епически повествователен диалог и лирически излиятелни хорови партии. Що се отнася до актьора, той все още не превъзмогва етимологията на своето название: той е главно докладчик, осведомител, „отговаряч“.

Затова, докато драмата в „Персите“ все още се формира, епическите и лирическите ѝ части са направо бляскави. Дългият разказ на Вестителя, трудно възприемаем драматически, е приемлив като ефектно епическо повествование. Многобройните лирически партии, преливащи от изпитаните средства и похвати на прецъфтяващата вече лирика, се отличават с дълбочина и искреност. Тяхната връзка с драматическото действие е органическа. Във форма на голям трагически плач е изграден например първият стазим. Три строго симетрични смислово-емоционални \цялости, всяка от които е съставена от строфа и антистрофа, анализират нечуваното бедствие и тласкат драматическото действие към развой. Първата насочва мисълта към причините за страшната гибел — към Ксеркс и неговите кораби. Всяка от тези две причини се извежда на преден план, и анафората има смисъл на упорито повтаряно обвинение. Най-напред — срещу Ксеркс:

*Ах, Ксеркс поведе в поход тая рат,
ах, Ксеркс погуби в битки тоя цвят,
ах, Ксеркс, обезумял, извърши туй,
да, той със морските си кораби!
(Ст. 550–553)*

След това — срещу корабите и следователно пак срещу Ксеркс:

*На кораби замина тая рат,
от кораби загина тоя цвят,
от кораби подир нещастен бой —
и от ръцете на йонийците.
(Ст. 560–563)*

Втората цялост рисува страшната картина, която мислено виждат персийските старци: омразни чужди брегове, неприветни морски води, подпухнали тела на млади перси, безмълвни морски хищници.

Третата цялост предава скръбните заключения на Хора за края на царската сила и на персийската слава.

При това, за да изрази душевния смут на Хора, Есхил не нарушава синтактичната правилност на фразата, което би опростило, благородния и възвишен вид на трагическия Хор. Той предпочита да разкъса фразата, без да мисли за мястото на логическата пауза, и да вмести между получените късове трагическо междуметие. От друга страна, не е безинтересно да се каже, че едно междуметие тук е варваризмът „о̀а̀!“, чието очевидно назначение е да придаде подходяща екзотична багра на целия лирически къс. Срв.:

*Другите наши войници — о! —
жертва на по-ранна гибел — а! —
днес по кихрейския бряг — о̀а̀! —
гният! Плачи, раздирай гръд,
викай за своята горест
до небеса, о̀а̀, о̀а̀,*

*викай с глас на безумна,
раздираща сърцето болка!*
(Ст. 568–575)

Казаното дотук вече хвърля светлина върху въпроса за трагическите образи в „Персите“. Те са по-скоро разказващи, отколкото действащи лица. Те не встъпват в трагически двубой, нито преживяват раздвоения. Но за Хора това важи в една по-ниска степен. В неговата начална маршова песен звучи гордост от юначния вид на персийските воители, упование в тяхната безмерна сила. Величествено отекват имената на славни пълководци. И все пак още тук, в началото, неясно предчувствие гнети Хора. То става все по-тревожно, за да се превърне в трепет, който трае до появата на Вестителя. А когато катастрофата става несъмнена, трепетът се превръща в ужас, в отчаяние.

Тук в зачатък се намира нещо, което по-късно, у Софокъл, ще представлява драматургически принцип. Според този принцип истината, която възвестява трагедията, трябва да се свърже с опровергаването на едно погрешно мнение, което се отнася до трагическия герой. И макар че Ксеркс в „Персите“ е виновен още от самото начало на трагедията, старците от Хора, поне на първо време, се отнасят с видимо доверие към него. Това доверие не е лишено от основание: Ксеркс, както казват те, е „златороден“ и „богоравен“ мъж (ст. 77–78). Хорът рисува неговия образ със симпатия и дава да се разбере, че стои на негова страна. Вестта за саламинския погром променя настроението на старейшините и те запяват: „Ах, Ксеркс поведе в поход тая рат...“ Сега Хорът изповядва ново убеждение, което се затвърдява особено след разговора с Дариевия призрак, без обаче да обуслови една по-дейна реакция. Поради това екзодът представлява общ трагически плач на Ксеркс и на Хора. Изглежда, това решение на въпроса за реакцията на Хора не е без връзка с Есхиловата теза за робското покорство на азиатските варвари.

И все пак Хорът остава докрай трагически възвишен герой. Наистина по начало той одобрява похода на Ксеркс и в това по човешки грешки. Но той живее с ясна мисъл за превратностите в човешката съдба, смътно се бои от делата на царя, предчувствува

катастрофата и когато научава за нея, има сила да се раздели със самоизмамите си. Неслучайно на неговата мъдрост и благоразумие Дарий възлага да вразуми Ксеркс. Към Хора и към персийския народ, който той представлява независимо от своето високо положение, Есхил се отнася човешки съчувствено. Защото виновен е не погубеният „цвят“ на страната, а царят, когото са обладали греховни желания. В „Персите“ продължава да живее човечността, която ни посреща в Омировите поеми.

5

На състезанията през 467 г. Есхил спечелил първа награда със своята тиванска трилогия, съставена от трагедиите „Лай“, „Едип“ и „Седемте срещу Тива“.

До нас е дошла само третата част. Нищожните откъси от другите трагедии не ни казват как е протичало действието в изгубените части. И все пак ние не сме в абсолютно неведение по него, защото сказанията за тиванските царе са известни от други литературни и митологически извори. Освен това една немалка част от „Седемте срещу Тива“ (ст. 739–791) представлява съкратено изложение на мита за Лай и Едип. Ето най-общия вероятен ход на действието в незапазените трагедии: Аполон предрекъл на тиванския цар Лай, че ако създаде дете, ще падне от неговата ръка. Богът го посъветвал да мине в бездетство живота си, но Лай не послушал. Създал син и, уплашен от предсказанието, заповядал да го убият. Но детето — а това дете било Едип — не загинало. След перипетии, Есхилевият вариант на които не се знае точно, Едип се върнал в Тива, спасил народа ѝ от чудовището сфинкс и се оженил за майка си, след като преди това убил баща си. Дълго се радвал на чест и признание, но накрай, неизвестно как, научил истината за своето потекло. Ослепил се и проклял синовете си, които се отнесли непочтително към него. Клетвата му, както се казва в „Седемте срещу Тива“ (ст. 788–789), гласяла:

*Имот да делят
с оръжие в ръка.*

Последната част на трилогията показва как се сбъдва бащиното проклятие.

Според „Седемте срещу Тива“ Лай отказал да се вслуша в предупрежденията на бога и пострадал. Защо го предупреждавал Аполон? Може би предупреждението било мотивирано в изгубената

част на трилогията. Може би то съвпада със сведенията на други извори — че Лай, за да задоволи гнъсна своя страст, отвлякъл сина на Пелоп и Пелоп го проклед.

Така или иначе, трилогията се открива с греховна постъпка, която зове за възмездие. Възмездието не закъснява да поразии престъпника. Но според обичайното право на родово-общинната древност осъдителното деяние тегне над целия род на виновника, чието лично нещастие не е достатъчна отплата за погазените установления. Виновни и отговорни заедно с него са и всички членове на рода му, и то не само от едно поколение. Идеята за солидарната отговорност на рода е жива например в „Персите“, където грехът на Ксеркс ще бъде заплащан дори от „третото потомство“ (ст. 818–820).

Но в „Персите“ това само се заявява, без да се покаже на сцена, докато тиванската трилогия е правела съвсем нагледни сетнините на кръвната родова мъст. Отмъстителните действия и тук са се простирали над три поколения — Лай, Едип, Едиповите синове — и едва след тези действия родът е възвръщал равновесието си.

Кой отмъщава в случая? Въздаваща сила в атическата трагедия са боговете. Но те не поемат сами непосредственото отмъстително действие. Техни оръдия са смъртните. При това съвсем не е нужно онзи, когото божеството избира за свое оръдие, да бъде чужд или противник на оногова, който ще бъде наказан. Най-сетне, виновникът често са, макар и несъзнателно, съдействува, за да се осъществи възмездието.

Как се е поставял въпросът за вината в човешките взаимоотношения? Ако вината на онзи, който извършва грях, е лична, защото е свързана със свободен почин, съвсем не е необходимо членовете на рода му също да носят лична вина, за да бъдат предмет на отмъстителни действия. Те падат под ударите на засегнатия род, който не пита дали убитият е лично виновен. Въпросът се свежда до факта, че убитият принадлежи към осквернен от греховно деяние род.

Но когато тези проблеми преминават в драматическата поезия, положението се изменя.

Ако за драматическата поезия действието е белегът, без който тя престава да бъде драма, ясно е, че катастрофата на един герой не бива да дойде изневиделица, че тя трябва да се обоснове с дела. У Есхил са възможни две решения на въпроса: първо, героят претърпява

катастрофа, защото принадлежи към осквернен род: второ, героят претърпява катастрофа, защото сам подготвя гибелта си. Първото решение трудно се съчетава с представата за драма. Второто напълно подхожда на драматическия жанр, при това принципът, по силата на който героят загива като солидарно отговорен с предците си, не се нарушава — защото личната негова вина още по-убедително показва принадлежността му към нечистата кръв на първовиновника.

Може би първото решение е било застъпено в трагедията „Едип“. Може би Едип, синът на Лай, претърпява катастрофа просто защото е син на Лай. За катастрофа, която се дължи на солидарна отговорност с бащата, може да се заключи в аналогична постановка на въпроса в трагедията „Агамемнон“.

Второто решение намираме в участието на Едиповите синове. Освен принадлежност към осквернения род на Лай те имат и лична вина: както казва трагедията, те се отнесли непочтително към баща си, като му дали „просешка храна“ (ст. 786). Те са нарушили строгата морална норма, която определя синовния дълг. Това прегрешение е достатъчно, за да извика Едиповата клетва с всичките ѝ пагубни последици. Прокълнати за лична вина, синовете падат поразени от бащиното проклятие.

И тъй, в „Седемте срещу Тива“ е явен стремежът на поета да не представя героите си като страдащи само по принципа на солидарната отговорност. Той се стреми да мотивира катастрофата им с някаква вина, която не е наследена, а лична.

Но проблемата за вина и наказание не изчерпва идейната същност на „Седемте срещу Тива“. Ако се опасяваме да не би да търсим в нея нещо повече от това, което тя действително съдържа, бихме могли да се обърнем към Аристофан. Есхил, който е действащо лице в Аристофановата комедия „Жабите“, се гордее, че създал „драма, изпълнена с Арес“. „Всеки, който я видеше, — продължава той, — биваше обхванат от войнствен дух“ („Жабите“, ст. 1021).

С други думи, Аристофан отбелязва патриотическата идея на драмата. Тя се преплита с идеята за съдбовното предопределение, но резултатът не е нула, защото втората не ликвидира първата и защото героят не слага оръжие, не скръства ръце, а още по-упорно брани заплашения роден град.

Може би патриотическата идея в „Седемте срещу Тива“ трябва да се свърже със събитията на Гръко-персийските войни. Дори когато говори за Тива, атическият патриот внушава, че мисли за Атина. Това не е невероятно — както не е невероятно, че морът, който в Софокловия „Едип цар“ гнети Тива, е литературна реминисценция на чумата в Атина.

И тъй, трилогията съдържа една морално-правна проблема, с която се свързва идеята за проклятието и за кръвната родова мъст. Но в „Седемте срещу Тива“ тази идея, поне на първо време, остава на заден план, за да изпъкне идеята за патриотическия дълг. В самото начало на трагедията Етеокъл, вдаден в грижи по отбраната на града, съвсем бегло загатва за проклятието (ст. 70–71). Във втората ѝ част, която започва с вестта за Полиник (ст. 631 и сл.), идеята за проклятието доминира, но без да измести първата, успоредно с която тръгва. Така, тласкан и от преданост към града, и от съзнание за наследствена обремененост, Етеокъл се втурва към безнадеждна схватка, която ще се развие зад сцената и ще донесе смъртта на прокълнатите братя. Най-сетне, една трета част, която трудно може да се схване като органическа съставка на трагедията, повдига нов, неочакван въпрос — за отношението на живите към падналите братя-врагове.

В „Седемте срещу Тива“ има повече драматически живот, отколкото в предхождащите Есхилови трагедии. Вярно е, Хорът все още пази своето средищно място, но сега неговият партньор от диалога не е прост „отговаряч“. Ако Тива и вражките войски са главните антагонисти, всеки от които очаква победа или смърт, Етеокъл и Хорът са втора двойка антагонисти. Всъщност антагонизмът между Тива и седемте вожда сценически не съществува, но той е предпоставка, която прави ясен сценически сблъсък между Етеокъл и Хора. Следователно драматургически последният сблъсък е по-съществен, защото повишава драматизма и неутрализира епическия елемент.

Но с това не се изчерпват драматическите завоевания на „Седемте срещу Тива“. Третата част на трагедията е стълкновение между Антигона и Глашатая, който, сам второстепенна фигура, пораства като възвестител на волята на тиванските старей, за да стане приемлив като равностоен антагонист на един възвишен образ. Антигона сама съзнава, че се сблъсква не с Глашатая, а с управата на

града, затова, като говори с Глашатая, изрича обръщението „кадмейски вождове“ (ст. 1017). Тук актьорът отново е далече от ролята на стария „отговаряч“, той се превръща в герой, който според Аристотел („Поетика“, гл. 6) съзнателно се стреми към едно, избягва друго и се бори за една предпоставена цел.

Голямата диалогична част от втория епизод, която предава донесението на Вестителя, безспорно съдържа значителни белези на епически разказ. Тя обаче по не една причина превъзхожда например вестта за саламинското сражение в „Персите“. Преди всичко тук отзвукът от вестта е много по-силен: на него мигновено и живо реагират както Етеокъл, така и Хорът, при това по несходни и дори противоположни начини. Етеокъл говори в ямбични стихове, които изразяват спокойната му твърдост. Хорът реагира с лирически стихове и те издават силния му смут. Но нито твърдостта на Етеокъл, нито възбудата на Хора звучи еднообразно в продължение на сцената.

Това не е единственият факт, който ограничава епическото звучене на централната част. Всяко от сведенията за вражески вождове означава растеж на трагическото напрежение. То стига своя връх във вестта за Полиник, която зрителят очаква, било защото е запознат с мита, било защото вярно чувства законите на трагическия спектакъл. Античният зрител е очаквал всичко това още защото е познавал предхождащата част на трилогията, където за първи път се прокобява, че Етеокъл и Полиник с оръжие в ръка ще делят бащино наследство. Той е помнел това и е очаквал разрешението на този обещан от поета епизод.

Разказът на Вестителя в „Седемте срещу Тива“ предполага висока сценична показност, отколкото съответният разказ от „Персите“ Нека си припомним, че в „Персите“ Хорът реагира на този разказ с жалостни викове, а Атоса — с мълчание. Макар че и едното, и другото може да се мотивира с психологически доводи (Атоса дори сама обосновава безмълвието си, срв. ст. 290–292), няма съмнение, че тази реакция не е най-типична за драмата.^[1] В „Седемте срещу Тива“ подир всяка реплика на Вестителя, посветена на вражески вожд, следва действие — Етеокъл отправя военачалници към заплашените градски врати. Във връзка с това стои фактът, че вестителският разказ се разпада на сравнително кратки, драматургически приемливи цялости. Вярно е, трагедията няма ремарки, нито пък означава фигурантите,

които представляват войсковото обкръжение на Етеокъл, но текстът на трагедията подсказва, че след репликата иде действие.

За драматическия ефект на трагедията не е последен по значение фактът, че аргивските и тиванските вождове са обрисувани контрастно. А те са контрастни не само защото войната ги е поставила един срещу друг, но и защото винаги и във всичко са диаметрално противоположни природи. Аргивците са дръзки светотатци, те се опълчват не само срещу смъртните люде, но и срещу безсмъртните богове. Обратно, тиванските герои са благочестиви, смели, предани на града, те действуват с ръка, която направлява боговете.

Общата природа на аргивците не превръща седмината в двойници. Не са двойници и противоположните тям тиванци, въпреки сходната си същност. Аргивските вождове, с изключение на един, са безчестници и светотатци, но всеки проявява безчестието и светотатството си по свой начин. Изключението, което представлява вождът-пророк Амфиарай, не е лишено от драматически смисъл. Неговата съдба е обща с тази на другите аргивци, защото макар че не споделя възгледите им, той е все пак техен съучастник. Но наличието на този образ създава възможност за конфликт и в лагера на аргивските вождове. И този конфликт — въпреки че не се представя, а се разказва, — е значителен, защото е конфликт между Амфиарай и Полиник. Благодарение на него става възможна характеристика на Полиник, която иде не от заинтересувания негов брат Етеокъл, а от странично лице, каквото е Амфиарай.

Актьорът в „Седемте срещу Тива“ има първенстваща роля, върху него не пада сянката на Хора. Още след първата поява на Етеокъл зрителят остава под впечатлението от неговата силна, дейна и неустрашима природа. Пред ужасите на войната Етеокъл не губи властта над себе си и способността си да води държавния кораб: той мисли за себе си, когато говори за вожда, който „с безсънен взор“ бди „над държавното кормило“ (ст. 2–3). Етеокъл не живее с илюзии относно своето положение: успехът, който би осигурил на държавата той, се приписва на боговете, а неуспехът, който биха пратили боговете, се смята за негов личен неуспех и срам. Но той мигновено изоставя тази неслучайна песимистична нотка, за да обоснове дълга на гражданите към родната земя:

*Че вас, пълзещите
по ласкавата нейна твърд, подхвана тя
и ви отхрани — щитоносни предани
мъже, та днес на помощ да ѝ дойдете.
(Ст. 18–20)*

Мрачната картина на клетвата на седмината отново отправя мисълта на Етеокъл към участта на града: за него моли той Зевс, Земята, градските богове и бащината Клетва (ст. 69–76). Споменаването на последната е твърде показателно: тя засяга само него, но сега Етеокъл не мисли за себе си и за своята съдба. Той се бои, че неговата съдба — съдба на прокълнат син — може да повлече гибелта на града. Това е Етеокъл от пролога.

Първият епизод обогатява образа му с едно своеобразно женомразство. То е необходим елемент на епизода, тъй като го подбужда към сблъскване с Хора. Етеокъл показва искрена и обоснована грубост към жените, които, сами уплашени, сеят малодушие сред обсадените. За отбелязване е, че тук женомразецът се импулсира от презрително отношение към празните женски надежди в божията помощ. Когато Хорът съобщава, че призовавал „благата десница“ на боговете, Етеокъл дръзко отвърща:

*За помощ крепостта ни призовавайте,
не богове са нужни тук. Та казва се,
че боговете бягат от надвитите.
(Ст. 216–218)*

Вярно е, той не стига до явно отрицание на боговете, но религиозният скептицизъм, който проявява, е не по-малко интересен и забележителен.

Врѣх на развитието си този образ получава във втория епизод, когато прозвучава омразното име на Полиник. Етеокъл разбира, че краят му е настанал:

Горко ми, днес се сбъдват клетви бащини!
(Ст. 655)

Но и сега той не губи разсъдка си, а призовава към спокойствие, защото плачът и воплите могат да родят „нови горести“ (ст. 657). Той знае, че брат му е тръгнал в престъпен поход, но не смята за чист и себе си. Етеокъл разбира, че чрез предстоящия двубой ще се изпълни волята на боговете да унищожат проклетия Лаев род. Обладава го безразличие към живота и стремеж към смъртта:

*Стои до мене черна клетва бащина
със сух, безсълзен взор и, чувам, казва ми:
„Умри сега, не после, тъй е по-добре!“*
(Ст. 695–697)

Решението му да се срещне в смъртна схватка с брат си иде от сложно въздействие на толкова подтици! Той не желае да раболепствува пред смъртта, когато знае, че най-драга жертва за боговете е животът му (ст. 702–704); чувството за воинска чест също го подбужда към двубой (ст. 717); към смъртта го тласка и омразата към престъпния брат (ст. 658–672); подтиква го и мисълта, че принадлежи към прокълнат род (ст. 653–654). И този вихър от импулси ражда безумния образ на черната бащина Клетва (ст. 695), която го придумва да умре. Етеокъл е съгласен с боговете, които искат живота му, и не се противопоставя на волята им: той знае, че когато боговете изпращат гибел, тя е неизбежна (ст. 719).

Трагически мрачен и величествен, той се втурва към смъртта, която го чака пред седмата врата на Тива. Мрачен — защото върху него тегне проклятие; величествен — защото краят му иде от решение на неговата морална личност.

[1] Мълчаливостта на Есхиловите герои е правела неприятно впечатление и на древните зрители. В комедията „Жабите“

Аристофановият Еврипид се изразява рязко неодобрително за нея (срв. ст. 911–913). [↑](#)

6

От Есхиловата трилогия за титана Прометей до нас е достигнала само трагедията „Прикованият Прометей“. От останалите две — „Прометей Огненосецът“ и „Освободеният Прометей“ — са запазени оскъдни откъси, които не дават достатъчна представа за цялостите. Вероятният ред на трагедиите е следният: „Прометей Огненосецът“, „Прикованият Прометей“, „Освободеният Прометей“.

Кога е била поставена тази трилогия? Никакъв театрален запис (дидаскалия) не съпровожда текста на запазената трагедия, и ние не знаем нищо по хронологията ѝ. Поради това неслучайно едни изследвачи смятат „Прикованият Прометей“ (и цялата трилогия) за ранно, а други — за късно произведение. Във всеки случай, нито съдържанието, нито драматическата форма дават основания за категорични твърдения.

По драматическа техника трагедията „Прикованият Прометей“ има черти на ранно произведение, но веднага трябва да се добави странният за едно ранно (па и не само за ранно) произведение факт, че лирическите ѝ партии са крайно стеснени. По съдържание тя може да се отнесе към късните творби на Есхил. Прави впечатление близостта на „Прикованият Прометей“ до „Евменидите“ (от 458 г.): и в двете трагедии враждуват представители на старите и младите богове. Освен това нападите в „Прикованият Прометей“, които Есхил отправя срещу новите господари на Олимп и тяхната тирания, може би визират събитията от 462 г., когато радикално-демократическата партия надделява над умерената демокрация.

Най-старата версия на мита за Прометей намираме у поета Хезиод (VIII–VII в. пр.н.е.). В Хезиодовия разказ Прометей е хитрецът, който успял да измами дори Зевс и така взел за себе си най-хубавите части от жертвеното животно. Но Зевс люто му отмъстил, като заповядал да бъде прикован към една скала. Всеки ден орел спохождал нещастника и късал от черния му дроб, който през нощта зараствал, за

да бъде отново разкъсван на следния ден. Накрай, след много векове, Херакъл убил орела и освободил Прометей.

Есхил осмислил художествено този примитивен мит. Той изоставил Хезиодовата идея за хитростта на Прометей и създал трилогия за благодетеля на хората, който в тяхно име понася най-страшни страдания.

Ето накратко Есхиловата версия на мита за Прометей:

Зевс решил да унищожи човешкия род, за да създаде нови, посъвършени същества. Единствен Прометей се смилил над клетите смъртни. Той откраднал и им предал божествения огън. Надарени с него, хората подобрили живота си, създали наука и изкуство. Но Прометей скъпо заплатил за човеколюбието си. По заповед на Зевс той бил прикован на скала далече на север и подложен на страшни мъчения. След тринайсет човешки поколения бил освободен от Херакъл.

Какво е искал да каже Есхил чрез трилогията за Прометей?

Ако се съди по запазената трагедия, ако тя се вземе за самостоятелна творба, могат да се получат изводи, които направо озадачават. Такъв извод е например предположението, че „Прикованият Прометей“ не принадлежи на Есхил.

Преди всичко в тази трагедия смайва безпрецедентното отношение на Прометей към олимпийските богове и главно към Зевс. Зевс е предмет на квалификации, които не са ласкателни дори за един смъртен, камо ли пък за един бог. Като че „Прикованият Прометей“ действително не принадлежи на Есхил, който прославя Зевс като възплътител на мъдростта (срв. „Агамемнон“, ст. 160–177). Есхилевият Зевс, който чрез страдания води смъртните към истината, се е превърнал в жалък тиранин, чийто произвол не знае предел.

Идеята за „Прикованият Прометей“ като плод на едно безбожническо съзнание е примамлива, но на нея противоречат значителни факти.

„Прикованият Прометей“ не може да бъде антирелигиозна творба преди всичко защото при тясната връзка на атическата драма с религиозния култ едва ли е било възможно, особено през първите десетилетия на века, една нападка срещу държавните богове да бъде приета от театъра. Сцената никога не е била в ръцете на атеисти, които да я използват за открита антирелигиозна пропаганда.

Ако една реплика на Прометей гласи:

*Накратко, мразя всички богове,
които за доброто — зло ми върнаха, —
(Ст. 975–976)*

тя не свидетелствува за атеистичен дух на трагедията. Това е ясно и от превода, и от още по-категоричния оригинал. Прометей заявява, че мрази онези богове, които, след като получили неговите добрини, му се отплатили с неблагодарност. Той не говори и не може да говори за омраза към всички богове без изключение.

Враждата на Прометей не е само лична негова вражда. Тя е изобщо неприязън на боговете от старото поколение към поколението на младите, олимпийските богове. Прометей така ясно определя основанията ѝ (ст. 199–235), че няма никаква опасност от недоразумения. Старите и младите богове враждуват по такъв конкретен повод, какъвто, както ще видим, е поводът за враждата им в „Евменидите“. Враждуващите богове в „Евменидите“ изричат много остри думи, но накрай се помиряват и всяка от двете страни получава положение, което я задоволява.

Отдавна е изказано предположение, че такъв завършек трябва да е имала и трилогията за Прометей. Помирението на враждуващите богове е естествено за един религиозен поет, какъвто е Есхил. Но също така естествено е, че и тук всяка от страните трябва да бъде удовлетворена. Едва ли е възможно да се каже какви ще са били взаимните отстъпки, при които те са се помирявали. Несъмнено е обаче, че Зевс остава мъдрият властител на света, а Прометей запазва древния си авторитет на атическо божество (срв. Софокъл, „Едип в Колон“, ст. 55–56). Поетът не желае да развенчава никого от тях. Той иска само да покаже как се е стигнало до съвременното положение на човечеството, което, заплашвано преди от гибел, днес живее спокойно, надарено с Прометеевите дарове.

Но това решение на конфликта, дадено от Есхил, не анулира тъй неизгодните за боговете и изобщо за религията изводи и впечатления, които оставя „Прикованият Прометей“. Поради това, след като

изтъкнем замислите на поета, можем да говорим за един обективен смисъл на творбата му, който надхвърля неговите намерения.

Развързката на трилогията не ще е предлагала един Прометей, който посипва главата си с пепел в знак на разкаяние. Отстъпките, които двете страни са си правили, не са засягали Прометеевото дело, човека с неговите културни придобивки. Трилогията е утвърждавала наличното положение, а това означава, че първоначалният Зевсов план — да затрие човешкия род — се отхвърля. Как, в каква форма — не може да се каже, но несъмнено се отхвърля.

Ако всичко това е така, трилогията за Прометей въплъщава един важен принцип, който изключва статичността на трагическия герой. Ако известната нам позиция на Прометей трябва да претърпи някаква корекция в следващата драма и ако образът на Зевс трябва да се смекчи, ясно е, че това предполага драматическо развитие. Но драматическото развитие се осъществява в рамките на трилогията, и то по начин, за чиято конкретност не може да се каже нищо, докато в запазената трагедия Прометей и Зевс са направо статични.

Есхил и тук остава верен на принципа за контрастното разполагане и обрисовка на героите. Антагонисти на запазената трагедия са Прометей и Зевс, но Прометей се сблъсква не пряко със Зевс, а с богове от обкръжението му. Този факт също свидетелствува за намерението на поета да помири враждуващите богове, като не допусне стрелите на Прометей да бъдат отправени пряко срещу върховния бог. Есхил не може да изведе Зевс пред публика в сцени, които биха подкопали авторитета му. Да се покаже Зевс пред публика, би означавало срещите му с Прометей да получат известен комичен оцвет. Конфликтът между двата бога, който, при отсъствието на единия от тях, звучи въпреки всичко с трагическа възвишеност, при сценичен показ на Зевс неизбежно би се превърнал в битова разпра.

Затова не без основание поетът сблъсква Прометей не със Зевс, а с негови крепители. Тоя способ има изгодата на косвената характеристика — тя непринудено показва страни на Зевсовата дейност, които по не една причина не могат да бъдат представени на сцена.

Прометей не е драматически разнообразен, той не минава през фази на взаимно изключващи се мнения и решения, за да порази със своето окончателно превъплъщение на трагически герой. Както се

каза, той е статичен. Но неговата статичност не се заключава в едно-единствено типично качество, свойство, реакция, която да го характеризира докрай и под чийто знак той да остава в съзнанието на зрителя. Разнообразни прояви изразяват неизменната му позиция. Той е заклет враг на Зевс и в пролога, където не издава нито звук под ударите на Хефестовия млат; той е Зевсов враг и когато убийствено иронизира над Океан; негов враг е той и когато при срещата със Страдалката Ио изобличава тиранската му власт; негов враг е и в крайната, люто саркастичната сцена с Хермес. Есхил обосновава една теза — защото позицията на Прометей е защита на една теза — чрез герой, който, макар и прикован, се изявява в поведение, представляващо безспорен драматически интерес.

От друга страна, Прометей не реагира към представителите на Зевсовата власт така, както се отнася към Зевс. С Власт и Сила той не разговаря — те са слепи оръдия, те показват личен почин и воля само там, където трябва да се прояви жестокост. Без съмнение Есхил е оценявал мълчанието му като израз на героично държание. Но той е смятал словесната намеса на Прометей за неуместна и по друга причина: сцената на приковаването посочва пукнатините в крепостта на Прометеевите врагове. Тук зрителят е свидетел на второстепенния, но съществен конфликт между онези, чиято жертва е Прометей. Есхил внушава, че самите те не са единомисленици относно страшната разправа, заръчана от Зевс. Намесата на Прометей тук не би била оправдана, и той съвсем логично мълчи.

Иначе се отнася Прометей към Океан. Океан е практичният тип, който овреме долавя промените и се ориентира в един себеполезен смисъл. Вчера той е бил съратник на Прометей срещу олимпийците, но днес благоразумно забравя това. Днес той е Зевсов приятел, и добър приятел, защото може да се застъпва пред вседържителя дори за Прометей. Прометей се отнася към него с неизменна презрителна ирония. Той му припомня опасностите, които крие подобно застъпничество, угасява добротворческия му плам, и сцената получава ефектен завършек: Океан забравя всички лицемерни уверения, които е давал само преди миг, възсяда четириногата си птица и отлита.

Но преди да отлети, в продължение на цялата сцена, Океан трябва да слуша иронично-изобличителни думи, за едни от които си прави оглушки, а други тълкува в своя полза.

*Завиждам ти, че си между невинните,
след като с мен споделя всички дързости —
(Ст. 330–331)*

жегва го Прометей. После:

*Благодаря, навеки съм признателен.
На всичко си готов. Ала не се труди
за мене. Знай, напразен, безполезен е
трудът ти, ако си решил наистина
да се потрудиш.
(Ст. 341–344)*

Той не пропуска да подчертае практичността на Океан, която нарича просто опитност:

*Но ти не си неопитен, съветът ми
не ти е нужен.
(Ст. 373–374)*

И накрай, когато Океан анулира декларациите си за приятелска солидарност чрез думите:

*Урок за мен е твоето нещастие, —
(Ст. 391)*

Прометей иронично утвърждава тази подла мисъл:

*Иди си, бързай! Разсъждавай все така!
(Ст. 392)*

Океан не желае или не може да види в тези думи нещо повече от съвет:

*Готов съм, ще се вслушам във съвета ти —
(Ст. 393)*

заявява той.

Това е втората победа на Прометей над Зевс. Като прогонва ренегата и лицемера, което е и главна цел на сцената, като изобличава низката му природа, Прометей изобличава и самия Зевс. Защото на зрителя е дадена възможност да заключи, че към приятелите на Зевс се числи и един ренегат и лицемер.

В стълкновението с Хермес Прометей показва друг разред Зевсови крепители. Хермес изрича наперена реч, с която призовава Прометей към благоразумие — както го разбира той, лакеят. Сега на сцената е не мним доброжелател, който декларира преданост, а един откровен груб представител на Олимп. Това определя както неговия, така и Прометеевия тон. Но Прометей има предимство и в тая сцена, защото речите на Зевсовия пратеник се намират в комическо противоречие с мястото му в олимпийската йерархия. И още първата Прометеева реплика изтъква това несъответствие:

*Речта му е тържествена, изпълнена
с надменност — да, слуга на боговете е!
(Ст. 953–954)*

Лакейското положение на Хермес още веднъж става аргумент за Прометей. Но сега той говори и за себе си, за да направя съвсем осезаема пропастта, която разделя страдалеца от лакея:

*За твоята робия — запомни добре —
не бих отстъпил моите страдания!
(Ст. 966–967)*

В сцената с Хермес Есхил създава енергичен диалог. Тук актьорът представя деен драматически характер. Двамата участници в словесния двубой се въодушевяват от най-искрена и неприкрита неприязън и се стараят да направят нейния израз максимално язвителен. Еднотишните реплики са здраво свързани помежду си, и силата, с която изразяват противоположните позиции, е удивителна.

Ние се намираме пред истинско свидетелство за драматическо умение. Всяка двойка реплики представлява органическо единство: първата предизвиква втората, която е носителка на поанта. Отделните двойки не са изолирани единства: всеки първи техен стих естествено се свързва с втория стих на предхождащата двойка. Така репликите се извеждат една от друга до Прометеевия стих:

Да, иначе не бих приказвал с ратаи —
(Ст. 983)

след който иде несвързаната с него реплика на Хермес:

И тъй, на Зевса ти не даваш отговор?
(Ст. 984)

Тази реплика представлява връщане към началната тема на разговора — защото разгорещените участници в диалога са се отдалечили от нея. Но чрез този обрат Есхил по косвен начин внушава, че в посочения момент на словесната борба Хермес не е в състояние да отговори, поради което се връща на първата тема.

В сцената с Хермес Прометей удържа нова победа над Зевс. Ако диалогът с Океан подсказва, че една част от приятелите на Олимпицеца се състои от ренегати, двубоят с Хермес прави несъмнено, че друга част от обкръжението му съставят лакеите.

Епизодът с Йо̀ налага нови черти в характеристиката на Зевс. Заслужава да се каже, че Есхил вплита тая сцена в трагедията, без да упражнява насилие върху традиционната версия на мита за Прометей. Достатъчно основание за това му дава обстоятелството, че тъкмо

Херакъл, тринайсетият потомък на Йо̀, избавя Прометей от орела. Но докато в „Молителките“ Есхил показва Йо̀ като жертва на Хериния гняв, тук той поддържа, че единствена причина за нейните страдания е Зевс. Ролята на Зевс като прелъстител на Йо̀ може да се тълкува двояко, и поетът, съответно на, намеренията си, взема този факт ту в положителен, ту в отрицателен смисъл. В „Молителките“ съблазнителят е предмет на песнопения, а в „Прикованият Прометей“ — на най-строго и остро порицание. Тук ролята на Хера като мъчителка на Йо̀ също не е отмината (ст. 900), но участта на Йо̀ е преди всичко Зевсово дело. Ето какво говори по този въпрос Прометей:

*Не е ли безсърдечен повелителят
на боговете? Той залюби смъртната
девойка и я тласна във блуждания!
Жесток жених, ужасен брак си случила,
девойко!
(Ст. 736–740)*

Така смята и самата Йо̀. „Мисля, че ще се радваш, когато видиш Зевсовото нещастие“ — казва Прометей.

*Как не, нали от него са теглата ми? —
(Ст. 759)*

отвърща Йо̀.

Така любовната история с Йо̀ добива смисъл на нов аргумент срещу олимпийския произвол.

Борбата на Прометей е съзнателна защита на заплашеното човечество. Титанът предварително е знаел ужасните страдания, които го чакат, и все пак с ясна мисъл е приел мъченическата участ. И ако в делото му наистина има прегрешение към боговете и към новите закони на Олимп, той доброволно е пристъпил към него:

Да, знайте, исках, исках, и така сгреших!
(Ст. 266)

В какво се състои грешката на Прометей? В пролога на трагедията божеството Власт определя: това е кражбата на огъня, подтикната от любов към човешкия род (ст. 7–10). Прометей извадил човека от неговото първобитно състояние, показал му богатата на щедрата природа, надарил го с разум и умения. В две големи реплики от началото на втория епизод той обстойно изброява заслугите си към човека, за да заключи с оправдана гордост:

*Та ето всичко, с кратка реч изказано:
от Прометей са всичките умения!*
(Ст. 505–506)

Прометей със страст защитава човека, за него се обрича на потръсващи страдания. Той открива техния дълбок смисъл, затова ги приема без колебание, затова действа с всичката смелост и дързост на своето божествено същество. Но дали той, предвиждащият всичко, не се е измамил, дали не е недовидял природата на човека? Великият човеколюбец не се ли оказва велик наивник, пленен от мисълта за подвиг в името на човека, което често не звучи гордо?

През 458 г. Есхил поставя трилогията „Орестия“, съставена от трагедиите „Агамемнон“, „Хоефорите“ и „Евменидите“. Това е единствената негова трилогия, дошла до нас в пълния си вид. Поетът разглежда всяка от тези трагедии, въпреки известна тяхна самостоятелност, като голяма съставка на още по-голямата трилогийна цялост.

Мотивът за невярната жена, която коварно убива мъжа си, е бил предмет за епически и лироепически повествования. В трагедията го въвежда Есхил, който справедливо оценил драматическите му достойнства. Драмата може да покаже мита с ефекти, които не са присъщи нито на епоса, нито на лириката. И нека кажем още тук, „Орестията“ е едно абсолютно, а не сравнително постижение на античната драматургия. Читателят вижда как едно смело поетическо новаторство изтръгва трагедията от лироепическата фаза на нейния развой, за да я направи пълноценна драма.

Чрез мита за Атридите Есхил убедително демонстрира величествените възможности на новия жанр. „Орестията“ е внушително изображение на катастрофални падения, мотивирани със закона за кръвната родова мъст. Есхил създава увлекателно действие с неочаквани поврати, със способности, будещи трепет пред това, което ще стане и което все пак не може точно да се предугади. Третият актьор, който се използва в тази трагедия, може да бъде и една от причините за всичко това, и една от последиците на богатия мит.

Идейният замисъл на трилогията често се свежда до проблемата за борбата между матриархат и патриархат. Тази проблема наистина съществува в „Орестията“, но нека веднага прибавим, че тя не се отнася толкова до Есхиловата творба, колкото до предесхиловския вариант на мита. Вярно е, „Орестията“ има значение и на исторически извор, засвидетелствувал въз основа на съществуващата традиция реални отношения на онази древност, която е древност не само за нас, но и за самия поет. Всичко това обаче е отразено по необходимост, без

да бъде предмет на творчески усилия и търсения. Защото за идеен смисъл може да се говори там, където авторът съзнателно въплъщава значителна съвременна идея — а каква проблема представлява за Атина от средата на V в. пр.н.е. борбата между патриархат и матриархат?

Ясна политическа идея съдържа третата част на „Орестията“, трагедията „Евменидите“. Тя възвеличава законодателството, което богиня Атина осъществява чрез Ареопага. Тази прослава на Ареопага е реакция срещу победата на радикалната демокрация през 462 г., чрез нея поетът осъжда посегателствата спрямо старинния държавен институт. Ето неговите доводи: 1) Ареопагът е свещено учреждение, той се намира на хълма на Арес, а негова основателка е богиня Атина; 2) евпатридският социален състав на Ареопага е осветен също от богиня Атина; 3) Ареопагът е извор на истинска законност, чистите струи на неговата справедливост не бива да се размътват; 4) строг и неподкупен, Ареопагът изключва както „безвластието“, така и „самодържавието“. Ако последният термин означава осъдената от атиняните тирания, против която Есхил се изказва не за първи път тук, първият визира радикалната демокрация, „охлокрацията“. Както се вижда, Есхил излага политически възгледи в полза на оня старинен демократически ред, за който говорят „Персите“ и „Молителките“.

И все пак да търсим навред в трилогията идеен смисъл, свързан единствено или главно с обществените борби, означава насилие над нея. Каква актуална обществена проблема съдържа „Алкестида“ на Еврипид? „Алкестида“ съдържа една „вечна“ идея. Такава „вечна“ морална идея, изразена в представата за кръвната родова мъст, има и в „Орестията“. Но „вечната“ идея получава един или друг конкретно-исторически оцвет, който изследвачът трябва да покаже.

С какво митът за Атридите е привлякъл поета? С много неща, и особено с възможността интересният сюжет, допълнително обогатен и раздвижен от него, да разкрие скритата логика на човешките отношения. Последните се поставят в светлината на религиозно-митологическата идея за антагонизъм между Справедливостта и Кошунството, за нуждата да се поддържа равновесието на божествения световен ред. Законът за кръвната родова мъст произлиза от безусловната повеля да се наказва всяко злодеяние, което нарушава моралното равновесие.

Проблемата за престъпление и наказание в „Орестията“ се поставя двупланово. В първи план се разглежда деянието на Парис, който погазил законите на гостоприемството. Агамемнон и Менелай, проводени от самия Зевс (ст. 60–61), налагат божественото наказание над неговия род. Този мотив обстойно се развива в първия стазим (ст. 367–402) и във втория епизод (ст. 524–537) на „Агамемнон“.

Но още неизчерпал проблемата в първия ѝ план, Есхил я поставя и във втория. Сега се говори за провинение на Агамемнон пред Артемида. То трябвало да се изкупи чрез необичайно жертвоприношение — с кръвта на дъщеря му Ифигения. След мъчителна борба със себе си Агамемнон скланя на ужасната жертва.

И тъй, пародът на „Агамемнон“ говори за две престъпления — едното е дело на Парис, а другото — на Агамемнон. Без съмнение второто е по-съществено. То не се отнася до дела с второстепенно значение за трагедията, то засяга събития, с които драматическото действие тепърва ще се свърже. Първото престъпление е важно, доколкото е предпоставка за второто. Поради това на съзнанието на Хора естествено се натрапва престъплението на Агамемнон.

Хорът смята за осъдително решението на вожда да пожертвува дъщеря си. Ето неговите думи:

*И след като запрегна мисълта си
в ярема на съдбата и настана
обрат съдбовен, нечестив,
нечист, — позна той всяка дръзка мисъл.
Че първа лудостта с позорни речи
подтиква смъртния човек
към дързост. И принесе той
във жертва своята дъщеря,
за женоотмъстителния поход
път на войската да сторя.
(Ст. 218–227)*

Хорът обвинява Агамемнон в безумна дързост. Той очевидно смята, че царят е можел да не изпълни жестоката воля на Артемида. Но за фатално обвързания Агамемнон няма изход: ако пожертвува дъщеря

си, той ще стане жертва на „хитрата Ярост, която мъсти за погубена рожба“ (ст. 155); ако откаже, той не само погазва клетвата си пред съюзните вождове — те са хора и по човешки биха го разбрали, но и пренебрегва повелята на Зевс, който е наложил отмъстителния поход. Както и да действа, героят не може да избегне примката на съдбовната необходимост. Впрочем, за съдбата говори и Хорът: Агамемнон, казва той, запретнал мисълта си в ярема на съдбата (ἀνάγκη); от друга страна обаче, Хорът, като обвинява Агамемнон, явно не вижда трагическата му безизходност.^[1]

Трагедията свързва съдбата на Приамидите и на Агамемнон още чрез идеята за прекомерното щастие, което води до катастрофа.

*Мълвят една старинна дума смъртните:
когато стигне своя връх
едно човешко щастие,
то ражда, не умира без чада.
От богатата съдба
никне бедствие безкрайно.
(Ст. 750–756)*

Случаят с Парис е ясен. Хорът разсъждава така: опит от несметни богатства, човекът губи усет за умереност, погазва справедливостта и трябва да загине (ст. 381–384).

При случая с Агамемнон установяваме, че поетът не свързва размишленията за гибелната роля на прекомерното щастие с представа за грях на царя. Ето как звучат те:

*С твърде несигурен край е преголямото
щастие — само стена го дели
от съседката-болест, която
връхлита въз него.
(Ст. 1001–1004)*

Къде остава идеята за греха на Агамемнон? Къде е присъдата на Хора за човешкото жертвоприношение?

Хорът е променил отношението си към Агамемнон и изрично заявява това, когато го посреща:

*И когато провоздаше нашата рат
по Елена (не крия), ти беше за мен
безразсъден човек, неспособен водач
и кормчия на своята мисъл, че ти
бе подкарал на смърт,
пряко воля народна, войската.
Но сега дружелюбно и с цяло сърце
поздравявам достойните воини аз.
(Ст. 799–806)*

Винаги с оглед към Агамемнон обаче Хорът прави разсъждения, които заслужават внимание.

Така, той изразява отношението си към гибелното щастие чрез ясна съпоставка на Правдата и Кощунството. Правдата, казва той, „блести и в задимената къщурка и за праведен живот възнагражда“ (ст. 774–776). След това:

*Тя извъръща взора си
от златните чертози,
градени с кръв, и гледа благочестния;
не тачи тя властта, с позор белязана.
(Ст. 776–781)*

После:

*Бедата е дете
на дръзките дела,
на люде прекомерно горделиви,*

на люде с прекомерно пълни къщи.
(Ст. 374–376)

Умереността е предпоставка за истинско щастие:

*Тихото щастие вземам,
че не желая да бъда
ни градоборец прославен,
нито пък роб на други.*
(Ст. 471–474)

Или:

*Че мярката е най-добро. Аз искам
щастие безбурно.
Доста е то за мъдреца.*
(Ст. 378–380)

И тук, и другаде откриваме социални възгледи на Есхил. Очевидно възглед за едно социално равновесие съдържат думите за „разумния страх“ (ст. 1007), който повелява на човека да изхвърли „малка част от богатствата си“ (ст. 1009–1010) — тогава, казва поетът, няма да загине „домът, богат с имане“ (ст. 1012). И след това — мисълта за благословения селски труд, който наспорява къщите:

*Скоро богатите Зевсови дарове
на катагодно браздените ниви
нуждата ще победят.*
(Ст. 1015–1017)

Но защо Хорът говори всичко това тъкмо когато разсъждава за участието на Агамемнон? Показал ли е Агамемнон, преситен от блага,

кощунствена дързост? Нали тъкмо той така дълго упорствува пред Клитемнестра от боязън да не възбуди божествената Завист? Неговата реч е пример на мъдра умереност:

*Недей, като пред варварин,
надава този вик, простряна наземи,
недей събужда Завистта, застилайки
земята. Че за бог са тези почести.
Та смъртен съм, не мога безбоязнено
да тръгна върху тези пъстри тъкани!
Човек, не бог приветствуй в лицето ми.
И без килими, без одежди пурпурни
мъжът е славен. Разумът е най-велик
божествен дар!
(Ст. 920–928)*

Както стана ясно, Хорът оттегля обвинението си срещу Агамемнон. Той не говори за принесената в жертва Ифигения, този въпрос престава да съдържа обвинителна сила. Затова, когато Клитемнестра се позовава на него, тя не убеждава никого. За чувствата на Хора към Агамемнон говори безмерната скръб по неговата участ.

Отново: защо и по повод на Агамемновата гибел Хорът размишлява за щастливия злодеец?

Вярно е, че Агамемнон не е извършил, поне в рамките на трагедията, нищо осъдително. Сам той не носи кощунство, няма го нито в думите, нито в делата му. Напротив, той е благоразумен и богобоязлив. Но Агамемнон, щастливецът, е щастлив със щастие, изградено върху престъпление. Законът за родовата мъст го обвързва с предците, и той, въпреки личната си невинност, е отговорен заедно с тях. Хорът размишлява по неговото щастие и по мотивите на смъртта му малко преди да го види мъртъв. Ето неговите заключения:

*И томува блажените дадох чест
да превземе града на Приам. Като бог
се завръща дома си. Но щом ще плати*

*за пролети от прадеди кърви
и със своята смърт ще изкупи смъртта
на отдавна погубени люде —
кой би рекъл, щом чуе за всичко това,
че над него е вечното щастие?*
(Ст. 1335–1342)

Това се потвърждава и от ясния Егистов разказ за Атреевото престъпление — същото, за което загатват безумните думи на Касандра. Според Егист Агамемнон загива като потомък на грешник. Възгледът му е правилен независимо от отрицателната реакция на Хора.

Всъщност против какво се обявява Хорът? Той възразява не толкова срещу убийството, колкото срещу начина, по който то бива извършено. Него го смущава и възмуцава подлостта на това дело, извършено не от отмъстители, а от прелюбодейци (ст. 1126–1127).

Във всеки случай Хорът не осъжда Агамемнон като потомък на престъпен род. Това не е случайно. То показва колко неприемливо за Есхилевата епоха е станало обичайното право, което осъжда невинен човек заради принадлежността му към един род — като че ли тя зависи от личната му воля. Егист и Клитемнестра, които обосновават извършеното убийство със закона за кръвната родова мъст, и Хорът, който не приема доводите им, принадлежат на различни епохи, които по несходни начини оценяват отмъстителния акт.

От гледна точка на правото, което осветява отмъстителните действия, начинът, по който се осъществяват те, е без значение. Следователно няма значение, че Егист е убил чрез подлост. Но тъкмо подлостта на страхливеца, без значение от морално-правно гледище, получава драматургическо значение, за да обоснове и враждебността на Хора в тази част на трилогията, и отмъщението на Орест в следващата. Благодарение на нея става възможно добре мотивираното продължение на трилогията.

От друга страна, пак от гледище на обичайното право, което утвърждава принципа на родовата мъст, нямат значение и личните качества на жертвата. Агамемнон показва мъдрост и благочестие и все пак пада мъртъв, защото е потомък на Атрей. Но отличните качества на

убития, без значение от гледище на морално-правната норма, получават значение на стимул за развоя на действието. Те ще вдъхновяват отмъстителя Орест.

Както виждаме, в драматическата разработка на мита се вплитат гледни точки, чужди на старината, която е създала мита. Защото за нея няма значение нито подлостта на Егист, нито благочестието на Агамемнон.

Но Есхил се интересува от всичко това. След убийството на Агамемнон онова, което по-рано е било изказвано чрез недомлъвки, се превръща в основна теза: царят е умъртвен от двама тирани. Оттук иде и моралната обосновка на новото кръвопролитие, което Аполон възлага на Орест. Иначе въпросът стои много по-просто, и това е изразено от Хора:

*Ала има закон: ако земната твърд
е поръсена с кървави капки, кръвта
иска кръв! Та убийството вика за мъст,
за ерѝния! Заради нявгашна смърт
тя беди връз бедите натрупва!*
(Ст. 400–404)

Ето общото правило, което пренебрегва и нравствената висота на жертвата, и низостта на убиеца. Престъпленията в рода на Атридите нагледно доказват това. Нравствената низост на Егист и Клитемнестра не подлежи на никакво съмнение, и все пак Егист и Клитемнестра убиват достойния вожд Агамемнон. При това, когато някой убива, макар че обективно изпълнява божия воля, носи отговорност за пролятата кръв. Кръвопролитие то подлежи на съд, и нерядко присъдата, произнесена над него, е осъдителна.

В „Хоефорите“ има повече яснота относно вината по убийството на Агамемнон. Според Хора наказанието за убийците трябва да бъде смърт (ст. 385–388). Но престъплението на жената е изтъкнато особено силно, за което са показателни строфите на Електра и Орест в комоса (ст. 418–422, 429–433, 435–438). Същото повтаря и Хорът: той говори за безумства и у мъжа, и у жената, но главна тема на първия му стазим е демонизмът на жената, засвидетелствуван от многобройни предания

(ст. 602–638). Хорът е наясно по делото на Клитемнестра: тя е убила, обзета от прелюбодейна страст (ст. 594–601). Жертвоприношението на Ифигения тук изобщо не се споменава. Само веднъж, в стихомитията на Орест и Клитемнестра, последната се опитва да загатне за него. Орест категорично отказва да обсъжда този въпрос. За него убийтът е „воин“, а убийцата — „къщна безделница“ (ст. 921).

Егист и Клитемнестра падат мъртви, и така се изпълнява волята на Аполон, както е ясно и от голямата Орестова реплика в първия епизод (ст. 269–305), и от размишленията на Хора в третия стазим (ст. 935–972). Хорът смята, че царският дом е освободен. Но крайната сцена с обезумяващия Орест го смуцава.

Обезумяващият Орест! Въпреки справедливостта на възмездието той е пролял майчина кръв. И понеже Орестовата справедливост още не е регламентирана, ерѐниите погват убиеца, за да го преследват по суша и по море. Но всъщност третата част на трилогията се превръща в конфликт между старите и младите богове. Тезата на първите, на ерѐниите, гласи, че Клитемнестра е убила Агамемнон, с когото няма кръвна близост, докато Орест е погубил майка си, чиято кръв тече и в него. Младите богове защищават възгледа, че всъщност ражда не майката, а бащата, че майката само отглежда поверен от бащата плод. Така се доказва, че Орест принадлежи не на майка си, а на баща си. Един от доводите гласи, че смъртта на жена, па била тя и майка, не може да се сравнява със смъртта на „славен мъж, комуто Зевс е дал честта на скиптѐра“ (ст. 625–626) Учреденият ad hoc Ареопаг решава делото в полза на Орест.

Според ерѐниите присъдата на Ареопага — а тя е присъда на младите богове — туря край на техния закон, чието начало се губи в мрака на вековете.

*О млади богове!
Закон на древни дни
погазихте, отнехте от ръцете ми! —
(Ст. 778–779)*

пее техният Хор.

Морално-правната проблема на трилогията е поставена и решени по специфичния за драматическата поезия начин. В резултат на съзнателни и плодотворни усилия трагедията получава присъщия си вид, като продължава да се еманципира както от лириката, така и от епоса. По смисъл: и форма лирическите партии са строго подчинени спрямо диалога. Така, Хорът в „Агамемнон“ е първостепенно действащо лице от диалога, а началните му песни са експозиция спрямо събитията, които зрителят тепърва ще преживее. И не само това. Още чрез своя парод Хорът се представя като пълноценен трагически герой, който предпочита едно и избягва друго. Той не е свободен от несъвършенствата на човешката природа, затова избистря възгледите си след едно развитие, което е последица на живата му реакция към лицата от диалога.

Хорът е важен фактор, благодарение на който се осъществява градацията на трагическото напрежение. Чрез последователни загатвания той предава на зрителя своята неясна боязън. Тъкмо в момента, когато прозвучава радостната вест за победата, Хорът внася тон на тревога, породена от спомен за минали страшни дела (които той, драматургически уместно, не конкретизира) или от предчувствие за бъдещи ужаси.

Когато по-късно свързва тревогата си със спомена за Ифигения, Хорът пак не открива всичко, което знае. Драматургическият смисъл на този похват е очевиден: чрез него поетът поддържа напрежението до момента на срещата с Агамемнон. Човешкото жертвоприношение получава подразбиран смисъл на патриотически подвиг в подкрепа на свещено дело. Напрежението, свързано с него, спада, за да се надигне нова вълна на тревога, породена от смъртно предусещане.

Макар и да мълчи, Хорът знае както за Тиестовия пир, така и за прелюбодеянието на Клитемнестра. Зрителят обаче го узнава късно, докато преди това двусмислените изказвания повишават тревогата, която се превръща в ужас при предсмъртния вик на Агамемнон.

Очевидният драматургически смисъл на всичко това може да се подкрепи и с психологически мотиви. Предаността на Хора към дома на Агамемнон прави естествено поведението му. Той не желае да говори за онова, което може да уязви честта на скъпия владетел. Тук се притуря и заявената лоялност към царицата (ст. 258), която той все още не познава добре, макар че смъртно се бон от нея.

Не е лишено от драматически принос двойственото поведение на Хора към Клитемнестра. Той, който в присъствие на Клитемнестра е приемал за истински вестите ѝ, по-късно останал сам, мигновено поставя под съмнение казаното от нея. Той е ням свидетел на сцената между Клитемнестра и Агамемнон, за да заговори веднага, след като остане сам, за тревоги и злокобни предчувствия.

Двукратният предсмъртен вик на Агамемнон е повратна точка в поведението на Хора. Всичко, което е било предмет на двусмислени загатвания, се изяснява — за изумление не само на зрителя, но и на Хора. Мислите на Хора се сменят с трескава бързина, за да бъдат едновременно и буйни и мъдри, и решителни и сдържани, и активни и пасивни. За да осъществи това, което означава драматическо раздвоение на героя, Есхил прилага оригинален способ: не корифеят изразява мисъл на целия Хор, а всеки от дванайсетте хористи носи по едно мнение. И след като се убеждават, че злодеянието е факт, дванайсетте отново се превръщат в единен хор. Сега Хорът е суров антагонист на Клитемнестра.

Но решителността на Хора не остава неизменна; той чувства колебание при Клитемнестриния аргумент, че тя, убийцата, възплъщава духа-отмъстител за гнъсния Тиестов пир (ст. 1510–1511) и за жертвуваната Ифигения.

*Безпомощен съм. Няма крепка мисъл
в смутения ми ум —
(Ст. 1529–1580)*

признава той и дълго не може да излезе от плена на колебанието.

*Обидата отвърща на обидата,
и трудно е да се реши —
(Ст. 1560–1561)*

повтаря той. Но Хорът знае едно общо правило и с него се опитва да се противопостави на Клитемнестра:

*Стои, докле и Зевс стои на трона си,
повелята: виновният ще страда!*
(Ст. 1563–1564)

И понеже тя е виновна за нанесена смърт, тоя закон засяга и нея. Но Клитемнестра го тълкува в своя полза: Да, Агамемнон бе виновен и заслужено пострада.

Срещата с Егист наново укрепва духа на Хора. Цялата крайна сцена устава под впечатлението от този вече непоклатим герой, който най-сетне се е домогнал до истината и решава да я брани не само с язвително слово, но и с меч. Сега Хорът изнася драматическия двубой, без да се отвлича от размисли относно съдбовните фактори за гибелта на царя. Той мисли за едно: престъпникът, осквернителят на чуждото легло, страхливецът, който убива врага си чрез ръката на жена, говори с дързък, повелителен тон. Доловил тиранските му замисли, Хорът е готов за въоръжено стълкновение.

Така Хорът получава значителност на истински драматически герой, превъзмогнал незнание, съмнения, колебания, нерешителност, той действа рязко и мъжествено, за да предаде на зрителя силата на своята непримиримост.

Една успешно решена драматургическа задача е образът на Клитемнестра. Твърда до демоничност, Клитемнестра определя посоката на драматическото действие. Тя е праволинейна, без да бъде статична и еднотонна. Праволинейността ѝ се конкретизира в драматургически целесъобразни прояви, тя обуславя най-значителните драматически ситуации, тя предизвиква промяна в поведението на своите партньори.

Този образ е нова демонстрация на Есхиловия усет за драматургическа целесъобразност. Клитемнестра не се разкрива самоцелно и абсолютно, а с оглед на конкретния комплекс от лица, положения, психически състояния, при това — винаги с оглед да повиши по още един начин драматическото напрежение.

По още един начин — защото злоещите недомлъвки на Хора са вече един фактор за това. Чрез двусмислени думи загатва и Клитемнестра за коварните си намерения. Тревожните недомлъвки на

Хора и загадъчните двусмислия на Клитемнестра по различен начин сгъстяват атмосферата, в която има смут, вълнение, тревога.

Зловеща е страстната радост в думите, които Клитемнестра изрича при срещата си с Агамемнон. Много по-късно старците от Хора вникват в техния същински смисъл. Радостта ѝ не е била от това, че Агамемнон просто се е спасил и завърнал, а от това, че се е спасил и завърнал, за да падне от нейната ръка.

Тези и подобни тям двусмислени изблици на неудържимо ликуване Клитемнестра маскира изобщо добре. Тя не се колебае да лицемери и заблуждава. Тя заръчва на Вестителя да увери Агамемнон в нейната вяроност и преданост — и това пред Хора, който е осведомен добре по този въпрос. Нейната голяма реч пред Агамемнон е една голяма лъжа — искрени са само двусмислените заключителни думи, които загатват за намеренията на Клитемнестра.

Характерът на Клитемнестра, загатван до убийството на Агамемнон, се разкрива без остатък след убийството. Сега циничното ликуване на убийцата добива крила, тя чувствува нечовешко удовлетворение. За нея сега е наслада да си припомни, и то с подробности, миговете на убийството. Затова нейният разказ, необходим, защото запознава зрителя с неизвестните обстоятелства на извършеното зад сцената убийство, постига още една, по-значителна цел: той изтъква демонизма като най-характерна черта в съществуото на тая жена.

Така изявен, този образ е вече напълно готов, за да стане антагонист на Хора. И тяхната борба започва. Старците забравят почитта, която са заявили в началото, за да изрекат най-тежка присъда. Но, както се каза, борбата им не стига своя връх, защото Клитемнестра скоро успява да разколебае тяхната увереност.

Ако Хорът непрестанно се развива, за да стигне до най-правилната мисъл и до най-уместната реакция, ако драматическият развой на Клитемнестра се свежда до нейното мигновено демаскиране, Агамемнон не претърпява никакви драматически промени. Есхилевия Агамемнон, за разлика от Омировия, е пример на мъдрост и благочестие. И Стражът от пролога, и Хорът хранят чувства на дълбока преданост към него. Мъдрата съдържаност е неделима част от съществуото на Агамемнон. Бляскавите му бойни дела не са го заслепили, той живее със съзнание за неоценимата подкрепа, която са

му оказали боговете, затова и неслучайно първите му думи са израз на признателност към тях. Годиците на войната са направили мъдрия вожд още по-мъдър, в изпитанията той е опознал човека твърде добре и не живее със самоизмами относно него. Оттук и песимистичната нотка, която се намира в съзвучие с чакащата го участ и със смисъла на цялата трагедия. Този песимизъм, плод на разочарование, е общо място, *locus communis*, и „вечна“ тема, залог за чиято актуалност е консервативността на човешката психика. Агамемнон е съгласен с Хора:

*Със злочестника всеки сред нас е готов
да поплаче, но няма зъбът на скръбта
да захване и нему сърцето.
И се радва с честития, като криви
в лицемерна усмивка враждебни уста.
(Ст. 790–794)*

Агамемнон, противоположен и противопоставен на Клитемнестра, чрез кратката си поява прави непосредствено осезаема нейната зловеща същност. Това е ефектът на една антитеза — от една страна са сдържаните и богобоязвени думи на Агамемнон, а от друга — лицемерните и измамни речи на Клитемнестра (защото зрителят има достатъчен зрителски опит, за да знае, че те са лицемерни и измамни, пък и недомлъвките на Клитемнестра подсказват своя скрит смисъл). Образът на Агамемнон има явно подчинена роля, и героят, въпреки че на него е назована трагедията, не е показан като драматически характер.

И все пак Агамемнон не е напълно лишен от драматическа сложност. Той дълго се колебае да изпълни желанието на Клитемнестра, за да приеме накрая това, което не споделя. Образът се намира под знака на трагическа ирония. Агамемнон, който само след няколко мига ще падне мъртъв, мисли за бъдеща дейност в Народното събрание.

И накрая — Касандра, трагична и с онова, което е преживяла, и с това, което тепърва ще понесе. Сломена от съдбата, сега тя ѝ съдействува, като се устремява към смъртта. Но това не става нито

мигновено нито еднообразно: зрителят е свидетел на красноречивото ѝ мълчание, на кошмарните ѝ видения, на пророческото изстъпление, в което тя предрича гибелта на Агамемнон — без да изясни от кого ще падне той, създавайки по такъв начин условие за по-ефектна среща на Хора с Клитемнестра. Но заслужава да се изтъкне едно обстоятелство, което придава особена прелест на сцената между Касандра и Хора, имаща смисъл на оригинално *ritardanto*. Хорът не веднага вниква в смисъла на думите ѝ. Когато Касандра ужасена надава вик:

*Аполоне! Аполоне!
Ти, водителю, погубителю мой!
Къде си ме довел, в чие живелище? —
(Ст. 1085–1087)*

зрителят добре разбира, че нейният въпрос не очаква информация, че той е безнадежден зов на една жертва. Но ужасът остава несподелен: Хорът разбира въпроса в най-прекия му смисъл и отговаря информиращо:

*В Атреевото. И — сама не знаеш ли —
чуй мене, няма да речеш: лъжовна реч!
(Ст. 1088–1089)*

Що се отнася пък до убиеца на Агамемнон, Хорът дори до последния момент на тая сцена не проумява смисъла на Касандрините думи.

Както се вижда, трагедията „Агамемнон“ блика от драматически живот. Един по-обстоен анализ би ни отвел твърде далече, затова нека се задоволим с казаното.

[1] Това не е единственият случай на трагическа безизходност в атическата драма. Нещо подобно има и в Софокловия „Едип цар“. Както и да действа, Едип ще постъпи в своя вреда. Ако откаже да дири убиеца на Лай, той не ще изпълни заповед на Аполон. Ако

изпълни заповедта му, той, както и става, ще се насочи към себе си. Пълна безизходност! Едип трябва да свърши с катастрофа или защото не е изпълнил божията воля, или — парадоксално! — защото я е изпълнил. ↑

8

Между събитията, изобразени в трите трагедии на „Орестията“, лежат периоди, драматургически неинтересни, но необходими, защото подготвят новата драма. Между действието на „Агамемнон“ и събитията на „Хоефорите“ са протекли седем години. Седем години властвуват над Аргос убийците Клитемнестра и Егист. Но на север, във Фокида, вече е отраснал Орест, отмъстителят за бащината смърт, протагонистът на втората трагедия.

Възмездителното действие в тази трагедия на отмъщението започва още с началната сцена на надгробното възлияние. Невижданото безочие на Клитемнестра, която изпраща умиловителен дар на своята жертва, поставя пред трудна проблема Електра, която трябва да извърши приношението. Какво да предприеме? След колебания, по съвет на Хора, Електра извършва възлиянието, но го лишава от желателния за Клитемнестра смисъл. Тя го съпровожда с гореща молитва към всички божествени сили да подпомогнат отмъстителното дело. Така промененото по смисъл възлияние добива значение на първа стъпка към разплатата.

Втора стъпка се осъществява в непосредствено следващата сцена с отрязаната къдрица. Скритият Орест се явява пред сломената от скръб и съживена от надежди сестра, за да се изясни, че боговете не са били безучастни към нейните молитви. Едно трагическо узнаване слага край на всички съмнения на Електра. Разбира се, драматизмът би бил по-висок и сцената — по-внушителна, ако узнаването беше узнаване не само за Електра, но и за зрителя — защото за всичко съществено зрителят е подготвен от пролога. Тук за него представлява интерес необявеният предварително начин, по който произлиза предварително подготвеното узнаване.

Сега усилията се обединяват и успоредяват. Орест, Електра и Хорът участвуват в надгробен плач, който е и молитва за помощ, и обосновка на възмездието. Той е твърде пространен — обема над

двеста стиха — и това е правило впечатление дори на поета, който чрез Хора и отбелязва, и обяснява този факт:

*Кой би могъл да укорява дългите
ридания над участ неоплакана?
(Ст. 610–511)*

Този плач има още едно назначение — да въоръжи Орест за действие, като приведе в сбит вид всички доводи в полза на отмъстителното дело. Затова, след като воплите секват, Хорът неслучайно отправя към Орест следните думи:

*Сега духът ти е готов да действува.
На работа! Опитай своето щастие!
(Ст. 512–513)*

Но Орест иска да чуе на какво се дължи странното надгробно възлияние. Всъщност това е интересно не само за него, но и за зрителя, който е осведомен най-общо по този въпрос. Сега той чува и ужасяващия сън на Клитемнестра, и Орестовото тълкувание, което се оказва нов аргумент в полза на замисленото дело.

Отмъстителният план на Орест е твърде общ, а неизбежните неизвестни, при които трябва да бъде изпълнен, не позволяват да бъде по-конкретен. От драматургическо гледище това е негово предимство: тъкмо защото е общ, той, макар и вече изложен пред зрителя, не прави безинтересно онова, което ще бъде представено. Едно от непредвидените неизвестни е, че Егист ще отсъствува. Това е една щастлива — от драматургическа гледна точка — непредвиденост, която прави възможна срещата на зрителя, първо, с Дойката и, после, с Егист. Няма защо да се изтъква колко чуждо на драмата би било убийството на Егист, ако то се извършеше според предположението на Орест: Егист е в двореца, Орест го открива и пронизва, преди той да отвори уста. Поетът оставя Егист да каже някои характерни и

драматически съществени неща и едва след това го отправя към двореца, където го чака смъртта.

Читателят може да бъде смутен от един факт: Орест упорито подчертава, че отмъщението му е възложено от Аполон. Би могло да се заключи, че героят, една безводна личност, се импулсира само от ултимативните повели на бога. Да, Орест бива подтикван от Аполон, но той не е сляпо оръдие на неговата воля, а морална личност, която разсъждава и чувствава, която съзнава нужди и задължения. Той живее с ясно осъзнат синовен дълг, който не му дава покой. Много и внушителни са мотивите му да отмъсти — и всички повелително го тласкат към възмездителния дълг. Но за това не е нужно да се досещаме, да подразбираме и умозаклучаваме — то е така ясно от заключителната част на голямата му реплика от първия епизод:

*В едно се сливат толкова желаня!
Повели божси, бащини страдания,
и нищета, за мене тъй мъчителна,
и мисълта, че благородни граждани,
които с храбър дух превзеха Илион,
на две жени се подчиняват!*
(Ст. 299–304)

Орест е единен и многообразен. Единен — защото всяка негова стъпка води към целта, която стои над всички други цели. Многообразен — защото, осъзнал зависимостта си от верига обстоятелства, се приспособява към тях. Затова той, коленопреклонният молител пред бащиния гроб, се превръща в изкусен актьор, който играе измамна роля на вестител-чуждоземец, за да стигне накрай до мисията на възмездител, наложена от божеството. И тук, във върховния миг, — едно внезапно колебание, една тъй малка и тъй значителна черта на този трагически образ. Орест, който нито за миг не се е усъмнил в правотата на решението си, когото тъй явно напътват боговете, се стъписва тъкмо когато трябва да убие майка си:

Пиладе, мигар да убия майка си? —

(Ст. 899)

немошно пита той. Пред него са разголени гърдите, които са го кърмили.

Едничката Пиладова реплика изиграва своята роля. Да, Пилад е прав, страшният дълг не може да бъде заобиколен. Праволинейността на героя, нарушена само за миг, за да проличи симпатичната със своята слабост човешка природа, е възстановена. След една стихомития, в която Орестовите думи са язвителни острия, отправени срещу Клитемнестра, синът отвежда майка си в двореца и там я посича.

Хорът реди радостна песен за спасението на царския дом. И сякаш за да постави под въпрос надеждите му, поражда се нова, неочаквана драматическа тревога. Орест започва да губи разсъдък и пада в плен на страшни видения. Тревогата прераства в ужас, който не получава разрешение в тази трагедия. Безумният Орест напуска сцената, и Хорът, разколебан, се предава на тежки размисли. Само преди миг той, явно прибързано, е пял за освобождения дом, а сега трепетен се пита дали новата буря, която се е извила над Атреевия дворец, не носи смърт:

*... И кога ли ще спре,
и кога ще заспи
яростта на съдба страховита?
(Ст. 1074–1076)*

Така проблемата, която ще бъде предмет на третата част на трилогията, се поставя, но не получава разрешение. Драматургическата целесъобразност на този похват е очевидна. Поетът не обявява как ще завърши трилогията, нито чрез загатвания напътва зрителя към някакво решение. Простото поставяне на въпроса активизира мисълта, зрителят се сили да предугади решението му.

В „Хоефорите“ може да се види драматическото развитие на образа на Клитемнестра. Сега, въпреки безспорната сила на властта си, Клитемнестра не е величествената с демонизма си фигура от „Агамемнон“. Изминалите седем години — години на непрестанен

страх от възмездие — са я превърнали в жалко, нещастно същество. Тя живее под ужаса на кошмарни видения и предчувствава приближаващата разплата.

Но поетът дава възможност да си припомним предишната Клитемнестра. Слушайки вестта за смъртта на сина си, тя симулира майчини чувства, докато дълбоко в себе си остава вярна на своята природа. Неслучайно разговорът с мнимия вестител протича странно деловито и Клитемнестра не прогонва вече ни дума за скръбното събитие. Значение на коментар към тая сцена имат думите на Дойката:

пред робите

*си дава мрачен вид, а пък в очите ѝ
се крие смях, че всичко свършва хубаво
за нея.*

(Ст. 737–740)

Но радостта на Клитемнестра, така правдива психологически, е и една бляскава трагическа ирония. Когато изплашеният роб известява, че Егист е паднал мъртъв, Клитемнестра прави сетно усилие да прояви прежния си демонизъм. Сега тя е досъщ Клитемнестра от първата част. Тя иска брадва, за да се втурне в бой. Не разполагаме с авторски ремарки, но робът не ще е бил в състояние да изпълни заповедта ѝ, поради което само след миг тя се вижда невъоръжена и безпомощна пред Орест. Есхил е постъпил правилно, като не е въоръжил Клитемнестра, защото по-значителен е двубоят не на секирата с меча, а на раняващите думи. При това зрителят вече знае, че Клитемнестра твърде добре борави с оръжие, за да няма нужда от повторна демонстрация на тази нейна способност. За него е много по-интересно да чуе Клитемнестра, която ще говори не като горда властница, подкрепяна от въоръжена сила, а като лишена от опора, безоръжна жена, и не пред слабите аргоски старци, а под суровия поглед на онзи, който — тя знае това — носи за нея смърт. В нея няма вече ни следа от зловещото ѝ величие, тя е обикновена и дори жалка, когато трескаво дири доводи в своя защита. Нима Орест ще забие нож в гърдите, които са го кърмили? — пита тя и въпросът съдържа първия ѝ аргумент. Ето втори аргумент: та тя е отгледала Орест, за да ѝ бъде опора! Трети: не

тя, а съдбата е погубила Агамемнон. Четвърти: тя ще прокълне сина си в своя предсмъртен час. Пети: тя има заслуга към Орест, че го е изпратила сред приятели. Шести: ако тя трябва да бъде смятана за виновна, Агамемнон също не е невинен. Седми: трудно е на жената без мъжа ѝ. И след като доводите ѝ се изчерпват, без да постигнат нищо, Клитемнестра иска да се защити, като събуди жал и страх:

Нима, о чедо, ще убиеш майка си?
(Ст. 922)

Диалогът завършва с вик, в който има ужас, безнадеждност, злоба — и нито сянка от разкаяние:

Уви! Змия родих и кърмих! Ето я!
(Ст. 928)

Егист, подлият страхливец от „Агамемнон“, има кратка, но ефектна поява. При вестта за Орестовата смърт той показва лицемерна скръб, но неговите жадни, нетърпеливи въпроси говорят колко силно иска той да бъде истинна вестта.

*Но как, нима това е вярно, истинно?
Не е ли то страхлива женска приказка,
която литва, за да падне тутакси?
Ти можеш ли ми каза нещо сигурно?*
(Ст. 844–847)

Да, той трябва да знае със сигурност. Защо? Егист не казва, но зрителят се досеща. Ако вестта е истинна, той е избавен от страховете си. Оттук и усърдието му да се срещне час по-скоро със самия вестител — и час по-скоро да умре.

Следва нова трагическа ирония, побрана в последния стих на Егистовата реплика. Вестителят, заключава той,

не ще измами мойта проникателност.
(Ст. 854)

Всъщност Егист е измамен още тогава, когато изпълнява заръката — залъка на Хора, на един участник в заговора, — да дойде в двореца без стража. Той, проникателният, безнадеждно се заплита в мрежите, които му поставят, за да стигне съвсем естествено до последната реплика в живота си:

О, о! Умирам!
(Ст. 869)

Ако тълкувателят на тази трагедия отмине образа на Дойката, пропускат му ще бъде съществен. Първо, Дойката е образ, рядък у първите двама майстори на атическата трагедия. С делничността си той контрастира на високопоставените фигури на останалите лица и, макар и само в една кратка поява, понижава възвишения тон на трагедията. Дойката е сломена от вестта за смъртта на Орест, с когото я свързват спомени от неговото детство и от нейната младост. И колко характерно е, че тя заговаря за пеленачето Орест, за грижите и тревогите по него!

Но формалното понижение на стила се уравновесява от факта, че Дойката е едно от човешки чувстващите същества в един дом на кръвопролития. После — този образ е умело вплетен в действието и има своята малка, но значителна роля, която го подтиква напред. Преданата на Атреевци робиня се чувства част от господарския дом, тя има позиция по въпросите, които го засягат, — позиция, която властните тирани не искат и да знаят, но която все пак допринася за щастливия изход на делото. Защото с будния си примитивен ум и с човешкото си сърце Дойката долавя внушенията на Хора и отлично се справя с възложената роля.

Образът на Дойката предшества робите и хората от народа в трагедиите на Еврипид и особено в битовата драма, в така наречената „нова атическа комедия“. Робите, които действуват умно и успешно в

полза на господарите си, преминават в римската *fabula palliata* на Плавт, а оттам вече преобразени в слуги, — в драмите на Шекспир, Молиер, на Голдони.

9

Както видяхме, драматическото напрежение от екзода на „Хоефорите“ не получава разрешение в рамките на тази трагедия. То се превръща в подразбирани, предимно извъндраматически събития, запълващи времето, което дели действието на „Хоефорите“ от действието на „Евменидите“. Само една малка начална част на „Евменидите“ дава представа за страшните събития, които са траяли години. Тук, в третата част на трилогията, напрежението трябва мотивирано да спадне. Едно мигновено отклонение от тая задача представлява началото на „Евменидите“ с първата половина от репликата на Питийската жрица. За зрителя това е кратък отдых, след който наново се подема страдалческата история на Орест в нейната заключителна фаза.

Сцената, която първоначално изобразява фасадата на Аполоновия храм в Делфи, се променя, и зрителят се намира пред храмовата вътрешност с всичко онова, което така живописно и развълнувано рисува Питийската жрица. Но това не е само сценически показ на нейния разказ: сега пред зрителя е и сам Аполон, който внушава на Орест смелост, съответна на съзнанието за справедливостта на делото му.

Речта на Аполон съдържа онзи подсказващ хода на действието смисъл, който имат трагическите пролози. Тя утвърждава правдивото очакване на зрителя, че тук ще завърши веригата от катастрофи, без да засегне самия Орест. Но речта само най-общо обявява благополучния край на трагедията (и на трилогията), без да я прави неинтересна, без да посочва конкретното решение на проблемата.

А проблемата е толкова важна, че се пренася във високите сфери на боговете — там тя ще се обсъжда и решава. Почти всички действащи лица в „Евменидите“ са богове. Това не е случайно: трагедията говори за поврат в морално-правните норми, а те, знайно е, са дадени от боговете. Затова и повратът трябва да получи божествена санкция.

И така, сами боговете се явяват начинатели на нови морални правила. Ето защо, макар че Орест е непосредственият извършител на майкоубийството, той ще е същински антагонист на ерѐниите. Същински техен антагонист е Аполон. Словесната борба между ерѐниите и Орест, започната в самото начало на трагедията, не завършва с победата на Орест — и това е редно, защото Есхил смята за кощунство един смъртен да надделее над безсмъртните богини на отмъщението. Затова Орестовата борба, подета по божия повеля, бива продължена съвсем явно и открито от бога, от Аполон. Намесата на Аполон обосновава тържеството на Орестовото дело, което е дело по-скоро на младите олимпийски богове, отколкото на Орест.

Следователно Орестовото дело е само повод, за да се постави и разреши спор между две поколения богове. Така, във фантастична форма, поетът представя революцията, която претърпяват моралните понятия. Един грандиозен сблъсък — сблъсък между стари и нови устава — довежда до нови заключения по разискваната тема. Но Есхил разрешава проблемата за престъплението и наказанието не като историк на общественото съзнание, а като драматически поет.

Естествено, понеже се сблъскват богове, не е възможна, или не бива да бъде възможна, катастрофата на никоя от страните. Религиозното съзнание на поета, па и на зрителя, не допуска подобно разрешение. Трагедията се превръща в защита на компромиси, в драма с щастлив завършек, показваща как се възстановява нарушеното морално равновесие.

Но към щастливия завършек не се стига по права линия, действието не е лишено от перипетии, схватки и напрежения. В „Евменидите“ също има контрастно разположение и драматически антагонизъм. Първо стълкновение представлява началната сцена между Аполон и Хора на ерѐниите. В ограничени размери тук е представено онова, което по-късно ще бъде предмет на прения в Ареопага. Ерѐниите твърдят, че с право преследват Орест: той е убил майка си, докато убитият от нея мъж бил чужда кръв. Аполон възразява, че съпружеските връзки са осветени от брака на Зевс и Хера.

Позицията на Есхил прозира още тук, но словесният двубой между боговете не завършва със съответен извод, което пък е

творчески уместно, тъй като иначе следващият епизод би се превърнал в повторение на посочената сцена.

Нерешената проблема е драматургическо оправдание на устрема, с който ерѐниите преследват Орест, за да може гонитбата, в нейната най-драматична част, да бъде показана на зрителите. Липсата на авторски ремарки не пречи да си представим сцената, в която Орест е прегърнал статуята на Атина, а ерѐниите бясно напират към него. Тук се развива словесен двубой, без обаче и сега да се стигне до някакъв извод.

Проблемата не бива решена дори след намесата на богиня Атина, която, признавайки трудността на делото, обещава да назначи съдебен състав, който да се произнесе по него.

И така, решението, което е цел и връхна точка на трагедията, се забавя и отлага и това трябва да създаде степенувано драматическо напрежение. За повишаване на напрежението допринасят не само живите диалогически части, но и някои ефектни лирически късове, особено злокобната песен, с която ерѐниите омайват жертвата си (ст. 323–396).

Решението иде в централната сцена, в сцената на съдебното заседание на Ареопага. Сега в борбата между двете страни фигурира един неочакван и незасяган в предходните сцени Орестов аргумент: че той, синът, не произлиза от кръвта на майка си (ст. 606). Към удивените и възмутени ерѐнии се обръща Аполон, за да подкрепи току-що приведения аргумент на своя молител.

Аполон подхваща идеята за недопустимостта жена да убие мъж — просто защото той е мъж. После богът повтаря изречената от Орест мисъл, за да я превърне в принцип:

*Не майката създава, ражда рожбата —
тя само храни в себе си зародиша.
Мъжът — той ражда.
(Ст. 658–660)*

Този принцип Аполон подкрепя с пример: сама богиня Атина не е родена от жена, тя е излязла от главата на баща си Зевс. Колкото странно и да ни се струва това, колкото комично и да звучи то,

доводите на Аполон се признават за достатъчни, пренията се прекратяват и се минава към гласуване (ст. 674).

Присъдата решава въпроса за деянието на Орест, който напуска града на атиняните оневинен, с благодарност и обещание за вяност към неговите граждани. Но открит остава друг въпрос — за гнева на ерѝниите, който заплашва страната с гибел. Хорът захваща своя гневен плач, смесен с люти закани за мъст. На неговите възбудени реплики, издържани в лирически стихове, Атина противопоставя спокойна, уравновесена реч, построена в ямби. Характерно е, че две антистрофи на Хора дословно повтарят предхождащите ги строфи. Очевидно, има психологическа правдивост в това, че отчаяните ерѝнии повтарят едно и също нещо, което така болезнено ги е уязвило. Но срещу всяка тяхна строфа и съвпадащата с нея антистрофа Атина изрича ласкави, успокоителни думи, обещава им почитта на народа си и най-хубавия дял от плодовете на неговия труд. Миролюбивият тон на богинята в края на краищата побеждава страшните адски духове, които се превръщат в евмениди, в благосклонни богини. Те вече не изригват заплахи към Атининия град, а кротко редят благослов над него. Последните стихове на трагедията възвеличават град Атина, над който бдят и олимпийските богове, и спечелените с блага реч евмениди.

10

Нека сега на читателя се даде възможност да мине към Есхил.

Към поета-новатор, към създателя на трагедията, в която има драма, драматически образи-характери и драматически похвати.

Към мислителя-демократ, патриот и моралист.

Към основоположника на гръцката и европейската драматическа традиция.

Проф. д-р Александър Ничев

МОЛИТЕЛКИТЕ

ЛИЦА

**ХОР НА ДАНАИДИТЕ
ДАНАЙ
ПЕЛАСГ
ВЕСТИТЕЛ**

ПАРОД

Нека Зевс, покровителят, с благостен взор
се обърне към нашия сонм, долетял
от ръкавите с пясъка нежен, от Нил!
Че далеч от земята на Зевса^[1],
съпределна на Сирия, бягаме ний,
не защото за кърви пролети градът
ни осъжда на тежка прокуда,
а защото не искаме с близките нам
синове на Египт в омерзителен брак
да се съединим.

А баща ни Данай, вдъхновител суров
и водител на нашето ято, реши
да приемем най-славната мъка —
да се втурнем стремглаво по морската шир
и достигнем земята на Аргос^[2], а там
с преславната люлка на нашия род,
произлязъл от бясната крава Йо^[3],
под дъха и ръката на Зевса.

Та къде ли, в коя по-любезна земя
бихме стигнали с този молителски дар —
с тия вейки в ръка,
загърнати в кичури вълна?

Ти, о, град, ти, земя с тия бистри води,
вий, небесни властители, вий, богове
безпощадни от земните бездни,
и ти, Зевсе, спасителю, страж на дома
на набожните люде! Рояка жени
приемете съчувствено в тая земя
като свои молителки! Дръзкия рой
на мъжете, безсрамни чеда на Египт,
недостигнали още ронливия бряг,

изпратете навътре в морето
с бързогребния кораб! Застигнати там
от свиреп ураган, от светкавица, гръм
и от вихри, наситени с буйни води,
да погинат сред бесните бездни,
преди да докоснат с насилна ръка
братовчедките, и в забранени легла,
пряко тяхната воля, да легнат!

Първа строфа

Чуй, призовавам те аз!
Тебе, Зевсов телец^[4]!
Мой презморски покровител!
Син на моята прамайка^[5],
на телицата сред цветовете!
Плод на дихание Зевсово! Минали
дните отсъдени,
и след тях Йо родила
Епаф^[6], на ласката наречен.

Първа антистрофа

А призовавайки теб,
спомняйки в този край,
дето майка ми е пасла,
за предишните й мъки,
ще покажа на местните люде
верни свидетелства за потеклото си,
чудни наистина,
но правдиви — който чуе
докрай речта ми, ще повярва.

Втора строфа

И ако днес местен човек-птпцетълмач
моите жалби зачуе,

той ще рече: „Гуй е гласът
на онази Тереева
клетя жена^[7] — тъжният глас
на славея, гонен от ястреб.

Втора антистрофа

Няма го днес прежния кът — гонена, тя
ту зареди за дома си,
ту спомене синова смърт —
как е паднал от майчина
близка ръка — своя ръка, —
улучен от ярост безумна.“

Трета строфа

Екнат и моите скръбни ридания
в елински звуци;
раздирам нежна буза,
смугла от нилско слънце,
и сърце, несвикнало с вопли.
Бера цветята на скръбта
с трепет, ще найда ли свой,
който би взел бежанката от черния
край^[8] под своето крило.

Трета антистрофа

Вий, богове на дедите ми, знаете
правдата, чуйте!
Щом Орис не допуска
пълна мъзда, то вие,
дето мразите дръзките люде,
съдете с правда този брак.
Та за сломените в бран^[9],
за бегълците олтарът и божата
светост са крепостен зид!

Четвърта строфа

Зевсова кръв нека бъда наистина!
Непостижима е
волята на Зевса.
Блясва в сияние той
в мрака дори на черен жребий
пред людските смъртни взори.

Четвърта антистрофа

Вярно сразява, не рухва безпомощно
предначертаното
в Зевсовата мисъл.
Божия мисъл е то,
нейните друми тънат в сянка
и поглед в тях не прониква.

Пета строфа

Низвъргва смъртни клетници
от кулите на техните надежди;
с доспехи в бой не тръгва той —
знае ли бог тягостен труд?
Мисълта му владее трон,
и оттам, от светлите престоли,
тя върши всяко боже дело.

Пета антистрофа

Дано той види людското
безчинство, възродено в тия смъртни:
заради моя брак цъфти
гибелна страст в слепи души,
а безумната мисъл е лют,
неотвратен бич, но ще познаят

накрай заблудите на злото.

Шеста строфа

Оплаквам съдбоносните злочестия
със глухи вопли и поройни сълзи —
уви, уви! — като с надгробни стонове,
жива реда за смъртта си!

О, чуй, хълмисти Апииви краю^[10]
(разбра ли, земьо, тия странни звуци?)
бие неспирно ръката и къса
моето ленено
сидонско наметало^[11]!

Шеста антистрофа

Летят към боговете думи клетвени
за здраве, за избегната погибел.
Уви, уви! О, пагубни дихания!
Де ме отвлича вълната?^[12]

О, чуй, хълмисти Апииви краю
(разбра ли, земьо, тия странни звуци?)
бие неспирно ръката и къса
моето ленено
сидонско наметало!

Седма строфа

Весла и дом лененошит
ме носиха с попътен лъх
по бездните, и не претеглих бури.
Не се оплаквам.
Ала дано и в бъдни дни
всевидещият мой баща
грижовно ме закриля!

Та рожбите на тачена майка
от мъжките прегръдки — ах! —
безбрачни, непокорни да избягат!

Седма антистрофа

А Зевсовата чиста дъщеря^[13]
дано на благата ми реч
отвърне с поглед благ и нека днес
със всичка сила
въстане срещу моя враг —
да подпомогне и спаси
тя, девата, девици!

Та рожбите на тачена майка
от мъжките прегръдки — ах! —
безбрачни, непокорни да избягат!

Осма строфа

Ако не, със смугъл,
обгорен от зноя лик,
ние ще идем,
мъртви, с впримчени глави,
с тези клончета в ръце,
при всегостололюбний Зевс,
и Зевс на мъртъвците,
след като Олимп не ни дочуе!

Зевсе, нас гнети гневът,
който е гнетял Йо.
Познах съпругината ярост —
цяло небе тя завладя.
Та вихър лих предвещава буря!

Осма антистрофа

С горка реч тогава
порицан ще бъде Зевс,
че не зачете
той на кравата сина,
своя роден син Епаф,
че сега отвърща взор,
слушайки речта ни.
Чуй от висините моя повик!

Зевсе, нас гнети гневът,
който е гнетял Ио̀.
Познах съпругината ярост —
цяло небе тя завладя.
Та вихър лих предвещава буря!

[1] *Земята на Зевса* — Египет. Очевидно Есхил не го назовава с името му нито тук, нито на други места в трагедията, понеже то съвпада с името на бащата на Египтиадите; срв. ст. 77–78, където Египет е наречен черен край, и ст. 561, където той е край преизобилен.

↑

[2] *Аргос* — столица на Арголида, област в Североизточен Пелопонес. ↑

[3] *Бясната крава Ио̀*. Ио̀, дъщеря на речния бог Инах, в която се влюбил Зевс, била превърната от Хера в крава. Богинята ѝ пратила за пастир жестокия стоок великан Аргос (Аргус). По Зевсова заповед Хермес убил великана, но Хера пратила на Ио̀ един стършел и той я преследвал до мига, когато тя отново добила човешкия си образ; срв. ↑

[4] *Зевсов телец* е Епаф, син на Зевс и на кравата Ио̀. ↑

[5] *Прамайка* на Данаидите е Ио̀. ↑

[6] Епаф, на ласката наречен. По народна етимология Есхил извежда името Епаф от глагола εφάπτω „докосвам“; срв. тук ст. 314; „Прикованият Прометей“, ст. 850–851. ↑

[7] Тракийският цар Терей обезчестил Филомела, сестра на жена си Прокна, и за да скрие деянието си, отрязал езика ѝ. Но Филомела намерила начин да обади на сестра си. За да отмъстят, двете жени угостили Терей с месото на неговия син Итис. Терей узнал за

престъплението им и решил да ги погуби, но Зевс превърнал Прокна в славей, Филомела в ластовица, а него в ястреб. Според други варианти на мита Прокна била превърната в ластовица, Филомела в славей, а Терей в папуняк. ↑

[8] *Черен край* е Египет; срв. забел. към ст. 4. ↑

[9] *Сломени в бран* са Данаидите, избягали от Египет след несполучлива война с Египтиадите. ↑

[10] *Апиев край* е Аргос, назован така по името на Аполоновия син Апис; срв. ст. 267–274. ↑

[11] *Сидонско наметало* — тъканите, произвеждани във финикийския град Сидон, били прочути с изящството си още в Омирово време. ↑

[12] Данаидите се оприличават на моряци, които не знаят къде ще бъде отвлечен корабът им от пагубните дихания на ветровете. ↑

[13] *Зевсовата чиста дъщеря* е Артемида, покровителка на девиците срв. ст. 1037. ↑

ПЪРВИ ЕПИЗОД

ДАНАЙ

Деца, бъдете мъдри! С мен, със стария
баща, с кърмчия мъдър, тук пристигнахте.
И тук, загрижен пак за вас, съветвам ви —
словата ми в душите си да скътате.
Съзирам прах, вестител няма на войнство,
скриптеж на колела не секва. Бойна рат
съглеждам аз — под щитове и с копия,
с коне и с колесници вити. Може би
това ще са тъдявашните вождове,
научили за нас от свои вестници.
Ала дали с добро, или настръхнали
от дива ярост, в поход са се втурнали,
за вас, деца, е най-добре да седнете
на хълма, посветен на боговете им.
По-здрав от крепост е олтарът, щит е той
несъкрусим. Вървете бързо, вейките,
увити в бяло^[1] — знака на великия
Кронид, — вдигнете благочестно в лявата
ръка и с тъжна, кротка и смирена реч
отвърщайте на странниците, както и
приляга на изгнаници, кажете им,
че не за кръв пролята сте в изгнание.
Речта ви нека дързост не съпътствува,
и нека няма наглост по лицата ви —
от тях да гледа скромността с уверен взор

(Към водителката на Хора.)

Не бързай, но и не бави словата си —

така не правят аргоските жители.
Отстъпвай! Ти си чужденка, изгнаница!
Та не приляга дръзка реч на слабия!

ХОР

О татко, мъдро думаш, но и мъдри сме.
Ще помня твоите грижни повеления.
И нека Зевс, родителят ни, бди над нас!

ДАНАЙ

О, нека бди над вас със взори ласкави!

ХОР

Щом иска той, щастлив ще бъде свършъкът.

ДАНАЙ

Недей се бави, изпълни съвета ми.

ХОР

Желала бих до тебе да съм седнала.
Преди да паднем, Зевсе, пожали ни ти!

ДАНАЙ

И Зевсовата птица призовавайте.

ХОР

Зовем спасителния зрак на Слънцето!

ДАНАЙ

И Аполон, небесния прокуденик!^[2]

ХОР

Той сам е страдал, нека ни съчувствува!

ДАНАЙ

О, да, и нека ви закриля благостно!

ХОР

Кого да викам още от небесните?

ДАНАЙ

О, тук съзирам божи знак — тризъбеца^[3]!

ХОР

Ти, благ дотук, срещни ни благ на сушата!

ДАНАЙ

А ето Хермес, елинския пратеник.

ХОР

Дано допрати вест за свободата ни!

ДАНАЙ

На всички тия бози пред един олтар
въздайте чест, седнете в туй светилище —
рой гълъби, от ястреби подплашени,
от враг, молепсан чрез пролята родна кръв.
Как може птица, птича плът погълнала,
да бъде чиста? Кой ли, похищавайки
съпруга пряко нейно, пряко бащино
желание, ще бъде чист? И в гроба си
не ще избегне казънта за своите
безумства. Че и там, говорят, друг един,
подземен Зевс, наказва греховете ни.
Помнете: както казах, тъй отвърщайте
и в делото победа ще постигнете.

(Влиза цар Пеласг.)

ПЕЛАСГ

Къдешно е това чуждинско множество
във варварски блестящи одеяния,

с което заговарям тук? Не аргоски,
нито изобщо елински са техните
премени. Ала как тъй без вестители,
без вождове и без защита дръзнахте
да спрете без боязън тук? Учудвам се.
Но аз съзирам клончета молителски,
положени от вас пред боговете ни,
и само туй за нас е разбираемо.
За всичко друго бихме се догаждали,
ако не бяхте тук, да ни обадите.

ХОР

Ти не сгреши, позна за облеклото ни.
Но кой си ти — прост гражданин ли, вестник ли
със посох свет, или пък си държавен вожд?

ПЕЛАСГ

О, говорете без боязън! Казвам се
Пеласг, на Палехтон, земеродения,
съм син и над страната господарствувам.
И людете, що сбират плодовете й,
на мене пеласгийци са наречени.
И цялата земя, в която чистият
Стримон струи — на запад от водите му, —
е моя. Под властта ми са перебите
и областта зад Пинд, та до Пеония,
и планините на Додона; влажното
море е крайт — чак до него властвувам.
А тази област Апиева — някога
на древен лекар тъй била наречена.
Че от отвъд Навпакт пристигнал някога
тук Апис, Аполонов син, лечител вещ,
и той очистил края ни от гибелни
чудовища, които осквернената
от древна кръв земя, същинска мащеха,
родила — сган от змии погубителни.
Та Апис против тях намерил способности

целителни, спасил от смърт аргивците
и днес живее в техните молебствия.
И тъй, ти имаш моите свидетелства.
Кажи сега за своя род, за себе си.
Но дълги речи, знай, не са по нрава ни.

ХОР

Ще кажа кратка, ясна реч. Гордеем се,
че сме аргивки, дъщери на плодната
юница. Туй ще потвърдят словата ми.

ПЕЛАСГ

Невероятна е речта ви, странници, —
как тъй аргивско ще е потеклото ви?
По-скоро на либийки ми приличате,
и в никой случай — на жени тъдявашни.
При Нил цъфтят подобни вам растения,
и майстори от Кипър са ударили
печата си връз тия женски образи.
Така, индийки странствуващи, чувал съм,
не на коне, а на камили носят се
из области, гранични с Етиопия.
Оприличил ви бих и на безмъжните
сурови амазонки, ако носехте
колчани. Ала обяснете как така
кръвта и потеклото ви са аргоски.

ХОР

Мълви се, че в земята на аргивците
Ио била на храма Херин ключница.^[4]

ПЕЛАСГ

Да, тъй говорят упорити слухове.

ХОР

И Зевс, мълвят, залюбил нея, смъртната.

ПЕЛАСГ

А то за Хера скрито не останало.

ХОР

И как завършил спорът на безсмъртните?

ПЕЛАСГ

В телица тя, Ио, била превърната.

ХОР

И Зевс докоснал нея, краснорогата?

ПЕЛАСГ

Превърнат, както се мълви, в разплоден бик.

ХОР

Добре, а мощната съпруга Зевсова?

ПЕЛАСГ

Всевидник страж поставила на кравата.

ХОР

За кой всевидник пастир ти е думата?

ПЕЛАСГ

За Аргос^[5], Геин син, убит от Хермеса.

ХОР

А сторила ли друго зло на клетата?

ПЕЛАСГ

Една муха говежда ѝ допратила.

ХОР

Край Нил на нея стършел викат людете.

ПЕЛАСГ

И той я погнал в безконечни пътища.

ХОР

И тук речта ти се покрива с моята.

ПЕЛАСГ

Тъй стигнала до Мемфис и до Канобос.

ХОР

С ръка от Зевс докосната, родила тя.

ПЕЛАСГ

Й кой е син на Зевса и на кравата?

ХОР

Епаф, което значи избавление.

ПЕЛАСГ

И после — кой е на Епаф потомъкът?

ХОР

Царицата на край огромен — Либия.

ПЕЛАСГ

А друг от потеклото й познаваш ли?

ХОР

Бащата на баща ми — Бел, двудетният.

ПЕЛАСГ

Кое почтено име носи татко ти?

ХОР

Данай. А брат му има петдесет деца.

ПЕЛАСГ

Недей отказва да ми кажеш кой е той.

ХОР

Египт. Сега ти знаеш потеклото ми,
затуй постъпвай с мене както с аргоска.

ПЕЛАСГ

Изглежда, че отколе със земята ни
сте свързани. Но как сте изоставили
огнището си? Зло ли ви е погнало?

ХОР

О царю, многоцветно зло е людското.
Перя несходни носят наште горести.
Та кой е смятал, че с това изгнание
ще стигнат в Аргос, в древното отечество
девойките, от скверен брак заплашени?

ПЕЛАСГ

Защо пред боговете ни си паднала
с обвити в бяла вълна свежи клончета?

ХОР

За да не встъпя в брак с Египтиадите.

ПЕЛАСГ

Защо? Не позволява бог? Враждувате?

ХОР

Коя, щом люби, бяга от съпруга си?

ПЕЛАСГ

Да, тъй пораства силата на смъртните.

ХОР

А лесно е да се прогонят клетници...

ПЕЛАСГ

Как бих постъпил с вас богобоязнено?

ХОР

Не ни предавай на Египтиадите!

ПЕЛАСГ

Ах, тежки думи — да започна нова рат!

ХОР

Но Правдата ще бъде нам съратница.

ПЕЛАСГ

Ако открай съпътствува делата ви.

ХОР

Зачитай туй кормило на държавата!^[6]

ПЕЛАСГ

Ах, тръпна, вейките са го засенчили!

ХОР

Помни, гневът на Зевса е безмилостен!

КОМОС

ХОР

Първа строфа

О сине Палехтонов, чуй ме ти
с кротко сърце, пеласгийски властителю!
Гледай, пред тебе е клета молителка, скитница,
юница плаха, погната от вълк.
Ах, спряла на спасителен стръмен връх,
тя надава рев и сякаш
разказва на пастира своите мъки.

ПЕЛАСГ

Аз виждам рой молителки, засенчени

от свежи вейки — молят боговете ни.
Дано беда не дойде с наште гостенки,
и нека ненадейно и нечакано
не гръмне спор! Че нам не трябват спорове.

ХОР

Първа антистрофа

Беда не носим, погледни към нас,
Зевсова щерко, Темидо, молителко!^[7]
Ти, мъдри старче, узнай от нас, по-младите:
благува онзи, който зачете
молител; драг е на бога онзи дар,
който му поднася честен
човек...

ПЕЛАСГ

Не сте дошли да молите при моето
огнище. Оскверни ли се държавата,
народът нека вкупом дири средството!
Не мога да поема задължение,
преди да съм обадил на народа си.

ХОР

Втора строфа

Градът си ти, ти си съветът му!
Вожд неподсъден си ти!
Огнището на този край, олтарът му,
е в твоя власт, и само твоят глас
и само твоят скиптър, твоят трон
решава всичко! Бой се от кощунство!

ПЕЛАСГ

Кощунството да бъде за вразите ми,

но вам не бих помогнал, без на себе си да навредя. А жал ми е молбите ви да пренебрегна. В трепет съм, и сам не знам какво да предприема, да рискувам ли.

ХОР

Втора антистрофа

Но устреми взори към вишния
бдител, към грижния страж
на страдници, пред братя коленичили,
но помощ неполучили от тях.
Че Зевсовият гняв ще порази
тогова, който не познава милост.

ПЕЛАСГ

Но ако имат власт Египтиадите
над вас и кажат, че според закона им
сте кръвно близки, кой ще им упорствува?
Ти трябва да докажеш, че по вашия
закон те нямат власт върху телата ви.

ХОР

Трета строфа

Никога, никога, знай, в плен на дръзки мъже
няма да паднем ний! Чак до звездния рой
ние ще дирим път против безумния брак!
Не, не, стори съюз с правдата божа и тъй
благочестиво съди ни!

ПЕЛАСГ

Неясен е съдът ви. Оставете ме!
Аз казах и преди, че без народа си,
макар и цар, не ще реша. Та никога

да не рекат, ако изпаднем в бедствие:
„Зачете чужди, а погуби своите!“

ХОР

Трета антистрофа

Общият наш баща, Зевс, правосъдникът строг,
чува нашия спор. Той въздава мъзда —
лошо на зъл човек, на благочестен — добро.
Щом правосъдникът Зевс мери делата, защо
спираш смутен пред доброто?

ПЕЛАСГ

Аз диря мисъл мъдра и спасителна
и ясен поглед, който, като някакъв
плувец, незамъглен прониква в бездните,
та за града, за нас самите изходът
на станалото днес да бъде радостен —
да не възниква сблъсък отмъстителен,
ни аз да ви предам, тъй кротко седнали
пред боговете, и спечеля стръвния
съжител, погубителя, мъздителя,
комуто не убягва даже мъртвият.
Не е ли нужна мисъл избавителна?

ХОР

Първа строфа

Размисли и стани
благочестен закрилник за мен!
Не предавай бежанката,
долетяла отдалеко
под безбожна принуда!

Първа антистрофа

Не оставяй — оттук,
от свещения божи престол,
да ме грабнат, о могъщи!
Знай безсрамната им дързост
и побой се от Зевса!

Втора строфа

Не допускай да видиш как мене,
клетата, ще поведат силом от този олтар —
както се води кон, —
дърпайки с груба ръка пъстри одежди, була...

Втора антистрофа

Че за днешното твое решение
някога твоите деца, твой дом ще плати
равна цена на Арей!^[8]
И помисли си добре: Зевс е правдивата власт!

ПЕЛАСГ

Размислих вече, ала в камък удряме.
Голяма рат с едните или с другите
е неизбежна. Здравно стегнат с винтове,
готов е вече да отплува корабът.
Но аз не виждам изход без страдание.
Ако богатства нейде са заграбени,
ще дойдат нови, още по-значителни,
по волята на Зевс, обогатителя.
Ако езикът стрелне с неуместна реч
и тя рани болезнено сърцето ни,
пак дума облекчава срещу думата.
Но знай, за да не се пролее братска кръв,
са нужни жертви, много приношения
пред много божества — за избавление, —

или съм заблуден относно спора ви,
Но по-добре да бъда сляп, отколкото
пророк на зло. И нека пряко моето
очакване добър да бъде свършъкът!

ХОР

Аз дълго молих. Чуй сега последното.

ПЕЛАСГ

Аз слушах, слушам и сега с внимание.

ХОР

На дрехите ни има вити пояси...

ПЕЛАСГ

Е, да, това са женски украшения.

ХОР

От тях сега очаквам избавление.

ПЕЛАСГ

Разкрий на тия свои думи смисъла.

ХОР

Ако не ни се закълнеш тържествено...

ПЕЛАСГ

Тогава — как ще ти послужи поясът?

ХОР

Поновому ще украсим олтарите.

ПЕЛАСГ

Загадъчни слова, кажи го с проста реч.

ХОР

Ще се обесим тук, на тия статуи.

ПЕЛАСГ

Ах, жегна тази твоя реч сърцето ми!

ХОР

Да, ти разбра. Аз проясних очите ти.

ПЕЛАСГ

Отвсякъде — необорими бедствия!
Безброй злини като река са рукнали!
Навлязох в избродни бездни, в пропасти
на гибелта — и никъде пристанище!
Да не изпълня вашето желание?
Но, както казваш, грях неизкупим е то!
А да се срещна смело с твоите сродници,
с Египтовите синове, в сражение?
Не ще ли бъде горест, ако мъжка кръв,
пролята за жени, обагри почвата?
Ала гневът на Зевса, покровителя
на молещите — той е най-ужасното!

(Към Данай.)

А ти, о старче, татко на девойките,
вземи по-бързо вейките в ръцете си
и положи ги в другите светилища,
та като видят людете, че молите,
да не отхвърлят словото, изречено
от мен. Човек е склонен към одумване.
Видът ви ще събуди състрадание:
народът ще се отврати от дръзките
мъже, а вас ще срещне той съчувствено.
Човек е милостив към беззащитните.

ДАНАЙ

Това за нас е безгранично щастие!
Почтен защитник в тебе ние срещаме!

Но дай ни стража, дай ни люде тукашни,
за да намерим светлите предхрамови
олтари с гостолюбните живелища
на роговете на града, и пътят ни
да бъде чист. Различни са ни дрехите —
Инах^[9] и Нил отхранват нееднакъв род.
Страх ражда прекомерната увереност,
и брат убива брата от незнание.

ПЕЛАСГ

(Към свои придружници.)

Мъже, вървете, право дума странникът,
водете го при градските светилища.
И не брътвете много с минувачите,
а казвайте: молител на града ни е.

(Данай и придружаващите го излизат)

ХОР

О, нека той последва твойта заповед!
А аз какво? Къде ще бъда в сигурност?

ПЕЛАСГ

Сложи тук тия вейки, знак на горести.

ХОР

Да, слагам ги, покорна на словата ти.

ПЕЛАСГ

Свърни сега в гората, върху равното.

ХОР

Откритата гора ще ме избави ли?

ПЕЛАСГ

Не те излагам на пернати хищници.

ХОР

Ала на враг, по-лют и от усойница!

ПЕЛАСГ

Отговори на благостта ми с блага реч!

ХОР

Не се чуди — страхът гнети сърцето ми.

ПЕЛАСГ

Да, женската боязън няма граници.

ХОР

И с реч, и с дело разведри душата ми!

ПЕЛАСГ

Баща ти не за дълго ще отсъствува.
А аз ще свикам тукашните жители,
за да създам благоприятно мнение,
и на баща ви ще внуша какви слова
да каже. Остани при боговете ни,
та им разкрий мечтите на сърцето си.
А аз отивам, за да сторя нужното.
Вървете в моя път, Убеда, Щастие!

(Излиза.)

[1] Молителските вейки били дълги и прави маслинови клончета, увити в бяла вълна; срв. ст. 334–335. ↑

[2] *И Аполон, небесният прокуденик*. Зевс поразил с мълнията си Асклепий (лат. Aesculapius), син на Аполон, задето възкресявал мъртъвци. Тогава Аполон избил циклопите, които ковели Зевсовата мълния. Зевс прогонил Аполон от Олимп и го направил говедар на тесалийския цар Адмет. Срв. Еврипид, „Алкестида“ ст. 1–9, където

Аполон, сам действащо лице в трагедията, засяга този епизод от живота си. ↑

[3] *Тризъбецът* е знак на Посейдон. Към този бог (по-точно: към неговата статуя) се обръща Хорът със следващата си реплика (ст. 222).

↑

[4] ст. 295–313. Друга част от историята на Йо̀ вж. в „Прикованият Прометей“, ст. 840–874. ↑

[5] *Аргос* — стоокият пастир на Йо̀; срв. забел. към ст. 17. ↑

[6] *Зачитай туй кормило на държавата*. Хорът нарича *кормило на държавата* олтара, пред който е застанал. Основание за подобно сравнение му дава мисълта, че без подкрепа от боговете не е възможно щастливото плуване на държавния кораб. ↑

[7] *Темида, молителка* — богинята, която, в името на справедливостта, моли Зевс да изпълни една или друга молба на смъртните. ↑

[8] *Твоят дом ще плати равна цена на Арей*, т.е. потомците на Пеласг, по силата на закона, който ги обвързва с греховете на предците, ще заплащат на бога на разрухата и гибелта за несправедливо към Данаидите решение. ↑

[9] *Инах* — река в Аргос; срв. забел. към ст. 17. ↑

ПЪРВИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

О царю на царете, преблажен
сред блажените, сила върховна
сред върховните сили, о Зевсе,
послушай ни, спаси ни
от тази мъжка дързост, която мразиш;
хвърли сред бездните пурпурни тази
черновеслена гибел!

Първа антистрофа

И погледни към този древен род
на жените, чиято прамайка
е жената, която си любил, и благ
стани за нас отново!
Та припомни си, твоята ръка докосна
Ио: затуй сме потомки на Зевса
и обвързани с Аргос.

Втора строфа

Следа отколешна ме води
в майчини пасища с пъстри злаци,
сред бичи лъски, откъдето Ио
бяга от стършела лют,
бяга без памет и ум,
после, пребродила много земи,
протока^[1] лих преминава, и тъй,

по повеление на ориста,
стига насрещната суша.

Втора антистрофа

През Азия тогава хуква
и през фригийските тучни паши
достига мизийския град Тевтрант
и през лидийски поля,
през киликийски бърда,
пряко памфилски чукари лети
там, дето вечни реките струят,
дето земята в богатство цъфти —
в житния край Афродитин^[2].

Трета строфа

Измъчвана от острата стрела
на крилатия си пастир^[3],
стига в край преизобилен^[4],
хранен от вечни снегове,
над който буйният Тифон^[5] лети;
достига чистите води на Нил,
луда от мъка и позор,
луда от пронизваща болка,
сякаш менада^[6] на Хера.

Трета антистрофа

Изтръпнали от смъртен страх
людете край Нил, когато
зърнали ужасна гледка —
зърнали грозно същество
със смесена природа — на жена
и крава. Вцепенили се от страх.
Кой тогаз съжали Ио,
тази изгнаница злочеста,

жертва на стръвния стършел?

Четвърта строфа

Властителят на всички векове,
Зевс, от скръб я избави.
Със своята целебна мощ,
със своя дъх божествен прекрати
всяка беда, и с буйни сълзи
стихна скръбният ѝ свян.
Прие плода на Зевс и — слово истинно —
син му роди прекрасен

Четвърта антистрофа

и преблажен през целия си век.
Цял народ му възглася:
„Дарител на живот е той
и затова е с право Зевсов син!“
Кой би спрял онуй безумство,
плод на Херината мъст?
Туй стори Зевс. Та дъщеря Епафова
аз се наричам с право.

Пета строфа

Кого сред боговете бих могла
да призовавам с право в този миг?
Бащата, властелина и сеятеля,
великия и древен прародител,
делителя от зло, всеблагия — Зевса!

Пета антистрофа

Пред никого не се прекланя той,
над него няма по-висока власт.
Той никого не лицезре над себе си.

Слова и дело в него са единни —
каквото с мъдър дух реши, се сбъдва.

[1] *Протокът*, за който говори Хорът, е Босфорът. ↑

[2] *Житният край Афродитин* е вероятно Финикия. ↑

[3] *Крилатият пастир на Ио̀* е стършелът; срв. забел. към ст. 17.

↑

[4] *Край преизобилен* е Египет; срв. забел. към ст. 4. ↑

[5] *Тифон* е означение на горещия пустинен вятър, който разтопява снеговете на Етиопия и причинява разливите на Нил. ↑

[6] *Менада* — жена, обладана от бакхическо безумие, вакханка (от името на Бакхус, Дионис). Тук — необичайно свързване на това понятие с името на Хера. ↑

ВТОРИ ЕПИЗОД

Влиза Данай.

ДАНАЙ

Деца, дерзайте! Радостно решение
за нас приеха тукашните жители!

ХОР

Здравей, о старче, най-любим вестителю!
Ала кажи на нас, какъв е свършъкът
и за какво ръцете са гласували?

ДАНАЙ

Гласуваха единодушно аргосци,
и сякаш подмладено е сърцето ми.
Десниците на цял народ се вдигнаха,
и въздухът се разлюля от думите,
че волни, неприкосновени в аргоска
земя ще можем в мир да пребиваваме.
Не може нито чужденец, ни тукашен
да ни отвлича. В случай на насилие
ако не ни помогне някой гражданин,
очаква го прокуда и безчестие.
Сам вождът на пеласгите съветваше
да се реши това, като приканваше
да не възбуждат Зевса, отмъстителя
за молещите, и предупреждаваше,
че двоен грях — към чуждите и своите^[1] —
ще дава мощ на безизходно бедствие.
Народът, недочакал глашатаите,
десници вдигнал в знак на одобрение.
Пеласгите се вслушаха в правдивите

слова, и нека Зевс даде завършъка!

ХОР

Да се молим дано за добрите дела
доброчестие този народ осени!
Зевс, крилото на странници, нека даде
словесата на нашите странни уста
да се сбъднат безукорно, честно!

[1] Чужди и едновременно свои за народа на Аргос са Данаидите. ↑

ВТОРИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Чуйте сега и вие,
Зевсородени бози,
как благославям Аргос:
Никога да не гори
този пеласгийски град
в пламъците на Арей,
необуздания бог,
враг на песни, зъл жътвар
на зловещи кръвни жътви!
Тук ни срещнаха с милост,
тук ни с глас подкрепиха,
тук зачетоха този клет
рой молителки на Зевса!

Първа антистрофа

Техният глас не даде
власт на мъжете — пряко
нашето женско дело!
Че пред погледа им бе
отмъстителят на Зевса,
демонът необорим,
от когото никой дом
не дочаква светъл ден —
тежко в него той засяда.

Нас, нещастните близки,

молещи Зевса, тачат.
Да, затуй върху чист олтар
ще принасят своите дари.

Втора строфа

Нека затуй полети
от засенени уста^[1]
благоговейна молитва:
никога в тая държава
мор да не грабва мъжете,
нито войната да багри
тая земя с кръвта на нейни рожби!

Нека младото цвете
крепне, нека драговникът
на Афродита, людегубителят
Арес, не къса млади вейки!

Втора антистрофа

Нека олтари пламтят,
а покрай тях да седят
много мъже беловласи!
Да процъфтява градът им,
тачейки Зевса всемощен,
най-вече — Зевса Гостен^[2],
който по стар закон реди съдбата!

Нека, в ред непрекъснат,
раснат верни бранители,
а над жените, а над родилките —
нека грижовна бди Хеката^[3]!

Трета строфа

Мъжегубителна сеч

да не спохожда града
и да не го разорява!
Богът без песен и танц,
богът на горестен плач,
и гражданската буна — да не гръмват!

Стой далече от Аргос,
рой на болести черни,
благ бъди за младежта,
Фебе, ликийски боже!^[4]

Трета антистрофа

Нека Зевс наспори
тая земя с плодове,
зреещи зиме и лете,
нека бързо се множат
нейните руди стада!
С блага да я даруват боговете!

Край олтарите нека
честни песни се носят,
нека девствени уста
пеят под звуци на лира!

Четвърта строфа

Властта, която ръководи
града, да брани правдините людски,
да бъде власт, загрижена за всички!
И нека сключат честен мир,
преди да гръмне Арес,
та да избягнат разпри с чужденците!

Четвърта антистрофа

И нека тачат боговете

на своя град с пращядовската почит —
със лаврови венци и с бичи кърви!
Защото почит към предци
е третата повеля
в скрижалите на тачената Правда.

[1] *Засенени уста* — върху лицата на Данаидите пада сянката на молитвените вейки. ↑

[2] *Зевс Гостен* — Зевс като покровител на гостите, Ζεύς Ξένος Данаидите го призовават, защото като гостенки на Аргос се намират под негова закрила. ↑

[3] *Хеката* — Артемида-Хеката, покровителка на родилките. ↑

[4] *Фебе ликейски боже*. Хорът призовава Аполон като вълкоубиец (от λύκος „вълк“) и изобщо като избавител; срв. Софокъл, „Електра“, ст. 5–6:

Виж не Феб Вълкоубиеца ликейския площад, Оресте.

↑

ТРЕТИ ЕПИЗОД

ДАНАЙ

Добре, деца, разумни са молбите ви.
Но чуйте от баща си, без да трепнете,
слова необичайни, неочаквани.
Съзирам от височината кораба —
добре се различава, ето, виждат се
платната му и корабните щитове,
носът му, с поглед устремен в пространството,
внимателно заслушан във враждебните
слова, които идат от кормилото,
макар и чак от онзи край на кораба!
На палубата различавам людете
със мургави тела в блестящи туники.
Остатъкът от флотата и цялата
войска се виждат. Свивайки платната си,
към сушата загребва шумно корабът —
водител. Трезво и спокойно гледайте
на всичко и олтара не напускайте.
Ще доведе защита и бранители.
Че може да пристигне вестник, пратеник —
за да отмъква свое достойние^[1].
Това не ще се случи, не! Не бойте се!
Но все пак, ако закъснеем, чакайте,
недейте изоставя туй убежище.
Дерзай! В съдбовно време осквернителят
на боговете ще получи своето!

КОМОС

ХОР

Боя се, татко, че след миг до сушата
ще бъдат бързокрилите им кораби!

Първа строфа

Аз съм вледена от страх! Мигар без полза е бил
този мъчителен път, дългото бягство дотук?
Татко, загивам от ужас!

ДАНАЙ

Дете, народът твърдо каза своето!
Дерзай, за тебе ще се бият, зная аз!

ХОР

Родът Египтов е проклет, безумен е,
не се насища на войни — познаваш го!

Първа антистрофа

В кораби с тъмни гърди, с плътно ковани греди,
те се отправят насам, пълни с ликуваща злост!
Следва ги мургаво войнство!

ДАНАЙ

Но те сами ще срещнат много плещести
мъже, от южен слънчев зной опалени!

ХОР

Сама не ме оставяй! Татко, моля те!
Сама съм нищо — слаба съм и немощна!

Втора строфа

Тяхната мисъл е зла, техните скверни сърца
злюбни тъкмежи таят, гарвани същи са те —
тях не ги плашат олтари!

ДАНАЙ

Добре ще стане, ако бъдат мразени
и от небето, не от нас единствени.

ХОР

Не плашат ги венци, тризъбци^[2] божии,
и няма, татко, те да спрат ръцете им!

Втора антистрофа

Много е в тях дързостта, ярост безбожна кипи
в техните бесни сърца, кучета хищни са те,
те боговете не слушат!

ДАНАЙ

По-слабо, казват, от вълка е кучето,
и житото владее над папируса^[3].

ХОР

Безумна, бясна ярост на чудовища
живее в тях — та нека бъдем бдителни!

ДАНАЙ

За морската войска е трудна работа
да приближи брега, да спре и с корабни
въжета да се закрепим; кърмчията
не мигом ще се довери на котвите,
особено когато е в безпристанна
земя по залез-слънце — че за мъдрия
водач нощта е майка на вълнения.
Не ще направят излаз и войниците,
преди да найдет верен пристан. Вие пък
в страха си боговете не забравяйте.
А аз отивам да повикам аргосци
на помощ. Те не ще похулят стария
вестител — млад с духа и със словата си.

(Излиза.)

[1] *За да отмъква свое достояние.* Данай отбягва да посочи изрично, че това достояние, тая собственост, са дъщерите му. ↑

[2] *Тризъбци* — срв. забел. към ст. 221. ↑

[3] *Житото владее над папируса.* Житото и папирусът символизират съответно аргосците (и изобщо гърците) и египтяните. Както съобщава схолиастът (античният коментатор), „египтяните се хранят с папирус“. Мисълта, която изразява Данай, е, че онзи, който се храни с папирус, не обладава физическата сила на онзи, който употребява за храна пшеница. ↑

ТРЕТИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Планинска земя, свято тачен край,
какво ще стане с нас? Къде да бягаме?
Потаен кът за мен ще се намери ли?
Да стана черен дим, да стигна
в приоблачната вие на Зевса,
за да изчезна без следа
и да умра като праха,
който безкрил се носи!

Първа антистрофа

А плаха тръпне моята душа
и потъмнява възбунено сърцето ми^[1].
Смрази ме бащиното слово, мъртва съм!
И нека в примката съдбовна
намеря своята погибел,
преди един омразен мъж
да ме докосне! По-добре
мъртва ме имай, Хадес^[2]!

Втора строфа

Да стигна сред просторите на етера,
където в снежен прах замръзват парите,
или пък да намеря връх —
гладък, непристъпен, гол,
пусто орлово гнездо, —

та оттам да полетя,
без да чакам скверен брак
да ми поломи сърцето!

Втора антистрофа

Па нека после ме разкъсат кучета
и нагостя пернатите, съгласна съм
Смъртта ще ме освободи
от печали и беди.
Смърт, ела, изпревари
сватбеното ми легло!
Где да диря още път,
за да се спася от брака?

Трета строфа

Да екнат нашите молби
до небеса, до богове!
Но как ще се изпълнят те?
След бой? Хвърли на дързостта
суров и строг, но справедлив
поглед, о татко! Зачети
своите молещи деца,
Зевсе, вседържецо мощен!

Трета антистрофа

Че синовете на Египт,
несносни, дързостни мъже,
търчат по моите следи
с нестроен, многогласен вик
и силом се стремят към мен.
Твои са съдиите везни!
Може ли смъртният човек
нещо без тебе да стори?

[1] *Потъмнява възбунено сърцето ми.* Както отбелязва схолиастът, тази метафора оприличава сърцето на море, което при вълнение потъмнява. ↑

[2] *Хадес* — бог на подземното царство. ↑

ЧЕТВЪРТИ ЕПИЗОД

ХОР

О, о, о! А, а, а!
Ах, този хищник!
В морето беше той,
сега е на брега!
Дано погинеш, хищнико!
Сега сама те виждам
и скръбен вик надавам.
Аз виждам, почва моето тегло,
принудата над мене!
Уви, уви!
По-бързо към олтарите!
Разцъфва буйно дързостта —
беда на суша и море!
Ела, спаси ни, царю!

Влиза един Глашатай на Египтиадите.

ГЛАШАТАЯТ

Хайде, хайде, в лодката,
бързай със всички сили!
Не се май, не се май!
Коси, коси ще теглим ний,
ще мушкаме, ще леем кръв
и глави ще сечем!
Хайде, хайде, проклетници, в кораба!

КОМОС

Първа строфа

ХОР

В тия солени води,
в тая разпенена шир,
с твоите вождове зли,
с техния кораб кован да погинеш!

ГЛАШАТАЯТ

Кръв ще проливаме, кръв!
Бягай по-бързо оттук!
Казвам — покорна бъди!
Този олтар остави!
Нашият град не го зачита!

Първа антистрофа

ХОР

Нивга дано не съзра
животворящия Нил,
който укрепва кръвта,
който и дава живителна сила!

ГЛАШАТАЯТ

В кораба, в кораба, хей,
искаш, не искаш — върви!
Силата, силата, да —
тя от олтара ще те смъкне!
Слез, че те чака зло,
моите пестници ще опиташ!

Втора строфа

ХОР

Ах, ах! Ах, ах!
Дано сломен те погълне
свещената морска бездна,
ала след като буйните вихри
са те носили жив край гроба

многопясъчен на Сарпедона^[1]!

ГЛАШАТАЯТ

Гълчи, крещи и викай боговете си!
Египетската лодка ти е сигурна,
дори да плачеш още по-отчаяно!

Втора антистрофа

Ох, ох! Ох, ох!
Самичък, вместо града си,
ти лаеш и дръзко хулиш!
Но великият Нил те вижда
побеснял от проклета дързост —
нека той ме избави от нея!

ГЛАШАТАЯТ

Говоря ти, по-бързо влизай в лодката,
от две страни извита! Без забавяне,
защото няма да щадя косите ти!

Трета строфа

ХОР

О татко мой!
Беда е божата закрила!
Отвежда ме —
същински бавен паяк —
призрак, черен призрак!
Уви, уви!

О майко Земьо, майко Земьо,
този ужас отвърни!
О татко, Геин сине^[2], Зевсе!

ГЛАШАТАЯТ

От тукашните богове не се боя!
Ни в младост, нито в старост са ме гледали!

Трета антистрофа

ХОР

Извива се
край мен една змия двунога,
усойница
същинска, сякаш впила
зъби в мойто тяло!
Уви, уви!

О майко Земьо, майко Земьо,
този ужас отвърни!
О татко, Геин сине, Зевсе!

ГЛАШАТАЯТ

Не тръгнеш ли покорно за към кораба,
хитонът ти ще се превърне в дрипели!

Четвърта строфа

ХОР

О градски първенци,
насилие търпя!

ГЛАШАТАЯТ

Царе, потомци на Египт, ще видите!
Без господари няма да останете!

Четвърта антистрофа

ХОР

Загиваме! Беда,
о царю, ни слетя!

ГЛАШАТАЯТ

Изглежда, че ще уловя косите ви,
че думите ми вие не разбирате!

Влиза Пеласг.

ПЕЛАСГ

Хей, ти какво? Отде това безочие,
за да скверниш земята на пеласгите?
Ти мислиш, че си в женски град, така ли
Ти, варваринът, притесняваш елини!
Ти вършиш престъпление, безумце!

ГЛАШАТАЯТ

Защо, какво съм сторил пряко правдата?

ПЕЛАСГ

Забравяш, че си чужденец в земята ни.

ГЛАШАТАЯТ

Защо? Намерих и си вземам своето.

ПЕЛАСГ

Кои са твои тукашни закрилници?

ГЛАШАТАЯТ

О, издирвачът^[3] Хермес — най-великият!

ПЕЛАСГ

За бог приказваш — богове не тачиш ти!

ГЛАШАТАЯТ

Та аз почитам своите нилски демони!

ПЕЛАСГ

А наште богове са нищо, тъй ли е?

ГЛАШАТАЯТ

(Посочва Хора)

Ще взема тях — ако не ми попречите!

ПЕЛАСГ

Допреш ли ги, ще се разкаеш тутакси!

ГЛАШАТАЯТ

Съвсем негостолобни са словата ти!

ПЕЛАСГ

Не са за мене гости светотатците!

ГЛАШАТАЯТ

Това ще кажа на Египтиадите.

ПЕЛАСГ

Такава грижа не гнети сърцето ми.

ГЛАШАТАЯТ

Но за да бъде ясна новината ми —
че точността е дълг на известителя —
какво да кажа, кой отне на вестника
девойките, които са ни сродници?
Не в съд Арей ще разрешава спора ви,
не сребър откуп ще приключи свадата —
не, първо ще погинат много воители,
в предсмъртен гърч изгубили живота си!

ПЕЛАСГ

Защо ти трябва името ми? До-ще час
и ще го разберете с твоите спътници.
А тях ще отведеш, ако самите те

желаят, убедени с честни доводи.
Народът на града с единомушие
реши да не предава на насилие
девойките. А с гвоздей приковано е,
за да не се поколебае, словото.
Не е на крехка табличка записано,
не в свитък на папирус запечатано,
и ти го чуваш ясно от свободните
уста! Махни се бързо от очите ми!

ГЛАШАТАЯТ

Несигурна война поемаш, знай това!
Дано мъжете удържат победата!

(Излиза.)

ПЕЛАСГ

Мъже сред моите люде ще намерите,
и те не пият вино ечемичено!

(Към Хора.)

А всички вие с вашите придружници
вървете смело към града ни, здрав е той,
заклучен между крепостните зидове.
Премного са обществените жилища,
а пък богато съм градил и моето.
Прекрасна къща можете да имате
с безбройни дружки. Ако пък желаете,
на вас ще се даде отделно жилище.
Пред вас е най-доброто, най-приятното —
избирайте! Че аз и всички граждани,
чиято воля вършим тук, сме вашите
застъпници. Какви по-властни искате?

ХОР

С добрини за доброто бъди наспорен,
пеласгиецо благ!
Но сега милостиво баща ни Данай,
предвидливия, смелия, грижния вожд,
изпрати ни. Защото той пръв ще реши
и къде да отседнем, и где има кът,
гостолюбен за нас. Че към странен човек
се отправят слова
оскърбителни. Бог да ни пази!

Пеласг излиза.

Осенени от слава, под благата реч
на любезните люде на тая страна,
наредете се, скъпи робини, така,
както всяка сред нас от баща ни Данай
като жребиеен дар ви получи!

Влиза Данай, съпровождан от стражи.

ДАНАЙ

Деца, сега на аргоските жители
ний трябва да се молим и възливаме
като на богове, че ни избавиха.
Съчувствено изслушаха словата ми,
от гняв към братовчедите ви пламнаха,
па дадох ми тия придружители
и стражи като знак на уважение,
за да не падна поразен от вражи меч
и туй навек да оскверни земята им.
Затуй на тях дължите по-възторжена
признателност, отколкото на татка си.
Сега, впишете и това сред многото
получени от мене наставления:
че времето разкрива непознатия,
че всеки носи хулна реч за странника,

и лесно се изрича реч ругателна.
Та, моля ви, с позор не ме покривайте.
Привлича хубостта ви всички погледи.
Зрял плод не се опазва лесно — искат го
и зверове, и люде (иначе може ли?),
и земни, и небесни твари. Казва ни
Киприда^[4], че плодът е зрял — не дава тя
на Ерос да го къса предивременно.
И всеки мъж изпраща срещу дивната
красавица стрелата на пленения
свой взор, обзет от пламенно желание.
Да не достигнем туй, което с толкоз труд,
преброждайки морето сме избягвали!
Позор за нас и радост за вразите ми
не бива да създаваме! Две жилища
ни чакат: от Пеласг и от държавата —
без плата ще живеем в тях. Прекрасно е!
Но не забравяй бащини напътствия:
невинността поставяй над живота си!

ХОР

Дано небето ни дарува щастие!
За младостта ми, татко мой, не се грижи.
Че ако бог не е решил противното,
ще следвам аз на мисълта си дирята.

[1] *Сарпедон* — син на Зевс, съюзник на Троя. Като говори за *Сарпедонов гроб*, Есхил, според схолиаста, има пред вид Сарпедоновия нос, на киликийския бряг, срещу остров Кипър. ↑

[2] *Геин син* е Зевс роден от Гея (Земя). ↑

[3] *Издирвачът Хермес* — Хермес като бог на щастливата находка (срв. *ἕρμαιον*), който помогнал на Глашатая да намери това, което според него принадлежи на господарите му. ↑

[4] *Киприда* („кипърката“, „родената на остров Кипър“) — Афродита, богиня на любовта. ↑

ЕКЗОД

ХОР

Първа строфа

Да вървим и да възславим
градодръжците блажени,
боговете — господари на страната
и на струйна Ерезина!
Подхванете песента ни,
ой робини! Да прославим твърдината
пеласгийска, да забравим
Нил и песните за него!

Първа антистрофа

Да запеем за реките
с плодотворната им влага,
с многобройните живителни потоци,
че оплождат равнината.
О пречиста Артемидо,
погледни ни милостиво, да не бъдем
преломени от Киприда!
Аз не искам тази битка!

РОБИНИТЕ

Втора строфа

Ала ние не презираме Киприда —
като Зевс и като Хера тя е мощна.
Хитроумната богиня

за дела свещени тачим.
А до скъпата си майка са Копнежът
и чаровната Убеда,
за която няма отказ.
А Хармонията, влюбеният Шепот —
са причастни с Афродита.

Втора антистрофа

Но за нас, за бегълките, аз предвиждам
урагани, и страдания, и битки.
Та защо с попътен вятър
ни преследваха неспирно?
Но каквото е решено, ще се сбъдне!
Неизбежна е на Зевса
мисълта неизмерима.
Като толкова девойки преди тебе
най-подир ще се омъжиш.

Трета строфа

ХОР

Отвърни, велики Зевсе,
този брак с рода Египтов!

РОБИНИТЕ

Та това е най-доброто,
но е неосъществимо!

ХОР

Ти не знаеш бъднината!

Трета антистрофа

РОБИНИТЕ

Мигар в Зевсовата мисъл,
мигар в бездна се прониква?

ХОР

Не приказвай тъй надуто.
Посъветвай ме в бедата!

РОБИНИТЕ

Срещу бог недей въстава!

Четвърта строфа

ХОР

Зевсе, царю, отвърни
брака с дръзките мъже!
Та нали и на Йо
ти с целителна ръка
бедствията прекрати
така, че тя
сети благата ти мощ?

Четвърта антистрофа

Дай победата на нас!
Дай по-малката беда,
дай третинката успех!^[1]
Правото възнагради
с право, както моля аз
и както бог
знае за избава път!

[1] *Дай по-малката беда, дай третинката успех.* По-голямата възможна беда би била победата на Египтиадите; *третинката* успех е, както отбелязва схолиастът, неосъществяването на брака с Египтиадите. ↑

ПЕРСИТЕ

ЛИЦА

ХОРОТ ОТ ПЕРСИЙСКИ СТАРЕЙШИНИ
АТОСА
ВЕСТИТЕЛ
ПРИЗРАКЪТ НА ДАРИЙ
КСЕРКС

ПАРОД

ХОР

Между персите, тръгнаха в походен марш
против Гърция, ние сме „Верните“ — нам,
на пазачите зорки на този богат,
многозлатен палат, спроти нашия чин
повери господарят, владетелят Ксеркс,
на цар Дарий синът,
да бдим над земята си родна.
Но обратният път на персийския цар
и на нашата блеснала в злато войска
ме тревожи, сърцето предчувствува зло.
Че родената в Азия воинска мощ
се отпрати на поход. Издига се глас
против младия цар. А пък нито пешак,
нито конник до днес
е пристигнал в страната ни с вести.
Екбатана и Суза^[1] напуснаха те,
превалиха кисийските древни стени^[2],
па отминаха всички — едни на коне,
други с кораби, трети пешком, а пък те
образуваха главната сила.
Артафрен и Амистър потеглиха с тях,
с тях са още Астасп, Мегабат — първенци
на войската, царе, на великия цар
подчинени, — те тръгнаха с много войска,
и със воини конни, и с ловки стрелци
страховити за взора, ужасни в бой,
с упорити сърца
и прочути с безпримерна храброст.
С тях потегли и конникът лих Артембар,
и Масистър, и храбрият воин Имей

с безпогрешния лък, Фарандак е сред тях
и Состан със жребците си буйни.
А великият и плодоносният Нил
прати други, сред тях — Сузискан, и сина
на земята египетска Пегастагон,
на свещения Мемфис великия вожд
цар Арсам, на таванската древна земя
заповедникът Ариомард, а пък с тях
неизбройна тълпа страховити гребци
от блатистите нилски долини.
От изтънчена Лидия^[3] следват тълпи
на мъже, разпростиращи своята власт
върху всички народи в материка — тях
Метрогат и прекрасният воин Арктей,
тия двама царе, още Сарди, градът
многозлатен, проводиха в тая война —
те летят на безчислени бойни коли,
с двоен впряг от коне, с троен впряг от коне —
страховита е тяхната гледка!
А твърдят синовете на светия Тмол^[4] —
неуморните копиетци Мардон
и Тариб — и мизийските ловки стрелци,
че ще сложат на Гърция робски ярем.
Вавилон, многозлатният, праща поток
разнородни войски — праща корабна рат
и стрелци с упование в ловкия лък.
А с препасани мечове иде народ
от всички страни
под ужасните царски повели.
Тъй замина цветът на персийската твърд,
младежта, от копнеж по която скърби
цяла Азия, тяхната майка-земя,
а жени и родители в горест броят
тия тягостни дни
и треперят — как дълго ги няма!

Първа строфа

Разрушителното войнство на царя
се намира на отсрещния материк,
върху кораби, навързани с въжета,
се прехвърли пряко пролива на Хела^[5],
като метна връз главата на морето
многогвоздейния друм.

Първа антистрофа

А пък буйния владетел на страната^[6]
многолюдна е подгонил срещу цял свят
неизбройното си стадо по земята
и морето с упование в сурови,
страховити пълководци. Златороден,
богоравен мъж е той!^[7]

Втора строфа

Бляскат сините му взори
с погледа на кървав дракон,
многорък, многоначален,
връз сирийска колесница,
сред копиеносци славни
води той стрелеца Арес.

Втора антистрофа

Кой би устоял на този
лих порой от бойни люде,
кой би спрял с могъщи пречки
несломимите талази?
Необорна е войската
и юначен е народът.

Трета строфа

Но от божие коварство
кой ли смъртен би избягнал?
Кой ли със нозе чевръсти
би се изтръгнал от съдбата?

Трета антистрофа

Първом ласкава и нежна,
впримчва тя човека в мрежа,
и за него няма начин
да се измъкне и побегне.

Четвърта строфа

Че съдба, от памтивека
свише предопределена,
на персиеца е дала
бран, рушителка на кули,
бурни схватки с конни люде,
разорени,
спепелени градове.

Четвърта антистрофа

И научи той да гледа
смело морските простори,
белнати под буен вихър,
гледа водната светиня
с вяра в крехките постройки,
в тия слаби
съдове с безбройна рат.

Пета строфа

Затова горчива скръб
къса моето сърце.
Оа^[8], персийската войска!

Да не чуе тази кобна вест
овдовялата огромна Суза,

Пета антистрофа

а кисийските стени
да не екнат с горък вик —
оа! — когато рой жени
своя вой печален нададат
и разкъсат тънки покривала!

Шеста строфа

Тръгна целият народ,
конна рат и пеша рат,
като рой безброй пчели,
подир своя войсков предводител,
па прехвърли двата морски носа,
свързани чрез мост, сега
общи и за двете суши.

Шеста антистрофа

Жал по свидните мъже
пълни техните легла
с горки сълзи. В тиха скръб
днес персийските съпруги плачат,
всяка жали за юначен воин,
който тръгна на война
и самотна я остави.

[1] *Екбатана* — столица на областта Медия (Мидия), *Суза* — град в областта Сузиана; главни центрове на персийската държава. ↑

[2] *Кисийските древни стени*. Кисия била част от провинция Сузиана. ↑

[3] *Изтънчена Лидия* — за лидийците, както отбелязва древният коментатор, бил характерен луксът в облекло и храна. ↑

[4] *Светият Тмол* — планината Тмол била посветена на бог Дионис; срв. Еврипид, „Вакханките“, ст. 64. ↑

[5] *Пролив на Хела* — Хелеспонт (дн. Дарданели), наречен по името на Хела, дъщеря на цар Агамант. Според легендата Хела и нейният брат Фрикс бягали от мащеха си Ино, възседнали златорунен овен. При това бягство Хела се удавила в морето. ↑

[6] *Буйният владетел на страната* е Ксеркс. ↑

[7] *Златороден, богоравен мъж е той*. Според гръцкото предание персите произлизали от гръцкия герой Персей, който им дал и името си (срв. ст. 145–146). Персей бил син на Зевс, който във вид на златен дъжд проникнал при затворената в желязна кула Даная. Ксеркс, потомъкът на Персей, е златороден и богоравен като своя далечен прадядо. ↑

[8] *Оа̀* — според пояснение на схолиаста, персийски възглас, който изразява скръб. ↑

ПЪРВИ ЕПИЗОД

ХОР

Хайде, перси, пред тоя старинен дворец
да насядаме, па да напрегнем глави,
да размислим добре
и дълбоко — че тъй е потребно —
що ли прави сега повелителят Ксеркс,
син на Дарий, потомък на древния род,
откъдето е нашето име? Дали
надделя тетивата на нашия лък,
или остроото копие враже?
Но подобна на блясък от божи очи,
ето, майката царева иде, и аз
се прекланям пред свойта царица.
Та потребно е всички с дължимата чест
и с приветствена реч да я срещнем.
Ти, царице, първа сред персийските жени, здравей,
майко Ксерксова, съпруго Дариева! Че легло
с бог персийски си делила, та и майка си на бог —
ако древният ни демон пази нашата войска.

АТОСА

Тъкмо затова напуснах позлатения палат
и чертозите, в които с Дария делих легло.
Грижа гложде ми сърцето, скъпи мои, та пред вас
ще река сега, когато ме измъчва страшен смут,
че голямото богатство може да превърне в прах
сградата, която Дарий с божа помощ извиши
Затова неизразима двойна мъка ме гнети.
Ни парите без владетел имат някаква цена,
нито в слава засиява някой силен сиромас.
Пълно е дома, но мене за окото ме е страх —

че окоето на дома е неговият господар.
Като е така, о старци, предани на моя дом,
перси, напрегнете мисъл, посъветвайте ме вий,
че в словата ви за мене мъдрият съвет се крий.

ХОР

Знай, царице, няма нужда да изричаш втори път
що да правим там, където не отказва нашта мощ.
Ти повика нас, а ний сме твои предани сърца.

АТОСА

Аз виждам всяка нощ безкрайни сънища,
откакто тръгна моят син с войските си
да покори страната на йонийците^[1].
Но ясен сън, като съня през тази нощ,
до днес не съм видяла още. Чуйте го.
Сънувах две жени в одежди гиздави —
едната бе в дорийски пеплос^[2], другата —
в персийски, — и пред мене те застанаха,
по кръшен стан по-царствени от днешните
жени, със дивна красота, сестри по кръв.
Елада бе отечество на първата,
на втората пък — варварските краища.
И, както ми се стори, те започнаха
раздор, а моят син, като видя това,
ги задържа и усмири, запрегна ги
в колата си, па вмъкна вратовете им
в хомот. И в него тръгна гордо втората,
захапала послушно свойте поводи,
но първата заскача, смъкна сбруята
с ръце, та я понесе с мощ, изтръгна се
от поводите и разби ярема си.
Синът ми пада. Скръбен, появява се
баща му Дарий. И когато вижда Ксеркс
лицето му, раздира облеклото си.
Това сънувах през нощта, приятели.
Когато станах, потопих ръцете си

във изворна вода и към олтарите
пристъпих — да направя приношение
във чест на боговете избавители.
И гледам, че към Фебовия жертвеник
лети орел. Аз онемях, приятели!
След малко виждам ястреб — с бързи, вихрени
криле го връхлетя и впи в главата му
ужасни нокти; сгърчи се безпомощен
орелът. Страшно беше за очите ми,
и страшно за слуха ви. Ала моят син,
успее ли, юнак ще бъде приказен,
ако пък не — той сметка на държавата
не ще даде и в нея пак ще властвува!

ХОР

Майко, ние не желаем да те плаши нашта реч,
нито да те обнадежда. Боговете помоли,
ако твоят сън вещае нещо лошо, да го спрат,
а доброто да изпълнят за сина ти и за теб,
за града, за всички твои скъпи люде. Па възлей
на Твърдта и мъртъвците, и моли от все сърце
Дария, когото, казваш, си видяла тази нощ,
тебе и на Ксеркс да праща добрини на тоя свят,
а пък злото да задържа, скрито сред подземен мрак.
Тъй сърцето ми подсказва, тъй те посъветвах аз.
А пък всичко, мислим ние, ще излезе на добро.

АТОСА

Пръв със мисъл благосклонна ти тълкуваш моя сън,
за сина ми, за дома ми ти ми даваш блага вест.
Нека на добро да бъде! Както каза, жертвен дар
ще дарим на боговете и на скъпи мъртъвци,
още щом се върнем в къщи. Но кажете ми едно,
скъпи, де е град Атина, във коя земя е той?

ХОР

О, далече, там, където скрива слънцето лъчи.

АТОСА

Този град ли е копнеел да превземе моят син?

ХОР

Да, защото тъй ще има цяла Гърция в ръце.

АТОСА

Има ли у тях могъща, многочислена войска?

ХОР

И войската им нанесе много бедствия на нас.

АТОСА

Силни ли са с нещо друго, имат ли богатства те?

ХОР

Да, съкровище богато — имат извор от сребро^[3].

АТОСА

И навярно са стъкмени с лъкове и със стрели?

ХОР

Не, съвсем не — с меч и щит те влизат в ръкопашен бой.

АТОСА

Кой е пастир на народа, кой е техен господар?

ХОР

Никому не са те роби, върху тях не тегне власт.

АТОСА

Как ще устоят, когато ги нападнат врагове?

ХОР

Както поразиха Дарий^[4] с многобройната войска.

АТОСА

Ти мълвиш ужасни думи — всяка майка те гнетят.

ХОР

Струва ми се, ти ще чуеш скоро достоверна реч.
С бяг един персиец иде, сякаш нещо да вести.
Виждам, той ще каже нещо — за добро или за зло.

Влиза един Вестител.

ВЕСТИТЕЛЯТ

О вие, градове на цяла Азия!
Персийска земя, пристан на съкровища!
Едничък удар порази голямото
блаженство, покоси цвета на Персия!
Ах, зло е пръв да донесеш известие
за зло! Но чуйте цялото нещастие,
о перси! Цялата войска изгубихме!

КОМОС

Първа строфа

ХОР

Ах, страшно, страшно и небивало,
ужасно зло!
Уви, плачете, като слушате
за тая горест, перси!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Да, всичко е загубено! Самият аз
не съм очаквал светлото завръщане.

Първа антистрофа

ХОР

Премного дълъг бил е нашият

живот, уви,
щом трябва за това нечакано
тегло да чуя вести!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Като свидетел, не по чужди разкази
ще известя за нашите нещастия.

Втора строфа

ХОР

Уви, уви, напразно
потеглиха от Азия безбройни
стрели на толкоз племена
към вражата земя, към Гърция!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Брегът на Саламин и всички околни
места са пълни с трупове на клетници!

Втора антистрофа

ХОР

Уви, уви, аз виждам —
подпухнали тела на скъпи люде
се носят в морските води
сред жалки корабни отломъци!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Стрелите не помогнаха, че ударът
на корабите порази войската ни.

ХОР

Трета строфа

Плачи над своите злочестини,

надавай скръбен вой!
Ужасна участ отреди
за нас небето! Ах, разбито войнство!

ВЕСТИТЕЛЯТ

О, Саламин! Ненавистно название!
Атина! Споменавам те с ридания!

ХОР

Трета антистрофа

Атина! Страшно име за врага ѝ!
Ще помня вечно аз
как тя на толкова жени
отне — за нищо — синове, съпрузи!

АТОСА

Мълчах, злочеста аз, че съм покрусена
от злото. Преголяма е бедата ни,
за да говоря, за да питам повече.
Но твърдо трябва да понася смъртният
теглото, щом го дава бог. Разкрий сега,
макар и с болка, нашето злочестие,
кой вожд е още жив, кои началници
да жалим, че, удостоени с висша власт,
те мъртви са напуснали редиците?

ВЕСТИТЕЛЯТ

Самият Ксеркс е жив и вижда слънцето.

АТОСА

За моя дом е слънце новината ти,
сияен ден след тая непрогледна нощ!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Но вождът с десетхилядната конница,

но Артембар е труп край силенийските скали^[5]. А хилярхът^[6] Дадак, с копие прободен, мигом излетя от кораба. И Тенагон, юначен син на Бактрия, кръжи при онзи блъскан от талазите Аяков бряг^[7]. Лилей, Арсам и третият, Аргаст, — и те в това гнездо на гълъби^[8] разбиха в остриите скали челата си. Дошлите от далечни нилски извори Арктей, Адев и — трети — щитоносецът Фарнух в един и същи кораб свършиха. Матал от Хриза, вождът десетхилядник с тридесетхилядната черна конница, умирайки, обагри гъста, огнена брада с цвета на кръвите си пурпурни. И магът Араб, и Артам от Бактрия загинаха, на край суров преселници. Аместрис, Амфистрей, копиеборецът велик, Ариомард, храбрецът, тежката печал за Сарди днес, Сизам от Мизия, Тариб, водачът на пет групи кораби с по петдесет във всяка, той, лирнейският левент, сега лежи мъртвец, нещастният! И Сиенес, храбрецът пръв, началникът на киликийци, след като безброй беди нанесе на вразите, падна бляскаво. Припомних си за тия само вождове. А то е малка част от страшни бедствия.

АТОСА

Уви, аз чувам за безкрайни бедствия,
за страшни скърби, за позор на Персия!
Но подхвани от по-далече разказа.
Та колко бяха елинските кораби,
че гърците са предприели сблъскване
чрез морски бой със силите на Персия?

ВЕСТИТЕЛЯТ

Ако число решаваше победата,
то ние бихме победили. Гърците
броеха близо триста бойни кораба,
и десет въвн от тях им бяха запасни.
А Ксеркс, аз знам това, поведе множество
хиляда, без да смятам бързоходните,
те бяха двеста и седем. Ето сметката.
Ще кажеш, изостанехме по численост?
Не, някой демон порази войската ни,
накланяйки теглилката на жребия.
Че над града Паладин бдят безсмъртните.

АТОСА

И тъй, Атина днес е непокътната?

ВЕСТИТЕЛЯТ

Да, нейните мъже са твърдината й.

АТОСА

Ала кажи ми как начена битката.
Кой почна пръв сражението — гърците
или синът ми, с вяра в своите кораби?

ВЕСТИТЕЛЯТ

Начало, господарко, на бедите ни
бе дух-мъстител или демон пагубен.
Мъж елин^[9] от войската на атинците
дойде и събщи на Ксеркс, на твоя син,
че щом се спусне мракът на беззвездна нощ,
не ще останат елините в строя си,
а към веслата ще се втурнат устремно,
та с тайно бягство да спасят живота си.
Щом чува, не долавя той коварството
на гърка и немилостта на бозите,
па казва тъй на своите началници:
щом спре да пали слънцето с лъчите си

твърдата и мрак плени простора, в троен ред
едни да построят ядрото кораби
и пазят всички изходи и пътища,
а други да застанат в строй край острова
Аяксов — че ако избягнат гърците
от смърт, като намерят изход някъде,
главите ще отнеме той на стражите.
Така им заповяда с мисъл дързостна,
че божията воля той не знаеше.
И в пълен ред, покорно заприготвяха
вечерята; моряците привързаха
със ремъци веслата към запънките.
Когато слънчевият зрак угасваше
и падаше нощта, гребците влязоха
във корабите заедно с войниците.
Редиците взаимно се извикваха.
И всеки плува, както му е казано.
И цяла нощ началниците корабни
войските си в морето разполагаха.
Нощта отмина вече, ала никъде
не диреха да бягат скритом гърците.
Когато белоконен ден по цялата
земя разпръсна своето сияние,
сред елините се понесе гръмък вик,
като че ли тържествен химн, а ехото
на островните канари повтаряше
викът им. Страх обхвана всички варвари,
измамани в надеждите им. Не за бяг
тържествен химн запели бяха гърците,
а за да влязат с дързък дух в сражение.
Тръба възпламеняваше сърцата им.
Веднага те по заповед удариха
шумящата солена шир с веслата си
и подир малко бяха ясно видими.
Начело, във отличен строй, бе дясното
крило, след него идеше и цялата
военна флота, и навред се носеше

неспирен вик: „Напред, деца на Гърция!
Освободете своето отечество,
децата и жените си, олтарите
на боговете бащини, гробовете
на прадедите! В бой върховен влизаме!“
И ние на персийски отговорихме
със вик. Но време нямаше за губене.
И с меден нос удари кораб кораба.
Започна боя гръцки кораб. Счупва той
кормилото на кораб от Финикия, —
към другите пък — други се понесоха.
Потокът на войската ни в началото
издържа. Но когато всички кораби
се струпват в теснините, там, не можейки
да си помогнат, блъскат своите бронзови
чела и тъй сами трошат веслата си.
И там изкусно елинските кораби
ги обкръжиха; легнаха туловища
на кораби; изпълнено с отломъци
и мъртъвци, морето се не виждаше.
По бреговете, по скалите — трупове.
В безреден бяг се втурват оцелелите
от варварските кораби. А гърците,
като при лов на тунци^[10], с потрошените
весла и с други корабни отломъци,
разят и умъртвяват, а стенания
и вик огласят морската солена шир,
додето тъмна нощ я скри от погледа.
Не бих изчерпал всичките нещастия
дори за цели десет денонощия,
но знай едно: че толкоз люде никога
в един-единствен ден не са умирали!

АТОСА

Уви! В море от бедствия затънаха
и Персия, и всички други варвари!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Но знай, това не е и половината.
Ужасно зло се устреми към персите,
то двойно надминава всичко казано.

АТОСА

Та кой друг дял е по-суров от днешния?
Какво ли друго зло тежи над нашата
войска, за да увеличи бедите ни?

ВЕСТИТЕЛЯТ

Най-младите сред персите, най-храбрите
по дух, най-личните по потеклото си,
най-верните на господаря — паднаха,
с плачевна и безславна смърт загинаха!

АТОСА

Нещастна аз! Ужасно зло, приятели!
Ала кажи ми от какво загинаха!

ВЕСТИТЕЛЯТ

До Саламин се вижда остров^[11] — неголям,
без пристан за моряци, — Пан^[12], любителят
на танци, посещава бреговете му.
Та там ги праща той — ако разбитите
врази се добрат с успех до острова,
да предадат на сеч войската елинска
и да спасяват сред морето своите.
Той бъдещето не позна. Че даде бог
победата на елинските воини,
и още този ден, закрити с бронзови
доспехи, те от корабите скочиха,
па обкръжиха острова, та нямаше
къде да се обърнем. Дъжд от камъни
срази мнозина, други пък погинаха
под удара на елинските лъкове.
Най-сетне, като полетяват устремно,

те удрят, бият и секат нещастните,
додето всички до един загинаха.
Застена Ксеркс пред бездната на злото си.
Той виждаше от край до край войската си,
застанал на крайморско възвишение.
Раздра одежди, викна пронизително,
в миг даде разпоредба до пехотата
и сам се втурна в бяг. И туй нещастие
сега оплаквай заедно с предишното!

АГОСА

Сурови боже, как измами персите
в надеждите им! Страшна мъст е стигнала
сина ми от Атина чутна! Жертвите
при Маратон^[13] не са били достатъчни!
И моят син, с надежда, че за всички тях
ще отмъсти, се вплете в безконечно зло!
Ала кажи ми за онези кораби,
които се избавиха. Къде са те?

ВЕСТИТЕЛЯТ

Спасените от тази гибел кораби
в безреден бяг стремглаво хукват с вятъра
А друга рат изгина из Беотия,
измъчена от жажда при кренийския
поток или от задух изнемогнала.
А ние прекосяваме фокейските
земи, Дорида, после и малийския
лиман, а там Сперхей със струи ласкави
пои твърдта. Останали без припаси,
приеха ни полята на Ахайя^[14]
и тесалийските градища. Хиляди
измряха тук от глад и жажда — имаше
и двете! Па дойдохме в магнезийската
земя, и в Македония, при Аксиос^[15],
и в Болба^[16], сред блатата и тръстиките,
и при Пангей^[17], в земята на едонците.

А бог през тая нощ изпрати ранен студ,
и той скова свещените стримонови
води^[18] ^[19] Дори невярващият молеше,
прострян, земята и небето. След като
войската свърши своето молебствие,
тя тръгна през вледеното течение.
И който тръгна още преди слънцето
да пръсне зрак, получи избавление.
Че бляскавият кръг на бога с палеци
лъчи нагрява и разтапя брода ни.
Потъвахме един след друг. Щастливи са,
които скоро жизнен дъх изпуснаха.
А другите, които се избавиха,
с безкрайна мъка прекосиха Тракия,
и само шепа бегълци достигнаха
в земята на огницата си. Персия
ще жали по любимите си юноши!
Ей правдата, но аз пропуснах много зло,
което бог изпрати срещу персите.

ХОР

Враждебно божество, как тежко твоите
нозе рода персийски са притиснали!

АТОСА

Злочеста аз! Разбита е войската ни!
Видения на нощните ми сънища,
как ясно сте предричали бедите ми!

(Към Хора.)

А вие прекомерно зле тълкувахте!
Все пак — понеже тъй гласи съветът ви —
ще се помоля първо на безсмъртните,
а после — на Земята и на мъртвите
ще донеса от къщи дари жертвени.

Аз зная, че това е вече свършено,
дано настъпи по-щастливо бъдеще!
А вие в тия тежки дни подкрепяйте
с добър съвет добрите си приятели.
Ако синът ми се завърне по-напред,
пратете го с утешна реч в палатите,
за да не се притурят нови бедствия!

(Излиза.)

[1] *Йонийци* — персите наричали йонийци всички гърци; срв. Херодот, VII, 9. ↑

[2] *Пеплос* — връхна женска дреха. Древният пеплос получил название *дорийски*, след като йонийските жени възприели азийска горна дреха, която се спущала до петите. ↑

[3] *Извор на сребро*. Хорът има пред вид сребърните рудници в Лаврион. ↑

[4] *Както поразиха Дарий*. Хорът има пред вид поражението на персите при Саламин през 490 г.; срв. забел. към ст. 474–475. ↑

[5] *Силенийски скали* — крайбрежие на остров Саламин. ↑

[6] *Хилиарх* — предводител на отряд от хиляда души. ↑

[7] *Аяков бряг* — в героическите времена Саламин бил царство на Аякс, син на Теламон. ↑

[8] *Гнездо на гълъби* поетът нарича пак Саламин. ↑

[9] *Мъж елин* — този елин бил изпратен сред персите от Темистокъл и се казвал Сикин. ↑

[10] *Тунци* (ед.ч. *тунец*) — едри риби от типа на скумриите (лат. *Thynnus vulgaris*). ↑

[11] *До Саламин се вижда остров* — Пситалея. ↑

[12] *Пан* — козлоног и рогат бог на горите и пасищата, покровител на стадата, изобретател на овчарската свирка (сиринкс), почитан особено в Аркадия. ↑

[13] *Жертвите при Маратон*. Според Херодот (VI, 117) персите изгубили в сражението при Маратон 6400 души. ↑

[14] *Ахайя* — Фтиотида, югоизточната част на Тесалия. ↑

[15] *Аксиос* — дн. Вардар. ↑

[16] *Болба* — езеро в Македония. ↑

[17] *Пангей* — планина в Македония. ↑

[18] *Свещените Стримонови води* — епитетът изразява отношение на персите към речните води; срв. Херодот, I, 138: „(Персите) почитат извънредно много реките“. ↑

[19] Обратният път на сухопътните персийски войски имал първоначално северозападна посока през Атика, Беотия, Фокида, Дорида; след като прекосили р. Сперхей, войските тръгнаха на североизток през Малида, Ахайя (Фтиотида), Магнезия; после пътят им образувал голям завой на изток през Македония, езерото Болба, склоновете на планината Пангей и Тракия. ↑

ПЪРВИ СТАЗИМ

ХОР

О властителю Зевсе, ти днес поразил
неизбройната горда персийска войска,
чрез ужасната гибел на много мъже
ти погребал в тъга

и печал Екбатана и Суза!

Много майки злочести разкъсват була
с изнурени ръце и обливат гърди
с изобилни сълзи

под теглото на своята мъка.

А невестите с кротка, сподавена скръб
копнеят по своите млади мъже
и, загубили нежните брачни легла,
радостта на младежката пламенна връст,
се предават на най-ненаситна тъга.

А и аз, ето, плача над скръбния дял
на злощастно погинали войни.

Първа строфа

Обезлюдената земя
на цяла Азия ридае.

Ах, Ксеркс поведе в поход тая рат,
ах, Ксеркс погуби в битки тоя цвят,
ах, Ксеркс, обезумял, извърши туй,
да, той със морските си кораби!

Как така народът ни
не видя нещастия
с Дарий, с лъкострелния цар,
с милия вожд на Суза?

Първа антистрофа

И морска, и пехотна мощ
потегли в тъмногръдо ято —
на кораби замина тая рат,
от кораби загина тоя цвят,
от кораби подир злощастен бой —
и от ръцете на йонийците.

Както казват, царят ни
с труд спасил живота си
през тракийските равнини
и по сурови друми.

Втора строфа

Другите наши войници — о! —
жертва на по-ранна гибел — а! —
днес по кихрейския бряг^[1] — оа! —
гният! Плачи, раздирай гръд,
викай за своята горест
до небеса, оа, оа,
викай с глас на безумна,
раздираща сърцето болка!

Втора антистрофа

Бясно ги тласкат вълните — о! —
късат ги немите рожби^[2] — а! —
на непорочната шир — оа! —
Плаче домът осиротял,
стари бащи, останали
без синове, оа, оа,
своята горест изплакват —
те знаят цялата ни мъка!

Трета строфа

Дълго закона персийски
в Азия няма да тачат,
данък не ще да ни плащат
под господарска повеля,
ни на колене ще падат
в робска покорност. Погина
прежната царска сила!

Трета антистрофа

Освободените люде
вече развързват езици,
волно приказва народът,
след като падна яремът.
А напоената с кърви
твърд на Аякса погребва
древна персийска слава!

[1] *Кихрейски бряг*, т.е. Саламински бряг. Старото име на Саламин било Кихрея, по името на местния герой Кихрей. ↑

[2] *Немите рожби...* на непорочната шир са морските животни.

↑

ВТОРИ ЕПИЗОД

Влиза Атоса.

АТОСА

Приятели, позналият нещастия
сам знае — връхлети ли ни злочестие,
от всичко непрестанно се страхуваме;
усмихне ли се бог, и ние вярваме,
че този ласкав бог ще ни е жребият.
За мене всичко с ужас е изпълнено.
Очите гледат неприязън божия,
кънтят в ушите погребални звукове.
Такъв ужасен страх гнети сърцето ми!
Та затова се връщам от палатите
без колесница, без великолепие,
в ръце с възливни дари за родителя
на моя син — че те смиряват мъртвите —
със сладко бяло мляко на невяргано
добиче, с бляскав мед от цветодейница
пчела, със струи на прозрачна изворна
вода, с напиток чист, със сок живителен
на дива майка, на лоза отколешна.
А ето и плода ухан на светлата
маслина, вечно млада и разлистена,
и плетени цветя, деца на плодна твърд.
Пригласяйте на моите възлияния,
божествения Дарий призовавайте,
доде твърдта попива тия сокове,
що лея в чест на адските властители.

(Приближава до гроба на Дарий и извършва възлиянието.)

ХОР

Ти, о царствена жено, персийски кумир,
тия струи прати на подземния дом,
а пък ние със химни ще молим — добри
да пребъдат със нас
боговете-водители адски.

Вие, демони чисти на гробни недра!
Земьо! Хермесе!^[1] Царю на мъртвия свят!^[2]
Изпратете под слънцето тая душа!
Ако има лекарство за нашето зло,
само той би могъл да го каже!

Първа строфа

Чува ли той, мъртвият цар,
равен на бог, моята реч,
варварското ясно
слово, пъстрия скръбен вик,
тоя жалостен горък плач?
Ще викам тая страшна скръб!
Там, долу, той дали ме чува?

Първа антистрофа

Хайде, Земя, хайде и вий,
вожди на друг, гробищен мир,
дайте да напусне
ваште двори славния дух —
син на Суза, персийски бог;
пратете го — че друг такъв
персийската земя не крие.

Втора строфа

Скъпият вожд! Скъпият гроб! Скъпа душа
в него се крие!

Ах, Аидоней^[3], прати сред нас,
ах, Аидоней, на тоя свят,
Дария, царя безподобен! А!

Втора антистрофа

Той не уби своите мъже в гибелен бой,
него зовяха
боговдъхновен, и вярно бе
боговдъхновен, защото той
своя народ води щастливо! А!

Трета строфа

О стари царю наш, о царю наш, ела,
яви се на този връх гробовен,
тук стъпи с нозе в сандали алени,
покажи
тиарата^[4] си царствена!
Ела, о кротки татко Дарий! О!

Трета антистрофа

Ще чуеш ново зло, нечувано тегло,
о царю на моя цар, яви се!
Смъртоносен мрак връхлита царството;
младежта —
о, тя погина цялата!
Ела, о кротки татко Дарий! О!

Епод

Уви, уви!
Ти, по когото плака цял народ,
о господарю, господарю,
кажи, защо над цялата държава
надвисна злото?

Загинаха триредните
кораби^[5], няма ги, няма ги!

Над гроба се явява Призракът на Дарий.

ДАРИЙ

Най-верни между верните, приятели
от младини, старейшини, какво тегло
претегли моят град? Той плаче, блъска се,
твърдта се пука. С трепет гледам своята
жена до гроба, но приемам благостно
дарът. И вие плачете до гроба ми
и с остри, покъртителни ридания
печално ме зовете. А пък пътят ми
бе труден, че подземните властители
отнемат и не връщат. Все пак моето
влияние пред тях помогна — ето ме.
Но бързай, за да не просроча времето.
Какво тегло гнети наново персите?

ХОР

строфа

Не смея да те зърна,
не смея да отвърна,
почитта ми към тебе ме спира!

ДАРИЙ

Аз дойдох от дълбините, позован от твоя плач.
Дълго слово не изричай, всичко съобщи ми ти
в кратка реч, като оставиш почитта си настрана.

ХОР

Антистрофа

Боя се да го сторя,
боя се да говоря
пред любимия страшните думи!

ДАРИЙ

Щом предишната боязън спира вашето сърце,
ти, на моята постеля стара дружке, ти, жена
благородна, спри сълзите, спри плача си и кажи.
Та злочестини човешки върху смъртния тежат!
Много скърби от морето, много скърби от твърдта
стигат людете, които случат дълги земни дни.

АТОСА

О, ти, който всички смъртни превиши чрез дял благат —
та додето твоите взори гледаха сияен зрак,
теб завиждаха, че в радост, като бог, си преживял!
Ах, блазе ти, че издъхна, без да видиш тая скръб!
Дарий, ти ще чуеш всичко в тази кратка моя реч:
цяла Персия загина — ето моите слова!

ДАРИЙ

Как тъй — чума ли я стигна, или гражданска война?

АТОСА

Не, загина край Атина цялата персийска рат!

ДАРИЙ

Но кажи ми, кой сред моите синове бе неин вожд?

АТОСА

Пламенният Ксеркс — той цяла Азия обезлюди!

ДАРИЙ

По море или по суша тази лудост предприе?^[6]

АТОСА

И по двете. С двойно чело беше двойната войска.

ДАРИЙ

Как пехотните му сили се прехвърлиха отвъд?

АТОСА

Той запрегна Хелеспонта и така направи брод.

ДАРИЙ

Мигар и това е сторил? Вързал Босфора велик!

АТОСА

Тъй е. Някой бог навярно този план му бе внушил.

ДАРИЙ

Ах, ужасен бог е влязъл в него, та го заслепил!

АТОСА

Да, завършъкът показва колко зло извърши той!

ДАРИЙ

А с войските що се случи, та така скърбите вий?

АТОСА

Морският погром погуби и пехотната войска.

ДАРИЙ

Цялата ли я съсипа копието на врага?

АТОСА

Тъй, че днес, обезлюдена, цяла Суза плаче с глас.

ДАРИЙ

Ах, тежко ни! Наша храбра, наша доблестна войска!

АТОСА

И бактрийските левенти днес са мъртви до един.

ДАРИЙ

Клетият, какви младежи на съюзен род избил!

АТОСА

Само Ксеркс, почти самичък, с малко люде, тъй мълвят...

ДАРИЙ

Мъртъв ли е? Как е, где е? Може ли да се спаси?

АТОСА

Моста върху двете суши той щастливо прекосил.

ДАРИЙ

И, спасен, се връща в къщи? Истина ли е това?

АТОСА

Да, това е много ясна, неопровергана вест.

ДАРИЙ

Колко бърже се изпълни прорицанието!^[7] Зевс
против моя син отправи личбите. А мислех аз —
боговете ще го сторят след далечни бѣдни дни.
Ала бързаш ли към злото, сам ще ти помогне бог.
Извор на беда, изглежда, е пред всинца ни открит.
Моят син това е сторил с дързостта на млада връст
Той се е надявал с връзки да обвърже, като роб,
Хелеспонт и да заключи Босфор^[8], божия поток.
Той решил да спре водите, и ковани жезла
струпал, и голям път сторил за голямата войска.
Смъртен е, но с ум помътен смятал той, че би могъл
да надвие боговете, Посейдон...^[9] Не е ли бил
болен моят син? Боя се придобитите от мен
с труд богатства да не грабне първият случаен мъж

АТОСА

Дружбата с негодни люде е подтикнала натам

пламенния Ксеркс. Те казват, че за своите деца ти богатства си печелил в боеве, а той, страхлив, водел бой дома и с нищо бащин дял не умножил. Слушайки словата хулни на безнравствени мъже, той реши срещу Елада да потегли на война.

ДАРИЙ

Да, нему се дължи огромно, паметно събитие, каквото нивга, падайки връз този град, не го е тъй опразвало, откакто Зевс е отредил един човек да бъде вожд на цяла плодна Азия и царски жезъл да държи в ръката си. Да, Мед бе пръв началник на войската ни. Друг, неговият син, завърши делото, че страстите му разум ръководеше. След него трети Кир, благополучен мъж, се възцари и мир дари на своите. Той завоюва Лидия и Фригия и покори със сила цяла Йония. И бог не му се разгневи — мъдрец бе той. Синът на Кир по ред четвърти властвува. А пети Мардис, срам и за родината, и за престола древен. Но издебна го и го погуби Артафрен, достойният, когото верни люде подпомогнаха. Мараф бе шести, Артафрен бе седмият. На мен съдбата отреди желаното: с безброй войска в безброй войни участвах, но не докарах в Суза толкоз бедствия. Синът ми Ксеркс е млад и като млад човек е действувал, забравил е завета ми. Връстници мои, знайте, всички вождове, които сме царували в държавата, едва ли толкоз много зло сме сторили!

ХОР

Но, царю Дарий, към какво решение
напътва тази реч? И как след толкова
беди ще дойде щастие за Персия?

ДАРИЙ

Недейте тръгва в поход срещу елини,
дори с войска по-силна от сегашната
самата им земя им е съратница!

ХОР

Какво говориш? Как така — съратница?

ДАРИЙ

Тя с глад убива многобройни пълчища.

ХОР

Но ако пратим все отбрани воини?

ДАРИЙ

Дори войската, що остана в Гърция,
не ще дочака радостно завръщане.

ХОР

Какво говориш? Та нима не цялата
войска ще мине от Европа в Азия?

ДАРИЙ

Ще дойдат шепа люде — ако вярваме
на божиите думи, като гледаме
това, що стана. Сбъдват се изцяло те.
И щом е тъй, войска — отборно множество —
оставя той, обзет от празни блянове.
А те са там, където със водите си
Азоп, кърмилец драг, пои Беотия.
И там ги чакат най-големи бедствия
за дързостта и грешните им помисли.
Нахлуха те и дръзко божи статуи

плячкосваха и храмове подпалваха.
Разбити са олтарите, съборени
без ред, издъно божите светилища.
За злото дело плащат с не по-малко зло,
а ново зло им предстои, и никога
не ще достигнат дъното му — блика то.
Тъй много кърви от дорийско копие^[10]
ще рукнат връз земята на платейците!
И купища от мъртъвци до третото
потомство неми ще мълвят, че смъртният
не бива да живее с дръзка помисъл.
Щом процъфти кощунството, плодът му е
тегло, а плач и сълзи му са жътвата.
И при вида на тези наказания
помнете за Атина и за Гърция,
и никой, възмечтал за чуждо щастие,
да не разбива своето могъщество.
Да, Зевс наказва прекомерно-дръзките
желания, въздава строго съдникът.
Така, със своите мъдри наставления
го научете на благоразумие —
да спре безбожна дързост и надменна реч.
А ти, о стара, скъпа майко Ксерксова,
иди в палата, избери най-хубави
премени, па срещни сина си. Пъстрите
одежди са увиснали, разкъсани
от него в тази мъка и злочестие.
И с нежните си думи утеши го ти.
Че тебе, знам, ще чуе той единствена.
А аз се връщам долу, между сенките.
Вам, старци, сбогом! И макар и в бедствие,
на радости предавайте душите си,
че в гроба няма полза от богатството.

(Изчезва.)

ХОР

О, как боли да слушам за безчетните
сегашни, па и бъдещи страдания!

АТОСА

Ах, съдбо, колко болки ме удариха!
Но най боли последното нещастие —
да чуя, че синът ми носи някаква
позорна дреха около снагата си!
Ще вляза вътре за премени бляскави,
ще гледам да го срещна. Най-любимия
не ще напусна сред злочестините му!

(Излиза.)

[1] *Хермес* като адско божество, като душеводител (ψυχοπομπός). Той отвеждал душите на мъртвите до брега на адската река Стикс, отдето лодкарят Харон ги превозвал в ада. ↑

[2] *Цар на мъртвия свят* е Хадес (Аидоней), малко по-долу (ст. 649) назован с името си. ↑

[3] *Аидоней* е друго име на Хадес, бога на подземното царство. ↑

[4] *Тиара* — корона на персийските царе, конусовидна шапка с платнена превръзка и с украшения на върха. ↑

[5] *Триредни кораби* — с по три реда гребци, т.е. триери. ↑

[6] *По море или по суша тази лудост предприе?* — Странно е, че Дарий, който десет години преди Ксеркс сам организира поход срещу Елада, сега окачествява военното предприятие на сина си като лудост.

↑

[7] За прорицание, което предвещавало нещастията на персите в борбата им срещу Гърция, говори и Херодот (IX, 42 и сл.). Може би то е било формулирано в предхождащата част на трилогията, в незапазената трагедия „Финей“. ↑

[8] *Босфор, божият поток*, т.е. потокът на бог Посейдон; срв. ст. 750. ↑

[9] Ксеркс се обявява срещу Посейдон, като предприема действия, унизителни за неговия „поток“ Босфора; срв. забел. към ст. 746. ↑

[10] В сражението при Платея пелопонесците съставлявали главната сила и имали решаваща заслуга за бойния успех; срв. Херодот, IX, 28. Затова и Есхил говори за *дорийско копие*. ↑

ВТОРИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Колко велики, законни и радостни
дни преживяхме, когато царуваше
в нашата страна
старият, мощният, непобедимият,
благият, богоподобният Дарий!

Първа антистрофа

Ние показахме славни воители,
те пък уреждаха всичко със здравия
като зид закон.
От боевете щастливо се връщаха,
без да изпитат ни труд, ни болка.

Втора строфа

Колко градища превзе господарят ни,
без да премине водите на Халис^[1],
без от къщи да излезе!
Туй са градищата покрай стримонския
залив^[2], места съпределни
с поселения тракийски.

Втора антистрофа

Други, далече от залива, в сушата,
с крепостен зид оградени,

нему пак се покориха.
Също и гордите селища в ширния
проток на Хела, след туй — Пропонтида^[3],
та и Босфорът понтийски^[4].

Трета строфа

После — съседните
на бреговете ни острови,
разположени покрай носа^[5] —
Лесбос, богатият с много маслини Самос,
Хиос и Парос, после — Миконос и Наксос,
после — Андрос, съседът,
който докосва Тенос.

Трета антистрофа

И междубрежните
острови^[6] той обладаваше:
Лемнос и земята на Икар,
Родос и Книд, след това — градовете на Кипър:
Пафос, и Соли, и Саламин^[7], чиято
майка днес причинява
нашите горки сълзи.

Епод

И градовете на Йония, с многото
люде и с многото сила
само чрез своята мъдрост владееше,
а неуморни стояха мъжете му,
цели в оръжие,
смес от безброй народи.
Днес претърпахме по волята божия
тежък поврат, поразени
от страховития удар
в морските простори.

-
- [1] Река *Халис* била старата граница между Персия и Лидия. ↑
- [2] *Стримонски залив* Есхил нарича езерото Прасиада в долното течение на р. Стримон (дн. Струма). ↑
- [3] *Пропонтида* — дн. Мраморно море. ↑
- [4] *Босфор Понтийски* или Тракийски, за разлика от Кимерийския Босфор (дн. Керченски проток). ↑
- [5] С носа Есхил означава вероятно цяла Мала Азия. ↑
- [6] С *междубрежни острови* Хорът означава островите, които лежат между бреговете на Азия и Европа. ↑
- [7] *Саламин* — град на остров Кипър, основан, според преданието, от Тевкър, брат на Аякс Теламонов. Поради това тук остров Саламин е наречен „майка“ (ματρώπολις) на кипърския Саламин. ↑

ЕКЗОД

Влиза Ксеркс, съпроводен от малобройна свита.

КСЕРКС

О!

О, нещастният аз! Безпощадна съдба
ме улучи така неочаквано! Ах,
как сурово връхлита враждебният бог
връз персийския род! Що да сторя, уви?
Че изчезва мощта на моята плът
при вида на почтените стари мъже!
Ах, защо, повелителю Зевсе, и мен
не погребва смъртта
сред избитите мои войници?

ХОР

Оле, царю, прекрасната наша войска!
И големият блясък на нашата мощ!
И добрите мъже,
покосени от гибелен демон!

Земята ридае за своята младеж,
избита от Ксеркса — препълнил е той
преизподнята с перси. Че в ада са днес
многобройни мъже, цвят на нашия край,
лъкострелци изкусни, грамадна тълпа
от безчет храбреци — те са мъртви сега!
Ай, ай! Ай, ай! Наша предана мощ!
Цяла Азия, царю на тая земя,
на колене печално се свлича!

КОМОС

Първа строфа

КСЕРКС

Ето мене, един злочестник,
окаяник, роден за зло
на своя род и на бащин край!

ХОР

Чуй приветната ми реч —
злочестият език, злокобният ми вик
на мариандски оплакван^[1]
и моят вопъл, задушен от сълзи!

Първа антистрофа

КСЕРКС

Ах, надавайте горък, скръбен,
печален и плачевен звук!
Че срещу мен се обърна бог.

ХОР

Ще надам плачевен звук
над морското ни зло, над страшното тегло
на скръбен град, на жален род.
Ще викам и ще се заливам в сълзи!

Втора строфа

КСЕРКС

Йонийският Арес^[2] ни срази,
йонийският — с корабна войска,
Арес — покровителят вражи,
той пожъна омразната морска шир
и оня злощастен бряг!

ХОР

Уви, крещи, кажи ми всичко!
Къде са толкова скъпи люде?
 Де са твоите другари?
 Де отиде Фарандак,
 Сузас и Пелагон,
Дотамис, Псамис, Агдабат
и Сузискан от Екбатана?

Втора антистрофа

КСЕРКС

Оставих ги мъртви до един,
когато намериха своя край,
 паднали от тирския си кораб,
 на брега саламински — там лежат
разбити в скалистия бряг!

ХОР

Уви, къде ти е Фарнух, къде е
храбрецът Ариомард, къде са
 цар Севак и още онзи,
 благородният Лилей,
 Мемфис, още Тариб,
Масистър, още Артембар,
Хистехмас?... Де са, отговаряй!

Трета строфа

КСЕРКС

Горко, горко ми, о!
Те само зърнаха древната,
омразната Атина,
 после — само един замах,
уви, уви, и всички те
 мигом се загърчиха на земята!

ХОР

Нима и твойто предано око,
нагледникът на хиляди
и на десетки хиляди бойци,
Алпистос, син на Батано̀х,
... ..
внук на Сеза̀м и Мегаба̀т,
нима и Парт, и снажната Ойбар
изостави, изостави? О, о, о, беда!
За гордите персийци
това е зло над всяко зло!

Трета антистрофа

КСЕРКС

Ти будиш мойта скръб
по тях, другарите доблестни,
за зло незабравимо,
люто, по-страшно от смърт мълвиш!
Ах, вика моето сърце,
вика от дълбините на плътта ми!

ХОР

За много други жалим ний — за Ксант,
водача десетхилядник
на мардите, за храбрия Анха̀р,
за Дйайксис и за Арса̀м,
вождове конни!
Ами Литимнас, и Дада̀к,
и Толм със ненаситното му копие —
поразен съм, поразен съм! — днес не стъпват те
след царския ти шатър,
положен върху колела!

Четвърта строфа

КСЕРКС

Да, мъртви са военните ми вождове!

ХОР

Да, мъртви, уви, безславно!

КСЕРКС

Уви, уви! Беда, беда!

ХОР

Уви, уви, нечакано
тегло ни пращат боговете —
през него прозира погледът на Ата^[3]!

Четвърта антистрофа

КСЕРКС

Каква съдба ни порази завинаги!

ХОР

Срази ни, това е видно!

КСЕРКС

Какъв обрат, какъв обрат!

ХОР

С моряците на Йония^[4]
се сблъскахме така зловещо!
Персийският род е нещастен във войната!

Пета строфа

КСЕРКС

И как не? Толкова войска
изгубих аз, нещастен!

ХОР

Как не? Залезе нашето величие!

КСЕРКС

Видя какво остана от войската ми!

ХОР

Видях, видях.

КСЕРКС

и още тая стрелница...

ХОР

Какво е то, спасеното?

КСЕРКС

Колчанът за стрелите ми.

ХОР

Тъй малко от толкова много!

КСЕРКС

Ние сме беззащитни!

ХОР

Йонийският народ от бой не бяга!

Пета антистрофа

КСЕРКС

Премного смел е той! Видях
нечакана разруха!

ХОР

Да, ти мълвиш за бягството на флотата.

КСЕРКС

От скръб разкъсах дрехите връз себе си.

ХОР

Уви, уви!

КСЕРКС

Уви е бледна думица!

ХОР

Да, двойно, тройно бедствие!

КСЕРКС

За радост на вразите ни!

ХОР

Сломена е нашата сила...

КСЕРКС

Няма я мойта свита!

ХОР

... след гибелта на нашите в морето!

Шеста строфа

КСЕРКС

Плачи, плачи над злото! Влез дома си!

ХОР

Уви, уви! Беда, беда!

КСЕРКС

На моя вик пригласяй ти!

ХОР

На скръбен — скръбен дар от скръбник!

КСЕРКС

Смеси вика си с моя вик!

Горко ми, ах!

ХОР

Горко ми, ах!
Сукова е бедата ни!
Ах, затова страдая!

Шеста антистрофа

КСЕРКС

Ах, бий се, бий се и плачи за мене!

ХОР

Да, плача, обладан от скръб!

КСЕРКС

На моя вик пригласяй ти!

ХОР

О царю, имаме причина!

КСЕРКС

Надай печалния си вик!
Горко ми, ах!

ХОР

Горко ми, ах!
Ще смеси, ах, безумните
удари с тежки вопли!

Седма строфа

КСЕРКС

Ах, бий гърди, ридай с мизийски виковете!

ХОР

О, скърби, скърби!

КСЕРКС

Изтръгвай бели косми от брадата си!

ХОР

Със стръв, със стръв! Безкрайна горест!

КСЕРКС

Креци безумно!

ХОР

Това и правя!

Седма антистрофа

КСЕРКС

Раздирай с пръсти дрехата си диплена!

ХОР

О, скърби, скърби!

КСЕРКС

Скуби коси от жалба по войската ни!

ХОР

Със стръв, със стръв! Безкрайна горест!

КСЕРКС

Очи, плачете!

ХОР

Аз цял съм в сълзи!

Епод

КСЕРКС

На моя вик пригласяй ти!

ХОР

О-о! 0-о!

КСЕРКС

Потънал в скръб, върви дома!

ХОР

Уви, уви!

КСЕРКС

Вой в града!

ХОР

Вой — да, да!

КСЕРКС

Ридайте, лекостъпни!

ХОР

Уви, уви, злочеста твърд на Персия!

КСЕРКС

А-а, а-а! Погубени —

а-а, а-а! — с триредни кораби!

ХОР

Ще те последвам със печален вопъл!

[1] *Мариандски оплакван* — по името на племето мариандини във Витиния, чиито скръбни песни оплаквали смъртта на момъка Борм. ↑

[2] *Йонийският Арес*, т.е. военната мощ на елините; срв. забел. към ст. 178. ↑

[3] *Ата* — божество, което заслепява човешката душа и след това я кара да изкупи делата на заслепението си. ↑

[4] *Йония* = Гърция; срв. забел. към ст. 178. ↑

СЕДЕМТЕ СРЕЩУ ТИВА

ЛИЦА

**ЕТЕОКЪЛ
ВЕСТИТЕЛ
ХОР ОТ ДЕВОЙКИ
ИСМЕНА
АНТИГОНА
ГЛАШАТАЙ**

ПРОЛОГ

ЕТЕОКЪЛ

Народе Кадмов^[1], да говори сгодното
е дълг на онзи, който над държавното
кормило бди с безсънен взор. Добре ли сме —
тогава бог е причинил доброто ни.

Дано не ни удари зло, но дойде ли
бедата, Етеокла всички граждани
ще прославят с многогласна хулна реч
и с вопли, от които Зевс, Бранителят^[2],
дано забрани Кадмовата столица^[3]!

А вие днес — и юноши, нестигнали
разцвет, и старци, на които силите
повяхват, — напрегнете крепко своите
тела, и нека всеки върши своето,
за да помогне на града, на божите
олтари — да не се лишат от почести, —
на нашите деца и на любимата
земя-кърмилница. Че вас, пълзящите
по ласкавата нейна твърд, подхвана тя
и ви отхрани — щитоносни предани
мъже, та днес на помощ да ѝ дойдете.
До този ден небето ни закриляше.
Макар и обсадени, все пак с божия
подкрепа не една победа имахме.

Но днес пророкът, пастирът на птиците^[4] —
не с огън, а чрез слух и мисъл схваща той
поличбите с едно изкуство истинно —
та тоя цар на птичите вещания
мълви, че през нощта било подготвено
най-мощното ахейско настъпление^[5].

Към кулите и към вратите крепостни,

добре въоръжени, се отправяйте!
Качете се на бойниците, стройте се
на бойните площадки, смело чакайте
при изходите и не се страхувайте
от тая чуждоземна сган! Че с нас е бог!
Изпратил съм разузнавачи, сгледници,
и, смятам, не напразен ще е пътят им.
Щом чуя тях — не се боя от хитрости!

Влиза един Вестител.

ВЕСТИТЕЛЯТ

Етеокле, мощни царю на кадмейците,
пристигам с верни вести за войските ни:
свидетел съм на всичките събития.
Узнай: седмина буйни вражи вождове^[6]
заклаха бик връз черен щит; докоснаха
с ръце кръвта на бика, па се врекоха
пред Ареса^[7], пред Енио̀, пред жадния
за кърви Ужас, че или кадмейските
стени ще разрушат, или, погивайки,
със своята кръв ще напият земята ни.
За своите близки те връз колесницата
Адрасова подаръци положиха^[8]
с разплакан взор. Ала мълчеха устните.
Железните сърца у тях мъжествено
пламтяха, сякаш у свирепи лъвове.
И скоро ще се потвърдят словата ми.
Видях да хвърлят жребий към коя врата
ще води всеки своите воители.
И затова побързай — смели, отборни
мъже тури за вождове пред портите.
Ахейска всеоръжна рат сред облаци
от прах настъпва; с бели пенни късове
сквернят полята конските дихания.
А ти, кърмчия мъдър, укрепи града,

преди да гръмнат бурите на Ареса.
Реве талаз наземен — враже пълчище!
Използувай мига и бързо действуй!
А аз и занапред ще гледам с предан взор
на страж; чрез моите ясни съобщения
за работите въвн — ще бъдеш в сигурност.

ЕТЕОКЪЛ

О, Зевсе! Земьо! Богове на моята
родина! Клетво бащина, ерийнио
могъща!^[9] Не затривайте от корени
във вража плен града ми, дето гръцка реч
се лее, пощадете домовете ни!
Земята волна, Кадмовата столнина
не впрягайте в ярема на робията!
Бъдете с нас! Взаимна ще е ползата!
Че тачат богове благополучните!

(Излиза. Влиза Хорът.)

[1] *Народе Кадмов.* Кадъм бил древен беотийски герой, основател на Тива, родоначалник на тиванския народ (срв. ст. 302). Според легендата той трябвало да се пребори с един дракон. Убил дракона и по съвет на богиня Атина посял зъбите му в земята. От драконовите зъби израсли първите жители на Тива. Те встъпили в бой помежду си и се изтребили. Оцелели само петима. ↑

[2] *Зевс, Бранителят* — една от многото функции на Зевс била да брани, да закриля, одето и прозвището му 'Ἀλεξήτριος. ↑

[3] *Кадмова столнина* е беотийска Тива, наречена „седмовратна“ (срв. ст. 165) за разлика от стовратната Тива в Ерипет. ↑

[4] *Пророкът, пастирът на птиците*, е слепият птицегадател Тирезий. ↑

[5] *Ахейско настъпление* — под влияние на Омир Есхил отъждествява ахейци с аргивци; следователно тук ахейско=аргивско; срв. също ст. 325. ↑

[6] *Седмина вражи вождове* — техните имена, назовани по-нататък в няколкото реплики на Вестителя, са: Тидей, Капаней,

Етеокъл, Хиподамант, Партенопей, Амфиарай и Полиник. Но освен тия седмина във войната срещу Тива участвувал и сикнонският цар Адраст (срв. ст. 575), вероятно като върховен вожд. ↑

[7] *Арес (Арѐй)* — бог на войната; *Енио* богиня на войната, спътница (майка или дъщеря) на Арей; срв. лат. *Bellona*. ↑

[8] *За своите близки те връз колесницата Адрастова подаръци положиха.* Според схолиаста Адраст получил предсказание, че ще се завърне в родината си единствен от участниците в похода срещу Тива. Поради това (което поетът не казва, но което ще е било известно на древния зрител от други поетически и митологически извори) вождовете поставили даровете за своите близки тъкмо върху неговата колесница. ↑

[9] *Клетво бащина, Ер̀нио могъща на Едип.* Едиповата клетва се представя като дух-отмъстител, който причинява и настоящите трудности на Тива; срв. също ст. 752–755, 778–779. ↑

ПАРОД

ХОР

Ридая от ужас и болка!
От бойния стан се втурва врагът,
порой от народ, начело — коне!
Така ми вести високият прах,
вестителят ням, но прям и правдив.
По родната твърд копита кънтят,
те идат, летят, и техният шум
е рев на могъщ планински порой.
О, о!
О вий, богове! Богини, и вий!
Отвърнете смъртта!
Но вик огласи крепостта!
Белоцитни мъже^[1] пристъпват насам
и готови за бой, връхлитат града.
И кой, богове, богини, коя
сред вас ще спаси града ни? Пред кой
божествен лик очи да сведа?
О, о!
Блажени богове, настанал е часът
пред светлия ви трон чела да приведем.
Защо се бавим тук, и стенем, и скърбим?
Не чувате ли удари на щитове?
Та ако не сега, кога ще поднесем
одежди и венци пред светлия ви лик?
Долавям шум! Звънтеж на много копия!
Какво, ще дадеш ли, Арее,
древната своя земя?
О боже златошлемен, погледни града,
че скъп е бил той на твоят сърце^[2]!

Първа строфа

О богове на града, помощ пратете ни вий!
Вижете, девойки-рояк
речи молебни мълвят в ужас пред робския
Около техния град лихият Аресов дъх
вдига шумяща вълна от шлемовейни мъже.
Зевсе, но ти, но ти, отче, вършителю благ^[3],
нас избави навсегда от неприятелски плен!
Аргивци^[4] Кадмовата крепост
стягат в кръвта си, а мен ужас пред вражия меч
стягат в кръга си, а мен ужас пред вражия меч
ме обладава! Смърт! Кобно звънят юзди
между конските челюсти!
Седем юначни мъже, вожди на вража рат,
с копия дръзки в ръце пред седемте ни врати
застават по изтеглен жребий.

Първа антистрофа

Чуй ни, о дъще на Зевс, мощна воителко^[5], чуй!
Ти, о Паладо, спаси
нашия град! И ти, коннико, вожде могъщ,
царю на морската шир^[6], риборазителю, дай,
дай, Посейдоне, мир, нашия страх прогони!
Аресе, чуй ни и ти! О, над града, назован
с името Кадмово^[7], бди, своята помощ му дай!
И ти, Кипридо^[8], наша майко,
спри ги! От твоята кръв иде и нашият род!
С вопъл горчив, с молба, ето, пристъпваме ний
към лика ти, родителко!
Вълкоубиецо^[9]! Вълк нека е вражият войн,
нека на тебе плати, царю, за моята скръб!
Опни лъка си, Летоидо^[10]!

Втора строфа

Уви, уви!
Чувам, коли трополят край обсадения град!
О могъща Херо!
А натежали от рат, остро скриптят колела!
Мила Артемидо!
Блъскан от копия, чуй, въздухът диша бяс!
Що ли очаква града? Що ли ще стане днес?
Къде накрай ще го напъти бог?

Втора антистрофа

Уви, уви!
Ето че каменен дъжд в бойните кули заби!
Мили Аполоне^[11]!
Щитове медни кънтят в нашите градски врати!
Ала ти, която
даваш по воля на Зевс изход на всяка война,
Онка^[12], владичице, ти, тачена в Тива, спаси,
могъща, своя седмовратен град^[13]!

Трета строфа

Уви, всемощни божества!
Победни богове! Богини! Вие,
бранители на крепостта!
Града, сурово брулен от войната,
не давайте на чуждоземна рат!
Молят ви плахи моми, молят с прострени ръце
чуйте молбите им вий!

Трета антистрофа

Уви, любезни богове,
закрилници на нашата държава,
явете своята любов!
Грижете се за своите светини

И грижно помогнете на града,
па си спомнете, че той щедро дарявал е вам
в празнични жертвени дни!

[1] *Белошитни мъже* — отличителен белег на аргоските войски били белите щитове. *Белошитни* са аргосците и у Софокъл („Антигона“, ст. 109), и у Еврипид („Финикийките“, ст. 1099). ↑

[2] С думите *Скъп е бил той на твоето сърце* Хорът визира факта, че Арес дал дъщеря си Хармония за жена на Кадъм. ↑

[3] *Зевсе... вършителю* — Зевс във функцията на всеосъществител Ζεύς Παντελής. ↑

[4] *Аргивци* — главните сили на войските, които се сражавали срещу Тива, изхождали от Аргос (в Арголида), но Партенопей бил от Аркадия, а Тидей — от Етолия. ↑

[5] *Мощната воителка*, както се вижда от следващия стих, е Атина Палада. ↑

[6] *Конник, цар на морската шир и риборазител* е, както се вижда от следващия стих, Посейдон. ↑

[7] *Над града, назован с името Кадмово* — крепостта на Тива се наричала Кадмея. ↑

[8] *Киприда* (Афродита) се смята за родителка на тиванците, тъй като те произлизали от брака на Кадъм с нейната дъщеря Хармония. ↑

[9] *Вълкоубиец* е Аполон Ликейски; срв. забел. към ст. 690 на „Молителките“. ↑

[10] *Летоида* т.е. дъщеря на Лето̀ (Латона), е Артемида, назована по-долу (ст. 154) със собственото си име. ↑

[11] *Аполон* — срв. забел. към ст. 145. ↑

[12] *Онка* — прозвище на Атина в Тива. Вероятно Онка е финикийско божество, отъждествявано в по-късни времена с Афродита и Атина; срв. ст. 501: *Палада Онка*. ↑

[13] *Седмовратен град* е Тива; срв. забел. към ст. 9. ↑

ПЪРВИ ЕПИЗОД

Влиза Етеокъл.

ЕТЕОКЪЛ

Несносни същества, аз питам, в туй ли е спасението на града и вярата на тези наши обсадени воители — да падате пред божиите статуи, да викате, да виете, омразници? О, както сред беди, така и в щастие дано далеч от мене бъде женската порода! Крайно дръзка в тържеството си, в страха си тя е зло и за държавата, и за дома си. Хукнали безсмислено, вий сеете позорно малодушие! Онези, въвн, прекрасно подпомагате, а ние тук взаимно се изстребваме! Това е то — с жени да имаш работа! А който пренебрегне моя заповед — жена ли, мъж ли, или друг, — осъжда се на смърт и няма да избегне жребия пребит да падне от народа с камъни. Мъжът се грижи за навън, не вдигай глас, жена! Дома стоиш, не струвай пакости! Разбра ли, не разбра ли, или глуха си?

Първа антистрофа

ХОР

Синко на цар Едип, тръпна, обзета от страх!
Чух, трополят коли, бойни коли трополят!
С бяс се въртят колела, оси злокобно скриптят?

В конски челюсти звучат
безсънни жезела,
огнеродени юзди!

ЕТЕОКЪЛ

Как? Мигар в свойто бягство от кормилото
морякът вижда средство за спасение,
когато морска сприя брули кораба?

Първа строфа

ХОР

Не, аз се втурнах и в миг стигнах до божия дом
с древните статуи — там, с вяра в небето, стоях.
В портите биеше град, гибелен каменен град!
Ужасена молих аз
боговете да прострат
блага десница над нас.

ЕТЕОКЪЛ

За помощ крепостта ни призовавайте,
не богове са нужни тук. Та казва се,
че боговете бягат от надвитите.

Втора строфа

ХОР

Никога в моя живот, никога божият сонм
да не избягва от нас! Никога чужди мъже
да не кръстосват града, никога пагубен плам
в него врагът да не палва!

ЕТЕОКЪЛ

Молете се, но лош съвет не давайте!
Послушността е майка на успехите,
на благо, жена! Тъй думат хората.

Втора антистрофа

ХОР

Тъй е, но божата мощ все пак над нея стои.
Често, когато човек падне в безбродна беда
и безнадеждната скръб хвърля връз погледа мрак,
тя изведнъж го възправя.

ЕТЕОКЪЛ

Дела на мъж са жертвените дарове
пред боговете в час на вражи пристъпи.
А ти мълчи и кротко чакай свършъка.

Трета строфа

ХОР

На боговете дължим, че сме в свободен град,
че и до днес крепостта бие по вражата сган.
Кой би ме съдил с право?

ЕТЕОКЪЛ

Не казвам да не тачиш боговете си,
но за да не създаваш малодушие,
кротувай, не изпадай в прекомерен смут.

Трета антистрофа

ХОР

Чула неясния шум, аз, обладана от страх,
се устремих насам и при акропола свят,
при твърдината достигнах.

ЕТЕОКЪЛ

Ако за смърт, ако за рани чуете,
недейте се предава на ридания.
Кръвта човешка е храна за Ареса.

ХОР

Уви, дочувам конските пръхтения!

ЕТЕОКЪЛ

Ти чуваш, но не слушай твърде чутото!

ХОР

Градът дълбоко стене — обкръжават го!

ЕТЕОКЪЛ

Достатъчни са моите старания!

ХОР

Страхувам се! Расте шумът пред портите!

ЕТЕОКЪЛ

Млъкни, не викай за това пред хората!

ХОР

О божи сонм, недей предава кулите!

ЕТЕОКЪЛ

Но няма ли да спреш най-сетне, поврага!

ХОР

О богове, дано избягна робството!

ЕТЕОКЪЛ

Поробваш ти и мене, и държавата!

ХОР

Всемощни Зевсе, порази вразите ни!

ЕТЕОКЪЛ

О Зевсе, колко жалък род е женският!

ХОР

Като мъжете, чийто град е в чужди плен.

ЕТЕОКЪЛ

Пак виеш и прегръщаш тия статуи!

ХОР

Безумен страх е вцепенил езика ми!

ЕТЕОКЪЛ

Ще искам нещо малко, ще го сториш ли?

ХОР

Кажи го и ще имаш моят отговор.

ЕТЕОКЪЛ

Млъкни, злочеста, стига плаши нашите!

ХОР

Мълча, ще нося с другите съдбата си.

ЕТЕОКЪЛ

Приемам тази твоя реч, не другите.
Кумирите пусни, моли за щастие,
да бъдат боговете нам съратници.
Молитвите ми чуй, след туй самата ти
викни пеан^[1] свещен, тържествен, радостен,
какъвто в жертвен ден кънти по Гърция,
за смелост пред вразите, за безстрашие.
Пред боговете на града, на нашите
поля, пред тях — площадните нагледници,
пред извора на Дирка, пред исленските
води^[2] се вричам, че ако спасят града,
ще леем овчи кърви пред олтарите,
пред боговете^[3] ни ще колим бикове,
трофеи ще повесим в светли храмове —
доспехите разбити на противника.
Молете боговете без ридания,

без празно и неистово задъхване.
Съдбата си така не ще избегнете.
Ще туря шест боеца, аз съм седмият,
достойни да се срещнат с неприятеля,
при седемте врати на твърдината ни,
преди да дойдат вихрените вестници
и с бързи новини смутят сърцата ни.

(Излиза.)

- [1] *Пеан* — хоров химн в чест на Аполон. ↑
- [2] *Дирка* и *Исмен* — малки реки, протичащи през Тива. ↑
- [3] *Пред боговете*, т.е. пред техните изображения. ↑

ПЪРВИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Добре, но знай, от страх не спи сърцето ми
Че грижата, другарка
на моята душа, разпалва ужас
пред обкръжилата ни сган.
Тъй тръпне гълъб, обладан
от страх за своето гнездо,
пред ядовитата змия,
пред страховитата съседка.

Ето, едните връхлитат
с войнство безчетно, несметно
кулите! Що ли ме чака?
Другите вече запращат
връз обсадените люде
каменни късове! Вие,
о богове, чеда на Зевс, народа ни,
роден от Кадъм, избавете!

Първа антистрофа

Какви места по-хубави ще наидете,
ако на враговете
дадете тази плодородна почва
с диркейската вода — та тя
сред туй, що дават Посейдон,
земедържителят могъщ,
и дъщерите на Тетис^[1],
е най-прекрасният напиток!

Вий, богове на града ни,
дайте на тия, които
чакат отвън, малодушност
мъжегубителна, ужас,
който захвърля щита си,
дайте на нашите люде
слава, бъдете на този край бранители!
Зовем ви с горестни молитви!

Втора строфа

Жалко е нашият толкова древен град
да бъде запратен в Аид^[2] като плячка на копия,
превърнат в прашно пепелище,
позорно разорен по божа воля
от ахейските войници,
а овдовелите жени — уви,
и млади, та и стари —
като коне, в разкъсани одежди,
за къдрите да бъдат влачени.
Опразва се сред писъци градът,
погиват с вик нестроен млади пленници.
Предчувствувам ужасно зло!

Втора антистрофа

Скърб е на чисти момичета нежният цвят
да бъде откъснат, преди да е казал законът им,
и в път омразен да ги водят.
Не е ли тъй? Че мъртвите, о, зная,
имат по-честита участ.
Превземе ли се град, безчет, уви,
са неговите скърби.
Един пленява, друг избива, трети
без жал опожарява. Цялото
поселище застила скверен дим.
Издъшва ярост Арес, людегубникът,

погазил всеки срам и свян.

Трета строфа

Целият град ехти, мрежа разстила смъртта,
мрежа от кули; боец, от боеца
прободен, пада възник.
Екват кървави писъци
на младенци, поразени
върху кърмящи гърди.
Вред е грабежът, братът на гонитбата.
Хищний с хищника се сблъсква,
празний празния зове
за другар. Та ни един
не иска ни по-малко, ни пък равно.
А другото умът ще си представи.

Трета антистрофа

Много и всякакъв плод, паднал на земната твърд,
буди печал, скърби окоето
на грижната стопанка.
Ах, а земните дарове,
пръснати, жалко се ваят
в мръсни поройни води!
Млади робини, сред печал небивала,
клетнишко легло споделят
със щастливия войник,
с победителя суров.
Те хранят вяра, че от зло безмерно
ще ги спаси нощта на гибелта им.

[1] Дъщери на Тетис са Океанидите, водни нимфи, дъщери на Океан и Тетис; срв. „Прикованият Прометей“, ст. 137–138. ↑

[2] Аид — подземното царство на Хадес. ↑

ВТОРИ ЕПИЗОД

ХОР

Но, мисля, съгледвачът на войската ни
към нас дохожда с нова вест, приятелки —
колесни бързи спици са нозете му.
И сам синът Едипов, повелителят,
пристига, за да чуе новините му.
Той също крачи бързо и възбудено.

Влиза Вестителят. Малко по-късно — и Етеокъл.

ВЕСТИТЕЛЯТ

Ще кажа като запознат с противника,
кой вожд коя врата зае по жребие.
Тидей шуми покрай вратите Претови,
но път преко река Исмен гадателят
не дава, че не са добри поличбите.
Тидей беснее, жаден за сражения —
така свисти змия в пладнешки зноеве.
Той хули жреца, мъдрият Ойклеев син^[1],
че се подмилква на смъртта и битката
от страх. Крещи, разтърсва три разперени
качула върху шлема си, а бронзови
звънци звънят ужасно изпод щита му.
На щита има знак надменен — пламнало
в съзвездия небе, а по средата му
светлее пълната луна, царицата
на всички светила, окото бляскаво
на тъмна нощ. В доспехите наперени
крещи по бреговете за сражение —
тъй кон пръхти срещу юздата яростно,

очаквайки тръбата с нетърпение.
Кого ще пратиш? Кой вратите Претови
мъжествено ще брани в час решителен?

ЕТЕОКЪЛ

Не тръпна пред украсата на воина,
че, знам, не причиняват рана знаците.
Качул, звънец — не хапят без оръжие.
А пък нощта, изписана на щита му,
горяща от небесните съзвездия!
Пророческо ще бъде туй безумие!
Че нощ и смърт ще паднат връз очите му,
и тоя дързък знак ще бъде истински,
безспорен показател на съдбата му,
и сам ще е предрекъл той позора си.
Против Тидея ще поставя храбрия
Астакосин да защити вратите ни —
на Скромността престола тачи, знатен е
и ненавижда дързостните приказки.
Той, честният, не знае малодушие.
Че оцелелите посети воини^[2]
са негов род — наистина тъдявашен
е Меланип. Арей ще съди в битката.
Но кръвно право го провожда — майката-
земя да защити от вражи копия.

ХОР

Първа строфа

Нека небето даде нему, на нашия воин,
щастие в боя, че той с право е тръгнал — града
да защити от врази. Ала гнети ме страхът,
че може да го видя в кърви,
паднал за своите скъпи.

ВЕСТИТЕЛЯТ

Дано небето му дарува щастие!
Електрините порти са се паднали
на Капанея, друг гигант, от първия
по-могъщ, с нечовешка дързост. Страшни са
заканите му към града — да пази бог!
И да желяел, и да не желяел бог,
той щял да разруши града, самият Зевс
не можел да го спре с гнева си мълниен.
Светкавиците и гръмът за него са
подобни на горещината пладнешка.
А знакът му е гол човек, ръката му
държи пламтяща факла; обявява той
чрез златен надпис: „Ще опожаря града!“
Насреща му прати... Но кой наистина
без страх би устоял пред горделивеца?

ЕТЕОКЪЛ

Към първата печалба ето втората.
Същински обвинител за обзетия
от празна гордост воин е езикът му.
Заплашва Капаней, готов да действа,
сквернейки боговете необуздано.
Сам смъртен, той с безумно наслаждение
към Зевс отправя гръмки, буйни приказки.
Но, зная, ще го порази пламтящата
светкавица без никакво подобие
със пладнешките зноеве на слънцето.
С безсрамна реч е той, ала насреща му
поставих Полифонт, юнака пламенен
и могъщ, вярна крепост на държавата.
Че Артемида, боговете — с него са.
Кажете за друг сред вражеските вождове.

ХОР

Първа антистрофа

Нека погине мъжът, който заплашва града,
нека небесна стрела с мълниен огън го спре
още преди да влети в моето родно гнездо
и от моминските покои
дръзко със меч да ме погне!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Ще кажа кой е третият пред портите.
На вожда Етеокъл^[3] трето жребие,
от медния обърнат шлем подскочило,
определи да връхлети Нистейските
врати. И той повежда в кръг цвилещите
коне, а те напират срещу портите.
И свирят странно техните наустници
под буйните дихания на ноздрите.
Изкусен знак е сложен върху щита му —
по стълба, прикрепена върху вражи зид,
възлиза воин — ще разбива кулата;
крещи със златен надпис, че и сам Арей
не ще го повали от тия зидове.
И нему изпрати воител сигурен,
да отклони ярема на робията.

ЕТЕОКЪЛ

Ще пратя... Ала пратен е, за щастие,
боец, говорещ не с език, а с копие,
Креонов Мегарей, роден от людете
на посева^[4] — без страх е той пред бесния
цвилеж и гръм, не ще напусне портите.
Или с кръвта си ще плати синовна дан,
или ще залови и двата воина,
и крепостта, на тоя щит изписана,
та бащин дом ще украсява с плячката.
Кажи сега за други самохвалници!

ХОР

Втора строфа

Сполука пожелавам на безстрашния
бранник на моя дом, гибел — за моя враг.
Щом като грешни слова хвърлят с безумна душа
против града ни — тогава
Зевс да ги стрелне с гневните си зори!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Четвъртият, застанал пред съседните
Атинини врати, пристъпва с викове —
Хиподамант, огромният, могъщият.
Не крия, че когато въртна щита си —
грамадно гумно, — тръпки ме полазиха.
Не е посредствен, види се, художникът,
изобразил на щита му картината —
Тифон^[5] изригва с гърло огнедишащо
чер облак дим, подвижен брат на огъня.
Извити змии образуват ивица,
пригвоздена към кръглата изпъкналост.
А той надава страховити викове,
на бой зове безумен, смърт е взорът му!
От него трябва да се пазим хубаво,
сам Ужасът се хвали пред вратите ни!

ЕТЕОКЪЛ

Втора антистрофа

Но зная, който носи върху щита си
лютия Зевсов враг, демона — земен син,
образ противен и нам, и на безсмъртния род
на боговете, — ще падне
тук, пред вратите ни, с поразено чело!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Дано да бъде! Ще ви кажа петия —
застанал е пред портите Борееви,
пред гроба на Амфйон, семе Зевсово^[6].
Кълне се в свойто копие, а то му е,
по-свято и от бог, и от очите му,
да разори, напук на Зевс, кадмейските
стени. Тъй казва този мъж и юноша,
прекрасният ластар на планинарката.
От нежен мъх, набол върху страните му,
растат на първа младост косми къдрави.
Палада Онка, близката закрилница
на портите ни, мрази безочливеца,
змията ще отвърне тя от пилците.
Хипербий, син Енопов, момък доблестен,
гърди срещу гърди ще срещне воина.
Той иска да изпита в бой съдбата си.
По смелост, вид, оръжие безукорен
е той. Та с право днес ги сбира случаят.
Че враг с врага ще се удари в битката,
ще блъскат богове-врази, изписани
по щитовете. Онзи — с огнедишния
Тифон, Хипербий — с татко Зевс, величествен
на своя трон, в ръце с пламтяща мълния.
А Зевс не е бил побеждаван никога.
Та тези богове са им закрилници.
С победния сме ние, с победения
са те. Че Зевс надви Тифона в битките.
И с двамата мъже ще бъде същото.
По смисъла на знака за Хипербия
спасителят ще бъде Зевс — от щита му.

Моминско име носи, но сурово е
сърцето му и страшни са очите му.
И не без дързост е дошъл пред портите.
На меден щит, заоблено прикритие
за тялото му, е пригвозден образът
на нашия позор, на живоядният

ужасен сфинкс^[7], изсечен с дивно майсторство.
И носи той кадмейски мъж под себе си,
така че в него да летят стрелите ни.
Дошъл е не като търговец в битката
и не за срам на минатите преходи
аркадецът Партенопей. Признателен
към Аргос, че отхранил него, странника,
заплашва крепостта ни той, да пази бог!

ЕТЕОКЪЛ

Ако получат участ подобаваща
от боговете за речта си дързостна,
те всички ще погинат най-окаяно.
Но има воин и срещу аркадеца,
не дързък, но с ръка, що върши нужното,
зове се Актор, брат е на предходния.
И той не ще допусне пустославният
порой в града ни да множи неволите,
ни враг да мине през вратите, носейки
ужасното чудовище на щита си.
Към него то ще се обърне яростно,
когато сети честите ни удари.
Дано съм казал, с божа помощ, правдата!

ХОР

Трета строфа

В моето клето сърце стигнаха тия слова!
Изправят се косите ми от ужас,
когато слушам лютите закани
на скверните мъже! Дано небето
им прати гибел в нашата земя!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Ще спомена и шестия — най-мъдрия,

най-храбрия — Амфиарай, гадателя.
570 Поставен да напада Хомолойските
врата, кори Тидея той, нарича го
убиец и смутител на държавата,
най-пръв учител на беди за аргосци,
служител на смъртта, викач на фурии^[8],
причина за Адратовите бедствия.
След туй отново, но с очи отправени
към твоя брат, към Полиник, извика го
двукратно и наблегна върху името^[9],
па тия думи промълви устата му:
„Какви дела, угодни на безсмъртните!
За тях ще слушат и мълвят потомците!
Да разориш отечество и бащини
олтари, тръгнал с чужда рат насреща им!
Запират ли се изворите майчини?
Как родната земя, превзета с меча ти,
ще стане твоя предана съюзница?
А аз ще напоя с кръвта си почвата,
като пророк ще спя в земята вражеска.
Сега — на бой! Не ще е срамен краят ми!“
Спокойно тъй продума прорицателят
със меден щит, по който няма образи.
Не да изглежда, но да бъде доблестен
желае той. Събира плод в дълбоките
бразди на своя ум — там никнат мъдрите
слова. Прати противник мъдър, доблестен,
че страх внушава богобоязливият.

ЕТЕОКЪЛ

Уви, каква съдба ще да е свързала
с безчестниците този воин праведен?
Но няма по-голямо зло от лошото
съжителство. Беда са плодовете му.
Смъртта е плод в полето на безумството.
Ако човек набожен влезе в кораба
на дръзки люде с нечестиви планове,

той сам ще да погине с прокълнатите.
Сдружи ли се добрият мъж със граждани
негостолюбни и безбожни, заедно
със тях ще се намери в мрежа гибелна,
и бич божествен ще срази главата му.
И жрецът, син Ойклеев, мъдър, праведен,
отличен, благочестен мъж и вещ пророк,
се е събрал, макар и против своето
желание, с безчестни самохвалници,
дошли по път, от който няма връщане,
и той ще падне с тях по воля Зевсова.
Аз мисля, че не ще нападне портите,
и не от страх или от малодушие —
о, не, той знае, че ще падне в битката,
ако са верни личбите. Че Локсиас^[10]
или мълчи, или вещае правдата.
Насреща му все пак ще сложа мощния
Ластен, негостолюбен страж на портите,
със ум на старец, с плът на бодър юноша,
с подвижен взор, ръката му в открития
за миг от щита хълбок внизва копие.
Но божи дар е всяко людско щастие.

ХОР

Трета антистрофа

Слушайте, о богове, нашите прави молби
и щастие пратете на града ни!
Бедите на войната отвърнете
към пришълеца! Нека пред стените
го просне мъртъв Зевсовият гръм!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Ще кажа и за седмия пред седмите
врати, за твоя роден брат, с каква съдба
заплашва и се кани на земята ни.

Желае да възлезе той на кулите
и възцарен, да викне за победата,
па в схватка с теб да падне, взел живота
или да те накаже за позорното
изгнание с прокуда от родината.
Зове той боговете на дедите си
и на земята родна — изпълнители
да бъдат те на клетви Полиникови.
А нов, закръглен хубаво е щитът му,
два образа на него са изписани:
кован от злато воин, цял в оръжие,
една жена го води мъдро; казва тя,
че Справедливост се нарича. Надписът
гласи: „Ще върна този мъж, да има той
отечество и власт над къща бащина!“
Ти чу какво замислят враговете ни.
Кого ще пратиш, помисли, насреща му.
Обадих новините си безукорно,
а ти върти на този град кърмилото.

(Излиза.)

ЕТЕОКЪЛ

О мой безумен и богопротивен род,
Едипов род, достоен за окайване!
Горко ми, днес се сбъдват клетви бащини!
Но да не плачем и да не въздишаеме,
за да не се родят и нови горести.
Да, с право Полиник е „Многосвадникът“!
Ще видим колко ще се сбъдне знакът му,
дали, за да се върне, стигат златните
слова, безуменно кряскащи от щита му!
Че ако с него — в мислите, в делата му —
бе Зевсовата Правда, тя би стигала.
Но още от утробата на майка му,
от ранната му връст, от младините му,

докле брада набоде по страните му —
ни с думица не го зачете Правдата.
И в този миг усилен за родината
не смятам аз, че тя ще бъде в пътя му.
Лъжовно Правда би се назовавала,
ако се съюзява с нечестивеца.
И с тая вяра тръгвам аз насреща му!
Кой друг ще бъде по-пригоден в случая?
И ще застана цар пред цар, и брат пред брат,
и враг пред враг. Но бързо, донесете ми
набедреници, ризница и копие!

ХОР

Недей, о синко на Едип, най-скъпи ми,
не следвай в яростта си сквернословце!
Та стига, че кадмейски люде с аргосци
ще встъпят в битка. Тази кръв изкупва се.
Но смърт на братя, паднали един от друг —
не, няма старост за това безчестие!

ЕТЕОКЪЛ

Човек би носил бедствия, несвързани
с позор. В това е ползата за мъртвия.
Но зло и срам не носят слава никому.

КОМОС

Първа строфа

Що си намислил, дете? Ах, не оставяй бесът,
жаден за битки и кръв, да те обземе! Затрий
лошата страст в зачатък!

ЕТЕОКЪЛ

Но щом и бог ни тласка, нека с вятъра
попътен тръгне за към неизбежния

Кокит^[11] омразният на Феба Лаев род!

ХОР

Първа антистрофа

Ах, прекомерно суров, стръвен стремеж те влече
към страховитата сеч с горкия плод на смъртта
към забранените кърви!

ЕТЕОКЪЛ

Стои до мене черна Клетва бащина
със сух, безсълзен взор и, чувам, казва ми:
„Умри сега, не после, тъй е по-добре!“

ХОР

Втора строфа

Все пак опри й се ти! Никой не ще те презре,
ако избегнеш смъртта! Клетвата с черния щит
мигар не бяга оттам, дете из чисти ръце
безсмъртните жертва приемат?

ЕТЕОКЪЛ

Отдавна съм забравен от безсмъртните.
За тях най-драга жертва е животът ми.
Нима пред гибелта да раболепствувам?

ХОР

Втора антистрофа

Да, че наблизил е днес демонът. Може би той
с времето ще промени своя напрежен кроеж
и ще изпрати връз теб благостен полъх и мир.
Но днес той все още беснее.

ЕТЕОКЪЛ

Кипи у мене клетвата Едипова!
И много верни ще са моите сънища,
в които ний делим богатства бащини!

ХОР

Чуй нас, жените, па макар с усилие!

ЕТЕОКЪЛ

Кажете нещо трезво, ала бързайте!

ХОР

Към седмата врата не тръгвай, моля те!

ЕТЕОКЪЛ

Изострен съм, не ме смекчават думите!

ХОР

И скромният успех е милост божия!

ЕТЕОКЪЛ

Такива речи не почита воинът!

ХОР

Как, искаш да се оскверниш със братска кръв?

ЕТЕОКЪЛ

Щом бог изпраща гибел, неизбежна е!

(Втурва се навън.)

[1] Жрецът, мъдрият Ойклеев син, е Амфиарай; срв. ст. 609. ↑

[2] Посети воини — вж. забел. към ст. 1. ↑

[3] На вожда Етеокъл — имената на главния герой на трагедията и на този вожд съвпадат само в превода. В оригинала първият е 'Етеокλής, а вторият — 'Еτέокλος. ↑

[4] Людете на посева — вж. забел. към ст. 1. ↑

[5] *Тифон* — гигант, син на Тартара и Гея (срв. ст. 522), победен от Зевс; срв. „Прикованият Прометей“, ст. 351 и сл. ↑

[6] *Амфйон, семе Зевсово* — Амфйон, син на Зевс и Антиопа. Според „Одисеята“ (XI, 262–264) той и неговият брат Зет построили градските стени на Тива. ↑

[7] *Живоядният ужасен сфинкс*. Чудовището сфинкс застанало край Тива и задавало на всеки минавач гатанка. Никой от таванските граждани не успял да я разреши и всеки запитван бивал изяждан от сфинкса. Гатанката разрешил Едип и така спасил Тива от голямото бедствие. ↑

[8] *Фурии или еринии* — отмъстителни духове на ада. Тидей е техен „викач“, защото съдействува да се сбъдне Едиповата клетва, която е също адски дух, ериния, фурия. ↑

[9] *Наблегна върху името*. Пророкът наблегнал върху името Полиник, за да изтъкне неговия показателен смисъл; срв. ст. 658:

Та с право Полиник е „Многосвадникът“!

↑

[10] *Локсиас (Локсий)* — прозвище на Аполон, вероятно означава неговите предсказания като тъмни, двусмислени (от *λοξός* „кос“, „непряк“). ↑

[11] *Кокит* — една от адските реки, „реката на воплите“. Лай — срв. ст. 745 и сл. ↑

ВТОРИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Аз тръпна: родогубната богиня,
с образ, чужд на боговете,
истинската вестница на злото,
бащината клетвена ерѝния,
ще изпълни нявгашните гневни
проклетби на безумния Едип.
А братската гибелна разпра я подтиква.

Първа антистрофа

Наследството им днес поделя странник,
скитски пришълец^[1], и той е
лютият делител на имоти,
той е мечът, мечът им безмилостен —
всекиму той дава от земята
да легне в нея като хладен труп,
лишен от едно така велико царство!

Втора строфа

Когато братя в смъртен бой
падат сразени един от друг,
когато прашната земя
попие черната им кръв,
кой би очистил този грях,
кой би измил кръвта? О, нова скръб
за този дом към прежните беди!

Втора антистрофа

За прежен грях говоря аз,
 грях, наказан от бърза мъст.
Връз три потомства тегне той.
На Лай трикратно възвести
 Феб от питийския^[2] свой олтар
 в земния пъп^[3] — бездетен да умре,
че тъй града ще може да спаси.

Трета строфа

Но победен от сладостно безумие,
той своята гибел създаде,
Едипа, убиеца бащин,
 който в нивата свещена,
където сам той бе роден, пося
 своето кърваво семе.
Заслепените съпрузи
 бяха в плен на лудостта.

Трета антистрофа

Кипят, като в море, вълни от бедствия:
една се стопява, но друга —
страхотна — се вдига и вие
 срещу кораба държавен.
А нашата защита срещу тях —
 градската крепост — е слаба.
Ах, боя се, че с царете
ще погине и градът!

Четвърта строфа

Защото на старинното проклятие
се сбъдва смисълът суров.

Бедите отминават клетника,
но дейният, безкрай честит човек
изхвърля твърде много
лишен товар от своя кораб.

Четвърта антистрофа

Кого измежду хората са тачили
и боговете на града,
и многолюдните ни сборове,
тъй както тачеха Едип,
спасителя от бича,
който погубваше мъжете^[4]?

Пета строфа

Ала когато клетият разбра
за своя брак злочестен, той,
сломен от страшна болка,
с безумно сърце,
извърши двойно зло:
с отцеубийска ръка
се лиши от очите, по-свидни от рожба.

Пета антистрофа

И свойте синове прокле, че те
му дали просешка храна.
Ах, ах, ужасни клетви!
Имот да делят
с оръжие в ръка!
Ето, треперя сега,
да не би да го стори ерѝния вихра!

[1] *Скитски пришълец* е желязото; срв. и ст. 818. Скития се славела с добива и обработката на желязо, срв. „Прикованият Прометей“, ст. 301–302, където тя е наречена „железородна земя“. ↑

[2] *Питийски*=делфийски, тъй като гр. Делфи се наричал още Пито (Питон). ↑

[3] За *земен пъл* било смятано делфийското светилище на Аполон, по-точно — един бял конусовиден камък в него, под който била погребана убитата от Аполон змия Питон. ↑

[4] *Бичът, който погубваше мъжете* — сфинксът; срв. забел. към ст. 541–542. ↑

ТРЕТИ ЕПИЗОД

Влиза Вестителят.

ВЕСТИТЕЛЯТ

Дерзайте, дъщери на благородници!
Избегнахме ярема на робията!
Изчезна самохвалството на дръзките!
Навлязохме в пристанище, и корабът
не бе разбит от яростните удари.
Че нас ни пази крепостта, а портите
забранихме с юначни свои воини.
Добре сме при шестте врати, но седмата
врата избра си Локсий, седмоденникът^[1],
за да плати за някогашна Лаева
неправда на потомството Едипово.

ХОР

Що ново за града ни се е случило?

ВЕСТИТЕЛЯТ

Градът е здрав, но братята, царете ни...

ХОР

Кои? Що рече? Страх смрази сърцето ми!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Спокойно чуй: потомците Едипови...

ХОР

О, бедна аз! Предчувствувам нещастия!

ВЕСТИТЕЛЯТ

... умряха от взаимните си удари.

ХОР

И туй ли? Ах, ужасно, но кажи ми го!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Изпи земята кървите им рукнали.

ХОР

И с братските ръце са се погубили?

ВЕСТИТЕЛЯТ

Една и съща зла съдба са имали.
И тя срази проклетият Едипов род.

ХОР

Да плачем трябва днес и да се радваме
избавен е градът, ала царете ни,
двамината ни вождове, наследството
си поделиха с тежки скитски копия.
Земя ще имат колкото за гроба си,
от бащино проклятие погубени.
О ти, Зевсе велик! Богове на града,
вий, които спасихте и тия стени
на кадмейския град!
Да ликувам ли с песен и радостен вик,
че градът ни е здрав, непокътнат,
или клетите, бедни, бездетни царе
на враждебни войски да оплаквам?
Имената им ясно показват как те,
многосвадните, днес
са погинали с мисъл безбожна.

[1] *Локсий*, седмоденникът: прозвище на Аполон, роден на седмия ден на месеца. ↑

ТРЕТИ СТАЗИМ

ХОР

строфа

Скръбна участ, черна клетво,
която погуби рода на Едип,
какъв страхотен студ смрази сърцето ми!
Като менада^[1], в надгробен плач
избухнах аз, когато чух,
че труп до труп лежат в потоци кървави.
За зло били са копия кръстосани!

Антистрофа

Сбъдна се и не отиде
напусто бащина клетвена реч.
А Лаевата дързост бе причината.
Но грижа ме е за този град,
че кобна реч не знае сън.
Злочестници, каква беда извършихте!
Ах, не на думи, а на дело — ужаси!

КОМОС

ХОР

Ний виждаме словата на вестителя.
Две грижи за двамина мъртви,
прободени един от друг, две бедствия!
Какво да кажа? В този дом
подир скръбта се вмъква скръб.
Ала с попътния полъх на воплите,
приятелки, гребете, като удряте

ръце, през Ахерон^[2] водете кораба
с платната черни, кораба нерадостен,
закрит за Феб и за лъчите слънчеви,
към тъмно, гостолобно царство!
Ала ето че идат за скръбния дълг
Антигона и още Исмена — за плач
върху мъртвите братя. И зная, че вик,
съответен на болката, ще прокънти
от прекрасно заоблени млади гърди.
А пък нам подобава да викнем във хор
на сурова ерѝния страшния химн,
и на ада жесток
да запеем омразната песен.
Уви!
Най-злочести сред всички, които колан
на одежди момински опасват! Сестри,
вижте, плача, скърбя, не преструвка е то,
то е вик от сърце наранено.

Строфа

Уви, безумци, нито реч
на свой човек приехте, ни от бедствия
се вразумихте! Бащин дом
с копие вие, злочести, превзехте!
Да, злочести, които намериха смърт
на злочести, за срам на дома си!

Антистрофа

Уви, на своя бащин дом
рушители, видяхте вий горчивото
владичество, и най-подир
ето — желязото ви помирява!
Да, изпълни могъща ерѝния днес
на Едип страховитата клетва!

Строфа

Поразен е всеки в лявата гръд,
поразена е смъртно
братската лява гръд.

... ..

Ах, злочестници вий!
Ах, прокобни слова
за взаимно нанесена смърт!
Да, то бе удар, който поразил
дома им и самите тях
чрез гняв неизразим,
чрез равния им дял,
отреден от проклетие бащино!

Антистрофа

И полита стон от целия град.
Стенат бойници, стене
тази любеща твърд.
Другиго чакат онези блага,
за които на бой
се отправиха те
и намериха смърт и край.
Разпределиха, пламнаха от гняв,
богатствата поравно те.
Безукорен за тях
бе съдникът Арей —
че не даде пощада на никого.

Строфа

И тъй, сразени, лежат те двама.
И тъй, сразени, какво ги чака —
навярно ще запиташ ти.
Предречен от баща им гроб.
Провожда ги от този дом

пронизващ вопъл
за своя горчива съдба,
от своя беда: нерадостен вик
изтръгва сълзи от скръбно сърце,
а то се топи от буйния плач
за двамата наши царе.

Антистрофа

И аз бих рекла, че тяхно дело
е тази гибел в града ни бащин
и в редовете на врага
след многогибелната сеч.
И най-злочеста на света
сред всички майки
е онази, що ги роди.
Че неин съпруг бе нейният син —
тя с него роди и тях; и така
от братска ръка те двамата днес
намериха своята смърт.

Строфа

От братска ръка, сразени с удар гибелен,
след тежък раздор, след бесен спор достигнаха
края си в люта битка.
Враждата спря. На твърд окървавена
те смесиха живота си.
Да, обща е кръвта им!
И страшен съдник в тоя спор
бе странникът от Понта^[3], бе желязото,
изострено връз пламъци. А страшният
Арей добре им подели наследството:
изпълни бащина клетва.

Антистрофа

Те имат сега — злочести! — отредената
от бога съдба, под тях ще бъде земното
съкровище — цяла бездна!
Ах, с много тежки скърби увенчаха
рода си те. И Клетвата
накрай възтържествува,
та екне острият ѝ вик
по този род, ударил на безреден бяг.
Трофеят на Бедата е пред портите,
където те се сблъскаха, и демонът
ги облада и притихна.

АНТИГОНА

Сразен, срази!

ИСМЕНА

И ти умря, убивайки!

АНТИГОНА

Ти прободете!

ИСМЕНА

И бе прободен!

АНТИГОНА

Ти зло нанесе!

ИСМЕНА

И зло понесе!

АНТИГОНА

Течете, сълзи!

ИСМЕНА

Екнете, вопли!

АНТИГОНА

Ти падна!

ИСМЕНА

Ти свъргна!

Строфа

АНТИГОНА

А-а!

ИСМЕНА

А-а!

АНТИГОНА

Моят ум е помрачен!

ИСМЕНА

Стене моето сърце!

АНТИГОНА

Ти, оплакан с горък плач!

ИСМЕНА

Ти, слетян от горък дял!

АНТИГОНА

Ах, от брат загина ти!

ИСМЕНА

Ах, и брат погуби ти!

АНТИГОНА

Двойно зло мълвя!

ИСМЕНА

Чувам двойно зло!

АНТИГОНА

И тук ридаем двете ний!

ИСМЕНА

При двама братя — две сестри!

АНТИГОНА И ИСМЕНА

О мойра^[4], зла дарителко на скърби!

Клетво могъща на Едип!

Ерѝнио зловеща, колко силна си!

Антистрофа

АНТИГОНА

А-а!

ИСМЕНА

А-а!

АНТИГОНА

Страшно зло пред моя взор...

ИСМЕНА

... ти донесе отдалеч!

АНТИГОНА

Той дойде, за да убий!

ИСМЕНА

И сразен изпусна дъх!

АНТИГОНА

Да, така е — поразен!

ИСМЕНА

Да, и своя брат уби!

АНТИГОНА

Ах, нещастен гняв!

ИСМЕНА

Ах, нещастен дял!

АНТИГОНА

Горчива скръб за родна кръв!

ИСМЕНА

И жален плач за тройно зло!

АНТИГОНА И ИСМЕНА

О мойра, зла дарителко на скърби!

Клетво могъща на Едип!

Ерѝнио зловеща, колко силна си!

Епoд

АНТИГОНА

Ах, ти изпита тази мощ!

ИСМЕНА

И ти, и ти не закъсня!

АНТИГОНА

Ти тръгна против роден град!

ИСМЕНА

За да понижеш роден брат!

АНТИГОНА

О род злочест!

ИСМЕНА

О дом злочест!

АНТИГОНА

О, колко скръб!

ИСМЕНА

О, колко зло!

АНТИГОНА

И за двореца, и за града!

ИСМЕНА

И за злочестата мен!

АНТИГОНА

Уви! О, царю на безкрайни бедствия!

ИСМЕНА

Уви! О, най-достоеен за оплакване!

АНТИГОНА И ИСМЕНА

Уви! От злото заслепени!

АНТИГОНА

Уви! Къде ще погребем телата им!

ИСМЕНА

Където най-добре ще са почетени!

АНТИГОНА И ИСМЕНА

Уви, уви! До баща си те ще легнат!

[1] *Менада* — жена, обладана от бакхическо безумие; срв. забел. към ст. 567 на „Молителките“; тук — жена, която не е на себе си от ужас. ↑

[2] *Ахерон* — река в подземното царство (етимологията на името е неясна). ↑

[3] Желязото е наречено *странник от Понта* (т.е. от Черно море), защото малоазийското племе халиби, прочуто с обработката на желязо, населявало бреговете на Евксинския понт. Другаде обаче (срв.

„Прикованият Прометей“, ст. 714–715) Есхил помества халибите на север, в Скития. ↑

[4] *Мойра* — изобщо, богиня на съдбата, но тук — на злата съдба и смъртта. ↑

ЕКЗОД

Влиза един Глашатай.

ГЛАШАТАЯТ

Аз трябва да вестя какво присъдиха,
какво присъждат нашите старейшини.
За Етеокла, паднал като предан син
на своя град, със смърт на честен юноша —
да се удостои със погребение.
Че той загина в битка с неприятели,
бранител верен на светини бащини.
Това за него да вестя заръчаха.
А за трупа на Полиник, на брата му, —
да се изхвърли за храна на кучета,
че той би сторил прах и плен кадмейската
земя, ако пред неговото копие
не бе застанал бог. Проклет и в гроба си
да бъде той, че боговете бащини
презря, като поведе своите ратници
против града! И нека птици-хищници
го погребат и му дадат наградата!
За него да не се насипва никаква
могила, да не се зачита с плачове!
С позор да го проводят даже своите!
Така реши съветът на кадмейците.

АНТИГОНА

А аз ще кажа тъй, кадмейски вождове:
щом някой друг не погребе умрелия,
това ще сторя аз сама, не се боя —
та роден брат ще погребам! Не ме е страх,
че ще ме обвинят в неподчинение!

Могъща връзка е кръвта — обвързва ни
с една злочеста майка и със клет баща.
И тъй, сърце, участвуй в неволната
злочестина с желание, със сестринска
любов! Плътта му гладни вълци никога
не ще разкъсват! Никога — разбрахте ли?
Че аз ще му приготвя гроб със своята
ръка, макар че съм жена, и сетна дан
ще му въздам! Ще го завия в ленено
платно и ще го погребя! Безсилни сте!
Че винаги намира начин смелият!

ГЛАШАТАЯТ

Аз казвам: пред града недей упорствува!

АНТИГОНА

Аз казвам: не мълви ненужни работи!

ГЛАШАТАЯТ

Народът с мъка се спаси: суров е той!

АНТИГОНА

Суров да е — не ще напусна брата си!

ГЛАШАТАЯТ

Ще зачетеш омразния на цял народ?

АНТИГОНА

Зачели са го вече и безсмъртните!

ГЛАШАТАЯТ

Не, с гибел той заплашваше страната ни!

АНТИГОНА

Отвърщаше със зло на враговете си!

ГЛАШАТАЯТ

Но вместо на един плати на всинца ни!

АНТИГОНА

Ерида млъква сетна между бозите!
Ще погребва тогова! Стига толкова!

ГЛАШАТАЯТ

О, своеволна! Слушай! Забранявам ти!

ХОР

О! О!

Погубителки дръзки на людския род!
Отмъстителки страшни, които рода
на Едипа от корен изтръгнахте днес,
що е туй, що да сторя и що да река?
О, та бих ли могла да не плача за теб,
да не те изпроводя до гроба?
И все пак се боя, обладава ме страх
пред гнева на града.
Ти ще имаш скръбта на мнозина сред нас,
а злочестият — той ще си иде оттук
под горчивия плач на едничка сестра!
Колко тежка е тая забрана!

ПЪРВИ ПОЛУХОР

Нека бъде наказан или опростен
онзи, който трупа Полиников със плач
почете — ние тръгваме с него и в гроб
ще положим покойника. С царския дом
на кадмейския град
ние страдаме общо. А друг път градът
и друго е смятал за право.

ВТОРИ ПОЛУХОР

А пък ние с тогова — тъй както градът,
както правдата нам повели — ще вървим!
След блажените бози, след Зевса велик

само той отбраняваше нашия град —
да не падне градът поразен и разбит,
да не бъде залят
от вълните на рат чуждоземна!

ПРИКОВАНИЯТ ПРОМЕТЕЙ

ЛИЦА

**ВЛАСТ
СИЛА
ХЕФЕСТ
ОКЕАН
ПРОМЕТЕЙ
ХОР ОТ ОКЕАНИДИ
ИО
ХЕРМЕС**

ПРОЛОГ

ВЛАСТ

Най-сетне, ето, стигнахме накрай земя,
в пустинната и непристъпна Скития^[1].
Ти, Хефесте, велението бащино
ще трябва да изпълниш — към скалистите
била, ей там, ще приковеш бунтовника
пристегнат със веригите стоманени.
Че той открадна твойто цвете — пламъка
всемощен — и го подари на смъртните.
Пред боговете ще плати греха си той,
за да научи как се тачи царска власт
и да забрави любовта към людете.

ХЕФЕСТ

Вий, Власт и Сила, Зевсовата заповед
изпълнихте и ето ви, свободни сте.
А аз не смея него, кръвно близкия,
да прикова над бездната на бурите.
И все пак трябва да посмея. Страшно е
да пренебрегна Зевсовата заповед.

(Към Прометей.)

О, ти, премъдър сине на великата
Темида^[2]! Пряко волята на двама ни
ще те пригвоздя здраво към безлюдната
скала, където людска реч и смъртен взор
не ще съзреш, а изгорен от слънчев зной,
ще промениш цвета си. Ще жадуваш ти

да скрие зрака нощ пъстрооблечена
и слънце да стопи сланата утринна.
И непрестанно ще те гложде болката —
че твоят избавител, знай, не е роден.
Това спечели с любовта към хората!
Сам бог, на боговете ти презря гнева
и с прекомерен дар почете смъртните.
Затуй ще бдиш на този връх безрадостен —
изпънат, без да свиеш крак, с безсънен взор.
Ще екнат всуе твоите ридания
и твоите вопли. Знай, неумолим е Зевс!
Безмилостни са всички нови властници.

ВЛАСТ

Недей се бави с безполезно вайкане!
Мрази го! Бог е, но на боговете е
пръв враг — той даде твоя дар на смъртните!

ХЕФЕСТ

Могъщи са роднинството и дружбата.

ВЛАСТ

Но можеш ли да не изпълниш волята
на Зевс? Това не те ли плаши повече?

ХЕФЕСТ

Ти винаги си дръзка и безмилостна!

ВЛАСТ

Не ще помогнат сълзите. Не се труди
с напълно безполезното, напусто е!

ХЕФЕСТ

Уви, проклет да бъде занаятът ми^[3]!

ВЛАСТ

Защо пък? Да ти кажа право, твоето

изкуство няма дял в злочестините му.

ХЕФЕСТ

Все пак, на някой друг да бе се паднало!

ВЛАСТ

Да, всеки носи тежки задължения.
Едничък е свободен Зевс, властителят.

ХЕФЕСТ

Разбрах това и нямам възражения.

ВЛАСТ

Тогавя бързо му сложи оковите —
баща ти да не види, че бездействиуваш.

ХЕФЕСТ

Това са железата за ръцете му.

ВЛАСТ

Сложи ги на ръцете му и здраво бий
със млата! Прикови го върху зъбера!

ХЕФЕСТ

Готово е, безукорно е сторено,

ВЛАСТ

По-силно бий, недей отпуща никъде!
Той знае път и в безизходни трудности!

ХЕФЕСТ

Навеки е пригвоздена ръката му.

ВЛАСТ

Тъй! Прикови и другата — да види той,
мъдрецът, че пред Зевс е слаб и немощен!

ХЕФЕСТ

Със право би ме укорил единствен той.

ВЛАСТ

Забий сега стоманен клин със остър зъб
и пронижи от край до край гърдите му!

ХЕФЕСТ

Ах, Прометее! Плача над бедите ти!

ВЛАСТ

Пак жалиш, пак оплакваш неприятеля
на Зевс! Да не заплачеш и за себе си!

ХЕФЕСТ

Ти виждаш, всичко туй не е за гледане!

ВЛАСТ

Да, виждам, виждам, той получи своето!
Сега с верига окови ребрата му!

ХЕФЕСТ

Да, зная сам! Не заповядвай толкова!

ВЛАСТ

Ще заповядвам и ще ти крещя дори!
Я слез и в жезла стегни нозете му!

ХЕФЕСТ

Без много мъка и това е свършено.

ВЛАСТ

Бий здраво — да се впият във месата му!
Строг властник ти възложи тази работа!

ХЕФЕСТ

Езикът ти прилича на лицето ти.

ВЛАСТ

Бъди мекосърдечен, но за моята суровост и за моя гняв не ме кори!

ХЕФЕСТ

Да тръгнем вече, в желяза е целият!

ВЛАСТ

(Към Прометей.)

Злодействуйвай, кради небесни дарове,
даруйвай едnodневките! Ще могат ли
да снемат част от участта ти смъртните?
За боговете ти си Промислителят^[4]!
О, не! На тебе трябва промислители —
чрез тях да се избавиш от веригите!

(Власт, Сила и Хефест излизат.)

ПРОМЕТЕЙ

Свещен ефир^[5] и ветрове развихрени!
Вий, изворни води, и вий, усмихнати
вълни в морето! Земьо всекърмилнице,
и ти, всевиждащ слънчев кръг! О, вижте как
аз, богът, страдам от ръцете божи!
Погледнете ме, вижте ме — смазан
от ужасен позор, ще се боря навек
с безконечните дни!
Тия срамни вериги измисли за мен
новожелязният цар на блажените. Ах!
За сегашните мъки, за бъдното зло
аз въздишам! Кога, след какви изпитни
ще изгрее на мъките краят?

Какво говоря? Зная предварително
какво ще стане. Нищо неочаквано
не ще ме сполети. А отреденото
ще трябва да понасям леко. Зная аз —
съдбата има непреодолима мощ.
Не мога да мълча за своите бедствия,
не мога и да не мълча. На смъртните
аз дадох дар и тъй се впрегнах в зла съдба.
В тръстиково стъбло аз грабнах семето
на огъня — учителя на смъртните
в изкуствата, безценното им щастие.
Пригвозден сред просторите на етера,
заплащам за такива прегрешения.
Ах, ах! О, о!

Какъв звук и благ дъх незрим насам долита?^[6]

Божествен, смъртен или полубожески?

Ах, иде някой тук, на този пуст връх,
да гледа теглилата ми. Какво сега?

Това съм аз, злочестият разпънат бог!

Неприятел на Зевс и намразен безкрай,
зарад своята обич към людския род,
от онези в Олимп, за които домът
на властителя Зевс е приятелски дом!

Аз долавям — уви! — как се движи насам
ято птици и как под чевръсти крила
затрептя, зазвуча принебесната шир.

Всяка стъпка насам ме тревожи.

(Влиза Хорът.)

[1] Според представите на древните гърци Скития се простирала на север и североизток от Черно море, та до водите на бог Океан. Според Есхил Прометей не е бил прикован в Кавказ, а далече някъде на север, в Скития. За Кавказ Прометей говори като за област, която е далече от мястото на приковаването му. ↑

[2] *Темида* — богиня на правосъдието, която Есхил отъждествява със Земята; срв. ст. 209 — *Темида Гея*. ↑

[3] Хефест бил бог на ковашкото изкуство ↑

[4] *За боговете ти си Промислителят* — името Прометей означава „предвидливият“, „прозорливият“. ↑

[5] *Ефир (етер)* — според старите гърци е връхният слой на въздуха; в тоя слой живеели боговете. ↑

[6] Този и по-следващият стих, вместени сред ямбичните триметри, се отделят по строеж от тях. ↑

ПАРОД

ХОР

Първа строфа

Не се плаши: иде с любов
на този връх нашият рой
със полет бърз идем при теб,
след като с толкоз труд едва
склонихме стария наш баща.
Тук ни донесоха бързи вихри.
Стоманен ек в миг долетя
в далечния наш пещерен кът,
прогони той плахия свян,
и ето, боси
литнахме с вихра кола към тебе.

ПРОМЕТЕЙ

Уви, уви!
Вий, деца на богатата с рожби Тетис,
вие, щерки на бог Океан^[1],
който земната твърд с безсънни води
е обгърнал отвред! Погледнете сега
със какви железа прикован съм навек,
как връз тъмните бездни на стръмни скали
ще стоя на нерадостна стража!

ХОР

Първа антистрофа

О, да, видях! Моите очи

прибули с мрак тъмна мъгла
и цял порой горки сълзи,
щом, Прометее, зърнах как
изсъхва бавно на тоя скат
твоята плът в стоманни връзки.
Защото днес нови царе
държат Олимп. Властвува днес
безбожно Зевс с новия свой
закон. Той стъпка
всичко, което преди бе свято.

ПРОМЕТЕЙ

Под земята, дълбоко под мрачния ад,
под мъртвешкия пристан, в Тартара^[2] глух
да ме беше запратил,
окован в несломими вериги, та тъй
нито бог, нито другиго моята скръб
да не може да радва!
А сега съм играчка на вихъра лих,
враговете ликуват над мене!

ХОР

Втора строфа

Кой бог е толкова жесток,
че да злорадства над теб?
И кой не би се възмутил
пред твоето тегло?
Единствен Зевс. А с бесен гняв
и с непреклонна мисъл
стария род на Уран^[3]
той изкоренява.
Няма да спре, доде не се насити
или додето не бъде отнета
с тежък бой властта му!

ПРОМЕТЕЙ

Но от мене, от мене, макар че сега
съм потънал в позор и търпя жезла,
ще почувствува нужда блаженият цар
съзаклятния план да разкрия! Че той
ще отнеме от него и скиптър, и чест.
И тогава с подкупваща медена реч
той не ще ме измами, не ще ме сломи
със заплахи, и няма за тайния план
да му кажа, додето не паднат от мен
тия хищни вериги и той не плати,
както трябва, за моите мъки!

ХОР

Втора антистрофа

Да, ти си смел! И в крайно зло
пред нищо не отстъпваш ти.
Премного волна реч редиш.
А моето сърце
тревожи и пронизва страх —
пред твоя жребий тръпна!
Дали ще видиш ти
край на всички тия
бедствия? Да, сърце неумолимо,
дух непреклонен в гърдите си крие
той, синът на Кронос^[4].

ПРОМЕТЕЙ

Той е твърд и жесток, и закон е сега
произволът му, зная. Но до-ще часът
и тогава ще стане и кротък, и благ
под съдбовния удар; суровият гняв
ще притихне, и той ще подири съюз
и приятелство с мен,

и желан при желан ще се върне.

[1] *Океан* — бог на потока, който според представите на древните хора опасвал земния кръг; титан, какъвто е и Прометей, поради което говори за роднинска връзка с него. ↑

[2] *Тартар* — пространство под ада, в което били запратени титаните. ↑

[3] Думите *стария род на Уран* означават Кронос и подкрепящите го титани. ↑

[4] *Синът на Кронос* е Зевс; срв. *Зевс-Кронид*, т.е. Кроносов син.
↑

ПЪРВИ ЕПИЗОД

ХОР

Разкрий ни всичко и кажи вината си,
зарад която Зевс те хвърля в толкова
позорни и потръсващи страдания.
Кажи, ако за теб не е мъчително.

ПРОМЕТЕЙ

За мен и да говоря, е болезнено,
и да мълча. От вси страни нещастия!
И тъй, когато боговете почнаха
вражда и се роди междуособица
(едни желяеха да смъкнат Кроноса
от власт и Зевс да зацарува, други пък
със всички сили срещу Зевс въстанаха),
реших да дам тогава на титаните^[1],
родени от Уран и Гея, най-добри
съвети. Не успях — те пренебрегнаха
надменно моите мъдри увещания
и смятаха да властвуват с насилие.
А майка ми Темида-Гея (много са
названията, но един е образът)
отдавна беше ми предрекла
какво ще има да се случи в бъдеще —
че трябва не със сила, не с могъщество,
а с хитрост да се борят за победата.
Когато им излагах туй вещание,
дори със поглед те не ме зачетоха.
Като видях това, реших, че най-добре
ще бъде, ако ние двама с майка ми
решим да станем Зевсови поддръжници.
Благодарение на мене адските

дълбоки бездни скриха както Кроноса,
така и всички негови съратници.
И ето, властелинът на безсмъртните
ми се отплаща с тези наказания.
Да, болест е, вродена на тираните,
да нямат вяра в своите приятели.
Поискахте да знаете причината
за моя срам. Ще ви я кажа, чуйте я.
Щом сяда на престола бащин, почва той
да разпределя почетните длъжности
сред боговете, да раздава властите.
За бедния човешки род ни думица
не каза. Щял да го изтреби целия,
за да изникне ново поколение.
Единствен аз оспорих тези планове.
Аз само дръзнах. Аз избавих смъртните.
Не слязоха избити в преизподнята.
Затуй стоя превит под тези бедствия,
ужасни за страдалеца, за зрителя —
покъртващи. Бях милостив към хората —
не срещнах милост, а така безжалостно
разбит, вися — за Зевс позорно зрелище.

ХОР

С душа от камък, със сърце безчувствено
е онзи, който не скърби пред твоите
страдания! О, да не бях ги виждала!
Видях ги аз, и болка сви сърцето ми!

ПРОМЕТЕЙ

Да, жалък съм за своите приятели.

ХОР

Ти може би си сторил нещо повече?

ПРОМЕТЕЙ

На смъртните отнех да виждат края си.

ХОР

А как намери цар за туй страдание?

ПРОМЕТЕЙ

Надежди слепи вселих във душите им.

ХОР

Голяма благодат си дал на смъртните.

ПРОМЕТЕЙ

Освен това, дарувах им и огъня.

ХОР

Как? Огън имат днес и едnodневките?

ПРОМЕТЕЙ

А той ще им разкрие много работи.

ХОР

И Зевс за тези твои провинения...

ПРОМЕТЕЙ

... ме мъчи и не намалява мъките.

ХОР

Не ще ли имат свършек теглилата ти?

ПРОМЕТЕЙ

Тук важи само неговото хрумване.

ХОР

Как тъй? Какво очакваш? Та не виждаш ли, че си сгрешил? А как — да не приказваме: нерадост е за мен, за теб — страдание. Но стига. Помисли за изход някакъв.

ПРОМЕТЕЙ

Когато сам не страдаш, твърде лесно е
да увещаваш и кориш разбития
от зло. Аз знаех всичко предварително.
Да, чуйте: исках, исках, и така сгреших!
Пострадах сам, помагайки на хората.
Не мислех, че в такива страшни бедствия
ще съхна върху зъбери приоблачни,
че този пуст връх ще ми бъде жребият.
Недейте плака вече за сегашното,
а слезте на земята, чуйте бъдната
съдба, та всичко, всичко да узнаете.
Послушайте ме, чуйте; помогнете ми
в бедата! Броди нашето нещастие —
днес едного сполита, утре — другиго.

ХОР

Прометее, с готовност словата ти аз
ще послушам. Със пъргави млади нозе,
ето, скачам от моята бърза кола,
от свещения етер, от птичия брод,
и заставам на тая скалиста земя,
че желая докрай
да узная за твоите мъки.

(Хорът слиза от колесницата си. На крилат кон долита Океан.)

ОКЕАН

Аз преминах далечни земи и дойдох,
Прометее, при тебе. Донесе ме тук
тази птица с чевръсти крила. Не е юзди —
с мисълта си напътвах летежа й аз!
В тия тежки беди ти съчувствувам, знай!
Мисля, тъй повелява роднинската кръв
да постъпвам сега,
а пък въвн от рода си не зная кого

бих могъл да почитам така, както теб.
Ти ще видиш, че вярно е всичко това.
Не обичам ласкателства. Хайде сега,
обади ми какво да направя за теб,
и ти няма да кажеш, че имаш другар
по-надежден от мен, Океана.

ПРОМЕТЕЙ

Какво, и ти ли идеш — теглилата ми
да гледаш? Как, оставяйки потока си
и тъмните скали на пещерите си,
посмя да дойдеш тук, в железородната
земя^[2]? Какво, да гледаш частта ми ли,
дохождаш тук, да споделиш скръбта ми ли?
Тогава гледай зрелище: приятелят
на Зевс, установителят на царската
му власт, когото той премазва с бедствия!

ОКЕАН

Да, виждам, Прометее, и макар че си
разумен, ще ти дам един добър съвет.
Виж кой си, промени си и характера —
да стане нов, защото нов е властникът.
Ако отправяш груби и ругателни
слова, от висотата на престола си
ще чуе Зевс, и знай — тогава днешната
беда ще ти се стори само някаква
игра. Злочести, чуй ме, остави гнева
и подири избава от бедите си!
Ще кажеш, че говоря стари приказки.
Все пак, ти знаеш, Прометее — тази е
наградата за дръзките ругателства.
Не си смирен и не отстъпваш в бедствие,
та ще прибавиш ново към сегашното.
Ако послушаш моите напътствия,
ти няма на ръжен да риташ, виждайки,
че властвува жесток, безотговорен цар.

Сега, отивам, ще опитам — може би
с успех ще те избавя от бедата ти.
А ти кротувай тук и дръж езика си.
Какво, нима не знаеш ти, премъдрият,
че скъпо струва всяка празна приказка?

ПРОМЕТЕЙ

Завиждам ти, че си между невинните,
след като с мен споделя всички дързости.
Недей сега, не се грижи. Ти никога
не ще го преклониш. Че непреклонен е.
Виж сам да не напакостиш на себе си!

ОКЕАН

Съветваш мене по-добре, отколкото
сам себе си. Аз съдя не по думите,
а по делата. Тръгвам вече — моля те,
не ме задържай повече. Уверен съм,
ще го склоня, ще те спася от мъките.

ПРОМЕТЕЙ

Благодаря, навеки съм признателен.
На всичко си готов. Ала не се труди
за мене. Знай, напразен, безполезен е
трудът ти, ако си решил наистина
да се потрудиш. Стой си, в безопасност си.
Че ако страдам сам, не искам бедствия
да връхлетят главите и на другите.
О, да, защото ме разкъсват мъките
на брат ми Атлас^[3], който сред просторите
на Запада поддържа с раменете си
стълбът между Небе и Твърд. Ужасен дял!
Скърбя и за Тифон, земероденият,
поселникът суров на киликийските
скали, Тифон^[4], стоглавото чудовище,
разбит сега. Въстанал срещу всички там,
в небето, и забълвал смърт с устата си,

а с поглед стрелял страховити мълнии —
поискал да низвергне Зевс от трона му.
Но долетяло будното оръжие
на Зевс, гърмът, от който веят пламъци,
и той го поразил заради дръзките
слова. Ударен във сърцето, паднал той
безжизнен, изгорен от пламък мълниен.
И мъртвото му тяло днес е проснато
край теснините при морето. Смазано
е то под Етна^[5], дето, на самия връх,
е седнал и кове нагорещеното
желязо Хефест. Но ще рукнат огнени
реки^[6] и ще разръфат с алчни челюсти
широките поля на плодородната
Сицилия. Тифон ще запламти от гняв
с горещите стрели на буря огнена,
макар свъглен от Зевсовата мълния.
Но ти не си неопитен, съветът ми
не ти е нужен. Сам спасявай себе си.
А аз ще нося дотогава мъките,
додето Зевс смири гнева в сърцето си.

ОКЕАН

Но, драги Прометее, не разбираш ли,
че блага реч лекува разгневения?

ПРОМЕТЕЙ

Когато укротиш сърцето овреме,
а не когато сдържаш ярост кипнала!

ОКЕАН

Ако съзираш нещо вредно в моята
готовност и решителност, кажи ми го.

ПРОМЕТЕЙ

Безсмислен труд и празно добродушие!

ОКЕАН

Аз искам тази болест. Често умният
желае да го смятат за лишен от ум.

ПРОМЕТЕЙ

О, този грях ще бъде смятан пак за мой!^[7]

ОКЕАН

Със тези думи ти ме гониш, ясно е.

ПРОМЕТЕЙ

За да не те намразят за съчувствие.

ОКЕАН

Кой, новият владетел на престола ли?

ПРОМЕТЕЙ

Да, гледай да не разгневиш сърцето му.

ОКЕАН

Урок за мен е твоето нещастие.

ПРОМЕТЕЙ

Иди си, бързай. Разсъждавай все така.

ОКЕАН

Готов съм, ще се вслушам във съвета ти.
Подпръхва вече със крила в просторите
четириногата ми птица. Радостна
ще свие тя коляно във обора си.

(Излиза.)

[1] Титаните били дванадесет деца на Уран (Небе) и Гея (Земя). Те свалили от престола баща си и завладели света, над който зацарувал Кронос. По-късно Кроносовият син Зевс, подпомогнат от Прометей и

Темида, свалил от власт баща си и го затворил заедно с титаните в Тартара. ↑

[2] *Железородната земя* — Скития. ↑

[3] Титанът *Атлас*, брат на Прометей, стоял на западния край на земния кръг и крепял небесния свод върху плещите си. ↑

[4] *Тифон* — стоглав исполин, син на Земята, олицетворение на вулканичните сили на земните недра. ↑

[5] *Етна* — вулканична планина в Сицилия. ↑

[6] С *огнени реки* Есхил загатва за изригването на вулкана Етна през 478 г. ↑

[7] Смисълът на Прометеевите думи, е, че не Океан, а Прометей ще бъде смятан някога за луд поради прекомерната си доброта. ↑

ПЪРВИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Над този твой гибелен дял
аз плача днес. Буен поток
сълзи струят моите очи —
и аз облях с влажен порой
прекрасен лик. Ето че сега
ужасно зло пратил е Зевс —
по свой закон действува той,
че с дръзка власт
отколешните богове заплашва.

Първа антистрофа

Но прокънтя цяла земя
от жалбен вик. Вредом скърбят
за почитта, древната чест,
която ти, Атлас, Тифон
и всички вий имахте преди.
И днес навред в светия край
азийски, знай, плачат за теб —
за твоя дял,
за твоята многопечална участ.

Втора строфа

Жителките на Колхида —
доблестните в бой девойки^[1],
скитските тълпи, които

живеят чак накрай земя,
при Меотийското море^[2].

Втора антистрофа

и арийците — Ареев
 цвят, — и всички смели воини^[3]
 от кавказките твърдини —
окайват твоята съдба
 със остри копия в ръце.

Епод

Реват високите вълни,
простенват дълбините
и глухо тътнат бездните на ада.
 Твоята страшна беда оплакват
 бистроструйните реки.

[1] *Жителки на Колхида* са амазонките, митологическо племе на войнствени жени, които населявали източния край на Евксинския понт (Черно море), на юг от Кавказ. ↑

[2] *Меотийско море* — дн. Азовско море. ↑

[3] С арийци Есхил означава един от народите, които населявали Персия. Арийците са Ареев цвят, т.е. отбрани воини на Арей — бога на войната. ↑

ВТОРИ ЕПИЗОД

ПРОМЕТЕЙ

О, не от гордост и високомерие
мълча. Разкъсват мислите сърцето ми,
когато виждам своето унижение.
Нима не аз, а друг дари на младите
сегашни богове и власт, и почести?
Но аз ще премълча това — че знаете
какво бих рекъл. Чуйте за неволите
на смъртните — че тях, които нямаха
разсъдък, аз дарувах с ум и знания.
Ще кажа не за да обиждам хората,
а само да посоча добрините си.
Те бяха със очи, ала не виждаха,
с уши, ала не чуваха. И цял живот,
подобни на видения, прекарваха
в мъгла и мрак. Не знаеха ни светлите
и здрави къщи, нито дърводелството,
и — сякаш мравки пъплеци — живееха
из пещерните кътища безслънчеви.
Не знаеха с какво започва зимата,
обкитената с цвете пролет, лятото
със плодните си дни — и всичко вършеха
без ум, додето им показах изгрева
и заника на светилата. Пак за тях,
за хората, измислих най-великата
наука за числата, още буквите —
всепамет и всемайка на изкуствата.
Аз пръв запрегнах във ярем добитъка
и го зажеглих, за да бъде в тежките
усилия помощник пръв на смъртните,
и после впрегнах във кола покорните

коне — украса дръзка за охолници.
Едничък аз измислих платнокрилите
блуждаещи в морето бързи кораби.
Да, толкова неща открих за смъртните,
нещастен аз, а ето сам не зная как
да се спася от днешните страдания!

ХОР

Позорни са бедите ти. Помътен е
умът ти. Падаш духом, както лошият
и повален от болест лекар. Сам сега
не знаеш как да излекуваш себе си.

ПРОМЕТЕЙ

Но ти ще се учудиш още повече,
щом чуеш за изкуствата, създадени
от мен. Когато болен някой лягаше,
не знаеха ни цяр, ни здраво ядене,
ни питие, ни мазила. Топяха се
от липса на лекарства. И научих ги
да смесват изцелителните цярове,
с които да отблъскват всички болести.
Аз дадох много ясновидски способности,
открих им пръв кои съновидения
се сбъдват, изясних им също тъмните
гадания и смисъла на срещите,
показах им кои сред кривоноктите
грабливи птици предвещават щастие,
кои сред тях — неволя, как пернатите
живеят, как създават помежду си те
вражда, любов, другарство и приятелство,
каква да бъде жертвената вътрешност,
с какъв се цвят харесва тя на бозите,
с какви петна са черният дроб и жлъчката.
Покрити с мас мяса и тлъсти бутове
запалих аз и тъй напътних смъртните
към трудните умения^[1], разкривайки

незайните знамения на огъня.
Това, това направих аз! А скритите
сред земните недра блага за хората —
желязо, мед, сребро и злато? Може ли
да се похвали друг с това откритие?
Не, тъй би сторил само празнословецът!
Та ето всичко, с кратка реч изказано:
от Прометей са всичките умения!

ХОР

Недей дарява прекомерно смъртните,
а помисли за себе си. И вярвам аз,
че някога, избавен от оковите,
със Зевса ще се мериш по могъщество.

ПРОМЕТЕЙ

О, не така! Съдбата-Извършителка
не иска тъй! Сломен в безкрайни бедствия
и мъки, ще избягна от оковите.
Безсилно пред Съдбата е изкуството.

ХОР

А на Съдбата кой държи кормилото?

ПРОМЕТЕЙ

Трилични мойри^[2], помнещи еринии.

ХОР

По-слаб е, значи, Зевс от тях. Така ли е?

ПРОМЕТЕЙ

И той не ще избегне от съдбата си.

ХОР

Не е ли вечна власт за него съдена?

ПРОМЕТЕЙ

Не питай за това, недей упорствува.

ХОР

Ти криеш нещо важно, без съмнение.

ПРОМЕТЕЙ

Приказвайте за друго, че далече е часът за него. То ще бъде пазено в дълбока тайна. Бъде ли опазено, ще се спася от жезла и бедствия.

[1] Прометей има пред вид гадателското изкуство. ↑

[2] Мойри — богини на човешката съдба, орисници. ↑

ВТОРИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Нека всевластникът Зевс
нивга в мисълта ми
скверно упорство не вложи,
нека тача боговете
винаги с пир благочест,
с кръв на тлъсти бикове там,
край потока
вечен на моя баща
Океан,
нека в думи не греша,
нека бъде вечно с мене
и не чезне тази мъдрост!

Първа антистрофа

Сладко е в смели мечти
тихо да прекараш
дългите дни на живота
и да храниш с ясна
радост доволна душа.
Тръпна аз, като виждам как
в страшни мъки
чезнеш на тия скали.
Ти пред Зевс,
Прометее, нямаш страх —
прекомерно си почел
смъртния човешки род.

Втора строфа

Той плати ли с любов любовта?
О приятелю, имаш ли помощ
и подкрепа от смъртните? Та не видя ли
немоцта, под която лежи,
удавен в тъма, в слепота,
като призрак човешкият род?
 Смъртният никога няма.
 с остър ум да отклони
 Зевсовата твърда воля.

Втора антистрофа

Прометее, научих това
от горчивата твоя неволя.
Друга песен достигна до мен — не оная,
с която те славех преди
при твоето брачно легло,
по сватбарски — когато, склонил
 с дарове мойта сестрица
 Хезиона^[1], ти я взе —
 ложе да споделя с тебе.

[1] Хезиона — една от Океанидите, за която се оженил Прометей.

↑

ТРЕТИ ЕПИЗОД

(Втурва се Ио̀.)

ИО̀

Във каква страна, сред какви племена
съм дошла? Кой си ти, окован в жезла
върху бурния връх? За каква вина
си осъден на гибел? Кажи ми къде
съм дошла, като бродя без отдих?

Ах, ах!

О, пак ме жилна стършелът, горко ми!

Земеродени Аргосе, иди си!

Ах, тръпна пред стокия си пастир!

Ето го, иде с коварство във погледа!

Дори умрял не го прибра земята,

върна се той от долу,

ада е минал

и ме преследва. И блуждая аз,

гонена, гладна, по морските пясъци.

Строфа

Свири след мене тръстика, намазана

с восък, приспивна мелодия.

Страшно е, страшно е!

Де ме водят блудните стъпки?

Как прегреших, сине на Крон, как прегреших,

та ме хвърли така

безсърдечно в такива ужасни беди?

Ах, с бесен, с нечовешки страх

измъчваш мене, безумната девойка!

С огън срази ме, в земята ме скрий

или пък
дай ме на стръвното море!
Не отхвърляй, царю,
моите молитви!
О, стига ме е мъчил този
безкраен път! И няма как да разбере
къде ще свърши злото!
На рогатата девойка
чуваш ли гласа?

ПРОМЕТЕЙ

Как да не чувам щерката Инахова^[1],
подгонена от стършела? Разпали тя
страстта у Зевса и сега, намразена
от Хера, броди в тия дълги пътища.

ИО

Антистрофа

Как си научил на татка ми името?
Кой си ти, който със истинско
име злочестата
мене призоваваш, о злочести?
Ти назова божия бич, който безспир
ме гори и суши
със ужасна жила, и аз нямам покой!
Ах, гладна, със безумен бяг
достигам тук устремена и разбита —
жертва на злобната Херина мъст!
И кой ли
клетник — уви! — като мене днес,
като мене страда?
Моля те, ясно
кажи какви беди ще трябва
да изтърпя! И средство, цар за болката
кажи ми, ако знаеш.

Говори пред таз, която
броди сред беди!

ПРОМЕТЕЙ

Ще отговоря ясно на въпроса ти,
без всякакви загатвания, с проста реч,
тъй както подобава на приятели —
пред теб е Прометей, огнедарителят.

ИО

Велики благодетелю на смъртните!
Злочести Прометее! За какво е туй?

ПРОМЕТЕЙ

Току-що спрях да плача над теглата си.

ИО

А моята молба ще пренебрегнеш ли?

ПРОМЕТЕЙ

Добре, ще ти открия всичко. Питай ме.

ИО

Кажи ми кой те прикова над бездната.

ПРОМЕТЕЙ

Умът на Зевса и чукът на Хефеста.

ИО

Каква вина изкупваш чрез страдание?

ПРОМЕТЕЙ

Това, което казах, е достатъчно.

ИО

Кажи сега, кога за мене, бедната,
ще дойде край на моите страдания?

ПРОМЕТЕЙ

Не искай туй — за тебе ще е по-добре.

ИО

Защо ще криеш бъдните ми бедствия?

ПРОМЕТЕЙ

Не ми се свиди този дар, повярвай ми.

ИО

Но ти си в колебание. Защо така?

ПРОМЕТЕЙ

Не се решавам да сломя сърцето ти.

ИО

Не ме щади, това за мен е сладостно.

ПРОМЕТЕЙ

Ще кажа, щом желаеш ти. Изслушай ме.

ХОР

Почакай. Достави ни удоволствие —
за болестта, за участта ѝ гибелна
да чуем да ни каже тя, с устата си.
След туй кажи какво я чака в бъдеще.

ПРОМЕТЕЙ

Ио, ти трябва да изпълниш тяхната
молба, че и сестри са те на татко ти.
Да плачеш и скърбиш над свои бедствия
там, дето биха слушали съчувствено,
със сълзи на очи, е утешително.

ИО

Та бих ли пренебрегнала молбата ви!

За всичко, за което ме запитайте,
ще чуете. Боли дори от думите
за божията буря, за порухата
на моя образ и на красотата ми.
Явяваха се в моите девически
покои нощем образи и с нежен глас
ми шепнеха: „Защо ти е моминството,
девойко преблажена? Та пред тебе е
велик жених! Запален от любовна страст
пламти за тебе Зевс, той жажда твоите
прегръдки. Не отблъсквай ти леглото му,
дете, иди при Лерна^[2], в избуялите
ливади, посред бащините пасища,
па разведри с любов очите Зевсови!“
И виждах всяка нощ такива призраци,
злочеста аз, додето се реших накрай
на татко да разкрия своите сънища.
Към Делфи и Додона^[3] той посланици
проводи, за да разбере какви дела
и думи са угодни на безсмъртните.
А връщаха се те и ни донасяха
загадъчни и тъмни предсказания.
Накрай Инах получи ясен отговор,
и в него бе изрично заповядано
да ме прогони от дома, от родната
земя, за да достигна чак накрай света.
Ако не искал, огнената мълния
на Зевса щяла да погуби целия
наш род. Повярва той в това пророчество
и ме прогони. Нито той желаше
това, ни аз. А него принуждаваше
така да стори Зевсовата заповед.
И мигом измени се и разсъдъкът,
и външността ми, виждате — рогата съм.
Подгонена от алчен стършел, с бесен бяг
се спуснах към керхнейското течение
и извора на Лерна. А страхотният

мой пастир Аргос разярен ме следваше
и гледаше с безброй очи следите ми,
Наскоро неочаквана и бърза смърт
живота му отне, но аз, подгонена
от божи бич, блуждая непрекъснато.
Това е всичко. Ако знаеш бъдните
страдания, кажи ги. Но не ме теши
с лъжливи думи поради съчувствие.
Най-срамни са неискрените приказки.

ХОР

О, стига, стига, престани!
О, никога до днес не съм очаквала,
че тъй ужасна вест слуха ми ще смути,
че страховити и непоносими
мъки и горести с двоен
бич душата ми ще вледенят!
Уви, уви! Орис, орис!
Тръпна пред съдбата на Ио!

ПРОМЕТЕЙ

Ти плачеш отсега, с тъга изпълнена.
Почакай, нека чуеш и за другото.

ИО

Разправяй, казвай! Сладко е за болните
да знаят ясно бъдните страдания.

ПРОМЕТЕЙ

Това, което искахте, получихте.
Желаехте да чуете от нейните
уста за собствените ѝ страдания.
Сега узнайте още колко бедствия
от Хера има да търпи девойката.
Ти, дъще на Инах, помни словата ми
и чуй къде ще свършат твоите пътища.

Оттук ще свърнеш най-напред към изгрева,
ще тръгнеш до неизорани краища.
При скитите ще стигнеш, при чергарите
със плетените хижи връз колите им
и с бързолетните стрели в колчаните.
Далеч от тях! Мини покрай скалистия
и шумен бряг, па напусни земята им.
Наляво имат жилища ковачите
халиби^[4]. Зорко се пази, отбягвай ги!
Свирепи са и не обичат гостите.
Ще стигнеш Буйната река^[5]. И с право е
наречена така — тя няма бродове.
Качи се на Кавказ, на най-високата
сред планините. Дето, от самия връх,
водите ѝ беснеят, от призвездните
чукари се спусни на юг и в пътя си
ще стигнеш при стана на амазонките,
враждебни на мъжете. Ще живеят те
край Термодонт, при Темискира, някога —
там, дето Салмидес разтваря челюсти^[6] —
враг на моряци, мащеха за кораби.
Приятелски ще те насочат в пътя те.
До Истъм Кимерийски^[7] и до тесните
врата на Понта^[8] ще достигнеш. Дързостно
мини през теснините на Меотия^[9].
Ще се мълви навеки между смъртните
за твойто преминаване. А протокът
ще се нарича Босфор, сиреч „Крави брод“.
и от Европа ще преминеш в Азия.
Не е ли безсърдечен повелителят
на боговете? Той залюби смъртната
девойка и я тласна във блуждания!
Жесток жених, ужасен брак си случила,
девойко! Туй, което чу, не е дори
началото на твоите страдания.

ио̀

Горко ми, ах, горко ми!

ПРОМЕТЕЙ

Пак стон и вопли. А какво би сторила,
ако узнаеш другите нещастия?

ХОР

Нима ще предречеш и други бедствия?

ПРОМЕТЕЙ

Да, възбунено море от ужас гибелен.

ИО

Каква облага е сега животът ми?
Защо, защо не скоча от суровата
скала? Смъртта ще ме спаси от всичките
неволи. Да умреш веднъж е по-добре,
отколкото да изнемогваш всеки ден.

ПРОМЕТЕЙ

Не би понесла моите страдания,
на мене и смъртта не ми е дадена —
а тя е прекращение на болките.
И няма да настане край на злото ми,
додето Зевс не падне от престола си.

ИО

Но как, нима и Зевс ще падне някога?

ПРОМЕТЕЙ

И, вярвам, ще се радваш на бедите му.

ИО

Как не, нали от него са теглата ми?

ПРОМЕТЕЙ

Тогавя знай, че всичко туй е истина.

ИО

Кажи ми, кой ще го лиши от скиптъра?

ПРОМЕТЕЙ

Самият той с безумните си планове.

ИО

Кажи ми как, ако това не ти вреди.

ПРОМЕТЕЙ

Ще встъпи в брак, но ще се кае някога.

ИО

С богиня или смъртна? Ще ми кажеш ли?

ПРОМЕТЕЙ

Недей ме пита. Туй не е за казване.

ИО

Съпругата ли ще отнеме трона му?

ПРОМЕТЕЙ

Като роди — син, по-могъщ от татко му.

ИО

А може ли да отклони съдбата си?

ПРОМЕТЕЙ

Не — докато не ми свалят оковите.

ИО

Щом Зевс не иска, кой ще е спасителят?

ПРОМЕТЕЙ

Един от твоя род — според вещаното.

ИО

Как? Мой ли син ще те спаси от мъките?

ПРОМЕТЕЙ

Да, третият след десет поколения.

ИО

Загадъчно, неясно предсказание!

ПРОМЕТЕЙ

Тогава не разпитвай за съдбата си.

ИО

Недей, не ми отнемай обещаното!

ПРОМЕТЕЙ

От двете тайни ще ти подаря една.

ИО

Желая да си избира. Кои са те?

ПРОМЕТЕЙ

Добре. Кажу — за моя избавител ли да ти вестя, или за твоите бедствия.

ХОР

Бъди любезен, изпълни и нейното,
и моето желание. Послушай ни.
Открий на нея бъдните й бедствия,
на мене — избавителя си. Моля те.

ПРОМЕТЕЙ

Не ще се противя, щом тъй желаете.
Ще кажа всичко, за което питате.
Най-първо ще разкрия твоите пътища,
Ио, а ти ги запиши в сърцето си.
Когато минеш границата, протока,

тръгни към изток, дете свети слънцето.
Сред морски рев ще стигнеш до горгонските
полета на Кистена, дете старите
моми-форкиди^[10] имат обиталище.
На лебеди приличат, еднооки са
и еднозъби. Ни лъчите слънчеви,
ни месечина нощем ги е виждала.
До тях са трите им сестри — крилатите
горгони, змиекосите чудовища.
Погледне ли ги смъртен, вледенява се.
Помни това като предупреждение.
Но чуй сега за друго страшно зрелище.
Избягвай Зевсовите неми кучета —
грифоните^[11] извитоклюни, конните
и еднооки войни — аримаспите,
заселени край златните Плутонови
води^[12]. Не приближавай: Ще достигнеш ти
далеч, сред черни люде, обитаващи
край слънчевите извори, където е
реката Етиоп^[13]. По бреговете ѝ
пълзи, додето стигнеш водопадите —
и ето, там, от библоските върхове,
струи на Нил свещеното течение.
И той ще те напъти към триъгълна
земя, към Нилотида^[14]. Там с децата си,
Ио, ще основеш далечно селище.
И ако тези думи са загадъчни,
запитай пак и разбери със сигурност.
Аз имам време, колкото и сам не ща.

ХОР

Ако остава още, ако нещо е
пропуснато за скръбното ѝ скитане,
кажи. Ако си казал всичко, молим те,
спомни си за това, което искахме.

ПРОМЕТЕЙ

Иò разбра кога ще свърши пътя й.
А за да знае, че не ме е слушала
напрасно, чуйте прежните й бедствия.
Така доказвам, че говоря истинно.

(Към Иò.)

Ще изоставя повечето работи,
ще почна от последното ти лутане.
Когато бе достигнала в молоските
поля, в Додона островърха, дето е
на Зевса Теспротийски^[15] ясновидският
престол, настана чудо — поклониха се
дърветата, и ясно, недвусмислено
ти беше поздравена като бъдеща
жена на Зевс — ако това за тебе е
приятно. И тогава ти, ужилена,
се втурна към брега и стигна залива
на Рея^[16], откъдето идеш, клетнице.
И този морски кът ще бъде някога
Йонийски залив^[17] назован — помни добре, —
за да се знае твоят път сред смъртните.
Това е моят знак, че виждам повече,
отколкото е дадено на другите.

(Към Хора.)

Сега ще кажа вам и ней другото,
за да подхвана словото прекъснато.

(Към Иò.)

Накрай Египет има град — град Канобос,
при нилските ръкави, посред наноса.
И там ще ти възвърне Зевс разсъдъка

и с кротка длан ще те погали ласкаво.
Епафа^[18] черен ще родиш — на ласката
на Зевс наречен. Той ще жъне всичките
поля, които Нил пои с водите си.
А неговото пето поколение
от петдесет сестри ще дойде, гонено,
във Аргос, за да не допусне кръвен брак
със братовчеди^[19]. А пък те, обхванати
от страст, като соколи подир гълъби,
ще хукнат да ловят лова си гибелен.
Но бог не ще им предаде девойките.
Ще ги приеме мъртви пеласгийската
земя^[20], от дръзка смърт в нощта притихнали.
Че всяка ще лиши от зрак съпруга си,
пронизвайки с двуостър меч гърдите му.
Дано Киприда^[21] тъй срази вразите ми!
Едничка ще плени страстта. Другаря си
не ще убие тя, ще трепне нейното
сърце и ще поиска в малодушие
да я винят, но не и в злодеяние^[22].
От нея в Аргос ще започне царски род.
Но за да кажа всичко, трябва дълга реч.
От този род ще произлезе смелият
юнак^[23] с прославен лък. И той от злото ми
ще ме спаси — тъй майка ми, титанката
Темида, бе ми някога предсказала.
Кога и как — да кажа туй, потребно е
премного време, пък и безполезно е.

ИО

О, горко ми, горко!
Пак пронизваща болка и ужас в кръвта
ме изгарят, а стършелът пак ме боде
като с огнено жило!
Ужасено, сърцето ми блъска във мен,
и блуждаят в безумие моите очи.
Обладана от дивия дъх на беса,

аз се нося без път, с онемели уста,
и напразно се блъскат в пороя беди
несвързани моите мисли.

(Избягва.)

[1] Прометей говори за Ио̀ — дъщеря на Инах. ↑

[2] *Лерна* — извор в Арголида (Южна Гърция). ↑

[3] В *Делфи* имало древно прорицалище на Аполон. В *Додона* се намирало най-старото прорицалище на Зевс, където гадаели по шумоленето на един свещен дъб. ↑

[4] *Ковачите халиби* — малоазийски народ, славен със сръчността си в металообработването. Според Есхил халибите обитавали на север, в Скития. ↑

[5] *Буйната река* е вероятно поетическа измислица на Есхил. ↑

[6] Географските понятия на Есхил тук са твърде объркани. *Термодонт* е митологическа река, а *Темискира* — митологически град в Задкавказието. *Салмидес* е брегова ивица и град в Тракия. ↑

[7] *Истъм* е определен като *Кимерийски* за разлика от Тракийския *Истъм*. Първият е Керченският проток, а вторият — известният Босфор, който свързва Черно море с Мраморно море. ↑

[8] С *Понт* е означен Евксинският Понт (Черно море). ↑

[9] С *теснините на Меотия* (т.е. на Азовско море) Есхил означава Керченския проток. ↑

[10] *Форкиди* — има се предвид грайите (Пемфредо, Енио, Дейно), които заедно с горгоните (Стено, Евриала и Медуза) са страховити дъщери на морския старец Форкис. (допълнено от NomaD)

↑

[11] *Грифони* — фантастични зверове, полуптици-полукучета, пазители на земното злато, заради което водели боеве с аримаспите. ↑

[12] *Златните Плутониви води* — на реката Плутон, която, изглежда, е поетическа измислица. ↑

[13] С името *Етиоп* се означава вероятно горното течение на Нил. ↑

[14] *Нилотида* — земята при устието на Нил. Нарича се триъгълна земя, защото там реката образува делта. ↑

[15] Зевс е наречен *Теспротийски* по името на областта Теспротия, където имал светилище. ↑

[16] Под *залив на Рея* Есхил разбира Йонийско море. ↑

[17] *Йонийски залив* — гръцките митологически разкази обикновена свързват това название с името на Йо̀, но вероятно то се дължи на йонийските поселища по бреговете на Йонийско море. ↑

[18] *Епаф* — по етимологията на това име. ↑

[19] Тук става дума за Данаидите и Египтиадите, мита за които Есхил разработил в трилогия, единствена запазена част от която е „Молителките“. ↑

[20] *Пеласгийската земя* — Арголида, царство на пеласгите. ↑

[21] *Киприда* — Афродита. ↑

[22] Думата е за Хипермнестра, която не убила своя съпруг Линкей. ↑

[23] *Юнакът*, за когото става дума тук, е Херакъл (лат. Hercules).

↑

ТРЕТИ СТАЗИМ

ХОР

Строфа

Вярно е, вярно: мъдрец е бил
онзи, който пръв
с дух е прозрял и пръв с език
правата реч е изрекъл: „Знай,
че да свържеш брак
с равен на тебе е най-добре;
Да, помни:
не мечтай да вземеш горда с много богатство жена,
нито пък високомерна със благородни деди,
щом самият ти очакваш хляба от своите ръце.“

Антистрофа

О, дано нивга не бъда аз
дружка по легло —
мойри-орисници, чуйте вий! —
дружка, съпруга на царя Зевс!
Никога дано
ласка на бог не позная!
Тръпна днес,
като гледам как безумна бяга от ласка Йо̀,
как злочестата девойка в толкова много беди,
смазана от Хера, броди в своя безкраен път.

Епод

Самата аз не се боя от равен брак.
Не искам любовта на бог

да хвърля върху мен могъщи погледи.
Че необорна в бран е тя и безизходен — изходът.
Що би станало със мене?
Как от волята на Зевса
бих могла да избягам?

ЕКЗОД

ПРОМЕТЕЙ

Макар че Зевс е дързък и безмилостен,
ще се смири. Женитбата, замислена
от него, ще го свъргне от престола му,
ще го срази. И ще се сбъдне бащино
проклятие, което Кронос някога
изрече, като падаше от трона си.
Сред боговете бих могъл единствен аз
да му разкрия изход от неволята.
Аз зная пътя. А пък той — да властвува
спокойно, седнал върху своите гръмове,
разтърсвайки в ръце пламтяща мълния.
Това не ще помогне — и ще падне той
с позорно и неудържимо падане.
Че той самият готви срещу себе си
един непобедим гигант, страшилище.
Той плам ще има по-могъщ от мълния
и грохот по-суров от гръмотевица.
Ще скърши той разтърсващия бездните
тризъбец — Посейдоновото копие.
Ударен от злочестина, ще види Зевс,
че цар и роб са две различни работи.

ХОР

Предричаш туй, което искаш, видно е.

ПРОМЕТЕЙ

И то ще стане. При това — желая го.

ХОР

И Зевс ще бъде победен? Да вярвам ли?

ПРОМЕТЕЙ

И злото му ще надминава моето.

ХОР

И как не тръпнеш, като богохулствуващ?

ПРОМЕТЕЙ

Защо да тръпна? Смърт не ми е съдена.

ХОР

Той може да те мъчи още повече.

ПРОМЕТЕЙ

О, нека! Аз очаквам всяко бедствие!

ХОР

Прекланят се пред Немезида^[1] мъдрите.

ПРОМЕТЕЙ

Моли, пълзи, подмазвай се на властника.
За мен е по-нищожен той от нищото.
През краткото си време нека властвува
на воля. Няма да царува дълго той.
Ала съзирам Зевсовия пратеник,
послушния слуга на повелителя.
О, той пристига с някакво известие!

(Влиза Хермес.)

ХЕРМЕС

От тебе, от хитреца, от предателя
на боговете, който едnodневките
дарува, от грабителя на огъня,
баща ни иска да узнай за оня брак,
за който гордо казващ, че от трона му

ще го свали, без никакво извъртане
отговори, за да не трябва втори път
да те спохождам, Прометее! Виждаш ти,
че към такива царят е безмилостен.

ПРОМЕТЕЙ

Речта му е тържествена, изпълнена
с надменност — да, слуга на боговете е!
Едва се възцарихте и си мислите,
че сте в безскръбна крепост! Не видях ли аз
как други двама самодръжци^[2] паднаха?
Ще видя скоро как с позор и третият,
сегашният, пропада. Мислиш — страх ме е
от тия нови богове, боя им се!
Далеч съм от това. А ти — върви си ти
по пътя, който си изминал! Отговор
ти няма да получиш на въпроса си!

ХЕРМЕС

С такава упорито своеволие
ти сам се потопи в море от бедствия.

ПРОМЕТЕЙ

За твоята робия — запомни добре —
не бих отстъпил моите страдания.

ХЕРМЕС

Да, по-добре да бъдеш роб на зъбера,
отколкото на Зевса верен пратеник.

ПРОМЕТЕЙ

С обида се отвръща на обидата.

ХЕРМЕС

Като че ли приятни ти са мъките.

ПРОМЕТЕЙ

Приятни! Да, в такваз приятност искал бих да видя враговете си — и теб сред тях!

ХЕРМЕС

И аз ли съм виновен за теглата ти?

ПРОМЕТЕЙ

Накратко: мразя всички богове,
които за доброто — зло ми върнаха.

ХЕРМЕС

Разбирам, ти си болен от безумие!

ПРОМЕТЕЙ

О, да, защото мразя враговете си!

ХЕРМЕС

Непоносим би бил ти без веригите!

ПРОМЕТЕЙ

Уви!

ХЕРМЕС

Такава дума не познава Зевс.

ПРОМЕТЕЙ

О, всичко ще научи той със времето!

ХЕРМЕС

Но теб на разум то не е научило.

ПРОМЕТЕЙ

Да, иначе не бих приказвал с ратаи.

ХЕРМЕС

И тъй, на Зевса ти не даваш отговор?

ПРОМЕТЕЙ

О, трябва да му бъда и признателен!

ХЕРМЕС

Но с мен като с дете се подиграваш ти!

ПРОМЕТЕЙ

Нима не си по-глупав от дете дори,
като очакваш да ти кажа нещичко?
Не, с никакви мъчения и хитрости
Зевс няма да се добере до тайната,
додето не свали от мен оковите.
Пък нека праща пламналата мълния
и с бели вихри и с подземни гръмове
разтърсва и безпокои вселената!
Не ще ме преклони и няма никога
да чуе кой ще му отнеме царството!

ХЕРМЕС

Как мислиш ти, с това ще се избавиш ли?

ПРОМЕТЕЙ

Отдавна е премислено — решено е.

ХЕРМЕС

Глупецо, размисли, ела на себе си
най-последно пред сегашните страдания!

ПРОМЕТЕЙ

Не ми добавяй, глух като вълна съм аз!
Недей помисля нивга, че треперейки
от страх пред Зевс, ще стана аз жена по дух
и че ще моля него, най-омразния,
като жена, с ръце напред протегнати,
да ми свали оковите! Не, никога!

ХЕРМЕС

Напразни ще са думите ми, ясно е!
Не те смекчи, не те смири молбата ми.
Като жребец едва запретнат, хапейки
юздите, ти се мяташ под ярема си.
Но твоят бяс е немошно хитруване!
Защото гордостта на неразумния
сама е по-безсилна и от нищото.
Ако не ме послушаш, помисли каква
ужасна буря и море от бедствия
ще те слети. Най-първо с гръм и мълния
баща ми ще разбие островърхата
скала, ще скрие твоя труп, и бездните
ще те поемат в каменисти скутове.
Ще минат векове и пак под слънцето
ще дойдеш ти. Но стръвното крилато псе
на Зевс, орелът кървав, едри късове
ще ръфа от снагата ти. Неканен гост
при тебе ще долита той и всеки ден
ще къса твоя почернял наяден дроб.
Не чакай да настане край на мъките,
додето някой бог не вземе злото ти
и не поиска сам да слезе в тъмния
Аид и в сумрачната паст на Тартара.^[3]
Та размисли — това не е приумица
и самохвалство, а — самата истина.
Лъжовно не мълвят устата Зевсови.
Удържа всяка дума той. Добре мисли
и разсъди — не смятай, че упорството
е по-добро от трезвото решение.

ХОР

Да, Хермес, мислим ний, говори смислени
неща. Той каза да оставиш своето
упорство, да размислиш трезво, правилно.
Послушай. Срам са грешките за мъдрия.

ПРОМЕТЕЙ

Предварително знаех защо е дошъл
и какво ще вести. Няма никакъв срам
във това, че врагът от врага си търпи.
Е добре! Нека падне връз мене сега
пламък с двоен език! Нека цялата шир
заечи от гърма и от дивия вой
на безумните вихри! И лих ураган
да разтърси от корен, издъно твърдта!
Нека яростно бурните морски води
заливат звездите и техния път
по небесния свод! Нека в Тартара глух
навсегда бъде хвърлена моята плът
в кръговрата ужасен на черна съдба —
о, той нивга не ще ме погуби!

ХЕРМЕС

Да, наистина, слушайте! Мисъл и реч
на една поразена от лудост глава!
И какво не показва, че той е без ум?
Обузда ли беса си, макар и за миг?
Ала вие — съчувствено гледате вий
патилата му! Бягайте бързо оттук,
оттеглете се мигом от тези места,
да не би на гърма страховитият рев
да отнеме навеки ума ви!

ХОР

Говори ми за друго, съветвай ме тъй,
че да чуя съвета ти! Твоята реч
е наистина непоносима за мен!
Ти ме караш да върша позорни дела?
Не, не, с него ще срещна аз всички беди!
Че дълбоко презирам измяната аз
и не зная порок,
който толкова много да мразя!

ХЕРМЕС

Но помнете какво ви говоря сега,
да не би, връхлетени от страшна беда,
да кълнете съдбата и казвате как,
неочаквано уж е стоварил злини
над главите ви Зевс! Не, за всичко това
сте виновни сами! Вие знаехте, да,
и не мигом и не неочаквано днес
в безизходната мрежа на гибелно зло
се заплитате с вашата глупост!

(Излиза.)

ПРОМЕТЕЙ

Ето вече не думи, а страшни дела!
Разлюля се твърдта
и боботи дълбоко гръмовният ек,
из простора блестят лъкатушни стрели
на светкавици огнени! Вихър изви
тъмни облаци прах! А един срещу друг
ветровете се спущат със яростен дъх —
обявена е страшната битка сред тях!
Ето, смесва се етерът с морската шир!
Тази буря е пратена, виждам, от Зевс,
за да вдъхне в сърцето ми трепет и страх.
Моя свято почитана майко Земя!
Ти, ефире, дарителю на светлина!
Вижте как незаслужено страдам!

(Потъва заедно със скалата.)

[1] *Немезида* (в оригинала: 'Αδράστεια — богиня на справедливото възмездие. ↑

[2] Другите двама самодръжци са Уран и Кронос. ↑

[3] Кентавърът Хирон доброволно поел страданията на Прометей и слязъл в подземното царство. ↑

ΑΓΑΜΕΜΝΟΝ

ЛИЦА

СТРАЖ
ХОР ОТ АРГОСКИ СТАРЕЙШИНИ
КЛИТЕМНЕСТРА
ВЕСТИТЕЛ
АГАМЕМНОН
КАСАНДРА
ЕГИСТ

ПРОЛОГ

СТРАЖ

Аз моля боговете за спасение —
година вече съм на пост! На покрива
на този дом Атреев^[1] като пес лежа
и гледам тия нощни звездни сборища.
И знам звездите, светлите властители,
които носят пек и мраз на смъртните,
научих им и залезът, и изгревът.
А ето, днес очаквам знаци факелни,
сияен плам, с победното вестие,
че в плен е Троя. С вярващо, мъжествено
сърце ми повелява тъй царицата.
Откакто лягам върху оросеното
легло, което не спохождат сънища,
ни сладък сън — страхът е с мене винаги,
че може да затвори сън очите ми.
Река ли да запея, та чрез песните
от морни взори да прогоня дрямката,
аз плача за злочестите Атреевци,
че няма вече прежното им щастие.
Дано с добро завърши днес теглото ми,
и с блага вест в нощта проблесне огънят!

Далече блясва огнен знак.

Привет на тебе, нощен пламък! Дневен зрак
си ти за нас, и в Аргос много хорове
ще пеят за великото събитие!
Ура! Ура!
Ще тичам да обадя на съпругата

на Агамемнон, да се вдигне радостна
да възликува, като види пламъка
от своя дом, защото — взет е Илион!
Това ми казва блясъкът на огъня!
Аз пръв ще поведе хорото весело.
Добро ще известя на господарите,
че ето три шесторки ми се паднаха^[2]!
Да може, като дойде царят, милата
ръка да уловя за миг с ръката си!
За другото мълча. Върху езика ми
е стъпил вол. А този дом, да можеше,
би казал всичко. Който знае, с него аз
говоря, но не знае ли — и аз не знам.

(Излиза.)

Влиза Хорът.

[1] *Атреев* — на Атрей, цар на Микена, баща на Агамемнон и Менелай. ↑

[2] *Три шесторки ми се паднаха* — изразът е зает от играта на зарове, където трите шесторки са най-големият възможен успех. ↑

ПАРОД

ХОР

Вече десет години, откак Приам
страховитият враг
Агамемнон, а с него и цар Менелай —
двупрестолни, двужезли по воля на Зевс,
два юнака могъщи, чада на Атрей —
са повдигнали хилядокорабна рат
от тая земя
и на бой са потеглили с нея.
Те се носеха в бран с пронизителен вик —
като хищни орли
от безмерна болезка за свидни деца
над гнездата си, горе в простора, кръжат
и гребат със веслата на своите крила,
че напусто е бил
тежък труд по невръстно потомство.
Ала чува отгоре или Аполон,
Или Пан^[1], или Зевс тоя жалостен вик
на пернатите свои съседи, и той
изпровожда за тях
възмездителка и отмъщава.
Тъй проводи Атридите мощният Зевс
Против Париса^[2], против коварния гост.
За жена многомъжна^[3] в безбройни борби
отмаляваха воински тежки ръце,
Колене се подгъваха в беля прах
и се чупеха копия в първия бой.
Зевс отсъди така —
за данайци^[4] и за троянци.
Ето стана сега,
както стана. Изпълва се горка съдба.

С възлияние, с дар и със сълзи човек
не смирява суровия, пагубен гняв
на студени, безогнени жертви.
А пък ние, с презряната старческа плът,
не потеглихме в бран, а останахме тук
и подкрепяме днес
връз тоягите своята мощ на деца.
Че сърцето в детинските крехки гърди
е подобно на старото: няма духът
на войната. Какво е човек престарял,
на когото са увехнали всички листа?
Той пристъпва триног^[5], не по-силен е той
от невръстно дете,
като призрак сред бял ден блуждае!
Ти, о дъще на цар
Гиндарей^[6], Клитемнестро, царице, какво
се е случило? Що си узнала, кажи!
И каква новина
те накара да жертвуваш дари?
Че на вси богове, що закрилят града —
на небесни, на адски, на тръжници, — днес
връз олтарите, виж,
са запалени дари богати.
Тук един, татък друг — се издига дори
до небесния свод
светъл пламък, подхранван от кротката реч
на священото масло, което струи
дълбоко под царски чертог.
Туй, което е редно, което не е
светотатно, вести,
Излекувай тревожната моя душа!
Ту изникне в сърцето ми помисъл зла,
ту от жертвите дойде надеждата в миг
и прокуди от мен ненаситната скръб,
от която повече духът ми.

Строфа

Мога да кажа за благи поличби, с които юнаци
тръгнаха в поход — нали богове са ми дали
мощ да пея
в моята старческа възраст, —
как два юнака^[7] с власт престолна, на млада Елада
сговорни вожди,
с копия в твърди ръце, поведе свирепата птица
срещу Тевкрида^[8];
птичи царе се явиха на вождите корабни —
първият черен, а другият —
бял откъм гърба.

И дойдоха отдясно, до царския дом,
там, във гнездото открито;
стръвно разкъсваха зайка с утроба непразна — не смогна
от тях да се избави тя.
Скърби, ах, скърби кажи! Но да възтържествува доброто!

Антистрофа

Мъдрият войсков жрец^[9] вижда хищните птици, той вижда
в зайцеубийските двамата мощни Атриди,
двата вожда.
И тълкувателят рече:
„До-ще ден, тая войска, ще превземе града на Приама
Всички богатства,
що е натрупал народът в царските кули, Съдбата
силом ще грабне.
Само дано божи гняв не разчупи юздата, кована
в полята на Илион!
Гневна е сега
Артемида^[10], пречистата — в този дворец
лихите бащини псета
бедната зайка разкъсаха със неродените рожби.
Тя мрази орлови пир!“
Скърби, ах, скърби кажи! Но възтържествува доброто!

Епод

„Прекрасната грижовно бди
над крехките рожби на свирепи лъвове,
над малките бозайници на всяка
 полска твар, затова тя иска
 тия поличби да се е сбъднат.
Птичите знаци дойдоха отдясно, но пак са злокобни.
Пеана^[11], изцелителя, зова!
Нека не спира данайските кораби днес Артемида
с вятър противен,
нека не иска в замяна чудовищна жертва,
извор на разпри в рода, на омраза и страх от съпруга!
Страшна се връща отново
хитрата Ярост, която мъсти за погубена рожба!“
Жрецът обадил
много сполуки, но също предрекъл,
гледайки птиците, горка съдба за чертозите царски.
Нему пригласяй!
Скърби, ах, скърби кажи! Но възтържествува доброто!

Първа строфа

Зевс! Който и да бъде той,
 нему щом е драго тъй,
 тъй го назовавам аз!
Аз размислям и не знам
със кого да го сравня:
само със Зевс — като мисля как мога да махна
 своите напразни грижи!

Първа антистрофа

Бог, който някога е бил
 мощен, дързък и велик,
 сякаш че не е живял.
Онзи, що дойде след туй,

си отиде победен.
Който от все сърце пее прослава на Зевса,
той постига висша мъдрост.

Втора строфа

Зевс ни води към добро,
той е дал могъщ закон:
чрез страданието — ум!
И насън
капе връз сърцето страх —
помни то зли дела — тъй човек
неусетно става друг,
мъдър. Божества престолни
пращат този тежък дар.

Втора антистрофа

А по-възрастният вожд^[12]
на ахейската войска
своя жрец не укори —
той прие
мълком своя горък дял.
Няма път, няма мир, вдигна глас
цялата ахейска рат,
дето спря срещу Халкида^[13],
при авлидски брегове^[14].

Трета строфа

Задухал от Стримон^[15] противен вятър,
Бавен, съдбовен, глад, невярна пристан,
на стройна рат,
съсипват се дървото и въжетата,
напразно вече тъй отдавна чакат
и губят мощ аргивски млади воини.

Но жрецьт призова
Артемида и с ясно слово
Възвести за ужасното средство^[16].
 Ах, не срази с толкова зло
 Вихърът лих двете сърца!
 Хвърлиха в скръб жезлите те
 и не сдържаха плача си.

Трета антистрофа

По-старият от вождовете рече:
„Беда голяма, ако не послушам!
И пак беда —
да жертвувам детето си, украсата
на моя дом, и тъй с момински кърви
да опетня ръцете свои бащини!
Кое не е беда?
Да напусна ли тази флота
и сгреша пред съюзни вожди?
 Щом, за да спре вихърът лих,
 трябва да дам нейната кръв,
 с право и те могат от мен
 да я поискат! Да бъде!“

Четвърта строфа

И след като зажегли мисълта си
в ярема на съдбата и настана
обрат съдбовен, нечестив,
нечист — позна той всяка дръзка мисъл.
Че първа лудостта с позорни речи
Подтиква смъртния човек
към дързост. И принесе той
във жертва своята дъщеря,
за женоотмъстителния поход^[17]
 път на войската да стори.

Четвърта антистрофа

И ни молби, ни горък вопъл: „Татко!“,
нито моминска възраст пощадиха
войнолюбивите царе.
Бащата стори знаци на слугите
да се помолят, после — да я вдигнат
като козле, да я прострат,
увита в дрехите ѝ, там,
върз жертвеника, да държат
затворени устата ѝ прекрасни —
клетвена реч да не каже

Пета строфа

Под нямото, суровото насилие!
Когато падна нейната шафранена
одежда, тя със скръбен взор
жервоприносителите стрелна.
Подобно на картина, тя жадуваше
да проговори. В прежни дни
на бащини богати мъжки пирове
бе пяла тя с нежен глас — триж блажен мил баща
прославяше тя с песен
при третото честито възлияние^[18].

Пета антистрофа

А после — не видях, не казвам другото!
Не бяха все думите на Калхаса^[19].
Че дава Справедливостта
знания на страдащите. Злото,
щом дойде, ще го видиш, не мисли сега!
Та да не знаеш е беда!
А то ще блесне с дневното сияние.
Дано с добро дойде то, както днес моли тя,
най-близката на царя,

едничката закрилица на Апия^[20].

[1] *Пан* — вж. забел. към ст. 448 на „Персите“. ↑

[2] *Парис* — син на троянския цар Приам, похитител на спартанската царица Елена. ↑

[3] *Многомъжната жена* е Елена. ↑

[4] *Данайци* — така се наричали съюзните войски, които под предводителството на Агамемнон обсадили и превзели Троя. ↑

[5] *Той пристъпва триног* — подпирайки се на тояга. ↑

[6] *Тиндарей* — цар на Спарта, баща на Клитемнестра и Елена. ↑

[7] *Двата юнака* са Агамемнон и Менелай. ↑

[8] *Тевкрида* — Трояда, областта с главен град Троя, наречена така по името на първия си цар Тевкър. ↑

[9] *Мъдрият войсков жрец* е Калхас; срв. ст. 249. ↑

[10] *Артемидата* като покровителка на младите горски и полски животни. ↑

[11] *Пеан* (или *Пеон*) — бог-лекар, отъждествяван с Аполон. ↑

[12] *По-възрастният вожд* е Агамемнон. ↑

[13] *Халкида* — главен град на остров Евбея. ↑

[14] *Авлидски брегове* — на Авлида, пристанищен град в Беотия.

↑

[15] *Стримон* — река в Тракия, дн. Струма. ↑

[16] *Ужасното средство* е жертвоприношението на Ифигения. ↑

[17] *Женоотмъстителният поход* — Троянската война, чрез която данаидите отмъщават за грабването на Елена. ↑

[18] *Третото честито възлияние*. На пиршествата били извършвани три възлияния, последното от които — винаги в чест на Зевс-Спасител. Към Зевс били отправяни прославни песни и молитви.

↑

[19] *Калхас* е птицегадателят на ахейската войска. ↑

[20] *Апия* е Арголида; срв. „Молителките“, ст. 267–274. ↑

ПЪРВИ ЕПИЗОД

Влиза Хорът.

ХОР

Дойдохме, Клитемнестро, с почитания.
Защото дълг е да се тачи царева
жена, когато тронът на съпруга ѝ
е празен. С радост бихме чули — вести ли
узна, или с надежда сладка жертвуваш.
Но ако ти мълчиш, не настояваме.

КЛИТЕМНЕСТРА

О, с благи вести, както казват хората,
от майка-нощ дано се пръкне утрото!
Радостта надхвърля днес надеждата.
Приамовия гард превзеха нашите!

ХОР

Що думаш! Ах, не можем да повярваме!

КЛИТЕМНЕСТРА

Ахейска стана Троя — не разбрахте ли?

ХОР

От радост насълзиха се очите ми!

КЛИТЕМНЕСТРА

Да, взорът ви твърди, че сте ми предани!

ХОР

Какво, надеждна ли е новината ти?

КЛИТЕМНЕСТРА

Да, как не! Само — да не ме измами бог!

ХОР

Дали не вземаш сънища за истини?

КЛИТЕМНЕСТРА

О, в блян на морен дух не бих повярвала.

ХОР

Не те ли пълнят с радост празни слухове?

КЛИТЕМНЕСТРА

Присмиваш ми се като момиченце.

ХОР

От колко време са превзели Илион^[1]?

КЛИТЕМНЕСТРА

От тази нощ, от майката на този ден.

ХОР

И кой вестител се яви тъй вихрено?

КЛИТЕМНЕСТРА

От Ида^[2] Хефест прати светли пламъци,
и факлите предават плам вестителен
един след друг. От Ида — на Хермейските
чукари в Лемнос^[3]. Островните пламъци
прие Атон^[4], връхът на Зевса. След това
висок и мощен се издигна пътникът
сияен, та прехвърли весел морския
простор, и като слънце пръсна огнена
позлата към върхарите на Макистос^[5].
А стражът там не закъсня, не бе надвит
от сън, и своята служба не забрави той,
та пламъкът достигна до еврипските
води^[6], далеч, до стражите в Месапия.

А те запалват стара хвойна — купище —
и тъй препращат още по-насам вестта.
Могъщ и с неотслабена сила, пламъкът
прехвърли като месечина светнала,
Азопово поле^[7], и в китеронските
скали^[8] събуди сменното сияние.
На този плам отвърна мигом стражата,
запали огън по-голям, от колкото
бе казано. През Горгопида^[9] пламъкът
прескочи, стигна Египланкт^[10] със заповед
до стражите да не забравят огъня.
И те запалват и препращат с буйна мощ
огромна огнена брада, та блясъкът
да мине склона стръмен на саронското
пристанище^[11]. Па скочи, па дойде след туй
до върха на Арахна^[12], до крайградските
скали двореца на Атридите.
Правнук е този пламък на идейския^[13].
Така разпоредих на факлоносците —
един на друг да си предават пламъка.
Тъй победи и първият, и сетният
бегач. Това е моето свидетелство,
изпрати ми го моят мъж Илион.

ХОР

Ще се помолим, жено, на безсмъртните.
Бих желал да чуя пак словата ти,
отново да ме смае новината ти.

КЛИТЕМНЕСТРА

Днес Троя е в ръцете на ахейците.
И сякаш чувам несъгласни викове.
Налей оцет и масло в съд — и никога
не ще се те съединят приятелски.
Така и победени с победители
не сливат глас. Различна е съдбата им.

Едните са се свлекли между трупове
на братя, на мъже и на родители,
чиято участ те, децата, никога
не ще оплачат с глас свободен. Другите —
след нощното сражение се втурнали
да се наситят с туй, което в Илион
намерят и не пазят редовете си.
Не, всеки воин е изтеглил жребия,
и негов дом е всяка от превзетите
троянски къщи, няма вече нощната
роса и голата земя. И радостен
и без да се бои, ще спи той цяла нощ.
И ако боговете и светините
на този край поробен тачат, никога
не ще изпадне в робство победителят.
Дано не върхлети бойците някаква
греховна страст да грабят забраненото!
Защото трябва пак за към родината
да минат пътя, който са изминали.
Но даже да не съгреси войската ни,
Ще се разбудят кървите на мъртвите,
макар че няма ново злодеяние.
Това ти казвам аз, жената! Правото
да победи, да няма колебание!
Аз искам да изпитам пълно щастие!

ХОР

Жена, мълвиш разумно, като мъдър мъж.
А аз, изслушал верните известия,
Сега ще изрека слова молитвени.
Че бог ми дава радост подир мъките.

Калитемнестра излиза.

Повелителю, Зевсе! Приятелко Нощ!
Ти, която ни даде победа!

Връз троянските крепости хвърлихте вий
всепокриваща мрежа, и нито голям,
нито малък ще наиде избавя сега
от голямото зло,
от бедите на тежка робия!
Славя Зевса велик, че извърши това
и въздаде на госта! На Париса това
отмъщава! Отдавна опънал бе той
тетива, и не литна стрелата без цел
и без време далеч над звездите.

[1] *Илион* — Троя. ↑

[2] *Ида* — планина в Троада; *Хефест* — бог на огъня, тук — самият огън, запален на Ида. ↑

[3] *Лемнос* — остров в северната част на Егейско море. ↑

[4] *Атон* — планина в Халкидическия полуостров. ↑

[5] *Макистос* — планина в Евбея. ↑

[6] *Евриски води* — протока между Евбея и континентална Гърция. *Месания* — планина в Източна Беотия. ↑

[7] *Азопово поле* — равнината, през която тече река Азоп, в Беотия. ↑

[8] *Китеронските скали* — на Китерон, планина между Беотия и Атика. ↑

[9] *Горгопида* — езеро в коринтската област. ↑

[10] *Египланкт* — планина в Мегарида, югозападно от Атика. ↑

[11] *Саронското пристанище* — залив в Егейско море, между Атика, Мегарида и Арголида. ↑

[12] *Арахна* — планина в Арголида. ↑

[13] *Идейски* — от Ида; срв. забел. към ст. 281 ↑

ПЪРВИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Ще кажат, че от Зевс е този удар.
Това е твърдо лесно да се види.
От Зевс е тяхната съдба. И никой
не ще рече — нехаят боговете,
че се потъпква светостта
от смъртните. Греховна реч!
Бедата е дете
на дръзките дела
на люде прекомерно горделиви,
на люде с прекомерно пълни къщи.
Че мярката е най-добро. Аз искам
щастие безбурно.
Доста е то за мъдреца.

Няма закрила от онзи,
който, опит от богатство,
дръзко погазва закона.
Правдата. Той ще погине!

Първа антистрофа

Влече го бясно дръзката съблазън,
омразна рожба на беда безкрайна.
И всеки цяр е всуе. Че не чезне
грехът, той свети със злокобен блясък.
И както лошата пара,
изтрита от безброй ръце,

чернее, тъй и той
разкрива своя лик.
Като дете той гони бърза птица
и струпва връз града безкрайни скърби.
Молитвите му никой бог не чува.

Бог поваля онзи,
който погазва закона.

Ето, и Парис пристига
в славния дом на Атрида^[1]
и осквернява трапезата,
като отвлича жена му.

Втора строфа

На гражданите тя^[2] остави копия
да острят, щитове да блъскаат,
да стягат кораби за поход,
а смърт занесе, вместо зестра, Илион.
Премина леко тя
през портите с безумна смелост. Викнаха
с горък стон пророците в двореца:
„Уви, палат, палат, и вие, вожди!
Ах, брачен одър, ах, любовни стъпки!“
Застана мълком поразен,
без хулна реч на устни,
съпругът ѝ бленува,
че призракът на тая, що побягна
отвъд море, владее пак дома му.

Нему са вече противни
статуи, ваяни дивно.
Те са лишени от поглед.
Няма у тях Афродита.

Втора антистрофа

На сън му се явяват скръбни образи,
видения, които носят
напразна радост. Да, напразна,
защото сякаш вижда своето щастие,
и само подир миг,
изплъзнал се от жадните обятия,
полита след съня лъжовний образ.
Такива са нещастията в къщи,
такива — даже още по-жестоки.
А ето, че във всеки дом,
от който тръгнаха бойци
за краища далечни,
сега царува нетърпима болка
и тя ранява право във сърцето.

Който проводи близък,
помни лика му. Но вместо
воини в къщи се връщат
урни студени и пепел.

Трета строфа

Атрей приема люде, връща трупове.
С везни ръце, той мери в битки кървави.
От Илион изпраща
на близки и роднини
 вместо воина сърцат
 само хладния му прах
 в хубаво напълнен съд.

Оплакват едного, че бил юначен мъж,
а другиго — че славно паднал в битките
заради чужда жена.

Тъй със сподавен глас мълвят.
Болка и мисъл зла пълзи
срещу двамината вождове.

Други пък там, край стените

на илионската крепост,
легнаха в гроб. И враждебна,
скри ги навеки земята.

Трета антистрофа

А тежка е речта на гневни граждани,
отплата иска тя за страшни бедствия.
Боя се да не чуя,
че зло в нощта се крие.

Който много кръв е лял,
в него взори вперва бог.

А щастливият злодей
след време свъргват черните еринии,
унищожават неговото щастие.

Този, когото те сразят,
пада безсилен. Бляскав дял
в тоя живот е зло — че Зевс
стреля с очите си мълнии.

Тихото щастие вземам.
Че не желая да бъда
ни градоборец прославен,
нито пък роб на други.

Епод

От този доброчестен плам
се пръсна вредом из града
мълва. Но вярна ли е тя,
или е божия лъжа — кой знае?
Та кой е толкова дете и толкова
безумен, че от тая вест на огъня
да се възпламени, а после,
когато се чуе другата вест, да страда?
Присъщо е при женска власт
да се въздава слава предивременно.

Жената лесно вярва, и разнася се
крилат слухът. Но с бърза смърт
умира възвестеното от женски глас.

[1] *Атрид* тук е Менелай. ↑

[2] *Тя* — Елена. ↑

ВТОРИ ЕПИЗОД

ХОР

След миг ще разберем дали сияйните
огньовете и сигналите на пламъка
са истинни, или като видение
насън ни мами блясъкът им радостен.
Вестител, виждам, иде откъм залива,
на чело с клонки лаврови. Говорят ми
калта и брат й — тоя ненаситен прах, —
че не е безмълвен, нито само с пламъци
и дим от клони носи той известия
или за още по-големи радости,
или... не искам да мълвя за другото.
Добро е да се притури към вестеното!
А който пожелава друго, сам дано
сбере плода престъпен на сърцето си!

Влиза Вестител.

ВЕСТИТЕЛЯТ

Аргейска бащина земя, завръщам се
подир десетата година! Много са
разбитите надежди, ала сбъдна се
една от тях. Не вярвах, че в аргейската
земя ще имам гроб до най-любимите.
Привет, о земьо, светъл зрак на слънцето,
всевишни Зевсе, ти, питийски властнико^[1] —
ти, който вече не отправяш своите
стрели към нас! А беше тъй безмилостен
покрай Скамандър^[2]! Помощ и спасение
ни дай отново, Аполоне! Викам аз

и всички родни богове, и Хермеса —
закрилник, драг вестител, на вестители
кумир. Героите, които пазеха
войската, да приемат оцелелите
със милост. Царски двори, стаи хубави,
и вие, божества, с очи към слънцето!
След толкова години с ясни погледи
срещнете царя днес тъй, както някога
преди! Че иде Агамемнон, носейки
в дълбоката ви нощ лъчи от слънцето.
Любезно го приветствайте, заслужил е —
Че той погребва Илион с лопатата
на Зевса, отмъстителя, погуби го,
погинаха светилищата, божите
олтари и родът му. Та в такъв ярем
го впрегна цар Атрид и, ето, преблажен
се връща, най-достоеен между смъртните
за чест. И Парис, и градът му никога
не ще рекат, че тяхното деяние
надхвърля техните тегла. Плати си той
за кражба и грабеж, изгуби плячката,
погуби дивен бащин дом, отечество.
Платиха дважд греха си Приамидите^[3].

ХОР

Честит бъде, херолде на войската ни!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Така честит, бих срещнал и смъртта днес!

ХОР

Измъчи те копнежът по родината!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Така, че днес проливам сълзи радостни.

ХОР

Но сладка скръб е мъчила душата ви.

ВЕСТИТЕЛЯТ

Какво говориш? Не разбрах словата ти.

ХОР

Жадувахте, но и за вас жадуваха.

ВЕСТИТЕЛЯТ

Земята е копняла по войската си!

ХОР

Как често в тъмна мъка сме въздишали!

ВЕСТИТЕЛЯТ

Отде такава люта скръб в сърцата ви?

ХОР

Мълча — това е цяр на теглилата ми.

ВЕСТИТЕЛЯТ

Бояли сте се, че го няма царят ви?

ХОР

И аз бих срещнал днес смъртта си радостен.

ВЕСТИТЕЛЯТ

Та всичко свърши с хубав свършек. В дълъг низ
годините минаваха и хубаво,
ала и лошо. Кой, освен безсмъртните,
прекарва само в щастие живота си?
За мъките и бурите, за твърдата
постеля няма да говоря. Нямаше
ни час на ден без вопли и стенания.
По суша — още повече нещастия:
пред вражите стени лежеше станът ни,
и от небе, и от земя в ливадите

ни квасеше росата и разяждаше
одеждите, настръхваха косите ни.
А зимата-птицеубийца, снежните
виелици на Ида или страшната
горещина, когато в пладне, легнало
в покоите си, спи морето спокоен сън?
Защо да жалим? Трудностите минаха.
Отминаха за мъртвите — те никога
дори не ще мечтаят за възкръсване.
Защо да изброяваме умрелите,
защо да мъчим с тежък спомен живите?
И аз извиквам: Сбогом, сбогом, бедствия!
За нас, които оцеляхме в битките,
доброто победи, пропадна лошото.
И ние гордо ще речем пред слънцето,
което гледа и море, и земна твърд:
„Аргивийските войски превзеха Илион
и като дар за вечни дни поставиха
трофей пред вас, о богове на Гърция!“
И който чуе туй, да слави нашия
народ и наште вождове! Прославяйте
и Зевсовата благодат! Ти всичко чу.

ХОР

Признавам, победиха ме словата ти.
Че вечно млад за знания е старецът.
Но те засягат повече палатите
и Клитемнестра — с тях и аз съм радостен.

Влиза Клитемнестра.

КЛИТЕМНЕСТРА

О, аз отдавна възликувах радостна,
когато нощен плам вести за първи път,
че Троя е превзета и съборена.
И някой рече укорно: „На пламъка

повярвай ти, че са разбили Илион!
Е, да, жената вярва в празни работи.“
Била съм луда, според тези приказки!
Но аз принесох жертви и навред в града
по женски обичай подехме възгласи
на радост, а сред храмове присипвахме
с тамянов пушек благовонни пламъци.
Защо сега да ви приказвам повече?
Че от самия цар ще чуя другото.
Но да побързам да посрещна бляскаво
достойния си мъж, че иде. Има ли
по-светло слънце за жена от слънцето
в деня, когато тя отваря портите
пред своя мъж, спасен от бог? Вестете му
да дойде час по-скоро, скъп на всинца ни!
Той предана ще наиде в къщи своята
съпруга, вярна кучка на палата му,
добра за него, зла за враговете му,
във всичко друго — същата. И ни един
печат не е разбила през годините.
И с никой мъж не знае грешни радости,
тъй както и да багри в кръв оръжие.
За благородната жена не е позор
една хвалба, в която има истина

(Излиза.)

ХОР

Така ти каза тя, вникни в словата й —
това е реч за вещи тълкуватели.
А ти кажи, вестителю, пристига ли
ведно с войската, жив и здрав, сред своите
и Менелай, водителят ни обичен?

ВЕСТИТЕЛЯТ

Не мога да ви мамя с думи хубави,

че много дълго няма да се радвате.

ХОР

Дано вестта е радостна и истинна!
Разкрива се в лъжовна вест измамата.

ВЕСТИТЕЛЯТ

Изчезна от войската на ахейците
ведно със своя кораб. Слово истинно!

ХОР

Дали се отдели от вас при Илион
или пък буря го отби от флотата?

ВЕСТИТЕЛЯТ

Като стрелец улучи ти мишената —
изрече страшно зло с едничка думица.

ХОР

Ала какво мълвят сега моряците
за Менелая — мъртъв ли е, жив ли е?

ВЕСТИТЕЛЯТ

Това не знае никой — само Слънцето,
което храни тази твърд с лъчите си.

ХОР

Кажи, как почна, как завърши бурята,
изпратена от божи гняв на флотата?

ВЕСТИТЕЛЯТ

С език злокобен този ден на щастие
не бива да скверним, ако почитаме
небето. А когато за разбита рат
вестителят мълви с очи наведени —
как обща рана зее върху цял народ,
как много люде са далеч прокудени

от онзи двоен бич, любим на Ареса,
от двойна язва, от двувърхо копие —
тогава трябва под гнета на скърбите
да пее химн на черните еринии.
Но днес, когато ида с вести радостни
във този град честит и благоденстващ,
да смесе ли добро и зло, разказвайки
за бурята, от божи гняв допратена?
Заклеха се най-първите противници —
море и огън — и съюз направиха
да турят край на клетата аргивска рат.
Бе нощ, когато се развихри бурята.
Тракийски вихри блъскат нашите кораби
един о друг. Те удрят носовете си
и в тая бясна сприя под пороен дъжд
изчезнаха, подкарани от лихия
кормчия. И когато светна слънцето
видяхме, че от труповете и корабни
отломъци бе цъфнало Егейското
море. А нас и кораба ни не човек,
а бог спаси от явна смърт, избави ни,
като пое кормилото в ръцете си.
Спасителна Съдба седеше в кораба,
и нито морски бездни ни погълнаха,
ни в брегове скалисти се ударихме.
Избягнаха смъртта в морето, след като
изгря денят, не вярвахме на своята
избава; пак застрадахме в сърцата си
за бедните сразени свои воини.
И ако има някой оцелял сега,
той мъртви ни нарича и естествено —
нали за него ние мислим същото!
Но нека бъде на добро! Да вярваме,
че Менелай ще дойде между своите!
И ако жив и зрящ го вижда слънцето,
с подкрепата на Зевса, който никога
не е желал да порази Атридите,

аз вярвам, ще се върне той в родината.
Това, което казах, знай, е истина.

(Излиза.)

[1] *Питийски властник* е Аполон, славен в Делфи (Пито̀). ↑

[2] *Скамандър* — река в Трояда. Вестителят припомня страданията, с които Аполон отрупал ахейците, след като техният вожд Агамемнон се отнесъл непочтително към неговия жрец Хриз; срв. „Илиада“, I, 43–52. ↑

[3] *Приамиди* са синовете на Приам (Парис, Хектор и др.). ↑

ВТОРИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Кой ли я нарече тъй —
истинно за вечни дни?
Не ли някой бог невидим, който
виждал жребият ужасен,
името й ни внуши?
Нейният брак донесе спор,
смърт означава тя, Елена^[1]:
смърт за кораби, смърт за люде,
смърт за крепости; тя остави
брачно ложе и под попътен
лъх отплава далеч на изток,
а безброй ловци със щитове се втурнаха
по чезнещите корабни следи,
па спряха на симоентския
разлистен бряг^[2], за да почнат
страхотна, кървава свада.

Първа антистрофа

Неотстъпна, Яростта
вмъкна в Троя с този брак
враг — за да заплащат в бъдно време
за трапеза осквернена,
за закрилника й Зевс
тези, които пяха химн
в чест на невястата, онази
песен сватбена, що ехтеше,

пята буйно от всички близки.
Да, но древният град Приамов
много скоро и друга песен,
многосълзна занарежда, викна той,
че Парис бил улучил страшен брак,
защото с горки ридания
видя как всуе проливат
кръвта си толкова люде.

Втора строфа

Някой някога взел дома си
лъвче. Нямало майка то,
още било невръстно.
Кротко било то изпървен,
мило и драго млади,
радост голяма за стари.
Па го вземали в ръце
като мъничко дете.
Махало бодро с опашка то,
щом му подавали нещо.

Втора антистрофа

Но пораснало, и тогава
бащин нрав показало то.
От благодарност избило
Стадото, па на богат пир
се нагостило незвано.
В кърви плувнал цял домът,
всички вдигнали ръце
пред голямата беда,
като че демон на злото бог
пратил на тази къща.

Трета строфа

Така и тя, Елена, стигна в Илион.
Бих рекъл — образ беше тя
на морска шир безветрена,
украса на един имотен дом,
 нежно стрелящи очи,
 цвят любовен, сърцеяден.

Но измени се и положи
печален край на своя брак
тя, страшната, зловещата
в дома на Приамидите,
тя, пагубната фурия,
проводена от Зевса.

Трета антистрофа

Мълвят една старинна дума смъртните:
когато стигне своя връх
едно човешко щастие,
то ражда, не умира без чада.

 От благата съдба
 никнат теглила безкрайни.

Но аз не мисля като други —
те: знам, единствен грях плоди
и други грехове от себе си,
и те са като първия.
А пък в дома на Правдата
прекрасни рожби има.

Четвърта строфа

Но стара дързост ражда нови дързости,
и те се пръкват в людските беди,
когато дойде времето на новото
рождение, а с него —
един нечист, всесилен, необорен дух
и дързостта на черното злочестие,
прилика на своята майка.

Четвърта антистрофа

А Правдата блести и в задимената
къщурка и за праведен живот
възнаграждава. Тя извърща взора си
от златните чертози,
градени с кръв, и гледа благочестия;
не тачи тя властта, с позор белязана.
И всичко до край довежда.

[1] Името Елена, по народна етимология, Хорът тълкува като „погубителка на кораби“, но смята за нужно да разшири значението му, като го отнесе също към хора и крепости. ↑

[2] *Симоентския... бряг* — на Симоент, река в Трояда, приток на Скамандър. ↑

ТРЕТИ ЕПИЗОД

Влиза Агамемнон на колесница, с него — Касандра.

ХОР

Царю, сине Атреев, ти, който разби
крепостта на Приам!
Как ли бих изразил почитта си към теб,
ала без да нахвърлям и без да смаля
тъй, което дължим?
А мнозина клонят към притворния вид
и погазват свещената правда.
Със злочестника всеки сред нас е готов
да поплаче, но няма зъбът на скръбта
да ухапе и нему сърцето,
и се радва с честития, като криви
в лицемерна усмивка враждебни уста.
Ала който познава човешкия род,
той не ще се помами по хитрия взор,
откъдето прозира уж вярно сърце,
а пък в него — престорена дружба.
И когато провождаше нашата рат
по Елена, не крия, ти беше за мен
безразсъден човек, и си мислех, че ти
си негоден кормчия на своята глава,
че подкара на смърт
пряко воля народна войската.
Но сега дружелюбно и с цяло сърце
поздравявам достойните войни аз.
А след време се взри, та ще видиш и кой
между нашите хора е бранил града,
и кой е нехаел за него.

АГАМЕМНОН

Привет на Аргос и на боговете му
най-първо! Те ме върнаха в родината
и с тях разбих Приамовата столнина
за право дело. Боговете не с език
решиха — те единодушно хвърлиха
във кървавата урна жребий гибелен:
за Троя смърт! А другата ръцете им
докосваха, поставяйки надеждата.
И днес се виждат в пушек съсипните й.
Беда е в Троя. С пепелта умираща
се носи тежък мирис на погинали
блага. Сега — да въздадем признателност
на боговете. Пълно беше нашето
възмездие, че заради една жена
цял град срази аргивското чудовище,
народът лекощитен, скрит в утробата
на коня. Че при залеза на Квачката
се втурна пряко крепостта и — лъв свиреп —
залочи той неудържимо царска кръв.
На боговете посветих началото.
А туй, което каза ти, споделям го,
твърдя го и самият аз, единни сме:
не всеки тачи своите приятели,
когато те успяват, без да чувства
и завист. Че отрова е в сърцето му,
и двойно страда от това завистникът:
измъчва се от собствените си бедствия,
и сетне пред сполуката на другите.
Изпитах го! Познавам огледалото
на дружбата — били са отражение
на сянка лицемерните приятели.
Едничък Одисей, дошъл във флотата
принуден^[1], щом се впрегна, беше винаги
до мене. Жив ли е сега, умрял ли е —
не зная. Всичко друго — за държавата,
за боговете — дружно ще обсъждаме

в събранието. Нека всички гледаме
доброто да се закрепим за в бъдеще.
Където трябва средства изцелителни,
грижовно с нож и огън ще опитаме
да отстраним заразата и болката.
Сега — да вляза вътре, при огнището,
с привет към боговете — те ме пратиха
в далечен път и пак дома ме върнаха.
Победо, с мен пребъдвай както винаги!

Клитемнестра, следвана от прислужница, излиза от палатите.

КЛИТЕМНЕСТРА (към Хора)

Мъже! Вий, чест и слава на аргивците!
Не ме е срам да изрека пред всинца ви,
че любя своя мъж. Минава с времето
у хората свенът. И не по разкази
на друг сега ще кажа за живота си
злочест, догдето той стоя под Илион.
Най-първо, зло голямо за жената е
Самичка да остане, без съпруга си —
и радост да научи, пак е горестна.
Един ще дойде, втори... и един след друг
с по-страшни вести грачат над палатите.
Ако мъжът ми беше ранен на толкова
Места — тъй както слуховете донасяха, —
решето би била сега снагата му.
Да бе умирал толкоз пъти, колкото
Вестиха, той би рекъл, че е с три тела —
нов Герион^[2], — че триж е взел мъртвешки плащ,
умирайки със всяко от телата си.
Та поради такива страшни слухове
от шията ми, неведнъж притягана
с въже, насила примката са сваляли.
Затуй сега не е дома (тъй както е
Прилично) и на верността ни залогът —

Орест. Не се учудвай. Възпитава се
от верния съратник твой, от Строфия,
фокидиеца. Той казваше за двойната
опасност — и за тебе там, по Илион,
пък и за нас, ако народни смутове
сметат съвета, че обичат хората,
щом паднеш, да те тъпчат още повече.
Знай, няма хитрост в тези разсъждения.
А буйните потоци на сълзите ми
пресекнаха, в тях няма нито капчица.
С очи безсънни плачех аз, изплаках ги,
очаквах твойте упорити пламъци
да заговорят. А заспя ли, буди ме
комарът с тънко свирене, и виждам те
отново сред беди, а те са повече,
отколкото минутите на дрямката.
Но всичко претърпях и с облекчение
ще кажа: Ей, мъжа ми, ето кучето
на стадото, ей котвата спасителна,
и стожера, и рожбата единствена;
ей сушата, нечакана от война,
и слънчевия светъл зрак след бурята,
и бистрия поток за жадни пътници.
Ах, радвам се на твоето спасение,
затуй те срещам с толкова приветствия!
Назад, о Завист! Толкова страдания
претеглихме до днес! Сега, любезни ми,
слезни, ала не стъпвай с крак по голата
земя, о разрушителю на Илион!
Слугини, ще се бавите? Заръчах ви
по пътя му килими да настелете!
Да се застели с пурпур, че нечакано
в палатите ни го доведе правдата!
А после, с будна мисъл, с помощ божия,
ще сторя както ориста е съдила.

АГАМЕМНОН

Дете на Леда^[3], на дома ми стражнице,
речта ти съответствува на моето
отсъствие, бе дълга. Но похвалата
би трябвало да бъде дар от другиго.
И, после, приеми ме без изнеженост,
не съм жена: недей, като пред варварин,
надава този вик, простряна наземи,
недей събужда Завистта, постилайки
земята! Че за бог са тези почести.
Та смъртен съм, не мога безбоязнено да
тръгна върху тези пъстри тъкани!
Човек, не бог приветствуй в лицето ми!
И без килими, без одежди пурпурни
мъжът е славен. Разумът е най-велик
божествен дар. И нека облажваме
човек, завършил в щастие живота си!
Аз казах, че не съм без страх пред другото.

КЛИТЕМНЕСТРА

Недей престъпва моето Желание!

АГАМЕМНОН

Не ще престъпя своето решение!

КЛИТЕМНЕСТРА

От страх ли си се врекъл на безсмъртните?

АГАМЕМНОН

Добре обмислих всичко и — изрекох го.

КЛИТЕМНЕСТРА

Приам на твое място как би действувал?

АГАМЕМНОН

Аз мисля, би вървял въз пъстри губери

КЛИТЕМНЕСТРА

Тогава се не бой от людски укори.

АГАМЕМНОН

Могъщо е народното съждение!

КЛИТЕМНЕСТРА

Комуто не завиждат, е нищожество.

АГАМЕМНОН

Не е присъща на жената войнственост!

КЛИТЕМНЕСТРА

Та срам ли е да победа честития?

АГАМЕМНОН

А държиш ли много на победата?

КЛИТЕМНЕСТРА

Послушай ме, и сам ми дай надмощие.

АГАМЕМНОН

Да бъде тъй! Събуйте ми обувките,
послушните робини на нозете ми.
И никой бог дано не хвърли зло око
върз мене, като газя в тези пурпури!
Страхувам се, че ще повредя с моите
нозе такива скъпоценни тъкани.
Но стига по това! А тая странница^[4]
любезно приеми. Че който властвува
с добро, към него бог отправя топъл взор.
Че никой сам не се запряга в робския
хомот, а тя, цветец между съкровища,
дарена от войската мен, със мен дойде.
Принудиха ме думите ти, слушам те,
отправлям се дома по пътя пурпурен.

(Тръгва към двореца.)

КЛИТЕМНЕСТРА

Морето — кой ще пресуши водите му? —
безспир създава пурпур, драгоценното
като сребро багрило за одеждите.
А в къщи с божа помощ, царю, имаме
от него, не познаваме оскъдица.
Земята бих застлала с много тъкани,
ако жреците бяха ми предсказали,
че те ще бъдат откуп за душата ти.
Щом има корен, стига чак над къщата
листакът и я пази в летни зноеве.
Ти пак дойде в огнището бащино,
и ти си лятна жега посред зимата.
Когато Зевс налива ягоридата
със вино, хлад и свежест е за къщата
да се завърне в своя дом стопанинът.
О Зевсе, Зевсе, чуй ме, извършителю!
Мисли за туй, което ще извършиш днес!

Излизат.

[1] Одисей се престорил на луд, за да избегне участието в похода срещу Троя; срв. Софокъл, „Филоктет“, ст. 1025–1026. ↑

[2] *Герион* — гигант с три тела и три живота, който, според легендите за Херакъл (Херкулес), трябвало да бъде убиван трикратно.

↑

[3] *Леда* — майка на Клитемнестра и Елена. ↑

[4] *Тая странница* е Касандра. ↑

ТРЕТИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Ах, защо неспирен страх
мъчи моето сърце,
пълно с предусещания кобни?
Глас, нито канен, ни зван,
прорицания реди.
И защо не го презра
като сън неразрешим —
та да сетя смелостта
пак във своето сърце!

А вече много дни
изминаха, откак
на пясъчния бряг
с развързани въжа
потегли в път за Троя флотата.

Първа антистрофа

Те се върнаха, и аз
знам това, видях ги сам.
И все пак душата ми подема
химна зловец на смъртта,
в който лирата мълчи.
Няма, няма бодростта
на надеждата у мен!
Знае моята душа:
От предчувствия трепти
в гърдите ми безспир

тревожното сърце.
Но нека всичко туй
да бъде празен страх
и да остане тъй несбъднато!

Втора строфа

С твърде несигурен край е преголямото
щастие — само стена го дели
от съседката-болест, която
върхлита връз него.

Пори вълните житейският
кораб, но в скрита скала се разбива.
И ако с разумен страх
изоставиш малка част
от богатствата си, знай —
няма да загине цял
твоят дом, богат с имане,
корабът ще оцелей.
Скоро богатите Зевсови дарове
на катагодно браздените ниви
нуждата ще победят.

Втора антистрофа

Щом се пролее веднъж от удар гибелен
черната кръв на човека, о, кой
ще я върне с магически слово?
Та Зевс не смири ли
онзи, който умееше
даже мъртвец да вдигне от гроба?
Ако божия съдба
нам не беше дала дял
повече да не мълвим,
ти би казало сърце,
би преварило езика.
Но сега се вайкаш в мрак,

страдаш от болка, че нямаш ни капчица
вяра — да каже спасителна мисъл
пламналата ми душа.

ЕКЗОД

Влиза Клитемнестра.

КЛИТЕМНЕСТРА

И ти се прибери дома, не чуваш ли,
Касандро? Зевс поиска да участвуваш
във обряда, като застанеш заедно
със многото други роби край олтара ни,
та слез от колесницата, не се гордей!
Че и синът Алкменин^[1], казват, някога,
продаден, свил насила врат в робинята.
Щом тоя жребий ни се падне, радост е
да найдем господари на съкровища
от памтивека. Който неочаквано
сбере богатство — е суров към робите.
У нас ще получаващ обичайното.

Касандра мълчи.

ХОР

На тебе дума, ясни са словата й.
И щом си в плен съдбовен, то послушай я,
ако ще я послушаш... Не желаш ли?

КЛИТЕМНЕСТРА

Ако не бъде непозната, варварска
речта й като ластовиче пискане,
словата ми ще стигнат до сърцето й.

ХОР

Върви. За тебе туй е най-полезното.

Послушай я, па слез от колесницата.

Касандра мълчи.

КЛИТЕМНЕСТРА

Аз нямам време да стоя пред портите.
Че посред къщи, близо до огнището,
стоят овце и чакат нож. Ах, никога
такава радост аз не съм очаквала!
А ти ще ме послушаш ли? Не се бави!
Ако ли не разбираш пък езика ни,
кажи не с говор, а с ръце, по вашенски.

ХОР

На тая чужденка е нужен, види се,
тълмач. Прилича на току-що хванат звяр.

КЛИТЕМНЕСТРА

Без ум е, слуша само яростта си тя.
Града си в плен на врагове оставила,
дошла е тук. Ще свикне тя с юздите си,
когато ги облее с пяна кървава!
Мълча, не ще се унижавам повече!

(Влиза в двореца.)

ХОР

Пък аз не ѝ се сърдя, съжалявам я.
Върви, злочеста, слез от колесницата,
склони глава и приеми хомота си!

КОМОС

Първа строфа

КАСАНДРА

Ах, горко ми! Ах, горко ми!
Аполоне! Аполоне!

ХОР

Какво заохка и завика Локсия?
Та него не зоват с печални стонове!

Първа антистрофа

КАСАНДРА

Ах, горко ми! Ах, горко ми!
Аполоне! Аполоне!

ХОР

Отново призоваваш бога с плачове,
а този бог не подпомага скръбните.

Втора строфа

КАСАНДРА

Аполоне! Аполоне!
Ти, водителю, погубителю мой!
Без мъка ме погуби ти за втори път!

ХОР

Изглежда, че предсказва своите бедствия.
И в робството е с божи дар в душата си.

Втора антистрофа

КАСАНДРА

Аполоне! Аполоне!
Ти, водителю, погубителю мой!
Без мъка ме погуби ти за втори път!

ХОР

В Атреевото. И — сама не знаеш ли,

чуй мене, няма да речеш: лъжовна реч!

Трета строфа

КАСАНДРА

А-а!

Богопротивен дом, видял пролята
от брата кръв, обезглавени трупове,
порои кръв, една човешка кланица!

ХОР

Надушва като кучка тая странница,
тя дири и току найде кървите!

Трета антистрофа

КАСАНДРА

А-а!

Ах, вярвам аз на тези мои знаци:
Децата плачат, колят ги, а техният
баща яде опечени месата им!

ХОР

Ний знаем твоята слава на пророчица,
но никакви пророци тук не искаме!

Четвърта строфа

КАСАНДРА

Но ужас! Ах, какво е намислила!
Каква голяма беда,
голямо зло замисля тя в палатите,
непоносимо, неизцелимо!
А помощта е далече!

ХОР

Не проумявам твоите пророчества.

Знам другото — мълвят го всички граждани.

Четвърта антистрофа

КАСАНДРА

А-а, на тъй ли дръзваш, безсрамнице?
Мъжа, с когото лежиш,
ти къпеш — ала как да кажа свършъка?
Та той е близо! Ръка! След нея
друга ръка поразява!

ХОР

Не те разбирам пак — че след загадките
прокоби тъмни чух и съм безпомощен.

Пета строфа

КАСАНДРА

А-а, а-а! Какво е пред очите ми?
Смъртта със своята мрежа?
Разстила я съпругата — участница
в убийството! Раздоре неуморен,
ликувай! Позорната
жертва е паднала!

ХОР

Защо събуждаш писъка на ериния
над този дом? Тревожат ме словата ти!
Студена кръв напират към сърцето ми,
подобна на тая, която у воин прободен
пресеква със живота, който гасне
при стъпките на идещата смърт!

Пета антистрофа

КАСАНДРА

А! Гледай, гледай! Настрани от кравата!

Коварно тя заплита
в одежда бика чернорог, поваля го
със удар, той се свлича във водата!
Това е коварното
кърваво къпане!

ХОР

Не ще се хваля, че тълкувам правилно
прокоби, но това е на нещастие!
Какво добро вещаят ясновидците
на смъртните люде? Със словообилно изкуство,
чрез много предсказания за мъки,
вселяват страх в човешкото сърце.

Шеста строфа

КАСАНДРА

Горко на мене, клета!
Каква ужасна участ! Виждам своята
при неговата зла несрета!
Защо доведе тук и мене, бедната!
За да умра до него! Мигар иначе?

ХОР

В душата ти е смут по воля божия,
сама за своя дял
несвестни песни пееш,
тъй както непрестанно плаче сивият
печален славей^[2]: „Итисе, о Итисе!“ —
и чезне в бездна скърби.

Шеста антистрофа

КАСАНДРА

Уви, уви! О жребий
на славей сладкогласен! Надарили го
с крилато тяло боговете,

със сладостен живот, лишен от горести.
А мене чака гибел от двуостър меч!

ХОР

Отде е твоят празен страх пред пращани
от бог злочестини,
та със страхотен, кобен,
и все пак ясен глас редиш вещания?
И кой разкрива пътя на злокобните
гадания пред тебе?

Седма строфа

КАСАНДРА

О, с тая сватба, с тая сватба Парис
погуби своя род!
Уви, Скамандре, бащини води!
Край твоя бряг отраснах аз, нещастната, отхранена от тебе.
Но скоро при Кокит^[3] или при урвите
на Ахерон^[4] ще да реда вещания.

ХОР

Ах, колко ясни са сега словата ти!
И младенецът ще ги проумее!
И чувствавам кървава рана в сърцето си
от твоя горък дял,
над който плачеш днес.
Къса се мойто сърце!

Седма антистрофа

КАСАНДРА

О, колко мъки, колко много мъки
в погубения град!
А жертви многобройни бе заклал
баща ми от добитъка в полята ни,
и нищо не помогна

да не претегли моят град съдбата си.
След миг и аз ще падна мъртва наземи.

ХОР

И тези думи са като предишните.
Кое ли божество с враждебна мисъл
върз тебе с нечувана мощ се е хвърлило,
та пееш песента
на мъки и смърт?
Как ли ще свършиш, не знам!

КАСАНДРА

Тогава, нека моето вещание
не гледа изпод було, както младата
невеста. Нека тръгне срещу изгрева
неудържимо, и пред светлината му,
като вълна, разпръсне ужас, по-голям
от този! Няма да мълвя загадъчно.
А вие сте свидетели, че, душейки,
вървя в следите на дела отколешни.
Не ще напусне този дом съзвучният
злокобен хор. Не пее той на хубаво.
Пиян от кръв човешка, още повече
беснее сред двореца сонмът дързостен
на неотстъпни кървави еринии.
Седят и пеят песента на първото
злодейство, плюят върху похитителя,
върху врага на брачно ложе братово.
Как, сбърках ли? Или като стрелец съм аз?
Лъжкиня ли съм, брътвеца пред портите?
Сега се закълни, кажи — не зная ли
на този дом злодействата отдавнашни?

ХОР

С какво ли може да помогне клетвата,
дори да бъде от сърце? Учудвам се —
отвъд морето, в чужди край си раснала,

а всички знае, като да си тукашна!

КАСАНДРА

От Аполон е моят дар пророчески.

ХОР

Навярно те е любил той, безсмъртният?

КАСАНДРА

Преди ме беше срам от туй признание.

ХОР

Така е, подгордява се щастливецът.

КАСАНДРА

Обзет от страст, към мене се домогваше.

ХОР

И, както е редът, чеда родихте ли?

КАСАНДРА

Склонила бих, ала измавих Локсия.

ХОР

А имаше ли вече дар пророчески?

КАСАНДРА

На своя град предричах всички бедствия.

ХОР

И как избягна гнева на Локсия?

КАСАНДРА

След моя грях не вярвах на словата ми.

ХОР

А нам се струва, че предричаш истини.

КАСАНДРА

Уви, уви! О-о! Каква беда!
Кръжи наново страховита болката,
тревогата на вещите гадания!
Ей, виждате ли, седнали над къщата
младежи? Как приличат на видения!
Деца, умрели като че са от свой човек!
В ръце държат месата си, изглеждат ми
като да носят — ах, ужасно ястие! —
черва и дробове, яде ги техният
баща! Затуй ви казвам: лъв безпомощен
останал в къщи, се обръща в брачното
легло — уви! — и готви отмъщение
за моя цар! Да, мой — аз нося робския
хомот. Води войска, погуби Илион,
а виж, не знае: кучката, с омразния
език приказва и нарежда радостна,
а — сякаш смърт коварна — готви краят му!
Такава дързост! Тя, жената, станала
убийца на мъжа! Какво чудовище
омразно да я назова? Двуглав ли змей,
или пък Сцила^[5], гибел за моряците,
свирепа майка на смъртта, издишваща
вражда към своя род? О, как ликуваше,
престъпницата, като победителка,
уж радостна от туй честито връщане!
Ако не вярва някой — все едно ми е.
Че бъдното ще дойде. Скоро, жалейки
ще кажеш: „Тя бе истинска пророчица!“

ХОР

Пирът, приготвен от кръвта на рожбите
Тиестови! Разбрах и тръпна, страх ме е,
че слушам не измислици, а истини.
Но другото съвсем смути душата ми!

КАСАНДРА

Ще видите смъртта на Агамемнона!

ХОР

Мълчи, злочеста, и приспи езика си!

КАСАНДРА

И няма цяр срещу това вещание!

ХОР

О, да, ако се сбъдне! Но да пази бог!

КАСАНДРА

Ти молиш тук. Те готвят там убийството.

ХОР

И кой ли мъж готви туй злочестие?

КАСАНДРА

О, ти не си разбрал добре словата ми!

ХОР

Но не разбирам кой тъкми това коварство!

КАСАНДРА

Та аз говоря твърде ясно елински!

ХОР

И Пития^[6] говори, но — неясна е.

КАСАНДРА

Какъв е този огън? Ах, обхваща ме!

Ликейски Аполоне^[7], милост, моля те!

Двуногата лъвица, дете с вълк лежа,

догде не бе дома си благородният

стопанин — лъв ще ме убие! Бедната аз!

Тя в съд отровен с бяс поставя моята

награда. Точи меч срещу съпруга си —
за да му плати, че ме е довел със себе си!
Защо за присмех нося тези накити,
повезките пророчески и жезъла?
Ще те строша преди смъртта си! Поврага
вървете! Че сама вървя подире ви!
Обогатете друга със злочестия!
О, гледай, Аполон съблича моята
пророческа одежда! Ах, безмилостно
осмивана от чужд и свой, но без вина,
видя ме той в пророческите накити!
Търпях да ме наричат нища, скитница,
гладница, просякиня и нещастница.
Пророкът, който стори мен пророчица,
ме е повел към жребия ми гибелен.
И днес ме чакат не олтари бащини,
а пън, опръскан от кръвта ми бликнала.
Но няма да загина незачетена
от богове. Ще дойде отмъстителят
и ще погуби майка си, за бащин дял
ще въздаде. Беглец е той, прокуденик,
ала ще увенчае всички бедствия
на своите, призван от гибел бащина.
Защо сега ридаш тъй, злочестнице?
Та щом видях това, което в Илион
се случи, туй, което победителят
сега понася все по воля божия,
ще тръгна твърдо към смъртта. Че дали са
голяма клетва боговете. Вас, врати,
като врати на ада аз приветствувам.
Но моля, нека бъде ловък ударът,
дано кръвта ми изтече без гърчове,
и лека смърт затвори в миг очите ми!

ХОР

Триклетата и премъдра жено, чухме те!
Но щом съзираш края си, защо вървиш

сама към него — като крава жертвена,
която бог подгонва към олтара си?

КАСАНДРА

В бавежа не съзирам избавление.

ХОР

Най-скъпи са последните ни мигове.

КАСАНДРА

Дойде денят. Безсмислено е бягството.

ХОР

Злочеста си от своята решителност.

КАСАНДРА

Такава реч не казват на честития.

ХОР

Но славна смърт е щастие за смъртния.

КАСАНДРА

Ах, татко мой, ах, братя мои доблестни!

ХОР

Защо се спря! От що си тъй уплашена?

КАСАНДРА

О! О!

ХОР

Защо заохка! Пак ли ужас някакъв?

КАСАНДРА

Ах, в тази къща вее гибел кървава!

ХОР

Нали се прави жертвоприношение!

КАСАНДРА

Не, то е сякаш гробно изпарение!

ХОР

Да, да, не е сирийско благовоние.

КАСАНДРА

Отивам. Ще оплача там и своя дял,
и участта на Агамемнон. Спри, живот!
Ах, странници!
Не тръпна като плаха птица в храстите.
Но след като загина, споменете ме,
когато заради жена жена умре
и мъж погине заради измамен мъж.
За този дар те моля днес пред гроба си.

ХОР

Оплаквам твоя край предречен, клетнице!

КАСАНДРА

Ще кажа още думица, ридание
над моя гроб. За сетен път пред слънцето,
пред зрака дневен, моля, нека моите
мъстители се разплатят със моите
убийци — на робинята погубена!

(Влиза в двореца.)

ХОР

Уви, човешки дял! Ако е щастие,
подобно е на сянка. А беда е ли е,
изтрива като гъба, всичко писано.
Това ме нажалява още повече.
О, на щастие няма насита човек!

Нему пътя към къщата, сочена с пръст,
не пресичат и никой не казва така:
„В тая къща недей влиза вече!“
И тогава блажените дадоха чест
да превземе града на Приам. Като бог
се завърна дома си. Но щом ще плати
за пролети от прадеди кърви
и със своята смърт ще изкупи смъртта
на отдавна погубени люде —
кой би рекъл, щом чуе за всичко това,
че над него е вечното щастие?

АГАМЕМНОН

(зад сцената)

О, смъртен удар порази снагата ми!

КОРИФЕЙ

Замълчете! Някой вика, че е смъртно поразен!

АГАМЕМНОН

(зад сцената)

О, горко ми! Поразен съм за втори път!

ПЪРВИ ХОРИСТ

Мисля, свършено е всичко, царят охкаше така!
Но, мъже, да поразмислим на какво да се решим!

ВТОРИ ХОРИСТ

Тогава аз предлагам да извикаме
на помощ при двореца всички граждани!

ТРЕТИ ХОРИСТ

Аз мисля да влетим, да изненадаме
убийците, догдето в кръв е мечът им!

ЧЕТВЪРТИ ХОРИСТ

И аз съм за такова предложение.
Гласувам: да вървим и да не чакаме!

ПЕТИ ХОРИСТ

Да, ясно е! Това е то, началото,
с което се подготвя тиранията!

ШЕСТИ ХОРИСТ

Но губим време! Те потъпкват мъдрото
съждение с нозе, не спи ръката им!

СЕДМИ ХОРИСТ

Не знам какъв съвет да дам. Щом действуваш,
потребно е да поразмислиш хубаво.

ОСМИ ХОРИСТ

И аз тъй мисля. Че не мога с никакво
решение да възкреса умрелия.

ДЕВЕТИ ХОРИСТ

Какво, и цял живот ще се прекланяме
под игото на властните натрапници?

ДЕСЕТИ ХОРИСТ

Не, тъй не може! Да умрем е по-добре!
Да изберем смъртта пред тиранията!

ЕДИНАЙСЕТИ ХОРИСТ

Но само виковете ни послужиха,
За да решим, че е загинал царят ни!

ДВАНАЙСЕТИ ХОРИСТ

Да разберем, след туй да негодуваме!
Едно е знаем, друго — предполагаме!

КОРИФЕЯТ

Напълно съм съгласен със последното —

да видим ще се случи с Агамемнона.

Тръгват към вратата на двореца. Тя се отваря и Клитемнестра се показва с кървав меч в ръка. Виждат се труповете на Агамемнон и Касандра.

КЛИТЕМНЕСТРА

Изрекох много думи според случая.
Сега спокойно ще река противното.
Как би поставил врага на враг, на мним другар,
онази мрежа на смъртта, но толкова
високо, че да не успее скокът му?
Отдавна тази битка бях замислила.
Забави се, но пак дойде победата.
Стоя, където му нанесох удара.
Признавам, сторих тъй, че той да не можеше
да се отбрани, да избегне своята
съдба. Обвих го с дълга дреха, с истинска
рибарска мрежа — плащ богат и гибелен.
Два пъти го ударих. С двойно викване
отпусна тяло. Като падна наземи,
прибавих трети удар — в чест на адския
владетел, избавителя на мъртвите.
Той падна, спря дъхът му, а от раната
запръска струя кръв, и тя лицето ми
покри с роса от черни капки кървави.
Зарадвах им се аз тъй, както семето
се радва, че кълни под влагата Зевсова.
Това е всичко, аргоски старейшини,
та радвайте се, ако ще се радвате,
но аз ликувам! Ако над умрелите
възливаме, то днес е най-заслужено.
Той с много, с гнусно зло напълни чашата,
но върна се, та я изпи до дъното.

ХОР

Учудва ни речта ти! Колко дръзка си,
за да се хвалиш тъй срещу съпруга си!

КЛИТЕМНЕСТРА

Като глупачка вие ме заплашвате!
Тогава, знайте, казвам го с безтрепетно
сърце. Не искам и да зная твоите
похвали или хули. Агамемнона,
мъжа ми, виждаш умъртвен от моята
въздаваща десница! Стига толкова!

ХОР

Строфа

Жена, какво ли
отровно земно ядиво,
каково ли морско питие погълна?
Извърши убийството,
презряла, отхвърлила
народните клетви! Ти нямаш отечество,
и целият град те мрази!

КЛИТЕМНЕСТРА

Сега пък ме осъждаш на изгнание,
на хорска омраза, на народните
проклетия, а нему нито думица
не възрази, когато той, не мислейки —
като че агне, взето от безчетните
стада, бе жертвен дар, — закла детето си^[8],
любимата си рожба, с нея вихрите
тракийски да смирява! Него трябваше
за този грях в изгнание да пратите!
А вие, щом ме чухте, мигом станяхте
сурови, мои съдници. Но казвам ви:
заплашвайте! И ако ми надвиете,
владейте! Но рече ли бог обратното,
ще дойде час — на ум да се научите!

ХОР

Антистрофа

О, ти си дръзка,
ти каза безразсъдна реч,
и сякаш подлудена от клането,
ти мислиш — украса е
кръвта по челото ти!
Презряна, от близки напусната, някога
смъртта със смърт ще изкупиш!

КЛИТЕМНЕСТРА

Тогава слушай думите ми клетвени.
Чуй, Правдо, отмъстила за детето ми,
чуй, Гибел, чуй, Еринио! Съсякох го
пред вас! Не ще пристъпи страх в чертозите,
догде кладе в огнището ми огъня
Егист, приятел предан, както винаги!
Че щит е той за мойто дръзновение!
Лежи опозорителят ми, сладката
любов на Хризейдите^[9] по Илион!
И неговата пленница, гадателка,
пророчица и дружка на леглото му,
и предана любовница по пътя му
на кораба! Не им е незаслужено.
Той падна тъй, а тя изпя последния
предсмъртен вопъл, както пее лебедът,
и днес лежи с любов до него. Нея той
доведе, за да подслади триумфа ми!

Първа строфа

ХОР

Коя мигновена смърт, смърт без страдания
и без приковаваща болест,
ще дойде и ще донесе за мене

вечния сън? Че падна
скъпият наш бранител, който
претегли много заради жена и днес
загуби от една жена живота си!

О, горко ни! Безумна Елено! Сама,
ти погуби тъй много, премного души
на бойци под стените на Троя!
Греха си увенча с дела безпримерни,
с неизличима кръв! Ти бе размирен дух
за този дом и гибел за стопанина!

КЛИТЕМНЕСТРА

О, недей призовава духа на смъртта
с възмутена душа! Не отправяй сега
към Елена гнева си — че тя била смърт,
че едничка погубила много бойци
от данайската рат
и отворила зеещи рани!

Първа антистрофа

ХОР

Ти демоне, който с бяс блъскаш чертозите
и двамата внука на Тантал^[10] —
ти вдигна две жени с еднаква дързост^[11],
Мойто сърце се къса!
Връз тялото му като гарван
злокобен е застанала и — вижте я —
тя пее нечестивите си напеви.

О, горко ни! Безумна Елено! Сама,
ти погуби тъй много, премного души
на бойци под стените на Троя!
Греха си увенча с дела безпримерни
с неизличима кръв! Ти бе размирен дух
за този дом и гибел за стопанина.

КЛИТЕМНЕСТРА

Прави думи изрекоха твойте уста,
назовавайки триждимогъщия дух
на рода Атрея. В гърдите ми той
е разпалил безкрайната жажда за кръв.
Незарасла една,
Нова рана се мигом разтваря.

Втора строфа

ХОР

Страшен в гнева си е този
Демон, когото ти прославяш!
Уви, то е скръбен спомен
за черна, безрадостна участ!
Уви, уви! От Зевс е то, от този
велик всепричинител, всетворец.
Какво постига смъртните без Зевса?
Какво не е замислено от бог?
Ах, горко ми, о царю, о царю любим!
Как да плача за тебе?
И какво да ти кажа от обич?
В тая тъкан на паяк лежиш умъртвен,
Поразен от престъпен удар!
Горко ми, ах! Срамно падна в леглото си,
притихнал от коварна гибел,
убит от жена си с меч двуостър!

КЛИТЕМНЕСТРА

Ти ме съдиш, задето извърших това.
Запомни и недей ме нарича жена
на тогова! И знай, че превърнат в жена
на тогова, на мъртвия, древният дух,
отмъстителят лих за ужасния пир
на Атрея, заплаща чрез днешната смърт,
като жертвува мъж за невръстни.

Втора антистрофа

ХОР

Кой ще докаже, че нямаш
дяд и вина в това убийство?
И как, и как? Отмъстител
За бащина кръв дойде.
А черният Арей беснее в тези
потоци от една и съща кръв.
Където и да мине, той ще иска
отплата за изядени деца.

Ах, горко ми, о царю, о царю любим!
Как да плача за тебе?
И какво да ти кажа от обич?
В тая тъкан на паяк лежиш умъртвен,
Поразен от престъпния удар!
Горко ми, ах! Срамно падна в леглото си,
притихнал от коварна гибел,
убит от жена си с меч двуостър!

КЛИТЕМНЕСТРА

Не, не бе недостойна за него смъртта,
нито беше коварна.
Та не внесе ли сам сред чертозите той,
вероломство и зло? Че с родено от мен
и от него дете, за което скърбя,
с Ифигения, той се отнесе така,
както ние със него. Та в ада сега
да не се големее — той падна от мен,
и плати за нанесена гибел.

Трета строфа

ХОР

Безпомощен съм. Няма крепка мисъл

в смутения ми ум.
Къде да ида? Рухва тази къща!
Боя се от шума на сприя кървава,
съдбовна за дома! Плющят порои!
За нова мъст изостря своята правда
врѝз нови острила съдбата гибелна.

Ах, да беше погълнала, земьо и мен,
преди да съзра как студеният труп
е прострян в посребрената баня!
Него кой ще положи в земята, и кой
ще нарежда над него? Ще смееш ли ти,
ти, която погуби съпруга си, вик
да извиеш с лицемерния дар
да изкупваш постъпка престъпна?

Кой ще изпее надгробна прослава, сълзи
кой ще пролее с чисто
сърце за този храбър воин?

КЛИТЕМНЕСТРА

Тая грижа е много далече от теб.
Той умря, той загина от мене — сама
ще загробя, трупа му, но не под плача
и скръбта на дома.
Ифигения, само единствена тя,
дъщеря му, с любов
ще посрещне баща си на скръбния бряг,
ще обвие с ръце
главата му, ще го целуне.

Трета антистрофа

ХОР

Обидата отвръща на обида,
и трудно е да се реши.
Убиецът — убит, за смърт — разплата!

Стои, докле и Зевс, стои на трона си,
Повелята: виновникът ще страда!
И кой ще махне гибелното семе
от своя дом? Родът е свързан с бедствия!

Ах, да беше погълнала, земьо и мен,
преди да съзра как студеният труп
е прострян в посребрената баня!
Него кой ще положи в земята, и кой
ще нарежда над него? Ще смееш ли ти,
ти, която погуби съпруга си, вик
да извиеш с лицемерния дар
да изкупваш постъпка престъпна?

Кой ще изпее надгробна прослава, сълзи
кой ще пролее с чисто
сърце за този храбър воин?

КЛИТЕМНЕСТРА

Ето, казахте най-подир истинна реч.
Уговорка желая да склуча с духа
на Плистеновци^[12] с клетва, че всичко това
бих понесла, макар да е тежък товар,
само — той да си иде от нашия дом,
за да мъчи с взаимно нанасяна смърт
родове и на други! Най-малката част
от богатствата мен е достатъчна, знам,
ако само беса
на насилната гибел премахна.

Влиза Егист, следван от войници.

ЕГИСТ

О ясен ден, о слънце възмездително!
Бих рекъл: боговете-отмъстителите
следят отгоре злото между смъртните!

Като видях тогава, легнал в пеплоса,
тъкан от адски духове, възрадвах се,
че той заплаща за коварства бащини.
Атрей, баща му, царят на земята ни,
прогони от дома и от родината
Тиест, баща ми — нека бъде казано
по-ясно: своя брат, — в борба за царството.
Тиест намерил в своя дом убежище,
че не обагрил с кървите си бащина
земя. Но ето че Атрей, безбожният
баща на този, повече с усърдие,
отколкото от обич, уж празнувайки
тържествен ден със жертви, дал на татка ми
да се гости с месата на децата си.
Ръцете им, нозете им и пръстите
строшил и скрил...

И седнал на трапезата,
Тиест яде, измамен смъртоносната
за този род храна — да, вие виждате.
Но в миг, разбира гнъсното деяние,
извиква, пада възнак, бълва късове
и моли страшна смърт за Пелопидите^[13],
събаряйки трапезата с проклетие:
„Така да падне целият Плистенков род!“
Та затова и него паднал виждате.
И аз със право му скроих убийството.
На своя клет баща аз бях тринайсето
дете, ала и мене, пеленачето,
прогони той. Но станах мъж и Правдата
ме върна тук. Далече бях, но схванах го,
като скроих това коварство гибелно.
Сега и да умра, ще падна радостен,
Че виждам него в мрежите на Правдата.

ХОР

Егисте, мразя дръзките престъпници!
А ти призна, че си убил владетеля,

че сам си му замислил тая жалка смърт.
Тогава чуй: не ще спасиш главата си,
народът ни ще те пребие с камъни!

ЕГИСТ

Какво, това, говориш ти, последният
гребец, против кормчията на кораба?
Ще видиш колко трудно е за стареца
да се приучи на благоразумие!
Че тежки жезла и глад мъчителен
са най-добрите лекари за стария
безумец. Ала гледай тук, не виждаш ли?
Не дигай крак срещу ръжен, опасно е!

ХОР

Жена! Остана у дома, очаквайки
бойците, оскверни на вожда брачната
постеля и замисли тая страшна смърт!

ЕГИСТ

И с тези думи ще започне злото ти!
С Орфея вий по глас не си приличате.
Че той пленявал с песните си прелестни,
а ти ме дразниш със глупашко лаене!

ХОР

Че ти ли ще ми бъдеш цар на аргосци,
ти, който смърт замисли за владетеля,
а не посмя да вдигнеш сам ръката си?

ЕГИСТ

Да, хитростта е женско дело, вярно е.
А мен, врага му древен, подозираха.
Но ще опитам да владея аргосци
с богатата на тогова. Непокорниците
ще усмиря с юзда като лудеещи
коне! Гладът ужасен и тъмницата

ще сторят твърде мек и кротък нравът им!

ХОР

Защо, подлецо, не уби владетеля
самият ти, защо жена му, гнъсното
петно на този град, на боговете ни,
го поразил? Но жив ли е под слънцето
Орест, да дойде, воден от добра съдба,
той, мощният убиец и на двама Ви?

ЕГИСТ

Тъй ли смяташ да постъпваш и приказваш? Чакай ти...
Хей, приятели, войници! Час решителен дойде!

ХОР

Хей, другари, бързо всеки да изтегли своя меч!

ЕГИСТ

С този остър меч в ръката аз не бягам от смъртта.

ХОР

За смъртта си ти говориш! А сполуката е с нас!

КЛИТЕМНЕСТРА

Стига вече, най-любими, стига толкова злини!
Та и без това пожнахме жътва кървава до днес
Стига мъки! Край на всичко! Ние сме облени в кръв!
Влез дома, и вие старци, приберете се у вас,
докато сте здрави! Всичко сторено е за добро.
Ако стига този ужас, ний ще се задоволим —
доста с хищните си нокти, демонът ни е разил!
Ето моята женска дума, ако някой пита мен!

ЕГИСТ

Как! И те да ме обиждат с глупавия си език!
Хвърляйки подобни думи, те възбуждат злия дух!
Те не знаят срам и мярка, хулят своя господар!

ХОР

А, аргивецът не знае да ласкае подлеци!

ЕГИСТ

До-ще време и ще смогна с вас да се разправя аз!

ХОР

Не, ако даде небето да се върна тук Орест!

ЕГИСТ

О, изгнаниците, зная все с надежди се крепят!

ХОР

Действуй, тлъстей, погазвай правдата — че имаш власт!

ЕГИСТ

Ах, за тая своя глупост някога ще ми платиш!

ХОР

О, надувай се, перчи се, пред кокошката — петел!

КЛИТЕМНЕСТРА

Чуй, презирай тоя техен празен лай! Та аз и ти
ще владеем в тази къща и ще турим хубав ред!

Клитемнестра и Егист влизат в двореца.

Хорът бавно се оттегля.

[1] Синът Алкменин е Херакъл, който бил задължен да робува на лидийската царица Омфала. ↑

[2] Тъй, както непрестанно плаче сивият печален славей — вж. забел. към ст. 61–62 на „Молителките“. ↑

[3] Кокит — река в ада; вж. забел. към ст. 691 на „Седемте срещу Тива“. ↑

[4] Ахерон — река в ада; вж. забел. към ст. 856 на „Молителките“. ↑

[5] *Сцила* — шестоглаво чудовище, което обитавало крайморска скала срещу друго чудовище — *Харибда*. ↑

[6] *Пития* — жрица-пророчица в делфийското светилище на Аполон. ↑

[7] *Ликейски Аполоне* — Аполон като вълкоубиец; вж. забел. към ст. 690 на „Молителките“. ↑

[8] *Закланото дете*, за което говори *Клитемнестра*, е *Ифигения*; срв. забел. към ст. 200. ↑

[9] *Хризеида* — пленница на *Агамемнон*, дъщеря на жреца *Хриз*. Тук — в множествено число, като нарицателно име. ↑

[10] *Двамата внука на Тантал* са *Агамемнон* и *Менелай*. ↑

[11] *Двете жени с еднаква дързост* са *Клитемнестра* и *Елена*. ↑

[12] *Плистеновци*, т.е. потомци на *Плистен*, каквито са *Атридите*. Мястото на *Плистен* в родословието на *Пелопидите* (вж. забел. към ст. 1600) не е точно определено. Обикновено *Плистен* е син на *Атрей*, следователно брат на *Агамемнон* и *Менелай*, което *Есхил* явно не приема. Той го поставя сред първите предци на *Атридите*. ↑

[13] *Пелопидите* — потомци на *Пелоп*, син на *Тантал* (срв. забел. към ст. 1469), баща на *Атрей*. ↑

ΧΟΕΦΟΡΙΤΕ^[1]

[0] Заглавието *Хоефорите* означава „Приносителките на надгробно възлияние“. ↑

ЛИЦА

ОРЕСТ
ХОР ОТ РОБИНИ
ЕЛЕКТРА
ДОЙКА
КЛИТЕМНЕСТРА
ЕГИСТ
РОБ
ПИЛАД

ПРОЛОГ

ОРЕСТ

О Хермесе подземен, страж на бащино
могъщество^[1]! Спаси ме и подкрепяй ме!
Аз ида в своя роден край, завръщам се.
При гроба на баща си моля мъртвия
да слуша и ме чуе^[2]. На хранителя
Инах поднесох първи къдри^[3]; вторите —
печален дар — полагам пред родителя^[4].
Не бях до теб, не те оплаках, татко мой,
ръце не кърших горестен над гроба ти.
Какво съзирам тук? Печално множество
жени във черни плащове. Задават се
към мене те. Какво ли се е случило?
Дали беда удари пак палатите?
Или навярно носят възлияния
на татко — за да усмирят покойния?
Не ще е друго. Мисля, че и моята
сестра Електра е сред тях, потънала
в дълбока скръб. О Зевсе, дай за бащин дял
да отмъстя и ме подкрепяй благостно!
Ела встрани, Пиладе, да послушаме
какво ще кажат бедните молителки.

(Оттеглят се.)

Влиза Хорът.

[1] О Хермесе подземен, страж на бащино могъщество. Неяснотата на това място е предмет на шеги у Аристофан, „Жабите“, ст. 1141–1146. Жак да се тълкува това бащино могъщество? — пита Еврипид, който е действащо лице в комедията. — Нали Орестовият

баща е паднал убит от жена си? За какво могъщество може да става дума тук? — „Не — отговаря Есхил, — Орест иска да каже, че Хермес има бащина, т.е. получена от Зевс, власт над мъртвите.“ — Хермес е назван подземен като душеводител; вж. забел. към ст. 629 на „Персите“. ↑

[2] *Аз ида в своя роден край, завръщам се. Пред гроба на баща си моля мъртвия да слуша и ме чуе.* Еврипид в Аристофановата комедия „Жабите“ (ст. 1152–1174) не одобрява и тия стихове. *Ида и завръщам се*, казва той, е едно и също нещо (ст. 1157), едно и също е *да слуша и да чуе* (ст. 1173–1174). ↑

[3] *Инах* — река в Арголида. Момчетата, които навлизали в младежката си възраст, посвещаваха къдрици от косите си на местни божества. Орест поднесъл къдрица на речния бог Инах. ↑

[4] *Пред родителя* — пред Агамемнон, по-точно — пред гроба на Агамемнон. ↑

ПАРОД

ХОР

Първа строфа

Провождат ме от този дом.
Аз нося жертвен дар и сипя удари
по своите гърди; по бледи бузи
 кървави дири оставят моите нокти.
Че бедното сърце
се храни с вечен плач.
А болката превръща с вик
 в дрипели тънката ленена тъкан
на дрехата връз мойта гръд.
 Ах, сразява ме тежка
и безотрадната участ!

Първа антистрофа

Защото вещият пророк —
страхът с коси настръхнали —
говори в този дом чрез ясни сънища,
 дишайки ярост, изрече той прокоба,
която прокълнтя
с един среднощен вик
в покоите. За тоя сън
 люде, с гласа на които бог вещае,
говорят, че един мъртвец
 гняв и ярост отправя
към своите убийци.

Втора строфа

С лъжовен дар, за да прокуди лошото,
ах, майко Земьо, ме провожда тя,
безбожната жена. Но тръпна аз
да изрека заръчаните думи.
Пролята кръв с какво би се изкупила?
Уви, огнище на беди!
Уви, поруха на дома!
Безслънчев, непрогледен мрак
покрива царските чертози,
откакто е мъртъв царят.

Втора антистрофа

Непобедима, несломима, някога
достигаше в сърцата почитта
към царя. Днес я няма. Кой сега
изпитва страх? Днес властник е успехът —
за всички той е бог и нещо повече
от бог. Но Правдата следи —
посред деня наказва тя
едни; за други между зрак
и мрак се готвят теглила;
над трети е нощ безкрайна.

Трета строфа

Кръвта, която е попита в плодната
земя, не се разлива, тя възмездие
поражда. Зла съдба гнети
виновника и го сломява с болести.

Трета антистрофа

За онзи, който е нахлул в девически
покои, няма прошка. Нека всичките
реки се слоят във една —

те пак не ще очистят осквернителя.

Епод

А мене боговете са обвързали
с нещастния ми град. Далеч от бащина
 стряха те ми отредиха робски дял,
и — право ли или неправо —
аз трябва да се подчинявам
на властните и да въздържам лютата
омраза. Плача, скрила лик в одеждите,
над сляпата съдба на царя
и тая скрита скръб ме вледенява.

ПЪРВИ ЕПИЗОД

ЕЛЕКТРА

Прислужнички грижовни на палатите,
в това тъжовно шествие сме заедно —
бъдете ми съветници: какви слова
да изрека, възливайки? Как благостни
да кажа речи? Как да моля татка си?
Да кажа ли, че нося дар за милия,
съпруг от милата съпруга — майка ми?
Това не смея, нито мога с някакви
слова на устни да прелея гроба му.
Дали да кажа, както думат хората:
добре да му се върне на дарителя,
с достоен дар за всички злодеяния?
Или пък, без да съм въздала почести,
тъй, както падна той, без нито думица,
да плисна тоя съд, да си вървя оттук
и да не се обръщам? О приятелки,
бъдете с мене и ме посъветвайте!
Защото обща е за нас омразата.
Не бойте се, недейте кри сърцата си.
Една съдба сполита и свободния,
и онзи, над когото тегне чужда власт.
Кажете нещо друго, ако можете.

ХОР

За мене твоят бащин гроб е жертвеник
свещен. Ще кажа думи от сърцето си.

ЕЛЕКТРА

Кажи ми, ако вярно тачиш гроба му.

ХОР

Възливай с думи за сърцата предани.

ЕЛЕКТРА

Кои да назова измежду близките?

ХОР

Вразите на Егист — и първо себе си.

ЕЛЕКТРА

За мене и за тебе е молбата ми?

ХОР

Самата ти поразмисли, и ти кажи.

ЕЛЕКТРА

Кого да смятам още към съюза ни?

ХОР

Спомни Ореста, нищо, че отсъствува.

ЕЛЕКТРА

Добре, прекрасно е това подсещане.

ХОР

Сега, като си спомниш за убийците...

ЕЛЕКТРА

Какво да кажа? Научи ме, моля те!

ХОР

... моли да дойде бог или човек за тях...

ЕЛЕКТРА

Защо — за съд, или пък за възмездие?

ХОР

Да ги убие — с малко думи казано.

ЕЛЕКТРА

Благочестива ли ще е молбата ми?

ХОР

Та как на враг със зло да не отвърщаме?

ЕЛЕКТРА

Велики възвестителю на горните
и долни божества, подземни Хермесе,
нали ме чуват всички адски демони,
на бащина пролята кръв нагледници,
и тая Твърд, която всичко ражда и
отхранва, и поема семената му?

И аз, като възливам в чест на мъртвия,
така зова баща си: „О, смили се ти
над мен и над Ореста скъп, та тоя дом
да бъде наш! Ний скитахме, предадени
от майка си, а тя си наиде нов съпруг,
Егиста, съучастника в убийството.

На място на робиня съм. Прогонен е
Орест от нашия имот. Пилеят те
без срам плода на твоите усилия.

Ореста да ми доведе щастливата
съдба, това те моля, татко, чуй ме ти!

На мене дай да бъда много по-добра
от майка си, по-чиста да е моята
ръка. Това за нас, а за вразите ни —
да дойде твоят отмъстител, татко мой,
и справедливо да убие твоите
убийци... ..

Така за тях изричам зло проклятие.

А нам прати изпод земята щастие
със боговете, с Правдата ликуваща!“

С такива думи правя възлияние.

А вие, както е прието, с плачове

го украсете, с песен в чест на мъртвия.

ХОР

Лейте сълзи на смърт, оплачете
мъртвия наш владетел
пред тая крепост в зло и във добро.
Че те отвръщат струите проклети,
протекли върху гроба. Чуй, велики,
чуй зов, о царю, от душа помътена!
Ах, ах! Ах, ах! Ах, ах!
Ще дойде ли копиеносен мъж,
за да спаси дома, размахвайки в ръце
опънат скитски лък с губителни стрели,
или пък с остър меч, излян от край до край?

ЕЛЕКТРА

Дошли са вече до баща ми струите.
Но чуйте нещо ново, неочаквано.

ХОР

Кажи. В уплаха заигра сърцето ми.

ЕЛЕКТРА

Намерих този къдърец на гроба му.

ХОР

Какъв ли е? На мъж ли, на девойка ли?

ЕЛЕКТРА

Това е твърде лесно за отгатване.

ХОР

Ти, младата, кажи на мене, старата.

ЕЛЕКТРА

Щом аз не съм, то кой би рязал кичури?

ХОР

Та който трябваше да жали — враг е той!

ЕЛЕКТРА

О, този къдърец! Наподобява ми...

ХОР

Чия коса? Кажи да чуя, моля те!

ЕЛЕКТРА

... косата ми! По цвят е като нея той!

ХОР

И този дар потаен от Орест ли е?

ЕЛЕКТРА

Без друго! Тъй прилича на косите му!

ХОР

И как е дръзнал тук да дойде, бедният?

ЕЛЕКТРА

Изпратил е дара си той по някого.

ХОР

Но и при тези думи бликат сълзите:
не ще ли дойде някога в земята си?

ЕЛЕКТРА

И моето сърце обля поройна злъч,
и сякаш зла стрела ме е пронизала.
Горещи сълзи рукнаха от моите
очи, неудържим, неукротим порой,
когато зърнах този кичур. Може ли
да бъде той на друг аргивски гражданин?
А пък не е отрязан от убийщата,
от майка ми, която чувства майчини
към своите деца не е показала.

И ако можех да твърдя уверено,
че този дар е дар от най-любимия
сред смъртните... Ах, гали ме надеждата!
Уви!

Да имаше гласа на вестник благостен,
не щях да се измъчвам от съмнения,
бих знаела дали да хвърля кичура,
ако ръка враждебна го е срязала,
или ако е на Ореста, с мойта скръб
да жали — чест за татко, украшение
за гроба му. Но боговете — знаят те
в какви стихии се върти съдбата ми.
И ако ни е съдено спасение,
от малко семе ще порасне мощен ствол.
Но ето стъпки, ето нови белези,
и те така наподобяват моите!
Двамина са вървели, гледай дирите —
от него и от негов спътник. Пръстите,
петите му, следите от нозете му —
сравнявам ги — са също като моите!
Обзе ме страх, блуждае в мрак душата ми!

Влизат Орест и Пилад.

ОРЕСТ

Моли се на небето — да изпълни то
и всички други твои пожелания.

ЕЛЕКТРА

Какво ли днес от него съм получила?

ОРЕСТ

Ти виждаш оня, за когото молеше.

ЕЛЕКТРА

Кого пък според теб съм призовавала?

ОРЕСТ

Аз знам, Орест е в твоите желания.

ЕЛЕКТРА

И тъй, в какво се сбъдва днес молбата ми?

ОРЕСТ

Това съм аз — по-близък не дири от мен.

ЕЛЕКТРА

Дали не ми поставяш примка, странниче?

ОРЕСТ

Тогава, значи, бих измамил себе си.

ЕЛЕКТРА

Глумиш ли се над моето нещастие?

ОРЕСТ

Над твоето би значило — над моето.

ЕЛЕКТРА

Нима с Орест говоря аз наистина?

ОРЕСТ

Не ме познаваш, виждайки самия мен,
а щом съзря над този гроб къдрицата,
ти възликува, сякаш мене виждаше,
и стъпките ми с твоите сравняваше.
Сложи я тук, отдето е отрязана,
до моите коси, еднакви с твоите.
Виж тая дреха, дело на ръката ти,
от тебе тия зверове са везани.
От радост нека не обезумяваме!
Че наши врагове са кръвно близките.

ЕЛЕКТРА

Любима грижа на палати бащини,
тъжовна вяра в семето спасително,
ти с храброст възвърни си двори бащини!
Око любимо, ти побираш четири
сърца. Баща си в тебе аз приветствувам,
над теб се скланя любовта към майка ми,
която мразя с право и от все сърце,
и към сестра ми, паднала посечена,
и верен брат си ти за мен — зачете ме.
И нека Зевс, великият, и Силата,
и Справедливостта са ми съюзници!

ОРЕСТ

О Зевсе, Зевсе, погледни бедите ни
и виж рода осиротял на нашия
баща-орел, умрял, оплетен в пръстена
на гибелна усойница. Сираците
преследва страшен глад. Не са укрепнали
да носят лов като баща си в своето
гнездо. Ти виждаш мене, виждаш моята
сестра Електра, неговите сироти
деца, от своя роден дом прокудени.
Ако допуснеш да погинат пилците
на твоя жрец-поклонник, от чия ръка
ще получаваш изобилни дарове?
Погубиш ли орлите, няма никой друг
да иде с твоя вярна вест при смъртните,
изсъхне ли на властниците коренът,
не ще ти служи никой в дните жертвени.
Помагай ни! Ти можеш вдигна къщата,
която днес прилича на съсипана.

ХОР

Деца, на своя бащин дом спасители,
мълчете някой да не разбере, чеда,
и да не каже след това с бърбив език

на властниците! Ах, дано на кладата
ги видя мъртви сред смолисти пламъци!

ОРЕСТ

Не, няма да ни предаде могъщото
пророчество на Локсий^[1]! Заповяда ми
да тръгна сред опасности, предрече ми
с гръмовен глас нещастия, смразяващи
сърцето, ако не въздам на бащини
убийци, като ги убия — бик свиреп
за тях да стана, че са ме ограбили.
Той казваше, че иначе душата ми
ще заплати с непоносими бедствия.
Като разкри зловещото възмездие
на ада, каза, че ужасни болести
ще връхлетят плътта ми, с диви челюсти
проказата ще прояде месата ми.
От болестта ще побелеят моите
коси. Предрече още, че еринии
ще ме гнетят заради кърви бащини,
че те и в мрака всичко виждат с ясен взор.
Че мрачното оръжие на мъртвите,
които от ръка на свой са паднали —
бесът, страхът от нощните видения —
смуцава, плаши и прокужда грешника
със меден бич далече от родината.
И той не ще докосне чаша жертвена,
за него няма жертвоприношения.
Прогонва го невидим от олтарите
гневът на мъртвия баща и в никой дом
не го приемат. Изсушен, умира той
немил-недраг от смърт всепогубителка.
Да пренебрегна тези предсказания!
И да не вярвам, трябва да се действува.
В, едно се сливат толкова желаня!
Повели божи, бащини страдания
и нищета, за мене тъй мъчителна,

и мисълта, че благородни граждани,
които с храбър дух превзеха Йлион,
на две жени се подчиняват. Две жени —
че женско е сърцето му! Ще видите!

КОМОС

ХОР

Вие, мойри^[2] могъщи! С подкрепа на Зевс
нека стане така,
както иска свещената Правда!
На враждебен език със враждебен език
да отвърнат, защото могъщият глас
на Правдата иска разплата!
За нанесена смърт чрез нанесена смърт
да се плаща! Убиецът нека търпи —
тъй говорят старинни повели!

Първа строфа

ОРЕСТ

Татко, злочести татко мой,
що да сторя и река,
за да стигна онзи кът,
дето е твоето ложе?
Че светлият зрак и мракът
са разделени. Горък плач
днес въздава едничка чест
на мъртвия син Атреев.

Втора строфа

ХОР

Дете, дори зъбът свиреп на огъня
не укротява мъртъв дух.
Гневът му се показва.
Че щом умирацията викне,
възмездителят се вдига.

На баща и на родител
вопълът предсмъртен дири
мъст и вредом сее тревога.

Първа антистрофа

ЕЛЕКТРА

Слушай сега, о татко мой,
моята тъй горчива скръб!
Двете твои деца редят
жалостна песен за тебе.
Че гробът ти днес ни среща
молители и бегълци.
Где е краят на нашата скръб?
Нима необорно е злото?

ХОР

Но поиска ли бог, и сред тия тегла
ще прозвънне и бодър, и радостен глас.
И наместо надгробната песен — пеан^[3]
ще звучи сред чертозите царски във чест
на дошлия отново приятел.

Трета строфа

ОРЕСТ

Татко, под Илион
да беше паднал, поразен
от копието на ликийски воин^[4]!
Дома си би оставил славно име,
на своите деца би дал
една завидна участ,
високо би се вдигал твоят гроб
отвъд море, а за нас
скръбта би била по-лека.

Втора антистрофа

ХОР

И мил сред мили хора, славно паднали,
и под земята той би бил
почитан повелител,
а на могъщите подземни
 властелини — жрец достоен.
 Че догде живя, царува
 с власт, дарена от съдбата,
 с жезъл, тачен от всички смъртни.

Трета антистрофа

ЕЛЕКТРА

Не, ти не трябваше
да паднеш под троянските стени
и сред бойци, от копие сразени,
да легнеш край водите на Скамандър^[5].
Такава смърт се падаше
на твоите убийци!
И ние бихме чули, че далеч
те имат гибелен дял,
и мъка не бихме знали.

ХОР

По-прекрасно от злато е всичко това!
Ти мълвиш, о дете, за честита съдба,
ти мълвиш за неземно блаженство!
Но до мене долита на двойния бич
неспокойния звук. Под земята лежиш,
покровителю наш, а обагрени с кръв
са ръцете на властните. Тежко за теб,
но по-тежко за твоите рожби!

Четвърта строфа

ОРЕСТ

Впи се в ухото ми твоята реч
като същинска стрела!
О Зевсе, Зевсе, изпрати отдолу
бедата, която наказва,
макар и късно, дръзката и подла
ръка — та била тя майчина ръка!

Пета строфа

ХОР

Да мога да надам висок и радостен
вик за един погубен
мъж, за една сразена
в кърви жена! Защо ли
трябва да крия мисъл,
която пърха в мен, докле от мен се носи
гневът суров на моето сърце
и бясната ми злоба?

Четвърта антистрофа

ЕЛЕКТРА

Ала кога всемогъщият Зевс
ще да замахне с ръка?
А след като главите им разбие,
отново ще вярва страната.
След толкова неправди търся правда.
О, чуй ме ти, Земя, о, чуй, подземна мощ!

ХОР

Ала има закон: ако земната твърд
е поръсена с кървави капки, кръвта
иска кръв. Че убийството вика за мъст,
за ериния! Заради нявгашна смърт
тя бе ди връз бедите натрупва.

Шеста строфа

ОРЕСТ

Горко, горко ни!
Виждете адски властници,
и вие, мощни клетви на умрелия,
последните Атриди — в отчаяние,
прокудени от своя бащин дом!
Какъв позор! Къде да идем, Зевсе?

Пета антистрофа

ХОР

Покъртиха със нова скръб сърцето ми
твоите скръбни вопли.
Чуя ли клетки жалби,
всяка надежда чезне,
спуца се мрак в душата.
Но чуя ли реч мъжествена и бодра,
отлита всяка скръб и аз отново
с надежди заживявам.

Шеста антистрофа

ЕЛЕКТРА

Какво да кажем още? За бедите ли,
които ни постигнаха от майка ни?
Познавам кротостта, но съм безмилостна,
че майка ми превърна в стръвен вълк
сърцето ми, и то не знае милост.

Седма строфа

ХОР

Арийски вик извих като кисийските
тъжачки,^[6] а ръцете ми
се слагат и нанасят бързи удари
и поразяват, без да спират, удряйки,

от вси страни, бучи зашеметената
от удари глава! О, аз, нещастната!

ЕЛЕКТРА

Уви, уви, престъпна,
безумна майко, ти посмя владетеля
да погребеш без почести,
без плач на нажалените
съграждани, без сълзи — като враг!

Осма строфа

ОРЕСТ

Ах, целия позор изрече ти!
Но за позора бащин тя сама
ще заплати на боговете,
ще заплати на моята ръка.
Премахна ли я, нека сам погина!

Осма антистрофа

ХОР

Трупът му бе насечен,^[7] знай това.
И тъй, насечен, го положи в гроб,
така тя искаше за тебе
да създаде непоносим живот.
Ти чу за бащината срамна участ.

Седма антистрофа

ЕЛЕКТРА

Това е татковата участ. Мене пък,
презряна, пренебрегната,
пропъдиха от къщи като някое
зло куче. Не познах смеха, а сълзите,
които леех в тайните си плачове.
И тези думи запиши в сърцето си.

ХОР

И нека тези думи
проникнат в дълбините на душата ти.
Ти чу едното, а гневът —
и другото ще ти подсказе.
Втурни се в бой с неукротима ярост!

Девета строфа**ОРЕСТ**

Чуй, татко мой! Подкрепи децата си!

ЕЛЕКТРА

До него аз — моля с плач за същото.

ХОР

И ние глас дружно с тях издигаме.
Ела на светлината, чуй!
Срещу врага дай помощ!

Девета антистрофа**ОРЕСТ**

Мощ против мощ, правда против правдата!

ЕЛЕКТРА

О богове, присъдете правото!

ХОР

Обзе ме страх, слушайки молбите им!
Съдбата чака досега.
И нека днес се сбъдне!

Десета строфа

Древно, вродено зло!

Горестен, кървав удар,
удар на тежка участ!
Уви! Непосилни мъки!
Уви! Непрестанна болка!

Десета антистрофа

Техният цяр е тук,
в царския дом, и нийде
другаде! Той ще дойде
след спор кръвопролитен.
Това е то — химнът на ада.
Ала чуйте молбите на тия деца,
богове преблажени на ада, и мощ
и победа в борбата им дайте!

ОРЕСТ

О татко мой, ти, който падна не със смърт
на цар, о, дай ми власт над моя бащин дом!

ЕЛЕКТРА

И аз, о татко, моля за спасение,
та на Егиста да въздам дължимото!

ОРЕСТ

Тъй в твоя чест ще се устройват пирове,
а иначе ще те забравят людете,
когато в жертвен ден се вдигат пламъци.

ЕЛЕКТРА

А аз в деня на брачното си пиршество
от своя дял ще сторя възлияние
и с дар ще зачета най-първо гроба ти.

ОРЕСТ

Земя, върни го, за да гледа битката!

ЕЛЕКТРА

О Персефоно^[8], дай победа бляскава!

ОРЕСТ

Спомни си, татко, за смъртта в къпалнята!

ЕЛЕКТРА

Спомни си още мрежата им гибелна!

ОРЕСТ

В окови нековани те заключиха...

ЕЛЕКТРА

... и в плаща на един позорен заговор.

ОРЕСТ

Ще станеш ли след толкова безчестия?

ЕЛЕКТРА

Любимата за нас глава ще вдигнеш ли?

ОРЕСТ

Прати на своите близки за съратница
самата Правда. Дай да върнат удара,
за да надвиеш въпреки погрома си!

ЕЛЕКТРА

И моя сетен зов изслушай, татко мой.
Виж, тук са твоите пилци. Съжали се ти
над мъжката си рожба и над женската!
Недей погубва семето Пелопово^[9] —
така не ще умреш й след смъртта си ти.

ОРЕСТ

Децата са спасители на името
на мъртвия. Тъй гъбестите късчета
държат високо мрежата над бездните.

За тебе, чуй, са тези наши стонове,
а зачетеш ли тях, избавяш себе си

ХОР

Кой би могъл да укорява дългите
ридания над участ неоплакана!
Сега духът ти е готов да действа.
На работа, опитай своето щастие!

ОРЕСТ

Това ще бъде. Но не е безсмислено
да чуя за целта и за причината
на тези твърде късни възлияния
над зло неизцелимо. Тя на мъртвия
поднася жалък дар. Не знам цената му,
но той не се равнява на вината ѝ.
Че за кръвта на едного имота си
пръсни — ще бъде всуе. Тъй е казано.
Отговори ми, ако знаеш, моля те.

ХОР

Да, знам, дете, при нея бях. Тревожена
от сънища ужасни, тя, безбожната
жена, изпраща тези възлияния.

ОРЕСТ

А можеш ли ми каза тия сънища?

ХОР

Змия насън родила, тъй приказваше.

ОРЕСТ

И след това? С какво завършва разказът?

ХОР

Като дете я в пелени положила.

ОРЕСТ

С какво е хранила това чудовище?

ХОР

Гърдите си насъне му поднасяла.

ОРЕСТ

И тоя звяр не наранил гърдите й?

ХОР

Да, с млякото потекли струи кървави.

ОРЕСТ

Не е напразно туй съновидение.

ХОР

Събужда се и вика ужасена тя.

И много факли с погледи угаснали,

запалени, се втурват към царицата.

И тя изпраща тия скръбни дарове

с надежда цар да бъдат за бедите й.

ОРЕСТ

Аз моля тая твърд и тоя бащин гроб

да се изпълнят нейните видения!

Тълкувам ги и виждам съвпадения.

Та щом змията пада от утробата,

която ме е носила, и щом като,

повита в пелени, захвапва същите

гърди, които мене са откърмили,

и с млякото им смуче струи кървави,

а тя от ужас и от болка викнала,

ще трябва, щом е кърмила чудовище,

да падне мъртва! Аз ще съм убиецът —

змията според нейните видения!

ХОР

За мене — само ти си прорицателят.
Дано се сбъдне! Но кажи — какво сега
да правим и какво да не допускаме?

ОРЕСТ

Това е просто. Нека влезе вътре тя,

(показва Електра)

а вий пазете в тайна моите планове.
Коварните убийци на достойния
човек ще срещнат гибелта си в същата
коварна мрежа, както каза Локсиас,
цар Аполон, пророкът вечно истинен.
Предрешен като странен друмник, заедно
с тогава ще се доближа до къщните
врати — с Пилад, приятеля, съюзника
на моя дом. Парнаски ще приказваме,
ще следваме фокейското наречие.
И може би не ще ни срещнат радостни
вратарите, че поразен от бедствия
е този дом. Но ще стоим, и мине ли
край къщи някой, ще ни види, казвайки:
„Защо държи молител пред вратите си
Егист, ако е тук и му е казано?“
И щом престъпя прага на палатите
и видя него върху своя бащин трон
или самичък дойде пред очите ми
и заговори, знай, преди да каже той:
„Кажи, отде си, чужденецо?“ — мъртъв аз
ще го положа с бързия си меден меч.
Преситена от кървав пир ерия
за трети път ще пие кръв несмесена.

Към Електра.

Следи какво се върши там, в палатите,
та всичко да завършим, както искаме.

Към Хора.

А вам да бъдат сдържани езиците,
за да мълчат и казват само нужното.
Във всичко друго моля за подкрепата
на онзи, който ме провожда в битката.

Орест и Пилад излизат.

[1] *Локсий (Локсиас)* — прозвище на Аполон; вж. забел. към ст. 618 на „Седемте срещу Тива“. ↑

[2] *Мойри* — три богини на човешката съдба; лат. Parcae. ↑

[3] *Пеан* — хоров химн в чест на Аполон. ↑

[4] *Ликийски воин* — от Ликия, област в Мала Азия. ↑

[5] *Скамандър* — река в Трояда; вж. забел. към ст. 512 на „Агамемнон“. ↑

[6] *Арийски вик извих като кисийските тъжачки* — арийски според схолиаста е равнозначно на *персийски*; *кисийски* — от Кисия, област в Персия; срв. забел. към ст. 17 на „Персите“. Буйният и неудържим плач се смятал за присъщ на азиатските народи; срв. „Персите“, ст. 937, 1054. ↑

[7] Да се насече трупът на врага, да се отсекаат крайниците и главата му, значи да не се даде възможност на мъртвия да отмъсти на убиеца си. Без помощта на мъртвеца неговият отмъстител, в случая Орест, не може да накаже убийците. Това го довежда до позорна безпомощност пред синовния му дълг. От друга страна обаче срв. „Евменидите“, ст. 598 (реплика на Орест):

Баща ми ще ме подкрепи от гроба си.

↑

[8] *Персефона* — царица на подземното царство. ↑

[9] *Семето Пелопово*, т.е. потомците на Пелоп (вж. забел. към ст. 1600 на „Агамемнон“), тук — Орест и Електра. ↑

ПЪРВИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Безброй ужасни зверове
храни тая земна твърд,
много свирепи чудовища
кроят водните недра.
Между небето и земята бляскат
високите огньове.
Всичко, което лети или ходи, познава
яростта на лихите вихри.

Първа антистрофа

Но кой ще каже за духа
безразсъден на мъжа,
кой — за безсрамната, дръзката
страст на женското сърце,
която носи на човека гибел?
Разкъсва брачни връзки
женското и при животните, и при човека,
щом страстта го обладае.

Втора строфа

Нека знае всеки, чийто ум
пази своята мощ,
как в далечни дни
клетата убийца на сина си^[1],
Тестиада, дръзна да запали

врѣстницата на своя син — главнята,
която още от мига
на неговия първи вик
следяла земния му път
чак до деня съдбовен.

Втора антистрофа

Кървавата Скила съдят с гняв
древните слова:
че заради враг
татка си погуби, прелъстена
чрез огърлица от злато,
дарена ѝ от крѣтянина Минос.
И онзи косъм, с който Низ
бе вечно жив, в съня му тя
отскубна, кучката, без срам.^[2]
Тъй го отнесе Хермес.

Трета строфа

Но щом припомням за печални бедствия,
не трябва ли да изрека проклятие
към гнѣсната съпруга,
към нейните коварни женски хитрости
срещу мъжа юначен,
мъжа, когото и врагът почиташе?
Угаснало е в този дом огнището
и слабата жена господарува.

Трета антистрофа

Най-страшно между всички злодеяния
е лемноското^[3]. Хората с проклятие
го спомнят. Всяка напаст
и днес наричат „лемноско злочестие“.
Богопротивно дело!

Загива този род, презрян от смъртните.
Кой тачи туй, което мразят бозите?
Кои дела напразно споменавам?

Четвърта строфа

Ранява смъртно остър меч,
пронизвайки гърдта
заради правдата. Че грях е
да се погазва дълг свещен,
греховно е
да се престъпя Зевсовата воля.

Четвърта антистрофа

Издига Правдата олтар,
кове Съдбата меч.
Кръвта, дете на древни кърви,
прониква вече в този дом
и тук я води, за да отмъсти,
еринията с мисъл неизбродна.

[1] *Клетата убийца на сина си* е Алтея, дъщеря на етолийския цар Тестий. Когато се родил нейният син Мелеагър, било предречено, че той ще живее дотогава, додето трае една главня, която горяла в огнището. Алтея угасила главнята и я скрила в едно сандъче. Но след много години Мелеагър влязъл в спор с братята на майка си и ги убил. Тогава Алтея хвърлила глазнята в огнището и синът ѝ умрял. ↑

[2] *Кървавата Скила*. Мегарският цар Низ имал в косата си златен косъм на безсмъртието. Минос, който обсаждал Мегара, накарал Низовата дъщеря Скила, която подкупил с подарък, да отскубне златния косъм. Така Низ изгубил живота си. ↑

[3] *Най-страшно между всички злодеяния е лемноското*. Жените от остров Лемнос избили всички мъже на острова. Тяхното престъпление, както се вижда и от текста на трагедията, станало пословично. ↑

ВТОРИ ЕПИЗОД

Влизат Орест и Пилад и се отправят към двореца.

ОРЕСТ

Хей, момко, момко! Чуй как блъскам портите!
Пак удрям! Няма ли човек в палатите?
За трети път зова да се обадите,
ако в дома Егистов тачат гостите.

РОБ

Ей, чувам! Кой е, откъде е странникът?

ОРЕСТ

Върви да съобщиш на господарите,
че съм дошъл при тях с едно известие —
но бързай, че не чака колесницата
на мрака нощен, време е за пътника
да хвърли котва в някой дом за странници.
Да дойде някой тук — или достойната
стопанка, или по-добре стопанинът.
Тогава няма никакво стеснение
да замъгли словата ми. Че с мъж мъжът
приказва смело, ясно, без двусмислия.

От двореца излиза Клитемнестра.

КЛИТЕМНЕСТРА

Какво ви трябва, говорете, странници.
Дома ни всичко нужно ще намерите —
и топла баня, и легло отмарящо
след пътя труден, и очи приветливи.

Ако пък вам е нужно нещо повече,
мъже ще го направят, ще им кажа аз.

ОРЕСТ

Чуждинец съм, давлиец, от фокейците.
Като вървах с товар на раменете си
към Аргос, дето спряха днес нозете ми,
ме срещна непознат човек — фокидец бил,
на име Строфий — като разговаряхме,
разбрах това. Разказа ми за своя път,
запита ме за моя, па заръча ми:
„Като вървиш към Аргос, драги страннико,
родителите на Ореста, моля те,
срещни, кажи им, че е мъртъв. Може би
ще искат да го имат те, а може би
ще кажат да се погребе в земята ни —
навеки да ѝ бъде гост. Словата ми
предай на тях. Праха му ний оплакахме
добре и в медна урна го поставихме.“
Вестя това, което чух. На свои ли,
на близки ли предавам новината си —
не зная, ала тя е за родителя.

КЛИТЕМНЕСТРА

Горко ми, твоите думи ме погубиха!
О необорно в този дом проклятие,
как зорко гледаш, как и най-далечното
сразяват с верни удари стрелите ти
и ми отнемат моите скъпи, клета аз!
И днес Орест... А бе оттеглил своите
нозе от смъртоносното тресавище...
Днес вярата в щастливото спасение,
лечителната наша — е зачеркната!

ОРЕСТ

Аз бих желал за радостно известие
да ме приемат в този дом честитите

стопани като гост. Какво по-хубаво
от благовестен гост за домакините?
Но мислех, като съм приел заръката
и вие ме посрещате, греховно е
да премълча вестта си пред приятели.

КЛИТЕМНЕСТРА

Ти няма да получиш под достойното
и не по-малко драг ще си в палатите.
Все някой би донесъл туй известие.
Но вече стана време — подир дългото
пътуване да си почине гостът ни.

Към един роб.

Води го в мъжките покои заедно
със неговите роби и съпътници.
Те трябва да получат всичко. Чуй това:
ще ми докладваш сам какво е сторено.
А ние ще обадим на владетеля
на този дом и с нашите приятели
по станалото ще се посъветваме.

Влиза в двореца.

ХОР

О робини, приятелки скъпи, кога
със молитвена реч
за Ореста глас ще издигнем?
Ти, земя всемогъща, ти, гроб всемогъщ,
дето криеш трупа на достойния цар,
на водителя корабен, чуй ни сега,
и сега помогни ни, защото сега
приближава часът за коварното, зло
Убеждение — там да проникне чрез тях,
а подземният, мрачният Хермес — да бди

в тая битка на сеч и на гибел!

От двореца излиза Дойката.

Изглежда, нещо зло ще стори странникът:
ей дойката Орестова — разплакана.

Към Дойката.

Килисо, накъде си се запътила?
Скръбта е твоя спътница неканена.

ДОЙКАТА

Егиста викат час по-скоро гостите —
царицата заръча тъй, — та по-добре
мъжът от мъж да чуел новината им,
като си дойде в къщи. Тя пред робите
си дава мрачен вид, а пък в очите ѝ
се крие смях, че всичко свършва хубаво
за нея. Но за този дом вестеното
от гостите е най-ужасно бедствие.
А онзи — той ще възликува радостен,
когато чуе тая вест. О, бедна аз!
О, как непоносимите злочестия
на този дом Атреев са ранявали
сърцето ми със тежките си удари!
Ала такава скръб не съм изпитвала.
Понасяла съм търпеливо другите,
но за Ореста, за скръбта на моето
сърце, когото от дете съм гледала...
Надаваше ли нощем вик, не знаех аз
покой, ни сън. И толкова мъчения —
напусто! Животинка без разсъдък е
детето, ще го храниш — инак може ли?
Не знае да ти каже пеленачето
за глад, за жад или за нужда някаква.

А детският стомах не пита никого.
Нащрек си над детето. Закъснееш ли,
ще трябва да изпираш пелените му.
В перачка се превръщаше бавачката.
За да извършвам тази двойна работа,
поех Ореста от баща му някога.
Но днес узнавам, че е мъртъв — бедна аз!
Отивам да намеря погубителя
на този дом — да го зарадвам с вестите.

ХОР

Добре, но как го вика тя при себе си?

ДОЙКАТА

Какво? Кажи отново, че не те разбрах.

ХОР

Самичък ли или с телохранители?

ДОЙКАТА

Да дойде, каза тя, с копиеносците.

ХОР

Не, не, това не казвай на омразника!
Да дойде сам! И за да няма никаква
боязън, говори му с поглед радостен.
Успехът е в ръцете на вестителя.

ДОЙКАТА

Надяваш ли се след това известие...

ХОР

Зевс може да смени тъгите с радости.

ДОЙКАТА

Но как? С Орест погинаха надеждите.

ХОР

О, не, така би рекъл само лош пророк.

ДОЙКАТА

Що думаш? Нещо друго си научила?

ХОР

Върви, стори каквото ти е казано.

Там, дето трябва, грижат се небесните.

ДОЙКАТА

Отивам. Ще се вслушам във съвета ти.

Да бъде на добро с подкрепа божия!

Излиза.

ВТОРИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Зевсе, баща на всевишните
олимпийски богове,
тебе моля, дай да видя тях,
които жаждат справедлива мъст,
в ръце с победа подир съд
върховен! Зевсе, моля те, пази ги!

Тури над вразите
оногова, който е там, в двореца, Зевсе!
Ако ти го въздигнеш, с двоен,
с троен дар благодарствен
той ще ти върне щедро.

Първа антистрофа

Виждаш жребец — на любимия
твой герой злочестен син —
впрегнат в колесница на беди.

... ..

... ..

... ..

Тури над вразите
оногова, който е там, в двореца, Зевсе!
Ако ти го въздигнеш, с двоен,
с троен дар благодарствен
той ще ти върне щедро.

Втора строфа

Вие, които сте
вътре, посред златосветли кътове,
чуйте, благосклонни богове!
Напред!... ..
С нова мъст отмийте днес
на прежни престъпления кръвта.
Та стари кърви да не раждат нова кръв.

Ти, обитател могъщ на една огромна
паст, позволи на дома на мъжа прославен
взори да вдигне
и да види с очите си ясния ден,
който се ражда под тъмно було!

Втора антистрофа

Нека заслужена
помощ ни даде синът на Мая^[1]:
той довежда благи ветрове.
Ако пожелае, много тайни
ще разкрие той. Ала с едничко
неясно слово хвърля мрак в очите
и него не разпръсва нито слънцето.

Ти, обитател могъщ на една огромна
паст, позволи на дома на мъжа прославен
взори да вдигне
и да види с очите си ясния ден,
който се ражда под тъмно було!

Трета строфа

Тогава ние ще славим
този дом свободен,
а ликуващ женски вик

ще възвести за ветрове попътни.
О, с мене е победата! Расте,
расте безспир доброто, а далеч
от моите любими е бедата!

Дерзай, когато дойде час за дело!
И когато тя издума;
„Синко!“ — с бащиното име
на устни изпълни съдба зловеща.

Трета антистрофа

И нека в тебе тупти ед-
но Персеево сърце^[2].
Свойте скъпи мъртъвци
и своите живи сродници зарадвай!
Мъчителния техен гняв смири
чрез кървава разправа, погуби
виновника за бащината гибел!

Дерзай, когато дойде час за дело!
И когато тя издума:
„Синко!“ — с бащиното име
на устни изпълни съдба зловеща.

[1] *Синът на Мая* — Хермес. ↑

[2] *Персеево сърце*. Орест, който трябва да убие майка си, се сравнява с Персей, който убил Медузата (срв. забел. към ст. 794 на „Прикованият Прометей“). Очевидно тук става дума не само за твърдото сърце на Персей, което трябва да има и Орест. За да не бъде вкаменен от погледа на Медузата, Персей извърнал главата си встрани. За да не бъде разколебан в намерението си да убие Клитемнестра, Орест, подразбира Хорът, също трябва да гледа встрани от нея. Защото наистина едно, макар и мигновено, колебание се явява у него; срв. ст. 899. ↑

ТРЕТИ ЕПИЗОД

Влиза Егист.

ЕГИСТ

Аз ида не незван — че мен ме викнаха.
Узнавам, чужденци били пристигнали
с една съвсем нерада вест — че мъртъв бил
Орест. Пронизва ужасът на новото
тегло за този дом, където прежните
убийства рани кървави оставиха.
Но как, няма това е вярно, истинно?
Не е ли то страхлива женска приказка,
която литва, за да падне тутакси?
Ти можеш ли ми каза нещо сигурно?

ХОР

Да, ние чухме, но запитай гостите,
в палата. Няма нужда от вестители,
когато можеш да запиташ лично тях.

ЕГИСТ

Ще срещна и ще питам известителя
дали е на смъртта му сам присъствувал,
или предава само тъмни слухове.
Не ще измами мойта проникателност.

Влиза в двореца.

ХОР

Повелителю Зевсе, какво да мълвя,
как да почна молитва и клетвена реч,

как да свърша речта,
за да кажа слова справедливи?
Острие смъртоносно на гибелен меч
подир миг ще реши, потопено във кръв,
из основи навеки да падне домът
Агамемнонов или да блесне
светлината на пламъка, за да вести
свобода. Ще получи тогава Орест
на далечни деди
голямото древно богатство.
Та в такава борба ще се втурне сега —
срещу двама един — тоя доблестен мъж.
И победата нека е с него!

ЕГИСТ (*зад сцената*)

О, о! Умирам!

ХОР

А, а! Чуйте!

Какво е туй? Какво се върши в къщи?
Догдето става всичко туй, дръпнете се,
за да не бъдем взети за участници
в убийството. Борбата е завършена.

Излиза един Роб.

РОБЪТ

Горко, горко ми! Падна господарят ни!
О, пак горко ми! Викам го за трети път!
Егист е мъртъв! Отворете портите
на женските покои — бързо, дърпайте
резетата! Но тук е нужна млада мощ!
Защо? За да помогнат на убития?
Уви! Уви!

На глухи викам, на заспали! Всичко е
напусто! Де е Клитемнестра? Как е тя?

Като че меч виси и над главата ѝ —
ще падне тя под удар възмездителен!

Влиза Клитемнестра.

КЛИТЕМНЕСТРА

Защо е този вик? Какво е станало?

РОБЪТ

Аз казвам: мъртвите убиват живия!

КЛИТЕМНЕСТРА

Уви! Разбрах словата ти загадъчни!
Погубват ни с измама, както някога
убихме ние! Бързо — брадва дайте ми!
Сега — победа или поражение!
Дотам достигна моето злочестие!

Влизат Орест и Пилад.

ОРЕСТ

Аз тебе диря. Той получи своето.

КЛИТЕМНЕСТРА

Уви! Любими мой Егисте, мъртъв си!

ОРЕСТ

Как, ти го любиш? В гроб ще легнеш заедно
с Егист! Не ще изневериш на мъртвия!

КЛИТЕМНЕСТРА

Спри, сине, пожали, дете, гърдите ми,
върху които си заспивал, сучейки
живителното мое мляко, моля те!

ОРЕСТ

Пиладе, мигар да убия майка си?

ПИЛАД

Къде са днес питийските вещания^[1]
на Локсий, де е верността на клетвите?
С цял свят враждувай, ала не с небесните!

ОРЕСТ

Ти победи, съветът ти е правилен.

На Клитемнестра.

Върви, ще те убия връз трупа му аз.
Жив, него пред баща ми си поставяла.
Умри до него — него ти си любила,
а мъж, достоен за любов, си мразила!

КЛИТЕМНЕСТРА

Отхраних те — опора в старините си.

ОРЕСТ

Как, с мене да живееш ти, убийцата?

КЛИТЕМНЕСТРА

Дете, за туй в Съдбата е причината.

ОРЕСТ

И твоята смърт Съдбата е подготвила.

КЛИТЕМНЕСТРА

Не мислиш ли, дете, за клетви майчини?

ОРЕСТ

Роди ме и ме хвърли сред нещастия!

КЛИТЕМНЕСТРА

О, не, изпратих те между приятели!

ОРЕСТ

Двукратно бях продаден аз, свободният.^[2]

КЛИТЕМНЕСТРА

Какви пари за тебе съм получила?

ОРЕСТ

Срамувам се да назова позора ти.

КЛИТЕМНЕСТРА

Но спомени делата и на татка си.

ОРЕСТ

Дома седиш — не обвинявай воина!

КЛИТЕМНЕСТРА

Та тежко е далече от мъжа, дете!

ОРЕСТ

А той прехранва къщната безделница.

КЛИТЕМНЕСТРА

Нима, о чедо, ще убиеш майка си?

ОРЕСТ

Не аз, а ти сама убиваш себе си.

КЛИТЕМНЕСТРА

Помни гнева на майчините кучета!^[3]

ОРЕСТ

Да ти простя? А бащините кучета?

КЛИТЕМНЕСТРА

Ах, аз напусто плача върху гроба си!

ОРЕСТ

В съдбата на баща ми ти е жребият.

КЛИТЕМНЕСТРА

Уви! Змия родих и кърмих! Ето я!

ОРЕСТ

Пророчески са твоите страшни сънища.

Уби съпруг, умри от син, злочестнице!

Отвежда Клитемнестра в двореца.

ХОР

Аз плача над бедата и на двамата.

Но след като дойде до бездна кървава

нещастният Орест, аз бих се молила

да не загине той, лъчът спасителен.

[1] *Питийски вещания* — вж. забел. към ст. 746 на „Седемте срещу Тива“. ↑

[2] *Двукратно бях продаден аз, свободният*. Смисълът на тези думи е, че Орест е бил и прокуден, и лишен от наследство. ↑

[3] *Майчини кучета* са ерйниите, фуриите; срв. ст. 1054; също — „Евменидите“, ст. 131–132, 231, 246. ↑

ТРЕТИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Върху дома на Приам Правдата нявга дойде
с тежковъздаваща мъст.

Върху дома на Атрид, ето я, тя е дошла
с два лъва, с два Арея.^[1]

Всичко постигна днес
посоченият нам от Феб изгнаник,
воден от мисъл на бог в своя победен път.

Буйно ликувайте вий, че господарският дом
днес е спасен от беди и че злодеите вече
няма с нечисти ръце
богатства да пилеят!

Първа антистрофа

Ето, дошъл е мъжът, който в потайна борба
носи коварната мъст.

Даде му в битката мощ вярното чедо на Зевс,
самата чиста Правда

(Правда — така я зовем
ний, смъртните, и с право).

Дъха тя гибелен гняв срещу заклетите врази.

Буйно ликувайте вий, че господарският дом
днес е спасен от беди и че злодеите вече
няма с нечисти ръце
богатства да пилеят!

Втора строфа

Тъй с повелителен глас Локсий парнаският бог^[2],
от страховития кът
изпод земята вести, че вкорененото зло
трябва да падне с една неизмамна измама.
Воля божия се върши,
за да не служим на злодеите
и за да тачим силата небесна.

Пак виждам светлия ден!
Паднаха тежките робски вериги!
Вдигай се вече, дворец! Дълго, предълго лежа
прострян върху земята!

Втора антистрофа

Времето, носещо цяр, скоро през тези врати
властно ще мине в часа,
в който ще бъде изтрит целият грях на дома
чрез очистителна жертва за всички злодеяства.

... ..

... ..

... ..

Пак виждам светлия ден!
Паднаха тежките робски вериги!
Вдигай се вече, дворец! Дълго, предълго лежа
прострян върху земята.

[1] С два лъва, с два Арèя, т.е. с Орест и Пилад. ↑

[2] Парнаският бог е Аполон, който имал прорицалище в Делфи,
под планината Парнас. ↑

ЕКЗОД

Орест и Пилад излизат от двореца, в чиято вътрешност се виждат труповете на Егист и Клитемнестра.

ОРЕСТ

Ей двамата тирани на земята ни —
убийци на баща ми, разорители
на този дом. Те горди върху тронове
седяха. И сега се любят, вижда се
от участта им, верни са си. Двама те
решиха да убият моя клет баща
и двама да умрат — и го изпълниха.
Но вижте вий, свидетелки на злото ни,
ей уреда — капан за моя клет баща,
окови за ръцете и нозете му.
Сторете кръг и разтворете дрехата,
която го обгърна, покажете я —
да види и баща ми — не рожденият,
а онзи, който всичко вижда, Слънцето, —
престъпните деяния на майка ми:
в съда свидетел да ми бъде някога,
че справедливо дадох смърт на майка си.
Егиста не засягам: по законите
получи свойта казън прелъстителят.
Но тя, която умъртви съпруга си,
чиито рожби — бремене сладко някога,
омразно днес — е носила под своите
гърди, какво е тя? Змия, чудовище,
което, без да хапе, чрез докосване
отравя — с дързост и престъпна помисъл.
А тази вещ?
Как бих я назовал с една пристойна реч?

Капан за звяр? Саван, покриващ мъртвия
чак до нозете? Примка, мрежа гибелна
я назови, спъвало и белезници.
Това ще бъде уред за разбойника,
що мами своя гост и от грабителства
живее. С тая вещь коварна, колкото
души отнеме, толкоз по-щастлив е той.
Не искам в своя дом подобна спътница —
бездетен да умра по воля божия!

ХОР

О, горко ни, горко ни! Съдбовни дела!
Ти загина от гибел ужасна!
О, горко ни, горко ни!
Закъснялата мъст разцъфтява!

ОРЕСТ

Уби ли тя, или пък не? Но този плащ
твърди — Егист го е обагрил с меча си.
Петното кръв е старо като делото —
то с времето загубва пъстротата си.
И одобрявам, и окайвам себе си.
Като говоря с тази тъкан гибелна,
оплаквам и дела, и мъст, и род злочест,
защото осквернява ме победата.

ХОР

Между смъртните никой не случва живот
безметежен, свободен от болки.
О, горко ни, горко ни!
Тоя страда сега, оня — после!

ОРЕСТ

Но знайте, аз самин не виждам свършъка
Като че ли с коне препускам, свърнали
от пътя. Победен ме носят мислите
неудържими. Ужасът пред моето

сърце се готви да запее — тръпне то.
Ала догдето съм с ума си, чуйте ме:
Аз казвам, че погубих с право майка си,
убийца на баща ми, срам, проклятие
на боговете. Аз твърдя: подтикна ме
към тая дързост Локсий, прорицателят
питийски. Той ми каза, че постъпвайки
така, избягвам страшно обвинение,
че инак — о, не ще повторя думите!
Стрела не стига до върха на толкова
тегла. Сега ме вижте с тая вейчица
молитвена в ръце, с венец отправям се
към пъпа на земята, към питийския
олтар, където вечно свети огънят,
за да изкупя родна кръв. Към друг олтар
не позволи да се обърна Локсиас.
Ще моля после аргоските граждани
да кажат за претеглените бедствия.
Потеглям аз, прокуден от земята си.
Жив, мъртъв — мене ще зоват убиецът.

ХОР

Ти победи. Недей запряга своите
уста в злодумство, не проклинай себе си,
че ти освободи града на аргосци,
като посече двете змии гибелни.

ОРЕСТ

А-а!

Ах, гледайте — жени като горгоните
в одежди черни, с гъсти змии, вплетени
в косите им! Не мога да остана тук!

ХОР

Ти, бащин син любим, какви видения
те мъчат? Стой, не бой се, победителю!

ОРЕСТ

Не ме измъчват никакви видения!
Това са гневни майчините кучета!

ХОР

Но прясна е кръвта върху ръцете ти.
Оттам е туй смущение в сърцето ти.

ОРЕСТ

Цар Аполоне, ето расне броят им
и гнъсна кръв се стича от очите им!

ХОР

Един е царът — да докоснеш Локсиас
и той ще те избави от страдания.

ОРЕСТ

О, вие ги не виждате, но ето ги —
преследват ме, не мога да остана тук!

Избягва.

ХОР

Ето третата буря с губителен дъх
върху този дворец
на царете на Аргос връхлита.
Тя започна с гощавка от плът на деца
и с ужасната скръб на Тиеста.
Втора бе участта на злочестия цар —
че загина в къпалнята първият вожд
на ахейската рат.
Днес и трета дойде — но дали за добро
и дали не за смърт? И кога ли ще спре,
и кога ще заспи
яростта на съдба страховита?

ЕВМЕНИДИТЕ ^[1]

[0] Заглавието *Евменидите* означава „Благосклонните богини“. ↑

ЛИЦА

ПИТИЙСКАТА ПРОРОЧИЦА
АПОЛОН
ОРЕСТ
СЯНКАТА НА КЛИТЕМНЕСТРА
ХОР НА ЕВМЕНИДИТЕ
АТИНА
ПРИДРУЖНИЦИ

ПРОЛОГ

ПИТИЙСКАТА ПРОРОЧИЦА

Най-първо призовавам първожрицата
Земя, след нея — втората владичица
Па майчиното свето прорицалище,
Темида^[1], както се мълви. А третата,
която наследи това седалище
не силом, а с добро, бе Феба^[2], също тъй
титанка, дъщеря на Гея. Него тя
предаде — дар рожден — на Феб. На Феба
наречен Феб. Остави той делийските
води и канари^[3], към гостолюбния
Паладин бряг^[4] потегли, па дойде накрай
тук, на Парнас^[5]. А с почит го провеждаха
чадата на бог Хефест^[6], пътетворците,
и дивата земя опитомяваха.
Посрещнаха го с много чест и хората,
и Делф^[7], на тези области кърмчията.
А Зевс му даде божи дар и тури го
четвърти върху този трон пророчески.
И Локсий-Феб вещае воля бащина.
Към тези богове възгласим най-напред.
Поклон и на Палада, на Предхрамната^[8],
на нимфите от пещерните сводове —
подслон за птици, божие прибежище!
Владее Бромий^[9] тук (о, помня хубаво!),
откакто сам начело на вакханките
заплете цар Пентея^[10] в гибел заешка.
Аз призовавам изворите Плистови^[11],
и Посейдоновата мощ, и вишния
вършител Зевс — и сядам на престола си.

Дано молитвите сполучат повече
от други път! Ако има елини,
да влизат, както е редът, по жребие.
Вещая по божествено внушение.

Влиза в храма и мигновено излиза.

Ах, страхот, не за приказ, не за гледане!
Изтласка ме от Фебовото жилище!
Безсилна съм, огъва се снагата ми,
търча с ръце, нозете ми са схванати!
Като дете в страха си е старицата.
Пристъпих към обкитената вътрешност
и там, при пъпа земен^[12], виждам някакъв
окаяник-молител. Капки кървави
се стичат от ръцете му — оголен меч
държи в едната, в другата — маслинена
планинска вейка, хубаво загърната
в блестяща вълна. Ясни са словата ми.
И пред човека гледам чудно множество
жени, седят и спят върху столовете.
Но не, това не са жени, горгони са.
И на горгони^[13] не приличат, други са.
Веднъж ги бях видяла нарисувани^[14] —
Финеевата гостба грабят.^[15] Тия са
безкрили, черни, грозни, отвратителни.
Те хъркат с отровително дихание,
и гнусна течност капе от очите им.
Одеждите им — те не са за храмове
на богове или за людски жилища.
Родът на тая сган е непознат за мен.
Коя земя, като ги е откърмила,
ще каже, че не ще се кае някога?
Но нека господарят, многомощният
Феб-Локсий, се погрижи за потребното.
Защото той, целителят, гадателят,

очиства осквернени чужди жилища.

(Излиза.)

Вратата на храма се отваря. Виждат се Аполон, Орест и Ериниите.

АПОЛОН *(към Орест)*

Не ще те дам. Ще те закрилям винаги.
До тебе ли съм, или не, аз никога
не ще се помиря със враговете ти.
И виждаш сам, пленени са безумните.
Сънят скована тези отвратителни
девици, рожби на Нощта. От никой бог,
човек и звяр не са били прегръщани.
За зло родени, обитават злия мрак
на, Тартара подземен^[16]; прокълнати са
от боговете, както и от хората.
Но бягай, не изпадай в малодушие.
А те ще те преследват и по ширната
земя, където стъпи твоята скитнишка
нога, и по морета, и по острови.
Недей оставя да те яхне мъката.
Иди в земята на Палада, там падни
пред нейното старинно изваяние.
Там съдници ще найдем и смириващи
слова. Тогава ще намерим средството,
с което ще получиш избавление.
По моя воля ти прободете майка си.

ОРЕСТ

Владико Аполоне! Справедлив си ти!
Ти, който знаеш, бди над мене! В твоята мощ
е залогът за моето спасение.

АПОЛОН

Знай, страх не бива да сломи душата ти.
А ти, мой еднокръвен братко Хермесе,

закрилай го! Водител те наричаме,
бъди водител, пастир на молителя.
Ти знаеш, Зевс почита беззащитните,
щом благата съдба им е водителка.

Изчезва. Орест, воден от Хермес, излиза.

Явява се сянката на Клитемнестра.

КЛИТЕМНЕСТРА (към Ериниите)

Ах, вие спите? Спете! За какво ми сте?
Да, вие мен посрамахте единствена
сред мъртвите! Убитият от моята
ръка не спира страшните си укори!
Позорна участ! Казвам ви, потискат ме
и ме винят в ужасно злодеяние.
А аз изпитах ужас от най-близкия,
и бог не се гневи за мене, майката,
от скверните ръце на син посечена.
Но гледай тези рани със сърцето си —
насъне гледа с бляскав поглед нашата
душа, а посред бял ден сляп е смъртният.
Вий вкусахте от мои възлияния —
не вино, а напитка трезва, медена^[17].
Среднощни гостби готвех над олтара ви,
пламтящ в часа, когато никой никому
не жертвува. И всичко туй потъпквате!
Избяга той като елен; избави се!
Чевръсто се измъкна изпод мрежите,
па хукна и се подигра, надсмя ви се!
Послушайте! Говоря ви за моята
душа! Богини адски, съвземете се!
Пред вас е Клитемнестра! Призовавам ви!

ХОР

(стене)^[18]

КЛИТЕМНЕСТРА

Стенете вие! Той побягна, няма го!
Над него, не над мене бдят застъпници!

ХОР

(стене)

КЛИТЕМНЕСТРА

Премного спиш, нехаеш за бедата ми.
Побягна той, убиецът на майка си!

ХОР

(охка)

КЛИТЕМНЕСТРА

Ти охкаш? Спиш? Защо не станеш, вдигай се!
Нанасяй зло, това е твоята работа!

ХОР

(охка)

КЛИТЕМНЕСТРА

Умора, сън — могъщи съзаклятници
на страшната змия сломиха силата.

ХОР *(надава двукратен остър вой)*
Дръж! Дръж! Дръж! Дръж! Внимавай!

КЛИТЕМНЕСТРА

Насъне звяра гоните и лаете,
тъй както лаят упорити кучета.
Що правите? Станете, не отпадайте!
От сън сломени, злото не забравяйте!
Дано ви жегнат правите ми укори —

че в бич се те превръщат за разумните!
Дъхтете в него с кървави дихания,
сушете го с утробните си пламъци,
погнете го повторно, изтощете го!

Изчезва.

ХОР

Буди, буди! Аз будя теб, ти — другата!
Ти още спиш? Но ставай, прогони съня!
Да видим няма ли заблуда някаква!

Една след друга Ериниите се събуждат.

[1] *Темида* — богиня на реда и правосъдието, титанка. ↑

[2] *Феба* — дъщеря на Уран (Небе) и Гея (Земя). Тя, богинята от старото поколение, била прогонена от светилището си, както казва цитираният от схолиаста Пиндар. Есхил изменя сказанието, като твърди, че Феба доброволно дала светилището си на Аполон, че то не ѝ било отнето. Той намира подкрепа на своята тенденция да помирява враждуващите богове във факта, че Аполон се нарича и Феб — по името, както казва сам (ст. 8–9), на Феба. ↑

[3] *Делийските води и канари* — на остров Делос, родно място на Аполон. С води поетът означава островното езеро, а с канари — планината Кинт. ↑

[4] *Паладин бряг* — Атика. Есхил, както бележи схолиастът, желае да поласкае съгражданите си, като включва и Атика в Аполоновия маршрут към Парнас. Според Пиндар богът минал през беотийския град Танагра. ↑

[5] *Парнас* — планина във Фокида, откъм южната страна на която се намирало делфийското светилище на Аполон. ↑

[6] *Чадата на бог Хефест, пътетворците* — това са атиняните, потомци на Ерехтей, а той — на бог Хефест, отдето и атиняните се смятат за синове на този бог. Според атическото предание атиняните, които водели Аполон към Делфи, проправили пътя към неговото светилище. ↑

[7] *Делф* — митически цар, син на Аполон или Посейдон, основател на Делфи. ↑

[8] *Предхрамната* — прозвище на Атина, чийто храм в Делфи се намирал пред храма на Аполон. ↑

[9] *Бромий*, т.е. „шумният“ (от βρομέω), едно от многобройните прозвища на Дионис (Бакхус). ↑

[10] Цар Пентей се възпротивил на въвеждането на Дионисовия култ в Тива. Богът си отмъстил, като подбудил таванските жени да го преследват и разкъсат. Оттук и сравнението на Пентей със заек. Историята на Пентеевата гибел е предмет на Еврипидовата трагедия „Вакханките“. ↑

[11] *Изворите Плистови* — на Плист, поток във Фокида. ↑

[12] *При пъла земен* — вж. забел. към ст. 747 на „Седемте срещу Тива“. ↑

[13] *Горгони* — вж. забел. към ст. 794 на „Прикованият Прометей“. ↑

[14] *Веднъж ги бях видяла нарисувани* — жрицата говори за горгоните. Но всъщност не горгоните, а харпиите грабелите гостбата на Финей. В това изречение, ясно само по себе си, някои преводачи предпочитат да изправят грешката на Есхил и говорят за харпии. ↑

[15] *Финей* бил тракийски цар, когото боговете наказали, като му изпратили отвратителните харпии, които грабелите или омърсявали храната му. ↑

[16] *Тартара подземен* — вж. забел. към ст. 153 на „Прикованият Прометей“. ↑

[17] *Напитка трезва, медена* — в чест на ерѐниите никога не са били правени възлияния с вино: срв. Софокъл, „Едип в Колон“, ст. 481; също — ст. 98–100 (думи на Едип, отправени към ерѐниите):

*Та иначе аз никога
не бих се срещнал първо с вас във пътя си —
аз, трезвият, с вас, трезвите...*

↑

[18] Това място, а също и редове 120, 123, 126, 129 представляват единствените авторски ремарки в запазените трагедии на Есхил. ↑

ПАРОД

ХОР

Първа строфа

Уви, какво страдание, приятелки!
Тъй дълго страдах аз, и виж, напразно
Постигна ни мъчително страдание,
беда неспособна!
Изплъзна се от мрежите ни дивечът!
Надви ме сън, изгубих плячката!

Първа антистрофа

О сине Зевсов^[1], ти си похитителят!
Потъпка стари божества ти, младият!
Зачете нечестивеца, жестокия
към своята майка!
Ти, богът, ни отне майкоубиеца!
И кой би рекъл: тъй е правилно?

Втора строфа

Насън, усетих, ме удари укорът —
безмилостен, същински бич в ръката
на разгневен колар!
В гърдите, в сърцето ми той се впи.
Като под меча на палач,
 стръвен и див, кръвта
 в моите жили стине, страшно стине!

Втора антистрофа

О млади богове! Така постъпиха,
че властни са и право не зачитат!
Престол, окървавен
от връх до подножие ниско!
И ето, ясно виждам аз:
 земният пъп е в кръв,
 тегне връз него скверно дело.

Трета строфа

Но сам пророкът^[2] оскверни олтара си!
Повика го той,
подтикна го той,
над божи закон постави човек
и тъй погази устава старинен.

Трета антистрофа

Омразният! Не ще ми вземе грешника!
Дори в дън земя
не ще се спаси,
че скверният мъж намира и там
мъстител — той ще му срази главата!

[1] *О сине Зевсов* — Хорът се обръща към Аполон. ↑

[2] *Пророкът* е Аполон. ↑

ПЪРВИ ЕПИЗОД

Явява се Аполон.

АПОЛОН

Вън, вън от тази къща, повелявам ви,
излизайте от този кът гадателски,
за да не пусна с връв златоизплетена
в гърдите ви змия крилата, бляскава,
та черна пяна, смукана от людска плът,
на късове от кърви да избълвате!
И не до този дом ще приближавате,
а там, където кървави решения
обезглавяват, ослепяват, семето
погубват, режат детеродни удовете,
там, дето бият, дето върху колове
набити люде плачат! Разумяхте ли,
богопротивни твари, де е вашето
веселие? Та външността ви същото
внушава! В пещера на кръвожаден лъв
се поселете и това пророческо
святилище с петно не осквернявайте!
Вървете и пасете без нагледници —
такова стадо не желае никой бог!

ХОР

Цар Аполоне! Чуй сега и моето:
не си ти просто съучастник в делото,
ала причина първа и единствена.

АПОЛОН

Как тъй? Кажи — направо на въпроса ми!

ХОР

Внуши на госта да убие майка си.

АПОЛОН

Да отмъсти за татка си. Какво сега?

ХОР

И стана покровител на убиеца.

АПОЛОН

И казах му да дири тук убежище.

ХОР

А нас нападаш — неговите спътници.

АПОЛОН

Та в този дом не бива да дохождате!

ХОР

Ала за нас това е дълг и заповед.

АПОЛОН

Каква е длъжността ви? Похвалете се.

ХОР

О, ний майкоубийците прокуждаме.

АПОЛОН

А майка му нали уби съпруга си?

ХОР

Не е проляла родна кръв ръката й.

АПОЛОН

Не тачиш, не зачиташ осветените
от Зевс и Хера брачни връзки. Нищо е
по твоите слова Киприда^[1], изворът

на най-прекрасни радости за смъртните.
Че ориста е свързала съпрузите
в съюз, по-свят от клетва — него правдата
закриля. Щом си кротка при съпружески
убийства, щом не пламваш гневна, казвам ти:
Ореста вий несправедливо гоните!
Аз зная, че към едного сте яростни,
а явно снизходителни към другиго.
Ала Палада ще разгледа спора ни.

ХОР

Не, този мъж не ще изпусна никога!

АПОЛОН

Добре, добре, не се щади, преследвай го!

ХОР

Не накърнявай длъжността ми почетна!

АПОЛОН

Не бих приел дара на твоите почести.

ХОР

Велик си ти, до Зевса ти е мястото.
Но ние — тласка ни кръвта на майката —
ще го подгоним като стръвни кучета.

Излиза.

АПОЛОН

А аз ще браня, ще спася молителя.
Че страховит за богове и смъртни е
гневът на пренебрегнати молители.

Излиза.

[1] *Киприда* — Афродита; вж. забел. към ст. 1039 на „Молителките“. ↑

ВТОРИ ЕПИЗОД

Втурва се Орест.

ОРЕСТ

Атино мощна, тук дойдох по Фебова
повеля, приеми любезно грешника.
Не съм нечист, нито са скверни моите
ръце, петното излиня, очисти се
при допир с люде в домове, из пътища,
при моя бяг по сушата и морските
води. Сега, по Фебово пророчество,
богиньо, ида в твоя храм. До твоя лик
притиснат, ще очаквам аз присъдата.

Втурва се Хорът.

ХОР

Ха, негови са тези ясни белези,
вървете по безмълвните издайници!
Че както куче тича по ранен елен,
тъй ние по кръвта му го преследваме.
От много труд мъчителен задъхват се
гърдите. Всеки земен кът пребродихме
и над морето полетяхме без крила,
подгонихме го, бързи като кораби.
Сега ще се е притаил тук някъде.
Усмивва ми се мирис на човешка кръв.

Но гледайте добре
следите, да не би
да се изплъзне с бяг

и да не ни плати.

Съглеждат Орест.

Подслон отново има той —
прегърнал изваяние
на вишно божество,
очаква той съда над своите ръце.
Но не! Пролеят ли се кърви майчини,
уви, не се възвръщат те!
В пръстга проникнал сок изчезва без възврат.
Ще заплатиш! От живите ти членове
ще смуча кървав сок. От твоята снага
ще бъде утолена мойта жажда.
Изсъхнал, жив, ще те замъкна в земните
недра — да заплатиш
за майчин скръбен дял,
и там ще видиш всеки, който някога
е сторил тежък грях към бог, към тачен гост
или родител скъп^[1],
да носи наказание заслужено.
Защото под земята е великият
мъздител Хадес^[2] —
той всичко вижда с ясен дух и бди.

ОРЕСТ

Поучен от беди, познавам не едно
очистване и знам кога е правилно
да се говори и мълчи. Но в случая
да вдигна глас ми повелява мъдър вожд.
Кръвта бледнее, чезне от ръцете ми,
отмито с петното на убийството.
А прясна бе, когато връз олтарите
на Феб с кръвта на жертва бе прокудена.
И дълъг ще е разказът за людете,
с които съм общувал, без на някого

да навредя. Очиства всичко времето.
И с чисти устни и с благоговение
аз моля да ме подкрепи царицата
на този край, Атина. Без оръжие
ще има в мен, в земята ми, в народа ми
навеки верни, предани съюзници.
Дали сега в страната на либийците,
край родното Тритоново течение,^[3]
тя, видима или незрима, своите
подкрепя и дали наглежда равното
поле на Флегра^[4], като вожд решителен —
да дойде — чува отдалеч, богиня е —
и ме спаси от моите страдания!

ХОР

Ни Аполон, ни силата Атинина
ще те избави. Ще умреш в забвение,
с душа ни капка радост неизпитала —
безкръвна сянка и храна на демони!
Не ми отвръщаш, плюеш на словата ми?
За мене си отхранен, посветен си ми.
Жив, не заклан, ще ни гостиш! Но чуй сега
мелодия, която леденѝ кръвта!

Да се хванем с ръце, да извием хоро,
страховития химн
да запеем поискахме ние,
да разкрием как нашият гибелен сонм
разпределя човешката участ.
Наша гордост е нашият праведен съд.
Че простира ли смъртният чисти ръце,
не пристъпва към него гневът ни, и той
безметежно века си минава.
Ала стори ли зло като този беглец
и ръцете си кървави крие,
ний, свидетелки верни на мъртвите, в мир
се надигаме, искаме да заплати

без остатък за кърви пролети.

[1] Грях към бог, гост и родител, по който Есхил говори и другаде; срв. ст. 544–547; също — „Молителките“, ст. 710–712. ↑

[2] *Великият мъздител Хадес*. В подземното царство на Хадес душите получавали наказания за престъпните си дела. ↑

[3] *Тритоново течение* — името на либийската река Тритон Есхил свързва с прозвището на Атина — Тритогения. ↑

[4] При *Флегра* (старо название на полуостров Палена в Халкидика) станало сражението между боговете и гигантите. ↑

ПЪРВИ СТАЗИМ

Първа строфа

Майко Нощ, о моя родна майко,
мене, мъстта за мъртви и за зрящи,
майко, чуй: Латониният син^[1]
зле се надсмя над мене —
похити ми тоя заек,
който майчината кръв
трябва да ми заплати.

Жертва си ти! Бесният химн
ще порази твойта душа,
разсъдъка отнема той!
Песен на Еринии —
звук безлирен, разумът
помръква, вцепеняваш се!

Първа антистрофа

Моят дял е твърдо и навеки
определен от непреклонна мойра^[2]:
който, от безумство обладан,
близък човек убие,
него гоня аз, додето
иде в ада. Но и там
няма да се отърве.

Жертва си ти! Бесният химн
ще порази твойта душа,
разсъдъка отнема той!
Песен на еринии —

звук безлирен, разумът
помръква, вцепеняваш се!

Втора строфа

Нам от рождение тая съдба ни се падна.
Нека безсмъртните нашия дял не докосват,
нямаме обща трапеза,
светлите дрехи не са наша участ и жребий.

... ..

Моят дълг е да руша
там, дето брат пада сразен
с меча на тих, къщен Арей^[3].
Него, уви, погваме ний!
Здрав и могъщ нека е той —
ний го сразяваме с нови кърви!

Втора антистрофа

Ние спасяваме други от нашите грижи:
нам боговете дължат своя мир безметежен,
ние ги пазим от разпри.
Зевс не допуска до себе си мерзкото племе
с потопените в кръв ръце.

Моят дълг е да руша
там, дето брат пада сразен
с меча на тих, къщен Арей.
Него, уви, погваме ний!
Здрав и могъщ нека е той —
ний го сразяваме с нови кърви!

Трета строфа

Слави човешки, достигнали до небесата,
чезнат, смаляват се, жалко се наземи свличат,

щом връхлетим върху тях стая черна одежда,
с нашия злокобен танц.

Ето така хвърлям се аз
с мощна нога, с неотразим,
с гибелен скок — смазвам дори
бързия враг, в трепет е той,
в злочестина го пращам.

Трета антистрофа

Пада, безумният, ала не знае, че пада.
С толкова много тъма го обгръща грехът му.
Мрак непрогледен обвива домът му — тъй дума
людска горестна мълва.

Ето така хвърлям се аз
с мощна нога, с неотразим,
с гибелен скок — смазвам дори
бързия враг, в трепет е той,
в злочестина го пращам.

Четвърта строфа

Това е нашата съдба.
С изкусна, с непреклонна мощ
и с вярна памет за дела
престъпни сме дарени ний,
безмилостните божества,
почитащи нетачен дълг,
далеч от вишни богове,
в неслънчеви зраци,
дето със мъка пристъпват и зрящи,
и лишени от очи.

Четвърта антистрофа

Кое човешко същество
не ще изпита смут и страх,
когато аз му възвестя
закона предопределен
от мойра и от богове?
Властта ми е старинна власт
и мене ме тачат,
нищо, че подземи аз обитavam,
сред безслънчевия мрак.

[1] *Латониният син* — Аполон. ↑

[2] *Мойри* — три богини на човешката съдба; лат. *Parcae*. ↑

[3] *Тих, къщен Арей*, т.е. онзи, който създава вражди между сродници. ↑

ТРЕТИ ЕПИЗОД

Явява се Атина.

АТИНА

Далеч до мене долетя призивен вик —
чак до Скамандър. Там приемах цялата
земя, която първенци и вождове
ахейски^[1] като дял богат от плячката
дариха мен навеки с плодовете ѝ —
прекрасен дар за рожбите Тезееви^[2].
Оттам с нозе неуморими, без крила
се втурнах, а в егидата ми вятърът
свистеше като във кола, запрегната
с коне могъщи. Ала странно множество
съзирам — не с уплаха, но с учудване.
Кои сте вий? Обръщам се към всички ви:
към странника, обхванал мойта статуя,
към вас, които нямате подобие
със жива твар. Не сте между богините,
ала не са и смъртни ликовете ви...
Все пак за грозота да съдиш някого
е незаконно, чуждо е на правдата.

ХОР

Накратко ще ти кажем, дъще Зевсова.
Печални рожби на Нощта сме. В нашия
подземен свят ни назовават „Клетвите“.

АТИНА

Узнах рода ви, зная вашто прозвище.

ХОР

Но чуй сега и длъжността ми почетна.

АТИНА

Ще чуя, ако с ясна реч ми кажете.

ХОР

Ний гоним вредом човекоубийците.

АТИНА

Къде ще спре във своя бяг убиецът?

ХОР

Там, дето няма радост нито капчица.

АТИНА (посочва Орест)

И него ли преследвате за същото?

ХОР

О, да, той дръзна да убие майка си.

АТИНА

Не е ли сторил туй от страх сред някого?

ХОР

Кой бич подбужда към убийство майчино?

АТИНА

При две страни аз чувам само първата.

ХОР

Не дава клетва, не приема нашата.

АТИНА

На думи, не на дело тачиш правото.

ХОР

Как тъй? Кажи, теб мъдростта е дадена.

АТИНА

Не могат клетви да закрилят кривдата.

ХОР

Тогава питай, па решавай правилно.

АТИНА

И тъй, от мене чакате решение?

ХОР

Достойната достойно ний почитаме.

АТИНА

Какво желаеш да отвърнеш, страннико?

За своя род и роден край, за своите
тегла кажи, а после — защитавай се.

И ако с вяра в мойто правосъдие
прегръщаш този образ до олтара ми
и молиш благочестно, както някога
бе молил Иксион^[3], отговори ми ти.

ОРЕСТ

Владичице Атино, първо грижата,
внушена от словата ти, бих искал аз
да отстраня. Не съм нечист, омига е
ръката ми, когато сядам в твоето
светилище. Чуй доказ убедителен:
Законът повелява на убиеца
да бъде ням, додето младо жертвено
животно не обагри с кръв ръцете му.
А мен отдавна чистят вече людските
огнища както с жертви, тъй и с изворни
води. С това избавям те от грижата.
Ще чуеш подир миг за потеклото ми.
Аргивец съм, баща ми е познатият
на тебе Агамемнон, вожд на флотата,

с когото ти превърна Троя, Йлион,
в развалини. Загина той с позорна смърт,
когато си дойде. Уби го майка ми
със черна мисъл, в мрежи пъстротъкани
го скри, така я обвинява банята.
След време аз се върнах от изгнание
и майка си убих, признавам, сторих го,
за да платя за гибелта на милия
баща. Но с мен и Аполон участвува —
пронизва той сърцето ми, предричайки
беди, ако не отмъстя за татка си.
Виновен ли съм, или не — сама съди.
Каквото и да кажеш ти, приемам го.

АТИНА

Да, делото е трудно, не по силите
на смъртен. Па и мен не ми е дадено
да съдя по дела за отмъщение.
Все пак ти идеш тук освободен от грях,
молител чист и незаплашващ храмът ми.
И затова приемам те в страната си.
Но трудно е да пренебрегна тяхното,
защото, ако не спечелят делото,
ще пръснат в моята земя отровата
на своя гняв, ще пламне болест гибелна.
Да ги приема, или не — е все едно:
ужасни са за мен и двата изхода.
Но щом до мене делото е стигнало,
съдии ще ви назнача, обвързани
със клетва, за да съдят днес и винаги.
А вие пригответе доказателства
и клетвени свидетелства по делото.
Ще взема най-отличните си граждани
и с тях ще дойда, за да съдим правилно,
под клетва, че не ще престъпим правдата.

Излиза.

[1] *Ахейски*, т.е. на ахейците, които под водителството на Агамемнон обсаждали и превзели Троя. ↑

[2] *Рожбите Тезееви* — атиняните като потомци на цар Тезей. Касае се вероятно за нос Сигей, където богиня Атина имала храм. Според атическото предание, следвано тук от Есхил, град Атина имал права над територии в Мала Азия още от времето на Троянската война.

↑

[3] *Иксион* убил своя тъст Дионей. Според схолиаста той бил първият убиец (срв. също ст. 718), над когото Зевс извършил обряда на очищението. ↑

ВТОРИ СТАЗИМ

ХОР

Първа строфа

Ще падне древният закон,
ако престъпникът,
майкоубиецът,
има победа във делото!
Всеки смъртен ще издига
лекомислена ръка.
Много рани, много болки
от ръцете на деца
чакат родителска плът.

Първа антистрофа

Че няма с будни взори ний,
гневните фурии,
да възмездяваме.
Воля на ужаса даваме.
Всеки всекиго ще пита
де ще стихне, де ще спре
злото, струвано от ближни,
ала всуе ще мълвят
за неизвестния цяр.

Втора строфа

Нека никой занапред,
щом го сполети беда,
не изрича тая реч:

„Правдо, чуй!
Трон на фуриите, чуй!“
С тези думи може би
майка или клет баща
жал ще жалят, че разбит
пада Правдиният дом.

Втора антистрофа

Но понякога страхът
е потребен — като страж
нека над сърцата бди!
Нека той
води през тегло към ум.
Кой — народ или човек, —
щом в гърдите му тупти
безбоязнено сърце,
тачи справедливостта?

Трета строфа

Ни безвластие хвали,
ни самодържавна власт.
Знай, че бог
с мощ е дарил средината и с бдителни
взори следи ту тук, ту там.
Истинна е мойта реч:
надменността е дете на безчестие, вярно е,
здравата мисъл ще роди
желаното от всички нас,
бленуваното щастие.

Трета антистрофа

Но въздавай — казвам пак —
чест на справедливостта
и надей

тъпка с нозе нечестиви олтара й.
Взорите користни чака мъзда.
Иде край неотвратим.
Та затова благочестно почитай родители;
с благоговеен страх пази
дълга свещен на своя дом
към госта му любезен.

Четвърта строфа

А който без принуда бъде праведен,
зло не ще познае,
той никога в беда не ще погине.
Ала твърдя, че дръзкият престъпник,
натрупал пряко правдата богатства,
ще свий платната си, когато
трудният миг връхлети
и рухнат сломените мачти.

Четвърта антистрофа

И той зове, но никой в необорната
буря го не чува.
А бог се смей над буйния злочинник,
попаднал неочаквано в безкрайни
злини, които няма да надмогне.
Той блъсва старото блаженство
върху скалите на Дика^[1]
и тъй неоплакан погива.

[1] Дика — богиня на правосъдието и възмездието. ↑

ЧЕТВЪРТИ ЕПИЗОД

Влиза Атина, следвана от Глашатай и Съдии.

АТИНА

Вестителю, вести, задържай хората!
И затова с тиренската пронизваща
тръба,^[1] от твоя смъртен дъх изпълнена,
напрегнат звук раздавай между людете.
Изпълва се събранието, редно е
да млькнат, за да чуе всеки гражданин
законите ми, дадени завинаги,
и правилно да се разсъди делото.

Явява се Аполон.

ХОР

Цар Аполоне, властвуй над своето.
Защо и ти се месиш в тази работа?

АПОЛОН

Дойдох, за да свидетелствувам — в моя дом
дойде молител този мъж, при моето
огнище аз му дадох очищение —
и да го браня. В мене е причината,
че той погуби майка си.

Към Атина.

Открий съда
тъй, както знаеш, и разгледай спора ни.

АТИНА

Откривам тоя съд и давам думата
на вас. Че пръв говори обвинителят —
да изясни в какво е точно делото.

ХОР

Ний много сме, но малко ще приказваме.

Към Орест.

На всяко слово — слово давай в отговор.
Кажи ми най-напред, уби ли майка си?

ОРЕСТ

Убих я, не отричам нищо сторено.

ХОР

Три схватки има. Повален си в първата.

ОРЕСТ

Не се хвали — та аз съм на нозете си!

ХОР

Кажи ни как осъществи убийството.

ОРЕСТ

Ще кажа. С меча ѝ прерязах гърлото.

ХОР

По чий съвет и по чие внушение?

ОРЕСТ

По Фебово пророчество — ще каже Феб.

ХОР

Пророкът ти внуши майкоубийството?

ОРЕСТ

И тук не съжалявам за съдбата си.

ХОР

Ще заговориш друго след присъдата.

ОРЕСТ

Баща ми ще ме подкрепи от гроба си.

ХОР

Надявай се, убиецо на майка си!

ОРЕСТ

От две убийства бе опозорена тя.

ХОР

Но как тъй? Обясни го пред съдиите.

ОРЕСТ

Баща ми тя уби, уби съпруга си.

ХОР

Но ти си жив, а тя плати с живота си!

ОРЕСТ

А нея вий преследвахте ли приживе?

ХОР

Не беше в кръвно родство тя с убития.

ОРЕСТ

А аз нима съм от кръвта на майка си?

ХОР

Не тя ли те е носила, убиецо?

Най-скъпа кръв отхвърляш ти — кръв майчина!

ОРЕСТ (към Аполон)

Свидетел ми бъди! Каж ми с право ли
извърших, Аполоне, аз убийството.
Каквото сторих, сторих — потвърждавам го.
Но с право, или не, погубих майка си,
кажи — от тебе чакам своя отговор.

АПОЛОН

Ще кажа вам, на светлия Атинин съд:
Орест е прав! Пророк съм и не мамя аз.
От своя трон пророчески не съм вещал
слова за люде и държави, без да съм
разкривал повеления на нашия
баща, на Зевс. И тъй, познайте силата
на неговата правда, подчинете се!
Че Зевс е по-могъщ от слово клетвено.

ХОР

По твоите думи Зевс е дал вещание
да кажеш на Ореста за убития
да отмъсти без капка срам пред майка си.

АПОЛОН

Не все едно е да загине славен мъж,
комуто Зевс е дал честта на скиптъра,
и не сразен от бясното оръжие
на далнострелна амазонка^[2]: падна той
от своята жена. А как — ще чуете,
Паладо, също вие, заседатели,
които ще присъждате по делото.
Завърна се от поход той след толкова
победи. Тя го срещна с думи ласкави,
въведе го във банята, изкъпа го,
па разпростря връз него плащ, заплете го
и с удар го срази, увит в прекрасната
одежда. Ето края на преславния

владетел, на началника на флотата.
Изрекох туй, за да покъртя людете,
определени да решават делото.

ХОР

Тъй, Зевс радее за бащи погубени,
а хвърли в жезла баща си, Кроноса^[3].
Как тези две неща да съгласуваме?

Към съдиите.

Аз моля, обърнете тук внимание.

АПОЛОН

Чудовища омразни, богомерзка сган!
Вериги се разбиват, изцелимо е
това тегло по твърде много начини.
Но щом веднъж прахът попие кървите
на мъж погубен, няма възкресение.
Не е открил баща ми заклинания
срещу смъртта — той, който без усилие
върти напред или назад вселената.

ХОР

Ти искаш за тогава оправдание?
Проля той своя кръв — кръвта на майка си
и ще живее в Аргос, в двори бащини?
И кой олтар ще му приеме жертвите?
С кого ще върши общо възлияние?

АПОЛОН

Ще кажа, чуй правдивите ми доводи,
Не майката създава, ражда рожбата —
тя само храни в себе си зародиша.
Мъжът — той ражда. Като дар на гостенин
тя пази кълна — ако бог не го срази.

А за това ще дам и доказателство.
Бащата може да роди без майката.
Свидетелка е дъщерята Зевсова,
отхранена не в мрака на утробата^[4] —
богиня този плод не би заченала.
А аз, Паладо, ще радея винаги
велик да бъде твоят град, народът ти.
Проводих този мъж да моли в твоя дом,
за да ти бъде предан и завинаги
да имаш в него и във синовете му
съюзници, а неговата преданост
да тачат всички бъдни поколения.

АТИНА

Сега ви призовавам да гласувате
по съвест и по правда. Стига прения.

ХОР

Стрелите си изстрелях до последната.
Аз чакам как ще разрешите спора ни.

АТИНА

Какво да сторя, да не ме упреквате?

ХОР

Каквото чухте, чухте, но гласувайки,
пазете свято своята клетва, странници.

АТИНА

Закона чуйте, граждани атически!
За първи път за кръв пролята съдите.
Тук ще пребъде тоя съд завинаги
да съди над Егеевите воители^[5]!
На този хълм на Арес — амазонките^[6]
били на стан, когато гневни тръгнаха
против Тезей^[7]. Срещу града, едва сграден,
градище с кули вдигнали. Нарекли го

на Арес, откъдето иде името
Ареопаг^[8]. Така благоговение
и страхопочитание неправдата
ще сдържат — и така ще бъде нощ и ден,
щом гражданите не допуснат нов закон.
Щом с кални струи и със тиня бистрата
вода мърсиш — не може да се пие тя.
Съветвам своите граждани: избягвайте
безвластие или самодържавие,
ала страха изцяло не прогонвайте,
че кой лишен от страх зачита правото?
Щом справедливо моя съд почитате,
за тоя град и за земята той ще е
спасителната крепост — както в никоя
страна: нито в Пелопонес, ви в Скития^[9].
Уреждам тоя строг и неподкупен съд
в земята ви — суров и вечно буден страж
да бъде той в съня на своите граждани.
Дотук изложих своите напътствия
за бъдещето. А сега вдигнете се,
гласувайте и разрешете делото,
ала помнете клетвата. Изказах се.

Съдиите се отправят към урните.

ХОР

И аз съветвам — да не оскърбявате
с присъдата опасните си гостенки.

АПОЛОН

А аз ви казвам: Зевсови са моите
вещания — не смейте да ги тъпчете!

ХОР

Не са твой дял делата за пролята кръв,
та не скверни устата си пророческа!

АПОЛОН

Не сбърка ли и Зевс, като помагаше
на първия убиец, на Иксиона?

ХОР

Приказвай! Ако не спечеля делото,
за този край ще стана тежко бедствие!

АПОЛОН

Но боговете — новите и старите —
не те зачитат. С мен ще е победата!

ХОР

И при Ферет бе тъй. Накара мойрите
да надарят един човек с безсмъртие.^[10]

АПОЛОН

Не е ли право да зачиташ своите
молители, особено пък в бедствие?

ХОР

Да, ти погази древното деление,
измами с вино божества отколешни!

АПОЛОН

Измамени от изхода, ще бълвате
отрова, но — безвредна за вразите ви.

ХОР

Ти, младият, обиждаш мене, старата!
Но аз не знам дали да негодуваме
срещу града — ще чакаме присъдата.

АТИНА

Дойде редът на моя глас, последна съм.
Аз пуцам за Ореста свойто камъче.

Защото майка мен не ме е раждала.
Обичам аз мъжа — но не желая брак, —
от все сърце го тача. За бащата съм.
Не ще пожая за жена, погубила
съпруга си, на своя дом опората.
Орест ще победи дори при равенство
на гласовете! Изсипете урните,
съдии-преброители, побързайте!

ОРЕСТ

О Фебе, как ли ще завърши спорът ни?

ХОР

О черна Нощ, о майко наша, виждаш ли?

ОРЕСТ

Сега за мен — бесилка или слънчев зрак!

ХОР

За нас пък — смърт или наново почести!

АПОЛОН

Пребройте точно гласовете, странници,
да не сгрешите, като ги разделяте.
Че само глас да липсва — е нещастие,
и пак единствен глас избавя къщата.

АТИНА

Съдът освобождава подсъдимия
Орест със равен брой на гласовете си!

ОРЕСТ

Паладо, избавителко на моето
огнище, ти възвърна мен, лишения
от бащина земя! И кой сред гърците
не ще рече: „Отново този аргосец
владее бащино добро с Паладина

и Локсиева помощ и по волята
на Зевса, всевършителя!“ Спаси ме той
за чест на моя мъртъв татко, виждайки
застъпниците майчини. Пред твоята
земя и пред народа ти, потегляйки
за своя роден дом, кълна се: никога
не ще нахлуе тук владетел аргоски
с редици от враждебни бойни копия.
Макар че аз самият ще съм в гроба си,
на онзи, който стъпче тези клетвени
слова, ще пратя неизбродни бедствия,
ще сторя страшни друмите му, гибелни —
делата му — да се разкае, клетникът.
А онзи, който свято пази клетвата
към този град Паладин с вярно копие,
към него аз ще бъда с мисъл благостна.
Прощавай — ти, градът ти и народът ти!
Бъди непобедима за вразите си,
сразявай ги с победоносно копие!

Излиза.

КОМОС

ХОР

Първа строфа

О, млади богове!
Закон на древни дни
погазихте, отнехте от ръцете ми!
Ала с възпламнал гняв, презряна клетница,
връз този край злъчта,
злъчта на своето сърце,
която ражда скръб, ще пръсна аз!
И всяка капка злъч
е напаст за твърдта.

Заразата безлиствена, безрожбена,
ще сполети — о, мъст! —
земята, ще я хвърли в язви гибелни!
Аз плача! Какво ли
да сторя, какво ли да стана?
Несносно зло ме връхлетя!
Обидени, бедни деца на Нощта,
оплаквайте срама си!

АТИНА

Послушайте ме, не ридайте горестно,
не сте надвити, не — че равногласие,
не срам за тебе урните показаха.
Ний чухме светли Зевсови свидетелства
и сам пророкът извести словата му:
Орест да не понася наказание.
Но вие злъч над моя край изригвате.
Не се гневете, не обезплодявайте
земята ми с отровните си сокове,
разяждащи свирепи нежни кълнове.
Защото ви се вричам, че в земята ми
подслон и подobaващ кът ще наидете,
че седнали върху сияйни тронове,
от гражданите тачени ще бъдете.

ХОР

Първа антистрофа

О, млади богове!
Закон на древни дни
погазихте, отнехте от ръцете ми!
Ала с възпламнал гняв, презряна клетница,
връз този край злъчта,
злъчта на своето сърце,
която ражда скръб, ще пръсна аз!
И всяка капка злъч

е напаст за твърдта.
Заразата безлиствена, безрожбена,
ще сполети — о, мъст! —
земята, ще я хвърли в язви гибелни!
Аз плача! Какво ли
да сторя, какво ли да стана?
Несносно зло ме връхлетя!
Обидени, бедни деца на Нощта,
оплаквайте срама си!

АТИНА

Не сте презрени. В плен на прекомерен гняв,
земята ми, богини, не молепсвайте!
Сама аз слушам Зевса и — да кажа ли? —
отключвам аз единствена покоите,
където запечатаната мълния
лежи. Но тя не трябва. Не, послушай ме,
не хвърляй връз твърдта слова с безумните
уста, които раждат разрушение.
Приспи пороя черен на омразата —
съжителка ще бъдеш моя тачена.
На тоя ширен край ще сбираш първия
прекрасен плод, за сватба, за рождение
ще те дарят, и мен ще си признателна.

ХОР

Втора строфа

Какъв нечуван дял!
Старинно божество да дойде в този край
като презряна твар!
О, аз кипя от гняв,
о, аз жадувам мъст!
Уви! Земя, Небе!
Каква ужасна скръб, каква ужасна скръб
пронизва мойта плът!

О, слушай, майко Нощ!
Че прежната ни чест на древни божества
сразена пада днес от необорно зло!

АТИНА

Гнева ти аз ще понеса. По-възрастна
си ти от мене, па и по-разумна си.
Но Зевс е надарил и мене с някакъв
разсъдък. Ако идеш в другоплеменна
земя, за тук ще заскърбиш — предричам ти
Приижда с нови славни дни грядущето
на този град и ти, заела почетен
престол при Ерехтеевото жилище^[11],
ще имаш от мъжете и жените ми
такава чест, каквато никой другаде
не ще ти въздаде. Не сей в земята ми
бодли и кърви, гибел за младежите,
пияни не от вино — от безумие!
Недей като петли възбужда хората
на моя град, не им довеждай къщният
Арей, раздорите братоубийствени.
Навън войни да водят вдъхновените
от страшна жажда за военни подвизи.
Но мразя на домашни птици битките!
Това ти предоставям аз: блага твори,
блага жъни, навеки благославяна,
сред този край, обичан от безсмъртните.

ХОР

Втора антистрофа

Какъв нечуван дял!
Старинно божество да дойде в този край
като презряна твар!
О, аз кипя от гняв,
о, аз жадувам мъст!

Уви, Земя, Небе!
Каква ужасна скръб, каква ужасна скръб
пронизва мойта плът!
О, слушай, майко Нощ!
Че прежната ни чест на древни божества
сразена пада днес от необорно зло!

АТИНА

Аз неуморно ще ти соча ползата,
за да не кажеш, че от мене, младата
богиня, от народа ми, ти, старата,
без почит и без жалост си прогонена.
Ако благоговееш пред Убедата,
пред сладостта и чара на словата ми,
ти ще останеш тук; а не желаяш ли
това, ти нямаш право над земята ми
да сееш гняв и мъст, и смърт за хората.
Защото можеш да се настаниш в града
и да приемаш почести заслужени.

ХОР

Владичице, къде е нашто жилище?

АТИНА

Там, дето няма скърби. Приемете го.

ХОР

Приемаме. Кои са наште почести?

АТИНА

Без вас човек не ще познае щастие.

ХОР

И ти ще ни дариш това могъщество?

АТИНА

О, аз ще тача вашите молители.

ХОР

Залога ти навеки ли ще имаме?

АТИНА

Ако не е така, не бих го казвала.

ХОР

Омайваш ни, напущаме омразата.

АТИНА

Тогава тук ще наидете приятели.

ХОР

Какво да пожелая на земята ти?

АТИНА

Това, което не донася пагубни
победи. Нека от земя, от морска шир
и от небе завеят благодатните,
от слънце сгрети ветрове над моите
предели. Нека неуморно дават те
обилен плод в нивята, по добитъка,
за да цъфтят човешки поколения.
Ала сурово корени безчестните.
Че аз обичам, както земеделецът,
незнаещия скърби род на честните.
Това е твое. Аз поемам грижата
за славни бранни боеве, та името
на моя мощен град да грее в почести.

[1] *Тиренската пронизваща тръба* — изобретяването на тръбата се приписвало на тиренците (етруските), прочути майстори на метални; изделия; срв. Софокъл, „Аякс“, ст. 17. ↑

[2] *Далекострелна амазонка* — вж. забел. към ст. 685. ↑

[3] *Кронос* — вж. забел. към ст. 165 и 204 на „Прикованият Прометей“. ↑

[4] Свидетелка е дъщерята Зевсова, отхранена не в мрака на утробата. Според митологическите разкази Атина излязла от главата на Зевс. ↑

[5] Егееви воини са атиняните. ↑

[6] Амазонки — митологическо племе на войнствени жени. Според легендата амазонките организирали похода си срещу Атина, за да отмъстят за своята царица (Антиопа или Хиполита), грабната от Тезей. ↑

[7] Тезей — митически герой и цар на Атика. ↑

[8] Ареопаг — старинно родово-аристократическо учреждение (срв. Аристотел, „Атинската държавна уредба“, гл. 25). Името иде от това, че според преданието Ареопагът съдил бог Арес за убийство. Есхил обаче възприема, или създава, друга етиология на името. ↑

[9] Пелопонес и Скития били смятани за образцово уредени в правно отношение страни. ↑

[10] И при Ферет бе тъй. Според мита Аполон измамил богините на човешката участ (мойрите) и надарил с безсмъртие Феретовия син Адмет. По-иначе този сюжет е разработен от Еврипид в трагедията „Алкестида“. ↑

[11] Ерехтеевото жилище — на Ерехтей, древен атически цар. Като негово жилище Есхил означава вероятно Ерехтейона на Акропола или целия Акропол. ↑

ЕКЗОД

ХОР

Първа строфа

Приех, Паладо, твоето съжителство
и ще почитам твоя град,
който Зевс, могъщият, и Арес
превърщат в божа твърдина
и в щит на светлите олтари
на елинските божества,
и аз ще го благословя
с любезна ясновидска реч:
да блика с буйна сила плод живителен
в земята му честита
под слънчевия ведър зрак.

АТИНА

От сърце за народа си правя това:
настанявам в земята му днес божества
велемощни, незнаещи милост. Че те
са получили жребий да пазят реда
сред човешкия род. Ако техният гняв
си спечели човек, той не знае ключа
на житейското зло — че престъпни дела
на далечни деди го извеждат през тях
и безшумната смърт го погубва със стръв,
а той нека мълви дръзновено!

ХОР

Първа антистрофа

Не вейте, вихри дървопогубителни —
това ще пожелае аз, —
не изгаряй кълновете, задух,
и не нападай този край.
И ти не доближавай, болест
обезплодителна, до тях.
Отхранвай хубави овце,
земя, и нека двоен плод
да дават, щом им дойде време! Земните
недра да раждат руда,
божествен дар за този град^[1]!

АТИНА

Ти, о крепост на моя град, чу ли какво
ще направят за вас? Велемощни са те
и сред вишните бози, и в долния свят,
господарки върховни на людския дял,
те даряват тогава с честита съдба,
оногова отрупват по целия път
на живота му с горестни сълзи.

ХОР

Втора строфа

Далеч от младите мъже
да бъде всяка ранна смърт,
а на прекрасните моми
дайте да случат съпрузи в живота си вие,
орисници на людската съдба,
сестри единокръвни,
божества справедливи,
гости на всякоя къща
с тежкоразящата правда
на вашето присъствие,
най-тачени сред боговете!

АТИНА

Като слушам любезния ваш благослов
над земята си, радвам се. Слава и чест
на Убедата с кротките взори, че тя
ръководи речта ми, когато със страст
срещу мен се опълчвахте! Но надделя
сладкодумният Зевс, и в борба за добро
побеждаваме ние навеки.

ХОР

Втора антистрофа

А ненаситните на зло
раздори никога дано
не закипяват в този град!

Нека пръстта, напоена от черните кърви
на граждани, не възжелае с кръв
да бъде възмездено
и с погибел за всинца!

Нека се с радост даряват,
с обща любов да обичат,
с една омраза да горят!
Това лекува много людски болки.

АТИНА

Мигар труден е пътят към благата реч
за разумния? Тези ужасни лица —
ето, виждам — ще бъдат за моя народ
най-голямото благо. На тази любов
със любов и със почит отвръщайте вий
и така ще подкарате в правия път
и града, и земята си родна.

ХОР

Трета строфа

Радвай се, радвай се
на благодатно имане!
Радвай се, народе скъп,
твойто място е до Зевс,
на Палада ти си драг,
твоят дял е мъдростта!
Под Паладино крило
имаш милостта на Зевс!

АТИНА

Поздравявам и вас! Но ще мина напред,
та на моята свита под светлия зрак
да ви кажа къде ще е вашият дом.
Но вървете с пречистите жертви в ръце,
под земята идете! И всяка беда
отстранете от нас, проводете добро
за победа и чест на града ми!
Тия гостенки вий, първенци на града,
синове на Кранай^[2], поведете напред
и дано към добро
се отправят и нашите мисли!

ХОР

Трета антистрофа

Радвай се, радвай се —
тъй пожелавам повторно —
всичко в този град свещен:
смъртни люде, божества,
жители на този град
на Палада! Ако нам
чест въздавате, беда
няма да ви порази!

АТИНА

Доволна съм от тези пожелания,
и аз ще ви проводя с блясък факелен
до вашия подземен дом, последвана
от свои придружителки, нагледници
на статуята ми. Цветът на целия
Тезеев край^[3] ще дойде в светло шествие:
моми, невести и старици тачени.

... ..

Към служителките.

Сега в одежди пурпурни прославяйте
богините! И нека светят факлите,
и нека благостта на Евменидите
дари с честито бъдеще народа ми!

ПРИДРУЖНИЦИ

Първа строфа

Влезте в дома си, велики богини,
рожби безрожбени вий на Нощта!
В шествие светло,
хора, въздавайте слава и чест!

Първа антистрофа

В земните пазви ще наидете древни
почести и приношения вий,
скъпи богини!
Хора, въздавайте слава и чест!

Втора строфа

Благостни и милостиви към нас,

вие, могъщи богини, вървете, и нека
факлите светят във вашия радостен път!
Та възгласяйте на песента ни!

Втора антистрофа

Мир — и ти, граде Паладин, цъфти
с къщи честити! Че Зевс, който вижда навсяде,
вечната Мойра — те двамата искат това.
Та възгласяйте на песента ни!

[1] Като говори за *руда, божествен дар на този край*, Есхил им пред вид сребърните рудници на Лаврион; срв. „Персите“, ст. 238. ↑

[2] *Кранай* — митически цар на Атика. *Синове на Кранай* са атиняните. ↑

[3] *Тезеев край* е Атика; срв. забел. към ст. 687 ↑

АЛЕКСАНДЪР НИЧЕВ ЗА ИЗДАНИЕТО

Тази книга съдържа седемте трагедии на Есхил, които са достигнали до нас изцяло. Тя е първото пълно българско издание на великия драматически поет.

Редът, в който се дават трагедиите, е съобразен с тяхната хронология. Начело стои „Молителките“, трагедия с неизвестна дата, но с достатъчно белези на най-ранна творба (вж. Предговора, стр. 9). Друга трагедия с неизвестна хронология е „Прикованият Прометей“, която, на основание на данни, сближаващи я с трагедията „Евменидите“ (W. Christ, *Geschichte der griechischen Literatur*, München, 1890, стр. 185), може да се отнесе към 460 г. Годините на всички останали трагедии са известни. Следователно за вероятен може да се приеме следният ред на трагедиите, който те имат и в това издание: „Молителките“, „Персите“, „Седемте срещу Тива“, „Прикованият Прометей“, „Агамемнон“, „Хоефорите“, „Евменидите“.

По традиция заглавията на Есхилевите трагедии у нас не се членуват и гласят: „Молителки“, „Перси“ и т.н. Но членуването на заглавия в нашия език е област, в която са възможни дори невъзможни неща (например „Наша родина“, „Госпожа министерша“, „Съдбата на човека“). Поради това преводачът си позволява да се отклони от традицията, която утвърждава погрешното само на основание на факта, че е традиционно, и пише „Молителките“, „Персите“ и пр.

Частите на трагедията в това издание се означават с античните си названия, засвидетелствувани и пояснени от Аристотел („Поетика“, гл. 12). Цялата начална част на трагедията до появата на хора се нарича **пролог**. Прологът въвежда зрителите в събитията, които са предмет на драмата. За отбелязване е, че две Есхилеви трагедии — „Молителките“ и „Персите“ — нямат пролог и се откриват с **парод**, с маршовата песен, която пее хорът, излизайки на сцената, разделен на полухорове. Всеки от тези пароди изпълнява функция на пролог и следователно представлява експозиция спрямо следващите сцени на трагедията.

След парода идат **епизодите**, редувани със **стазими**. Епизодът, според определението на Аристотел, е цялостна част, разположена между две хорови песни, между два стазима. Той е диалогичен дял на трагедията и съответствува на съвременното понятие „действие“, „акт“. Стазимът е лирическа песен, която хорът изпълнява между два епизода, обикновено когато лицата от диалога не са на сцената. Последното действие, което носи развързката, се нарича **екзод**, т.е. „изход“.

Скръбните реплики, които се разменят между хора и лицата от диалога, съставят така наречения **комос**, който Аристотел определя като „общ плач на хора и актьорите“.

Хоровите части се състоят от **строфи** и **антистрофи**, които имат еднакъв метрически строеж. Понякога след строфата и антистрофата иде заключителна цялост — **епод**.

И при античната гръцка трагедия, както и при съвременната драма, текстът на произведението се предхожда от списъка на действащите лица. Но мястото на дадено име в тоя списък се определя не от величината на героя, а от реда на появяването му пред зрителя. Фигурантите (лицата без реплики) обикновено не се отбелязват. Единствено изключение у Есхил — и в оригинала, и в българския му превод — прави фигурантът Сила от „Прикованият Прометей“.

С **Хор** в атическата трагедия се означава обикновено цялата група от дванайсет или петнайсет хориста. Много често обаче тази дума се отнася не до целия хор, а само до корифея (предводителя на хора, хороводеца). В това издание навред — и при партиите на хора, и при репликите на корифея — стои означение **Хор**. Смисълът на репликата изяснява дали тя принадлежи на хора или на корифея. Също така, дали дадената реплика се отправя към хора или към корифея, е ясно от съответните глаголни или именни форми. В изключителни случаи обаче, за да се избегне недоразумение, се поставя подходяща ремарка.

Авторските ремарки у Есхил са всичко пет и се намират в „Евменидите“, редове 117, 120, 123, 126 и 129. За улеснение на читателя обаче ремарки са прибавени навред, където, по преценка на преводача, има нужда от тях.

За основа на превода е взето изданието: Eschyle, Texte établi et traduit par Paul Mazon, t. I, Paris 1920; t. II, Paris, 1925. В редица случаи

обаче преводачът се отклонява от него, за да възприеме текст, който предлагат други издания.

Издание:

Есхил. Трагедии

Старогръцка. Второ издание

ДИ „Народна култура“, София, 1982

Редактор: Георги Белев

Художник: Николай Александров

Художник-редактор: Стефан Десподов

Технически редактор: Методи Андреев

Коректор: Магдалена Костадинова

Eschyle, Texte établi et traduit par Paul Mazon, t. I, Paris 1920: t II
Paris 1925.

Bulgarice vertit, commentariolo instruxit praefatusque est ©
Alexander Ničev, Prof. Dr.

Narodna kultura, Serdicae, MCMLXXXII

Литературна група — ХЛ. 04 9536772611/5575-2-82

Дадена за набор: юни 1982 г.

Подписана за печат: октомври 1982 г.

Излязла от печат: януари 1983 г.

Формат 60×90/16.

Печатни коли 26. Издателски коли 26.

УИК 19,78.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.